



Mega Projeler ve İstanbul

Mustafa Sönmez • Cihan Uzunçarşılı Baysal • Mücella Yapıcı •
Pinar Çobanyılmaz Öztürk • Gül Köksal • Deniz Öztürk •
Haluk Gerçek • Emre Gürcanlı • Fatma Gül Eryıldız

Söyleşi: Murat Şanal

Gecekondu Alanlarında Dönüşümü Yönetmek
Mimaride Olgusal Şeffaflık



selenit75

Selective Strong

TÜM
YENİLİKLERİMİZLE
PENCERE FUARINDAYIZ
8-11 MART 2017
SALON 8
STAND 801

PENCERE
WINDOW

A SINIFI ET KALINLIĞINDA & 3 CONTALI SİSTEMDE YENİ DÖNEM

YENİ
DAMLALIKLI
KANAT
+
3 CONTALI SİSTEM
+
A SINIFI ET
KALINLIĞI

KASA &
KANAT
GENİŞLİĞİ
75 MM
(7575)

6 ODACIK
75 MM



PROFİL GENİŞLİĞİ 75 mm
CONTA SAYISI 3
ODACIK SAYISI 6
SES YALITIMI 43 db
HAVA GEÇİRGENLİK SINIFI 4
SU SIZDIRMAZLIK SINIFI 9A

PROFİL SINIFI (TS -5358 / EN 12608): A
PROFİL ISI YALITIMI 1,02 W/m² °K
PENCERE ISI YALITIMI 0,94 W/m² °K
RÜZGAR YÜKÜNE DAYANIM SINIFI C3
CAM KALINLIKLARI (MM): 20,24,32,42,44

Hesaplamalar TS EN ISO 10077-2
standartına göre 1,23x1,43 m
ölçülerinde pencere için 0,6 W/m² °K
ısı iletim kat sayısına sahip cam
ünitesi kullanılarak yapılmıştır.

BEYAZ	KREM	GECE MAVİSİ	ALTIN MEŞE	RUSTİK MEŞE	ARDIÇ	SATEN GRİ
MAUN	FINDIK	BUDAKLI MEŞE	CEVİZ	ANTRASİT	SIYAH	ELOKSAL GRİ
KESTANE	KOYU YEŞİL	SEDİR	ANTİK CEVİZ	FÜME	GRİ	GÜMÜŞ GRİ



www.firatpen.com.tr
www.winhouse.com.tr

FACEBOOK | TWITTER | LINKEDIN firatplastik
FACEBOOK firatpen TWITTER firatpentr

FIRAT

FIRATPEN

winhouse



KGS 20. yıl

TÜRKİYE HAZIR BETON BİRLİĞİ
KALİTE GÜVENCE SİSTEMİ
İKTİSADİ İŞLETMESİ

"Bizim Standartlarımız

Sizin Güvenliğiniz..."

www.kgsii.com.tr

“GÜVENLİĞİNİZE ESTETİK KATIN”

eurofence güvenliğin yanında, doğaya uygun renkleri ile çevreye de uyum sağlamaktadır. Çiftliklerinizin, tenis ve basketbol sahalarnızın, park ve bahçelerinizin, işyerlerinizin, fabrikalarınızın, sitelerinizin, apartman ve villalarınızın güvenliği için pratik, ucuz ve uzun ömürlü eurofence kullanabilirsiniz.



“Sınırlarınızı belirleyin”



Tercih etmeniz için **10** nedeniniz var!



eurofence®
ÇİT SİSTEMLERİ



1. ALTERNATİFLERİNE GÖRE
DAHA EKONOMİKTİR



2. UZUN ÖMÜRLÜ VE
DAYANIKLIĞI



3. HAZIR OLARAK
TEDARİK EDİLEREK
HIZLI VE KOLAY
MONTE EDİLİR



4. SAĞLAM, DARBELERE
DAYANIKLIĞI



5. İSTENİLDİĞİNDE
SÖKÜLEREK BAŞKA
YERDE TEKRAR
UYGULANABİLİR



6. GÜVENLİ, CAYDIRICI
VE TOK DURUŞLUDUR



7. BAKIM
GEREKTİRMEZ



8. MODERN VE ESTETİK
BİR ÜRÜNDÜR



9. GÖRÜŞ ALANINI
BLOKE ETMEZ



10. DOĞAYA UYUMLUDUR,
GÖRÜNTÜ KİRLİLİĞİ
YARATMAZ

World Preferences



CALACATA VERDE



CALACATA ORO



BLU SOLARE



ANGEL WHITE



CALACATA GOLD



OTTOMAN BEIGE



MYSTIC WHITE



GREEN OASIS BLUETTA



COBANLAR®
GROUP

+90 444 4 303

www.cobanlargroup.com.tr



2015 EUROPEAN STEEL DESIGN AWARDS
AWARD OF MERIT



ÇELİK YAPI

PROJE • İMALAT • MONTAJ
SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Büyükdere Cad. Onur İşhanı
No: 118 Kat: 6
34394 - Esentepe
ŞİŞLİ / İSTANBUL
Tel : (212) 275 28 28 (pbx)
Fax : (212) 275 28 29
e-mail : info@e-celikyapi.com
web : www.e-celikyapi.com



ÇELİK YAPI, anahtar teslimi inşaat projelerinde uzmanlaşmış kadrosu ve bilgi birikimi ile fizibilite aşamasından tesisin işletmeye açılmasına kadar olan süreçteki tasarım, tedarik, imalat, montaj, inşaat, tesisat ve devreye alma süreçlerinin tümünde hizmet vermekte, ayrıca yatırım ve işletme maliyeti için optimum çözümler üretmektedir.

İnşaat yatırım sürecinin her aşamasında uluslararası standartlarda hizmet sunan ÇELİK YAPI, tamamladığı projelerle seçkin ve önemli bir marka değeri yaratmak konusunda da başarıya ulaşarak, sektörün saygın kuruluşları arasında yerini almıştır.

Yüklenicisi olduğumuz tüm projelerdeki ANA HEDEFİMİZ, yüksek kalite anlayışı ile hizmet sunarak müşteri memnuniyetini sağlamak, tasarım ve uygulama ile ilgili standartlara uygun **KALİTELİ ve GÜVENLİ YAPILAR ÜRETMEKTİR.**

ISO 9001
BUREAU VERITAS
Certification



ISO 14001
BUREAU VERITAS
Certification



ISO 45001
BUREAU VERITAS
Certification



Klima bunun neresinde?

City Multi Ürün Gami, 32 farklı model ve 177 farklı iç ünite seçeneğiyle mekânın estetiğini göze görünmeden tamamlar.

CITY MULTI

YENİ



Split İç Ünitesi
(Duvar Tipi)



Duvar Tipi



Asılı Tavan Tipi



Gizli Tavan Tipi



Döşeme Tipi



Klima Santrali
(FAU)



DX Bataryalı
Hava Perdesi

YENİ



Split İç Ünitesi
(Ticari Tip)



Tek Yöne Üflemlili
Kaset Tipi



2 Yöne Üflemlili
Kaset Tipi



4 Yöne Üflemlili
Kaset Tipi



Ticari Tip Su Isıtıcısı
(Hydrodan)



Hassas Kontrollü



Isı Geri Kazanım
Ünitesi (Lossnay)



ENGINEERING SEALANTS

Yeni yaşam alanları yaratıyoruz



YETKİLİ SATICI



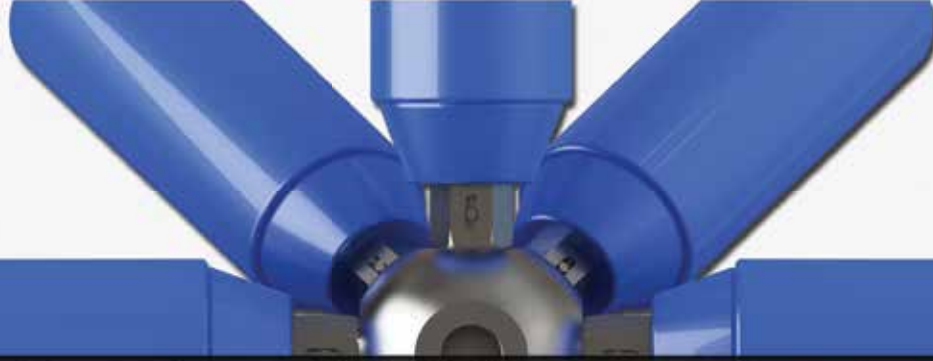
BAKA YAPI MALZEMELERİ İNŞAAT SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
Orhanlı Mah. Karadeniz Cad. No:7 Turgut Reis San. Sit.
C1 Blok No:1-1 34956 Tuzla/İSTANBUL-TÜRKİYE
Tel:+90 216 394 20 40 (pbx) Faks:+90 216 394 20 49

www.bakayapi.com



USKON

Uzay Sistem Konstrüksiyonları Sanayi ve Ticaret A.Ş.



KALE SERAMİK FABRİKA BİNASI - ÇANAKKALE



BILBAO ARENA - İSPANYA



SZUTEST



TÜVRheinland®
Precisely Right.

Adres: Barış Mahallesi 1804/2 No:18
41400 Gebze - KOCAELİ
+90 262 643 75 10 (pbx)
www.uskon.com info@uskon.com

ARADIĞINIZ KİTAPLAR MİMARLIK VAKFI KİTABEVİNDE

www.mivkitabevi.com



MİMARLIK VAKFI İKTİSADİ İŞLETMESİ

KARAKÖY KEMANKEŞ CADDESİ NO: 31 BEYOĞLU 34425 İSTANBUL

T: (0212) 244 86 87 / F: (0212) 244 86 88

Yapı sektörünün pencere tercihi:

Egepen Deceuninck.

Türkiye’de birçok mimar ve mühendis, yapılarında Egepen Deceuninck kalitesini tercih ediyor. Egepen Deceuninck, kendi uzmanlığı ile geliştirdiği özel bir yazılım olan “Pencere Proje’m” ile ihtiyaç duyulan tüm teknik sorulara cevap verebiliyor. Bu yazılım sayesinde, tüm doğramaların statik - rüzgar yükü hesapları ve ayrıca ısı - ses izolasyon değerlerini hesaplamak çok kolay. Ürün grubunda yer alan tüm sistemler için yapılabilecek olan bu hesaplamalar, doğrama detayları ile bütünleşerek, mimar ve mühendislerin en doğru teknik bilgiye ulaşmalarını sağlıyor.

İşinin ustaları buna “Egepen Deceuninck farkı” diyor.

MÜKEMMELE ULAŞMAK İÇİN ÇALIŞIYORUZ

Kurumsal yapımız, geniş bayi ağımız ve üstün nitelikli ürünlerimiz ile her zaman daha iyisi için çalışıyoruz. Teknoloji, tasarım ve deneyimin ışığında ürettiğimiz alüminyum sistemler ile tüm ihtiyaçlarınıza çevreye duyarlı bir yaklaşımla cevap veriyoruz.

IQ ALUMINIUM
SYSTEMS

member of the deceuninck group

www.iqaluminyum.com

mimar.ist

dört aylık mimarlık kültürü dergisi

Ocak 2017 • Yıl: 17 • Sayı: 58 Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
C. Sami Yılmaztürk

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Zafer Akay, Zafer Akdemir, Ayşen Ciravoğlu, Zeynep Eres,
T. Gül Köksal, Kubilay Önal, Betül Şengezer,
H. Bülend Tuna, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akın, Ali Artun,
Acar Avunduk, Afife Batur, Cengiz Bektaş, İhsan Bilgin,
Çelen Birkan, Hasan Çakır (Almanya), B. Selcen Coşkun,
H. Besim Çeçener, Nur Esin, Nuran Zeren Gülersoy,
Zeynep Günay, Ersen Gürsel, Yücel Gürsel,
Figen Kafesçioğlu, Ruşen Keleş, Esin Köymen,
Doğan Kuban, Mehmet Küçükdoğan, Eyüp Muhcu,
Derya Oktay, Sabri Orcan, Deniz Erinsel Önder,
Gülşen Özyıldırım, Hasan Cevat Özdiş, Aslı Erim Özdoğan,
Mehmet Özdoğan, Yıldız Sey, Afşar Timuçin, Rüksan Tuna,
Hülya Turgut, Yıldız Uysal, Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Tarandığı İndeks

DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yönetim Yazışma Adresi

Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 251 49 00 Faks: (212) 251 94 14
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/yayinlar/mimarist

Mali Koordinasyon

Can Taşkiran

Grafik Tasarım

Zehra Şenoğuz

Grafik Uygulama

Ebru Laçın

Baskı-Gilt

Doruk Grafik Sanayi ve Ticaret LTD. ŞTİ., İstanbul
Tel: (212) 629 01 26

Baskı Tarihi

Nisan 2017

Dağıtım

Zip Dağıtım

Ofset Hazırlık, Reklam ve Yapım Organizasyonu

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 244 86 87 pbx Faks: (212) 244 86 88

Fiyatı: 7.50 TL

Yıllık abone ücreti: 26.00 TL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

Mimar.ist dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi üyelerine ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

İstanbul Ne-Halde?

Bu sayımıza öncelikle gecikmemiz için özür dileyerek başlamak istiyorum. Nedenleri vardı kuşkusuz. Ülkede ve kentte yaşanan yoğun gündem ile akademik ortamda yaşanan sürpriz gelişmeler çalışmalarımıza da yansdı kaçınılmaz olarak. Öncelik kazanan çabalar, acilleşen ortak değerlendirmeler ve arayışlar, sesimizi duyurma, derdimizi anlatabilme uğraşları çalışma programlarımızı etkiliyor, ertelemelemlere neden olabiliyor. Mimarlar olarak özellikle kentin bu yoğun inşaat döneminde, yıkımlarla değerlerin yitirilmesi sürecinde gündemimiz de kontrolümüzden çıkabiliyor. Sermayenin 'büyük' projeleri kentin miras değerlerine, kamu yaran ve çevre kalitesi ilkesine karşı gözleri kapalı hareket ederken, bizler bu eşsiz kenti savunmak adına, sesimizi daha çok duyurmaya, herkesi bilgilendirmeye, yöneticilere ve yetkililere seslenmeye çalışıyoruz tüm gücümüzle, bilimle, sanatla, dayanışmayla. Sonuç aldığımızı söylemek kolay değil. Ne yazık ki, rant sağlama adına, doğadan, kültürden, kimliklerimizden, miras değerlerimizden vazgeçmek hızla yaygınlaşıyor gözler önünde.

Sivil toplum örgütleri sorumluluk üstlenerek mücadele ediyorlar. Duyarlı kesimlerden, bilim çevrelerinden gelen tepkiler gün geçtikçe yoğunlaşıyor. Değerli mimar Prof. Rebii Gorbon'un 1935 yılında açılan bir mimari proje yarışmasıyla elde edilen ve 1940'lı yıllarda inşa edilmiş olan modern mimarlığın önemli mirası Karaköy Yolcu Salonu'nun yıkımına çok yakında tanık olduk. Doğal sit alanlarımız, her geçen gün yeşile, suya, havaya ihtiyacımız yokmuşçasına yapılaşmaya açılıyor, ormanlar yatırımlara kurban ediliyor. Bir tarafta Galataport Projesi, diğer tarafta Kabataş Martı Projesiyle kentin eşsiz sahil bandı, kamusal alanları özelleştirmeye teslim ediliyor. Uzun yıllardan süzülüp gelen tartışmalar, bilimsel değerlendirmeler yöneticileri uyarmaya yetmiyor. Baş döndüren hızla kent ranta teslim edilerek, uzlaş sağlanmadan ve projeler tartışılmadan kentler, kimlikler dönüşüyor. Bu dönüşümde uzun yılların birikimlerini sergileyen, belgeleyen mimarlık eserleri, hızlıca ve kapalı kapılar ardında alınan kararlarla yok oluyor. 'Aynısını yapmak' söylemiyle, binalar, dokular, giderek de kentler hepimize yabancılaşıyor. Yıkım karan ülkenin içerisinde bulunduğu koşullarda kolay gözüküyor. Ancak bir varlığın tüm hikâyesiyle, tarihiyle, yaşanmışlığı ve özgünlüğüyle bugüne taşınabilmesi 'aynısını yaparak' değil, ancak onu sahiplenerek gerçekleştirilir. 'Aynısı' ve 'kendisi' arasındaki derin uçurumu mimarlar, mühendisler, sanatçılar, tarihçiler ve ilgili tüm duyarlı kesimler anlatmaya çalışsalar da dinleyen yok.

Bu uzun soluklu süreçte tartışmayı sürdürmek, bilimsel doğrular adına direnmek bizlere önemli bir görev olarak gözüküyor.

Dosya sayfalarımızda da işte bu yoğun gündemden başlıklar, kesitler, birikimler bulacaksınız. Kentin geleceği açısından büyük tehditler oluşturan, kentlilerin sağlık, güvenlik, demokratik yaşam haklarını ellerinden alan, kamu yaran yerine rantı ve özel çıkarları önceleyen projelerin ayrıntılı olarak tanıtılması, farklı bakış açılarıyla ortaya konulması hepimiz açısından bir sorumluluk olduğu kadar kentin sağlıklı geleceği açısından da yaşamsal bir süreç.

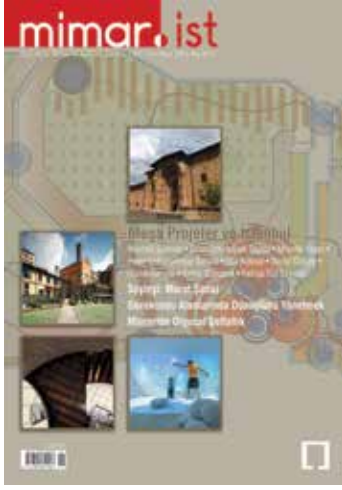
Diğer sayfalarımızda da değerli yazarların, araştırmacıların katkılarıyla zenginleştirdik içeriğimizi.

Gelecek sayımızda ise, 'kent kültürü' temasıyla İstanbul üzerinde irdelemeleri paylaşmayı planlıyoruz. Kentin geleceğini belirleyen proje konularımızı, uygulamaları da bu çerçevede tartışmaya devam edeceğiz. İstanbul'un mimarlık ve kent kültürü, kimlik konuları çerçevesinde sizlerden gelecek önerileri, katkıları da her zaman bekliyoruz.

Sözlerime son verirken, dergimize destek veren tüm kıymetli yazarlarımıza, değerlendirmelere katılan Danışma Kurulu üyelerimize vakitleri ve emekleri için ve siz değerli okuyucularımıza destekleriniz ve ilginiz için Yayın Kurulumuz adına bir kez daha teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Deniz İncedayı

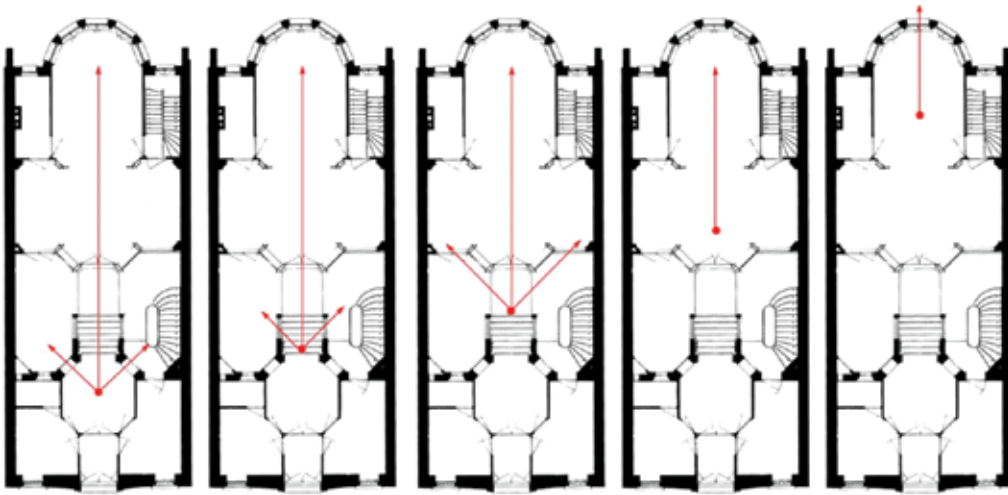


mimar.ist Ocak 2017/1
ISSN 1302-8219



4	HABER / ETKİNLİK	
	40. UNESCO Dünya Mirası Komitesi Gençlik Forumu Çok Katmanlı Mirasın Odağında Gerçekleştirildi /	
	<i>Cenk Hamamcıoğlu - Ceylan İrem Gencer</i>	4
7	DENEME	
	Orhan Özgüner'in Veda Konuşması: "Ayrılık Çeşmesi"	7
9	KÜTÜPHANE	
	"Mimarlık ve Dil" Üstüne / <i>Atilla Yücel</i>	9
	Edebiyatta Mimarlık / <i>Funda Uz</i>	12
	Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar / <i>Deniz Mazlum</i>	14
	Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları / <i>Zeynep Eres</i>	15
	Conservation of Cultural Heritage in Turkey	16
18	GÖRÜŞ	
	İstanbul'un Kaybolan Değerlerine Farklı Bir Örnek: Jeolojik Miras / <i>M. Namık Yalçın</i>	18
	Kederlenme Hakkı... / <i>Orhan Aydın</i>	23
24	EKOLOJİ	
	Kültürel Mirasın Korunmasında İklim Değişikliğinin Oluşturduğu Tehditler / <i>C. İrem Genç</i>	24





31 DOSYA: MEGA PROJELER VE İSTANBUL

Mega Projelerin Ekonomi Politikası / Mustafa Sönmez / Derleyen: Gül Köksal.....	32
Mega Projelere Genel Çerçeveden Bakmak / Cihan Uzunçarşılı Baysal.....	36
Mücella Yapıcı: "1950'lerden Başlayarak İstanbul'un Kendisi Türkiye'nin En Büyük Mega Projesidir" / Söyleşi: Gül Köksal - Deniz Öztürk.....	44
İstanbul'da (Mega) Projeler ve Kentsel Değişim / Pınar Çobanyılmaz Öztürk.....	47
İstanbul'un "Mega" Dönüşümünü Haritalamak / Gül Köksal - Deniz Öztürk.....	56
Haluk Gerçek: Büyük Ulaşım Projeleri Rant Yaratmanın Araçlarıdır / Söyleşi: Gül Köksal.....	70
Kent Suçu, İnşaat Terörüne Dönüşürken... / Emre Güranlı.....	72
Mimar.ist'te Mega Projeler / Derleme: Fatma Gül Eryıldız - Deniz Öztürk.....	75

76 SÖYLEŞİ

Murat Şanal: "Amacımız, Mimarlıkla İlgili Heyecanın Yeniden Oluşması" / Söyleşi: B. Selcen Coşkun.....	76
--	----

85 İNCELEME

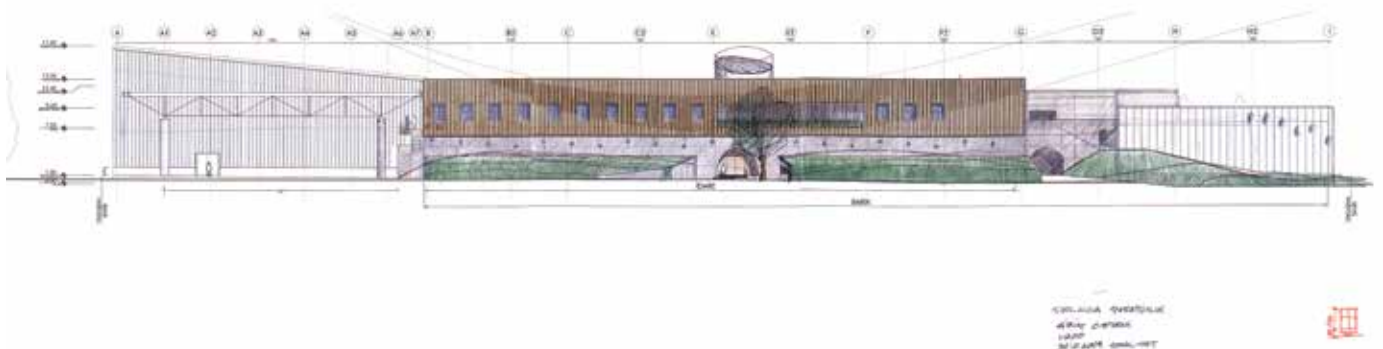
Sınırdaki Olanlar - Marjinaler ve Mekânsal İzdüşümleri / Müge Özkan Özbek - Derya Yaman.....	85
Gecekondu Alanlarında Dönüşümü Yönetmek: Gaziosmanpaşa Sarıgöl-Yenidoğan Örneği / Evrin Töre - Z. Ayşe Gökşin - Yasemin E. Yazıcı.....	90
Mimaride Olgusal Şeffaflık: Victor Horta Örneği / Malvina A. Apostolou / Çeviri: Fatma Al.....	101

109 FARKLI İNSANLIK DURUMLARI

Çocuk ve Mekân / Selin Atacı.....	109
-----------------------------------	-----

112 ÇİZGİ

Behiç Ak.....	112
---------------	-----



40. UNESCO Dünya Mirası Komitesi Gençlik Forumu Çok Katmanlı Mirasın Odağında Gerçekleştirildi

UNESCO Dünya Mirası Eğitim Programı'nın başlıca etkinliklerinden biri olan ve Dünya Mirası Komitesi (DMK) toplantıları ile bağlantılı yürütülen Dünya Mirası Komitesi Gençlik Forumu (World Heritage Committee Youth Forum) bu yıl 10-20 Temmuz 2016 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen 40. DMK Toplantısı'nın hemen öncesinde, 29 Haziran - 12 Temmuz 2016 tarihleri arasında İstanbul'un tarihi alanlarında gerçekleştirildi (Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://40whc2016.istanbul/youth-forum/>).

UNESCO Dünya Mirası Eğitim Programı'nın başlıca etkinliklerinden biri olan Dünya Mirası Gençlik Forumu, 1995'ten bu yana Dünya Mirası Komitesi toplantıları ile bağlantılı olarak uluslararası ölçekte ya da dünyanın farklı bölgelerine özel sorunlara yönelik olarak belirli temalar çerçevesinde düzenlenen bir programdır. Bu program, miras eğitimi teşvik etmeyi ve dünyanın farklı ülkelerinden gençleri ve uzmanları bir araya getirerek kültürlerarası diyalogu pekiştirmeyi hedeflemektedir (Bkz. <http://whc.unesco.org/en/youth-forum/>).

Her ülkede farklı temalarla düzenlenen gençlik forumlarının ilki, 1995 yılında Norveç'in Bergen kentinde gerçekleştirilmiştir. 2016 yılına dek 36 adet uluslararası ve bölgesel (Afrika, Asya-Pasifik, Orta Avrupa, Latin Amerika) ölçekte forumlar düzenlenmiştir. Dünya Mirası Komitesi'ne bağlı olarak gerçekleştirilen Gençlik Forumu etkinliği ise, 2005 yılında Güney Afrika'nın Durban kentinde yapılan 29. Dünya Mirası Komitesi'nden bu yana komiteye ev sahipliği yapan ülke tarafından düzenlenerek süreklilik kazanmıştır. Son on yıldır gerçekleştirilen forum temalarına bakıldığında ortak yaklaşımın farklı alanlarda ve farklı içeriklere sahip doğal ve kültürel mirasın korunması ve yönetimi olarak benimsendiği gözlenmektedir (Tablo 1).

Bu forumların öncelikli amacı, farklı ülkelerden gelen genç katılımcılar arasındaki kültürlerarası iletişimi geliştirmektir. Teorik seminerler, pratik uygulamalar, atölye çalışmaları ve alan ziyaretleri gibi çeşitli etkinliklerle zenginleştirilen forumlar, aynı zamanda gençlerin mirasın korunması konusundaki bilinçlerinin artırılmasına yardımcı olmayı, ufuklarını açmayı ve becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Forumlar, mirasın korunmasına yönelik olarak gençlerin ortak sorunları tartışabilecekleri, kendilerinin belirleyecekleri yeni hedef ve rolleri keşfedebilecekleri ve seslerini duyurabilecekleri bir fırsat yaratmaktadır. Ayrıca gençlerin forumda kazandıkları teorik ve pratik deneyimleri ülkelerine döndüklerinde aktararak kültür mirasının korunmasına katkıda bulunmaları hedeflenmektedir.

40. DMK Toplantısı'na bağlı olarak İstanbul'da düzenlenen Gençlik Forumu'na çoğunluğunu bu yılın DMK üyesi 21 ülke katılımcılarının oluşturduğu ve Türkiye'den üç katılımcının yer aldığı Arnavutluk, Alman-

ya, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Burkina Faso, Endonezya, Filipinler, Finlandiya, Gürcistan, İtalya, Kazakistan, Küba, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Meksika, Norveç, Pakistan, Peru, Polonya, Portekiz, Tanzanya, Tunus, Vietnam ve Zimbabve olmak üzere 26 ülkeden, 22-28 yaş aralığı grubundan ve farklı meslek alanlarından toplam 28 genç katıldı.

Bilindiği üzere kentler, toplumların çevreleriyle kurdukları etkileşimin bir sonucu ve tarih boyunca oluşan katmanlaşmanın ürünüdür. Mirası farklı katmanları ile birlikte değerlendirmek, miras yönetimine bütüncül bir bakış açısı kattığı için önemlidir. Buradan hareketle 2016 DMK Gençlik Forumu'nun ana teması, 1985 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilen İstanbul'un tarihi alanları ve aynı zamanda Anadolu'nun sahip olduğu farklı dönemlere ait evrensel miras niteliklerinden biri olan ve örtüşen "Çok Katmanlı Mirasın Odağında" (At the Crossroads of Multi-Layered Heritage) olarak belirlendi. Ana temayı desteklemesine karar verilen alt temalar ise, kültür mirasının korunması ile yönetimine ilişkin potansiyeller ve güçlükler, kültürel peyzaj, su mirası, sürdürülebilir korumada geleneksel zanaatların önemi ve kültür mirasının korunmasında gençlerin rolüdür. Önemli bölümü tarihi yarımada ve Haliç'te gerçekleştirilen etkinlikler ile genç katılımcıların farklı okumalar yapmaları, böylece hem çok katmanlı kültür mirasının korunması ve yönetimine yönelik ortak sorunları fark etmeleri, hem de kendi bakış açılarını katarak çok katmanlı mirası yorumlamaları hedeflendi. Etkinlik faaliyetleri ise, konularında uzman yürütücülerin yanı sıra akademisyenler, UNESCO Dünya Eğitim Merkezi ve etkinliği düzenleyen İstanbul Sit Alanları Başkanlığı ile UNESCO Türki-

Tablo 1. 2005-15 Arasında
Düzenlenen Gençlik
Forumları ve Temaları

Gençlik Forumu Teması	Etkinlik Yeri	Yılı
Görsel Sanatlar	Durban	2005
Mirasın Korunması	Vilnius	2006
Temiz Su Kaynaklarının ve Doğal Çevrenin Korunması	Christchurch	2007
İnsanlığın Paylaştığı Miras	Quebec	2008
Kimlik ve Aidiyet	Seville	2009
Kültürel Çeşitlilik	Brasilia	2010
Taş Sanatları	Paris	2011
Su ve Dünya Mirası Sözleşmesi'nin Geleceği	Olyonok ve Kazan	2012
Yaşayan Miras: Tapınak-Çevre-İnsan	Siem Reap ve Phnom Penh	2013
Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği	Doha ve Al Zubarah	2014
Dünya Mirası Alanlarının Sürdürülebilir Yönetimi	Koblenz ve Bonn	2015

ye Milli Komitesi'nden görevlilerin bulunduğu yürütücü ekip tarafından gerçekleştirildi.

Katılımcıların İstanbul'a geliş ve ayrılış tarihleri dışında 12 güne yayılan etkinliğin ilk günü Alay Köşkü'ndeki karşılama, Topkapı Sarayı ziyareti, forum açılışı ve ana temayı içeren "miras" ve "çok katmanlılık" kavramı üzerinden Prof. Dr. Demet Binan yürütücülüğünde gerçekleştirilen sunum ve tartışma ile başladı. Etkinliğin ikinci gününde, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Antik Gemi Konservasyon ve Rekonstrüksiyon Laboratuvarı'nı ziyaret eden katılımcılar, 2004 yılında Yenikapı bölgesindeki metro inşaa çalışmaları sırasında kentin MÖ 7000'li yıllara kadar geriye giden katmanlarının keşfedilme süreci, insanlığın bu alanda su ile kurmuş olduğu ilişki biçimleri, bulunan kalıntılar ve koruma-onarım yöntemleri hakkında Prof. Dr. Ufuk Kocabaş ve ekibi tarafından bilgilendirildiler (*Resim 1*). Daha sonra kentin doğal limanı olan Haliç'in çok katmanlı sosyal ve fiziksel yapısının gelişim sürecini Prof. Dr. Zekiye Yenen ve Doç. Dr. Bora Yerliyurt tarafından öğrenen genç katılımcılar, Eminönü-Eyüp arasında su yolu üzerinde gerçekleştirilen alan ziyaretine katıldılar. Ardından, edindikleri bilgi ve tespitler ışığında, bölgenin çok tabakalı yapısını dikkate almaları beklenen gençler "Haliç'te Festival Etkinliği Tasarımı" konulu fikir atölyesine katıldılar.

Forum programının bir sonraki günü, ana tema ile kültürel peyzaj ve su mirası alt temaları bağlamında katılımcılar, İstanbul'a suyu getiren ve Roma-Bizans-Osmanlı dönemlerine ait Kırkçeşme su dağıtım sistemi ve yapılarının çok katmanlı tarihsel gelişim sürecini, mühendislik özelliklerini ve teknik işleyişi hakkında Bahçeköy İSKİ Vakıf Sular Müdürlüğü'nde Doç. Dr. Nezih Aysel tarafından bilgilendirildiler. Uzman sunumu ardından örnek olarak,

doğal ve kültürel miras değerlerini barındıran Belgrad Ormanı'ndaki Kirazlı Bent, su havuzları ve Alibeyköy Barajı'ndaki Mimar Sinan'ın eseri Mağlova Kemerini ziyaret etme fırsatı buldular. Katılımcılar bu sayede geçmişte insanoğlunun suyu hangi güç coğrafi ve teknolojik koşullarda kente getirdiğini yerinde deneyimlediler. Öte yandan katılımcılar, özellikle Alibeyköy Barajı çevresindeki taş ocaklarını ve kentin saçaklanarak büyümesini İstanbul'a suyu getiren tarihi su sistemi ve doğal niteliklere sahip çevrenin korunmasında önemli birer tehdit olarak gördüler. Günün ikinci yarısında Süleymaniye Külliyesi'ndeki Darüzzıyafe'de "21. Yüzyıl Kentinin Miras Alanlarında Su Savaşları ve Su Yapıları" başlığı altında Doç. Dr. Zeynep Gül Ünal'ın yürütücülüğünde gerçekleştirilen fikir atölyesine katılan gençler, küresel iklim değişikliği, kentlerin kontrolsüz büyümesi gibi etkenler sonucu kullanılabilir temiz su kaynaklarının giderek azalmakta olduğunu vurguladılar. Bu bağlamda katılımcılar dünyanın en değerli yaşam kaynağının korunmasında tarihi su yapılarının varlığının "itici güç" ya da yokluğunun "yıkıcı güç" olarak rolünü oluşturdıkları ütopya ve anti-ütopya grup senaryoları üzerinden karşılıklı tartıştılar. Gençler atölye sonunda kurulan ve UNESCO Soyut Kültürel Miras Listesi'nde yer alan Türk ebru sanatı uygulamasını İSMEK'ten uzmanlar ile deneyimlediler ve uygulamanın ardından Doç. Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu rehberliğinde Süleymaniye Camii'ni ziyaret ettiler.

Gençlerin gerçekleştirdikleri bir diğer etkinlik "kültür mirasının korunması ile yönetimine ilişkin potansiyeller ve güçlükler" alt teması bağlamında İstanbul'un tarihi alanlarında yer alan kara surları ve Sirkeci Tren İstasyonu'nun değerlendirilmesi konulu iki farklı grupta gerçekleştirilen atölye



çalışmalarına katılmalarıydı (*Resim 2*). Konu alanlarının ziyareti sırasında tarihsel gelişim süreci ve özellikleri hakkında Yrd. Doç. Dr. Hayri Fehmi Yılmaz tarafından bilgilendirilen genç katılımcılar, Tekfur Sarayı ve Sirkeci Tren Garı bekleme salonunda paralel olarak Doç. Dr. Pelin Pınar Özden ve Doç. Dr. Hülya Yakar tarafından yürütülen atölyelerde sırasıyla tren garı ve kara surlarını kavramsal açıdan değerlendirdiler. Her iki tarihi yapının İstanbul için önemi ve anlamını tartıştılar, yapıların kent ile ilişkilerinde gözlemledikleri riskler doğrultusunda hangi yaklaşım modellerinin izlenebileceğini ele aldılar.

"Kültür mirasının korunmasında gençlerin rolü" teması bağlamında Haseki Hürrem Külliyesi'nde gerçekleştirilen atölyenin öncesinde, Doç. Dr. Aynur Çiftçi ve Doç. Dr. Dilek Ekşi Akbulut tarafından çocuklar ve gençler arasında miras bilincini aşılama ve geliştirmeye yönelik yapılan çalışmalar paylaşıldı. Bu bağlamda genç-

Resim 1. İstanbul Üniversitesi Antik Gemi Konservasyon ve Rekonstrüksiyon Laboratuvarı, 1 Temmuz 2016.

Resim 2. Sirkeci Tren Garı Fikir Atölyesi, 3 Temmuz 2016.

Resim 3. KUDEB Taş Eğitim Atölyesinde Taş Yüzeyi Üzerine Varak Uygulaması, 3 Temmuz 2016.



Resim 4. KUDEB Ahşap Eğitim Atölyesinde Kapı Onarımı, 4 Temmuz 2016.

Resim 5. Cumalıkızık'ta ev ziyareti, 6 Temmuz 2016.

Resim 6. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde gerçekleştirilen Dünya Mirası Komitesi Simülasyonu, 7 Temmuz 2016.

lerden çok katmanlı mirasa yönelik olarak çocukların farkındalığını artıracak eğitici faaliyet önerilerinin yer aldığı posterler hazırlamaları istendi. "Sürdürülebilir korumada geleneksel zanaatların önemi" alt teması kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı KUDEB-Koruma Uygulama Denetim Müdürlüğü'nün Süleymaniye'deki Ahşap ve Taş Eğitim Atölyelerinde geleneksel el işçili-

ğinde emeğin öneminin kavranması-na yönelik uygulamalar gerçekleştirildi. Katılımcılar, taş işçiliği atölyesinde Çiğdem Şenarslan'ın yürütücülüğünde taş oyma ve taş yüzey üzeri varak yapma konulu iki farklı uygulama yaparken, ahşap atölyesinde Y. Müh. Demet Sürücü yönetiminde ahşap bir kapının onarımı, künde-kârı tekniğinde parçaların birleştirilmesi ve ahşap bir pencerenin rekonstrüksiyonunu deneyimlediler (Resim 3).

Gençlik Forumu'nun temel ilkelerinden biri de, gençlerin DMK'nın çalışma ilkelerini deneyimleyerek öğrenmesidir. Bu amaçla, forumun yürütücü ekibinin ortak kararı ile bu yıl – sanal bir DM alanı üzerindeki koruma sorunlarını tartışmak yerine– ilk defa gerçek bir alan simülasyonu konusu oldu. Bu bağlamda Bursa Alan Başkanlığı'ndan Y. Sanat Tarihçisi Eser Çalıkıuşu yönetiminde Bursa ve Cumalıkızık Dünya Mirası alanlarını ziyaret eden katılımcılar, Bursa Alan Başkanlığı'ndan Y. Mimar Ayten Başdemir yürütücülüğünde gerçekleştirdikleri İznik'teki incelemeler üzerinden DMK simülasyonunu UTMK Somut Kültürel Miras Komitesi Başkanı Doç. Dr. Nevra Ertürk, UTMK Somut Kültürel Miras Komitesi üyesi Yrd. Doç. Dr. Zeynep Aktüre'nin katkıları ile tartıştılar ve farklı ülkelerin temsilcileri rolünü üstlenerek öğrendiler (Resim 4 ve 5).

DMK 2016 Gençlik Forumu'nun ortaya koyduğu bir diğer yenilik ise, forum sürecinde gerçekleştirilen etkinlikleri tanıtan bir serginin düzenlenmesidir. Bu sayede hem DMK toplantısına katılan ülke temsilcileri ile uzmanlar forumda yapılan faaliyetler hakkında bilgi sahibi oldu, hem de Dünya Mirası Merkezi Başkanı Mechtild Rössler ile DMK 40. Oturum Başkanı Lale Ülker, Gençlik Forumu katılımcılarıyla buluştular. Gençlik Forumu'nun sonunda katılımcılar, etkinlik boyunca "çok katmanlı miras" teması bağlamında edindikleri ortak çıkarımlarından bir bildiri hazırladılar ve bu bildiriye 10 Temmuz 2016 tarihinde Dünya Mirası Komitesi Toplantısı'nın açılışında sundular.

*Cenk Hamamcıoğlu, Doç. Dr.,
YTÜ Şehir ve Bölge Planlama Böl.
(40. DMK Gençlik Forumu
Yürütücü Ekip Başkanı),
chamamcioglu@gmail.com*

*Ceylan İrem Gencer, Yrd. Doç. Dr.,
YTÜ Mimarlık Bölümü
Restorasyon Anabilim Dalı
(40. DMK Gençlik Forumu Yürütücü
Ekip Üyesi),
iremyaylali@gmail.com*

(Fotoğraflar: Can Altınal Çıblak)



Orhan Özgüner'in Veda Konuşması: "Ayrılık Çeşmesi"

Sayın başkan, değerli öğretim üyeleri, sevgili öğrenciler,

Sizlere dört kısa anekdot anlatacağım: Birincisi müzik üzerine Viyana'da, ikincisi tarih üzerine Paris'te, üçüncüsü mimarlık üzerine gene Paris'te ve dördüncüsü çevre üzerine İstanbul'da geçiyor...

Haydn'ın sesi çocukluğunda çok güzeldir, bir soprano tınısında. Viyana Katedrali korosuna katılır. Bu, müzikle ilk karşılaşmasıdır. Fakat büyüdükçe sesinin özelliği kalmaz ve korodan ayrılmak zorunda kalır. Zor günler geçirir; sokak şarkıcılığı, saraylarda hizmetkârlık yapar. Müziksever asilzadeler yardımcı olur ve genç Haydn besteler yapmaya koyulur. Fakat asıl, Estérhazy prenslerinin hizmetinde geçirdiği 25 yıl boyunca gelişiyor ve çevresini buluyor. Bu arada iki defa Londra'ya gidiyor. Beethoven ve Mozart'a hocalık yapıyor. Aralarında 24 yaş fark olmasına rağmen Mozart ile yakın dost olurlar, fakat hırçınlığından ötürü Beethoven ile pek anlaşmaz.

Müzik dünyasının her alanında yüzlerce konçerto, opera, oratoryo, ilahi, şarkı besteler. Ünü, artık bütün Avrupa'da yaygındır. Her taraftan siparişler, davetler almaktadır; konserler verir...

Fakat müzisyenleri evlerine dönmek isterler; ailelerinden, Viyana'dan uzun süre ayrı kalmaktan huzursuzdurlar. Haydn, bir mizansen düşünür ve bir senfoni besteler. Her zamanki gibi, şatoda verilen konserde, bir ara müzisyenler sıra ile, gruplar halinde çalmayı bırakır, enstrümanını alır ve sahneyi terk eder. Önce viyolalar, sonra nefesli sazlar, derken davullar, en sonunda birkaç kemancı kalır, onlar da sessizce sahneyi terk eder... Herkes önce şaşırır, sonra bunun prenze, hanedana bir mesaj olduğu anlaşılır. Herkes ayağa kalkar, alkış,

kiyamet... Parçaya da bir isim yakıştırırlar, "Veda Senfonisi"...

1809 da Napoléon orduları Viyana kapılarına dayanmıştır, kenti sürekli bombardıman ederler. Savaş Haydn'ı çok fena hırpalar ve kentin düşmesinin ertesi günü, kahrından ölür.

Napoléon, tarih kitaplarında daha çok savaşları ile anlatılır. Oysa mezun olduğu, askeri okulun komutanı, 1,63 boyundaki, bu genç Korsikalının sicil defterine, "*koşullar elverişli olursa bu genç aday, dünyanın çehresini değiştirecektir*" diye not düşüyor. Harpleri bir tarafa, Fransa'nın, Avrupa'nın uygarlığına büyük katkıları var Napoléon'un. Büyük İhtilal'de kapatılan akademileri yeniden açmış, bayındırlık hizmetlerine öncelik vermiş, okullarını donatmış, bilime katkıda bulunanları desteklemiştir. Ünlü Mısır seferinde, yanında sadece topları, tüfekleri değil, bilim adamları da vardır. Uzay geometrisini bulan Monge, hiyeroglifi ilk çözen ve okuyan Champollion ve diğerleri hep yanındadır. Piramitlerin önünde, etrafında askerleri, kurmayları, top, tüfek, kollarını kaldırır, "*Fransa, tarih seni izliyor*" diye haykırır, sonra da kendini tutamaz, Sfenks'in burnuna



Orhan Özgüner.

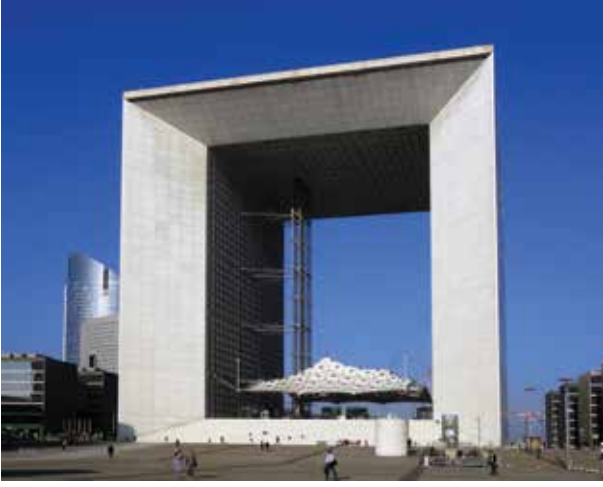
doğru revolveri ile iki el ateş eder. Napoléon'un bir de pek bilinmeyen, önemli bir önsezisi var, diyor ki:

"Dünya tek bir devlet olsa, merkezi Constantinople olurdu."

Paris'in ünlü Champs-Élysées bulvarından geçen kent eksenini Louvre Sarayı ile sonlanır; en uçta da Napoléon'un ilaveler yapıp restore ederek yenilediği, çok güzel "Kare Avlu" (La Cour Carrée) bulunur. Avlunun ebadı içten içe 100x100 m'dir. İmparator Napoléon Bonaparte'ın bütün yaşamı, peş peşe başarılar ve bozgunlar ile geçmiştir. Fakat asıl Waterloo'da yenilmesi (1815) onu çok hırpalar, otoritesini kırar. Kendisinden kurtulmak için Elbe adasına sürülmesine karar verilir. Son arzusu,

Ayrılık Çeşmesi.





La Grande Arche.

subayları ile vedalaşmaktır. Bu amaçla La Cour Carrée seçilir. Bütün kurmaylar avludur; her birine teker teker sarılır, metin olmalarını ister ve kulaklarına fısıldar *"Merak etmeyin döneneceğim"*...

2000'lerde Paris, Büyük Yapılar ana başlığı altında bir dizi uluslararası yarışma düzenlenir. Bunlardan bir tanesi de Mitterand zamanında Paris'in batısında, La Défense bölgesinde, içinde sosyal yaşama katkıda bulunacak, dünya halklarına açık ve bir bakanlığı da barındıracak bir yapının elde edilmesi için açılan proje yarışmasıdır. Yarışma koşulları gereği, jüri, bir sıralama yapmadan, en iyi dört projeyi seçer. Son seçimi ise Başkan Mitterand kendisi yapar. Yarışmayı kendi memleketi dışında kimsenin tanımadığı Danimarkalı mimar Johan von Spreckelsen kazanmıştır, 1982.

Spreckelsen, mimari kurgusunu iki

ana düşünce üzerine oturtur. Yapıyı kent plancısı Le Nôtre'un gerçekleştirdiği Paris eksenine üzerine yerleştirmek, fakat eksenin sonsuza dek devam edeceğini, yaşayacağını vurgulamak. Müellifin kendi tanımlaması ile bu bir *"Modern Zafer Takı"*dır, La Grande Arche... Paris eksenine, batıdan geleerek, sırası ile Arc de Triomphe, Champs-Élysées, Concorde Meydanı, Louvre Sarayı ve La Cour Carrée ile noktalanır. Spreckelsen'in yapısının ölçüleri 100x100x100 m'dir. Napoléon'un daha da güzelleştirdiği iki boyutlu kare avlu, La Grande Arche'ta üç boyutlu küpe dönüşüyor, içi boş bir küp. Geometrik kare şeklin, sarsılmaz soyut güzelliği, bütün yapının tasarımını düzenliyor. Cepheler, taşıyıcı sistem, dolu ve boşlar, saydam ve sağır yüzeyler, bölmeler... Dış duvarlar Michelangelo'nun da çok kullandığı Karrara mermeri ile kaplı, süt beyazı, damarsız. İç yüzeyler, yapının yüksekliği boyunca, Fransızların vatan sevgisine de gönderme yaparak, mavi, beyaz, kırmızı çinilerle ve çağdaş bir grafik anlatımla bezenmiş... Spreckelsen, modern mimarlık tarihine ismini yazdıracak eserinin, La Grande Arche'in bittiğini göremeden ayrılır...

ODTÜ Mimarlık Fakültesinde hocalık yaptığı 1960'larda, sadece öğrenciler değil, bizler de kendisinden çok şey öğrendik...

Ayrılık Çeşmesi. Bir çeşme ismi ancak bu kadar anlam yüklü olabilir: hüznü, mutlu, neşeli, acıklı, içli, duyarlı, hayal yüklü, masalımsı, romantik... Kadıköy'de İbrahim Ağa Mahallesindedir. Kartal/Kadıköy metro hattından gelip Marmaray hattına aktarma yapmak isterseniz, Ayrılık Çeşmesi durağında inmeniz gerekir.

Çeşmenin olduğu yer Osmanlı İmparatorluğu zamanında ordunun sefere çıkmadan önce toplandığı geniş bir çayırliktır. Yanı başında mezarlığı da var, fakat namazgâhı kaybolmuş. Sadece ordunun uğurlanmasında

değil, Kâbe'ye para, altın varaklı örtüler götüren Sürre Alayında (Sürre-i Hümayun), hatta önemli görevlendirmelerde, kentten ayrılırken de benzer alaylar düzenleniyor. IV. Murat'ın Bağdat seferi, literatürde en çok konu edileni, takip edilen güzergâh da bugünkü neşeli Bağdat Caddesi... Sefere koyulmadan önce, namaz kılınıyor, dua ediliyor, çeşmeden su içiliyor. Anne babalar, kardeşler, hısım akraba, uğurlamaya geliyor. Bütün duygular bir arada: sevinç, gözyaşı, gurur, endişe, inanç, kader, alın yazısı, teslimiyet... Kolay değil, ne de olsa *"gidip de gelmemek, gelip de görmemek var..."*

Su yaşamın ayrılmaz parçası; su yoksa yaşam da yok. NASA uzay araştırmalarında, her şeyden önce, su var mı diye bakıyor. Ölçüye vurursak, iki atom hidrojen + bir atom oksijen. Türk kültüründe, suyun özel bir yeri var; su içmek adeta bir ibadet, bazı müminler su içerken sol ellerini başlarına götürürler, *"temizlik imandan gelir"*... Suyu verilen bu önem, mimariye de yansımış. Son derece güzel, çeşme, şadırvan, sebil örnekleri İstanbul'da, Topkapı Sarayı girişinde, Tophane'de, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii önünde, Ayasofya'nın avlusunda görülebilir...

Bu örneklerin yanında, Ayrılık Çeşmesi çok mütevazı kalır. İhtimal ismi de sonradan halk tarafından yakıştırma. Çok güzel olduğu da söylenemez. Fakat önemli olan içeriktir, görüntü değil. A. Malraux "Yüzyıldan eski her şey güzeldir" der.

Çeşme, bugünkü yürekler acısı konumundan çok daha iyisini hak ediyor. Barındırdığı muhteşem anılara saygı duyarak, Ayrılık Çeşmesi'ni başlı başına odak tema kabul edip, çevresinin tamamen yeniden kurgulanması, tasarlanması gerekiyor.

Sular gibi berrak kalınız.

Sular gibi aziz olunuz.

Allahaismarladık.

La Cour Carrée.



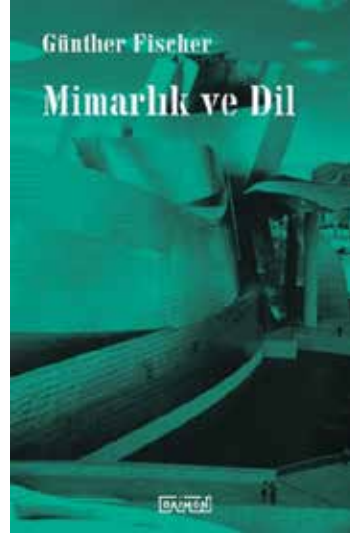
“Mimarlık ve Dil” Üstüne

Robert Venturi'nin *Complexity and Contradiction in Architecture* (Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişkiler) kitabının ilk yayımlanış tarihi 1966; Aldo Rossi'nin *L'architettura della città*'sı (Kentin Mimarisi) de aynı yılda, 1966'da yayımlanıyor. Her iki kitap yayımlanışlarını izleyerek kısa sürede mimarlıkta iki ayrı post-modernizm anlayışının temel manifestoları niteliğini kazandı. II. Dünya Savaşı'nın ardından modernist ütopyanın aşınması ve giderek çökmesi, çevrenin anonimleşmesi ve anlam yitirmesi üzerine gelişen eleştirel itiraz ve arayışlar içinde popüler ve tarihsel imgelere biçimsel atıf yaparak mimaride anlamı yeniden üretmeyi amaçlayan ABD kökenli post-modernizm ile kentliliğin ve bağlamanın önem kazandığı, soyutlayıcı yapısal ve tarihsel analizlere dayanan “yeni rasyonalist” Avrupalı bakış. Bu arada yeni rasyonalist İtalyan/Avrupa postmodernizminin bir diğer önemli yapıtı olan Giorgio Grassi'nin *La costruzione logica dell'architettura*'sı (Mimarlıkta Mantıklı İnşa Sanatı) Rossi'nin kitabından bir yıl sonra, 1967'de basılıyor; popülist anlam arayışını reklam ışıkları ve sıradan ticari imgeler üzerinden sürdüren ve bu kez Robert Venturi, Denise Scott Brown ve Steven Izenour'un birlikte yazdıkları *Learning from Las Vegas* (Las Vegas'ın Öğrettikleri) ise biraz daha geç yayımlanmış; kitabın ilk baskısı 1972 tarihini taşıyor.

Aynı yıl bu kez –adı daha sonraları ünlü bir postmodern romancı olarak duyulacak olan– İtalyan göstergebilim kuramcısı Umberto Eco *Semiotica* dergisinde “A Componential Analysis of the Architectural Sign: Column” makalesini yayımlar. Makale mimarinin temel inşai öğelerinden olan

sütunun içerdiği mimari, tarihsel ve estetik çağrışımları; başlık, gövde ve kaideden oluşan her bir parçanın farklı işlev, biçim ve nitelik özelliklerini; sütunun yataylık ve düşeylik özellikleri ve ilişkileri açısından değişik anlamlandırılma olanaklarını mimari kabuller ve dilsel kavramlar ışığında inceler. Eco'nun mimari analizi aynı yapısalcı yöntemi kullanmış bulunan ünlü antropolog Claude Lévi-Strauss'un önemli bölümünü 1955 ile 1964 yılları arasında yayımladığı yapıtlarında yapmış olduğu kimi analizlerini anımsatır: söylenceler, akrabalık ilişkileri, yeme-içme alışkanlıkları... Bu analizlerin tümünde odak noktası aktarılan öykü ve onun zaman içindeki lineer akışı değil, sistemdeki olgu ve ilişkilerin yeniden yapılanmaları ile ortaya çıkan saklı anlamlar ve derin yapı katmanlaşmalarıdır. Bir başka ve kavramsal deyişle “şeylerin ve adların gösterdiği başka şeyler”. Göstermek ve gösterge burada kilit kavramlar oluyor; göstergebilim (semiyoloji) bunu inceleyen disiplinin adı.

Çağdaş dilbilimin kurucusu olan Ferdinand de Saussure 1911-1916 yılları arasında Cenevre Üniversitesi'nde verdiği ve 1916'da öğrencileri tarafından basımı yapılan *Genel Dilbilim Dersleri*'nde “...adı göstergebilim (sémiologie) olacak olan ve ... göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilimin” kurulabileceğini söylüyordu. Bu öngöründen kırk sekiz yıl sonra 1964 tarihinde Roland Barthes göstergebilim kuramının kısa, özlü ve kapsamlı kuramsal belgesini yayımlayacaktı: *Éléments de sémiologie* (Göstergebilim İlkeleri). Venturi ve Rossi'nin kitapları bu temel yapıttan iki yıl, Eco'nun denemesi ise sekiz yıl sonra yayımlanır. De



Günther Fischer, *Mimarlık ve Dil*, çev. F. Erkman Akerson, İstanbul: Daimon Yayınları, 2015, 153 s.

Saussure'ün daha sonradan öğrencileri tarafından kitaba dönüştürülen dersleri ile eş zamanlı olarak bu kez bir Amerikalı mantıkçı olan Charles Sanders Peirce de aynı konuda “mantıklı ve biçimsel göstergeleri... herhangi bir kimse için, herhangi bir ölçüde ve herhangi bir amaçla herhangi bir şeyin yerini tutan herhangi bir şey” olarak tanımlıyordu. Peirce'in yazıları da çok daha sonra 1931 ile 1958 yılları arasında *Collected Writings of Charles Sanders Peirce* başlığı ile sekiz cilt olarak yayımlanacaktı. De Saussure'ün *sémiologie*'si kurduğu yapısal dilbilim temeline dayanır ve yapı (strüktür) ve anlamlama sorunlarına yönelirken Peirce'in *semiotics*'i haberleşme kuramı ile ilişkili sayısal modellemeye açık bir sistem olarak gelişecekti.

Mimarlık toplumsal/yaşamsal, sanatsal, mekânsal, teknik boyutları içeren çok katmanlı yapısı ile farklı gösterge sistemlerinin araştırılması için verimli bir alan oluşturuyor. Sanat ve mimarlık tarihçileri mimarlığın dil olma özelliğine değinmiş, daha yeni kuramcılar bu ilişkiyi dilbilim referansına başvurmadan da ele almıştır. Sir John Summerson'un *The Classical*

Language of Architecture ve Sven Hesselgren'in *The Language of Architecture* adlı yapıtları başlıklarından itibaren bu ilişkinin önemsendiğini gösterir. Bu bağlamda dil mimarlar ve mimarlık kuramcıları kadar sanat kuramcılarının, mimarlık ise her iki göstergebilim kuramına bağlı yorumların ilgi duydukları bir konu oldu. Modern mimarinin eleştirisi ise bu mimarinin ilkelerinin ve savunduğu soyut estetiğin anlam ve beşeri hafıza ile olan ilişkilerinin de sorgulanmasını gündeme getirdi ve göstergebilimin anlam ile ilgili sistematik söylemi bu eleştirinin de ilgisini çekti. Dolayısı ile özellikle 1960'lardan itibaren ikili bir ilgiye tanık olundu: Bir yandan mimarlar, mimarlık tarihçileri ve mimarlık kuramcıları farklı göstergebilim kuramlarının söylem, yöntem ve terminolojisine ilgi duyular; bunları kendi söylem alanlarına doğrudan atıflar ile ya da örtük biçimde aktardılar; öte yandan ise göstergebilimciler ve göstergebilimin yaklaşımını kullanan kuramcılar analizlerinde mimarlığı nesne olarak seçti.

1960'lardan 1980'lere kadar olan yıllar bu kuramsal söylem ve tartışmaların en yoğun dönemidir. Mimarlıkta modernizmin farklı revizyonlarının boy verdiği yıllar da bu yıllar: Team 10, brütalizm, metabilizm, yeni yerelcilik, katılımcılık söylemleri, postmodernizm, yeni rasyonalizm, bağlamsallık, kentin mimarisi ve "Avrupa kenti" savları. İtalya'da 1950'li yıllarda başlayan "*critica semantica*" (anlamsal eleştiri) söylemi mimari kodların De Saussure'ün izinden giden başka dil bilimcilerin, özellikle de Hjelmslev'in önermelerini kullanarak kuramsal açıklamalar yaptı. Örneğin Umberto Eco mimarlık göstergebilimi ilgisini *La struttura assente* (Yitik Yapı, 1968) ve *Le forme del contenuto* (İçeriğin Biçimleri, 1971) kitaplarıyla bu kuramsal bağlamda sürdürecektir.

Almanya'da ağırlıklı olarak Peirce'in haberleşme kuramına yakın *semiotics* yaklaşımını ve Max Bense ile Stuttgart Okulu'nun aynı doğrultudaki kuramsal yapıtlarını izleyen mimarlık kuramcıları mimarlığın anlam üretme ve iletişim kurma özelliklerini bu kuramın sayısal estetik türünden "pozitivist" uyarlamaları üzerinden araştırdı. Rossi ve onun yaklaşımının benzerlerini geliştiren İtalyan ve Fransız tipoloji ve morfoloji söylemleri göstergebilim kuramına doğrudan atıf yapmaksızın yapısalci dilbilimin temel yöntemi olan yapısalci analizi mimarlığa ve kentin mekânsal oluşumuna uyguladı. Anglo-Sakson mimarlık akademiasının 'mekân sentaksı' kavramı bu anlayışın kökenini Chomsky'nin türetmeci gramer önerilerinde bulan ve topoloji gibi matematik alanları ile ilişki kuran ürünüdür. Mimarlıkta postmodernizmin bayraktarlığını üslenen eleştirmen Charles Jencks anlamlı biçimleri tarihsel ve popüler imgelerde arayan Venturici eğilimin ön safında yer aldı. Bu eğilim ve görüşler sözü edilen yıllarda mimarlık dergilerinin, eleştiri sayfalarının, kuram ve tarih ile ilgili kitapların olduğu kadar göstergebilim ve dilbilim kongrelerinin, bu alan ile ilgili saygın bilimsel dergilerin de gündeminde kaldı. Modernizmin heyecanlı yılları boyunca unutulmuş bulunan kimi klasik dönem mimarlık kuram ve söylemleri de bu bağlamda anımsandı ve yeniden güncelleşti. Özellikle dilin gramer ve sentaks yapılarına ağırlık veren Avrupa yeni rasyonalizminin tipoloji ve morfoloji kavram ve araştırmasına verdiği önem bir yandan yapısalci dilbilimin ilkeleri ile ilişkili iken öte yandan Aydınlanma dönemi Avrupa mimarlığının kuramsal geleneği ile de tarihsel bağları yeniden kurdu.

Mimarlıkta dil ve gösterge sistemleri arasında gelişen bu yoğun ilgi sözü edilen yirmi, otuz yıl boyunca devam

etti. Bir yanda anlama, öte yanda sentaksa ve yapıya öncelik veren anlayışlar, kullandıkları kavramsal model şemasına göre 'ikili' (de Saussure'cü) ya da 'üçlü' (Peirce'ci) olarak adlandırılan iki farklı göstergebilim kuramına bağlı yaklaşımlar, kurama doğrudan bağlı olan ya da bunu örtük biçimde yansıtan söylemler dönem mimarisinin kavram ve sözcük dağarını biçimlendirdi. Bunlar tasarıma ve ürünlere de yansıdı. Bu yaklaşım ve tartışmalar 1970'li yıllardan başlayarak Türkiye'de de akademik bir söylem çerçevesinde karşılık buldu; derslere, tez ve makale başlıklarına konu oluşturdu. Yapısalci dilbilime bağlı olan ve gösterilen-gösteren veya içerik-ifade, ikili eklemlenme gibi terminolojileri kullanan anlamlama göstergebilimi anlayışı olsun, haberleşme kuramı ile ilişkili olan ve mesajın kaynak-ortam-hedef bileşenlerini ve bunlar arasındaki ilişkilere bağlı sentaktik-semantik-pragmatik işlevleri öne çıkaran iletişim göstergebilimi olsun akademik söylemler için konu oluşturdu. 1990'lar bu tartışmaların durulduğu, dünya mimarlığının da ikinci bin yıllarında daha da yaygınlaşacak olan yeni söylem, değer ve arayışlara yönelmeye başladığı yıllar. Modernizmin geride kaldığı, modernizm eleştirisinin de heyecanını ve canlılığını yitirdiği, teknolojik olanakların alabildiğine genişlediği, global sermaye ve tüketimin egemenliği ile bütünleşen, -Tafari'nin çok daha önceden olanaksızlığını ilan ettiği- ütopyanın iyice unutulduğu bir dönem. Böyle bir dönemde geriye bakan düşüncenin olguları ve söylemleri bütüncüllüğü içinde görme şansı da daha çok. Günther Fischer'in *Mimarlık ve Dil* kitabı böyle bir tarihsel anın düşünsel ortamında yazılmış. Yayın yılı 1991, bir yeni dönüş noktası.

* * *

Fischer'in kitabına önsöz yazan tanınmış mimarlık tarihçisi Jürgen Joedicke'nin de üzerinde isabetle dur-

duğu iki nokta var: yazarın mimarlık düşüncesi ile mimarlık uygulaması arasında kurduğu ilişkiler ve buna bağlı olarak kurama eleştirel gözle bakması.

Aslında Fischer mimarlık ve dil gibi bir konuyu konvansiyonel bir analitik kurgu ile ele alıyor: Mimarlığı kendi özgül bilgi alanının dışındaki bir konu ile ilişkilendirirken önce o dış bilgi alanını, dili ele alıyor; dokusunu, aktörlerini ve bağlam sorunlarını inceliyor. Bunun yanı sıra dil olgusunun farklı diller ile ilişkisini, de Saussure'ün 'dil ile söz', 'eşzamanlılık ile artzamanlılık' karşıtlıklarını ve Alman göstergebilimcilerin sık vurguladıkları 'sentaks, semantik, pragmatik' kategorilerini tartışıyor. Daha sonraki bölümlerde ise bu kategorileri yani sentaks, semantik ve pragmatik kategorilerinin her birini hem dilsel kavram olarak hem de mimarlık alanındaki karşılıkları çerçevesinde ele alarak yorumluyor. Dilsel kavram ve kategorileri ele alırken bunların mimarlıktaki karşılıklarını da hem kavramlar düzeyinde tartışması hem de mimarlık ürünleri ile örneklemesi ayrıca belirtilmeye değer. Bu bağlamda örneğin dilsel bir kavram olan 'sentaks' konusunu 'mekânsal, işlevsel, konstrüktif ve biçimsel' gibi mimari kategoriler çerçevesinde açıklamak, bunları tarihsel tipolojilere, malzemeye, yapı elemanlarına ya da Schinkel'den Rietvelt, Archigram ve Philip Johnson'a uzanan bir spektrum içinde ürünlere dayanarak örneklemek konu açısından farklı ve yeni bir yaklaşımın göstergeleri.

Kitabın özgünlüğü de burada. Mimarlıkta dil ve göstergebilim söylemlerinin durulduğu bir tarihsel anda mimarlara hitap eden kitap tek bir dilbilim okuluna ve tek bir göstergebilim yaklaşımına takılı kalmadan hem bu öğretilerin temel kavramlarını anlaşılır biçimde özetliyor, hem de her seferinde bunları tarihsel ve güncel mimarlık

sorun ve ürünleri üstünden örnekleyerek canlı ve anlaşılır kılıyor. Yapısalcı dilbilim disiplininin kopmaksızın farklı dilbilimsel kavramlara başvurusu yazara Joedicke'nin değindiği eleştiri olanağını da sağlamış oluyor. Böyle bir eleştirel mesafeye kuramın geliştiği ve mimarlığa ilk uyarlandığı yıllarda sahip olmak kolay değildi. O yılların mimarlık göstergebilimi metinleri –Eco'nun sütun analizinde olduğu gibi– daha çok bir dilbilim veya göstergebilim şemasının uyarlanması olarak geliştiler. Aynı yıllarda aynı dilbilim/göstergebilim okuluna bağlı kuramcıların aynı temel göstergebilim şemasından hareket ederek kuramı mimarlığa aktarıırken yaptıkları yorum farklılıkları da o dönemin bir özelliği idi. İtalya'da konunun önemli kuramcıları olan Giovanni Klaus-Koenig, Umberto Eco ve Maria-Luisa Scalvini'nin aynı Hjemslev şemasından hareketle yaptıkları ve birbirinin üstüne basan yorumlar bunlara örnektir; Almanya'da bir Martin Krampen'in –zamanında Türkiye'deki akademik ortamlarda da yankı bulan– Peirce ve Bense'ye bağlı sayısal estetik temelli değerlendirmeleri de öyle. Fischer'in eleştirel genellemesi bunların çoğunu kapsıyor ve aşıyor.

İlk Almanca basımından yirmi dört yıl sonra Türkçe olarak yayımlanırken mimarlığın sentaks, anlam ve pragma (edim) ilişkilerini gündeme getirmiş olan bu yapının güncel anlamı da sorgulanabilir. Mimarlık XX. yüzyıl başı öncü modernizminin iyimser inanç sistemini de, yüzyıl ortalarının karamsar ama heyecanlı eleştirisini de geride bıraktı. Binyıl dönemeci ütopyanın ve politik inançların iyice söndüğü, mimarlığın ya küresel sermayenin mutlak gündemine girdiği ve tümüyle araçsallaştığı ya da çok sınırlı bir toplumsal/kültürel çevre içinde seçkin bir üretime dönüştüğü bir dönem görünümü veriyor. Lefebvre, Tafuri ve

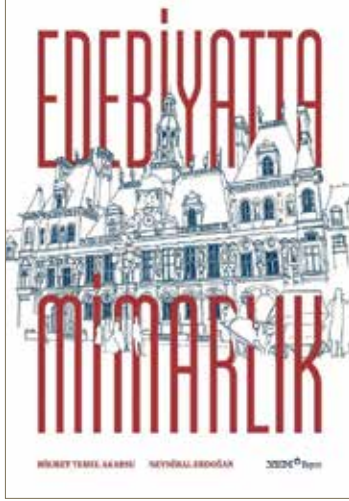
Koolhaas'dan kırk yıl sonra saygın bir kuramcının, Patrik Schumacher'in uluslararası bir tasarım firmasının yeni yöneticisi olarak neoliberalizmin mekân üretiminin mutlak belirleyicisi olması yönündeki iddiası bunun örneği. Bu eğilime bağlı mimarilerin ve bu rasyonellere bağlı olarak üretilen çevrelerin birbirine benzeyen dil kodlarını okumak ve –Fischer'in kullandığı terminoloji ile– şifrelerini çözmek soyut ve bir akademik egzersiz ya da bir eleştiri aracı olarak bir işleve sahip olsa bile bunun her seferinde kendini yeniden üretmek ve tekrarlamak dışında bir seçeneği ve etkisi yok görünüyor. Bu sistemin dışında kalan –benzerlerine Fischer'in de kitabında örnek olarak yer verdiği– seçkin örnekler ise dilsel derinlik ve anlamsal zenginlik içerseler de hitap ettikleri kullanıcı kütlesi toplumun çok sınırlı bir kesimine tekabül ediyor: bir anlamda egemen küresel arenanın kültürel marjinalleri. Bir başka deyişle dil olarak gerek sentaks tutarlılığı gerekse semantik zenginlik açısından anlam içeren eleştirilerin de mimarilerin de 'pragmatik' geçerliliği sorunlu görünüyor. Böyle bir bağlam *Mimarlık ve Dil* kitabının da, mimarlık ve dil ile ilgili söylemin de güncel geçerliliği açısından düşündürücü.

Özgün dili Almanca olan kitabın bu dile çok hâkim olan, üstelik dilbilim ve göstergebilim konularında yetkinlik sahibi bir yazar tarafından çevrilmiş bulunması Türkçe yayına özel bir değer kazandırıyor. 1991 tarihli Almanca kitabın Aykut Köksal'ın yönettiği Daimon mimarlık yayınları arasında çıkan 2015 tarihli Türkçe baskısı açısından yazar Günther Fischer'in yetkinliğinin ve kitap içeriğinin sahip olduğu değerlerin yanında özenli çeviriyi yapan Fatma Erkman Akerson'un katkısını da belirtmek gerekir.

Atilla Yücel

Edebiyatta Mimarlık

Edebiyatta Mimarlık, yay. haz. Hikmet Temel Akarsu, Nevnihal Erdoğan, İstanbul: YEM Yayın, Eylül 2016, 600 s.



YEM Yayın tarafından basılan *Edebiyatta Mimarlık* kitabı 2016'nın son aylarında vitrinlerdeki yerini aldı ve hem mimarlık hem de edebiyat çevreleri tarafından hatırı sayılır bir ilgi gördü. Mizanpaj ve baskı kalitesi için özenildiği belirgin olan kitabın içeriği ise, mimarlık ve edebiyat arakesitinde araştırma yapan ve yazarların heyecanını, beklentilerini büyük ölçüde karşılayamıyor.

Mimarlık alanında giderek büyüyen literatürden anlaşıldığı gibi, mimarlığın ve kentbilimin farklı disiplinlerle olan etkileşimi ve ilişkisi, yeni açılımlar, yeni çalışma ufukları yaratmaktadır.

Kentsel anlamların tartışılmasında, yüzyıllar boyunca aktararak kenti tanımlayan, biçimleyen izlerin varlığı ve bu izlerin fiziksel, tarihsel, kültürel karşılıkları kabul edilebilecek kentteki görüngüleri/kodları *önemlidir*. Kentin, onu yeniden üreten dil ile ilişkisinde, toplumsal bilgi ve toplumsal hafıza, yaşamın kaynağı ve dayanağı olarak önem kazanır. Bu nedenle, toplumsal hafızanın önemli bir dışavurum biçimi olan edebiyat, yeniden üretilmiş kentsel gerçekliğe (tarihsel kırılmaların, mekânsal anlam kaymalarının sahnesine) bakmak için araçsal olarak kullanılabilir. Mekânla ilgili tasarım

yapan iki farklı yaratıcı öznenin yazının ve mimarın mekân kurgulama yöntemleri arasındaki ortaklıklar düşünülmeye değer bir konu olarak pek çok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Çeviri kuramına getirilen yorumlar, "ekfrasis" kavramının iki alan için arabuluculuğu gibi yeni çalışma konuları mimarlık ve edebiyat arakesitini zenginleştirmektedir.

Edebiyat ve mimarlık arasındaki ilişki farklı zamanlarda lisansüstü çalışmalar ve dergilerin özel dosyaları ile ele alınmış bir konu.¹ Bu alanda yazılmış ilk Türkçe metinlerden biri, Gürhan Tümer'in "Mimarlıkta Edebiyattan Neden ve Nasıl Yararlanmalı?" isimli çalışmasıdır.² Kitabın adının "Mimarlık ve Edebiyat" gibi, tarafları eşdeğer kılan, aralarındaki ilişki onaylanmış veya kanıksanmış bir başlık yerine, ısrarlı bir sorudan oluşması boşuna değildir. Yazar, geleneksel ilişkilere ek olarak yeni bir boyut, yeni bir atılım öngörmekte, konuyu keyfekeder bulanlara, "*eşyanın* tabiatının elverdiği ölçüde açık seçik ve somut bir *biçimde*" (yazarın kendi vurgusu) bu ilişkinin önemi ve gerekliliğini kanıtlamaya çalışmaktadır.

Edebiyatta Mimarlık kitabıyla ilgili ilk eleştirim bu noktada başlıyor. Kitabın adı, edebiyatın kapsayıcılığı içinde mimarlığa bakış olarak okunuyor. Hatta kitabın tanıtım posterlerinde kullanılan "Mimarlığı bir de edebiyatın ilham veren satırlarından okuyalım" mottosu, bu düşüncüyü destekler nitelikte. Oysa kitabın içeriğindeki on bölüm başlığı, kitabın adının tanımladığı kapsayıcılığı yok saymakta.

Kitaba ilişkin eleştirilerimin temelinde, bölümlerin oluşturulması için düşünülen yöntem var. Alt bölümlerin nasıl bir projeksiyonla olduğu konusunda bölüm başında editörlere ait bir yorum bulunmadığından ve sadece "Yöntem Üzerine" ve "Sunuş"

metinlerinin verdiği ipuçlarını değerlendirecek olursam bazı konular ön plana çıkıyor.

Editörlerin "Yöntem Üzerine" yazısında belirttiği, "tematik sınıflandırma" ve "belli bir sistematik" ile seçilen ve gruplanan yüz eser, okuyucuda net bir cevap oluşturmuyor. Görüş alınarak yapılan bir seçkinin de belli kriterleri olmalıdır. "Tüm edebi yapıtları mimarlık kültürüne dahil etmek mümkündür fakat bizler bunlar arasından en önemli gördüklerimizi seçtik" ifadesi, öznel tercihlerin ön planda olduğu izlenimini veriyor.

Kitabın başlığı *Edebiyatta Mimarlık* olduğundan ilk akla gelen sorular, edebiyatın anlamının ne olduğu, neye doğru evrildiği üzerinden biçimleniyor. Ama "Yöntem Üzerine" yazısı, seçkide "modern dönem edebiyatı" mı, genel olarak "edebiyat" mı ele alındı, "divan edebiyatı", "halk edebiyatı" (destan, folklorik öyküler, karagöz...) gibi pre-modern formlara nasıl bakıldı, hangileri neden seçildi, her bölüm hem Türk, hem yabancı örnekleri içerecek şekilde mi oluşturuldu, "doğu-batı", "eski-yeni", "popüler-klasik" gibi edebiyat gündemini sıklıkla ateşleyen tartışmalar arasında nasıl tercihlerde bulunuldu gibi soruları cevaplamıyor. Seçilen eserlerin künyeleri, çevirisinden mi yoksa orijinal dilinden mi okunduğu da belirtilmemiş.

Kitabı oluşturan bölümler, "Mimarlığa Referans Veren Klasikler", "Mimarlıktan İlham Alan - Mimarlığa İlham Veren Romanlar", "Mimarlık Sosyolojisine Dair Edebi Eserler", "Seyahatnameler ve Biyografik Seyahatnameler", "Ütopya", "Bilimkurgu ve Distopyalar", "Fanteziler", "Mimari Denemeler", "Mimari Birer Estet Olarak İstanbul Yazıları", "Mimarlık ve Sanat Kuramlarına Dair" olarak sıralanıyor.

Bölüm içeriklerine bakıldığında, bazı edebiyat eserlerinin neden o bölüm başlığına alındığını anlamak olanaksız. Oulipo grubunun önemli yazarlarından, Calvino'nun yazdığı, mimarlık dünyasının en aşına olduğu roman, *Görünmez Kentler*, mimari bir **dene-me** olarak sınıflandırılmış. Aynı bölümün bir başka metni ise "Bütün Eserleri - Çelik Gülersoy" ismini taşıyor. Turing'in kısa tarihçesine değinen metnin, Turing Kurumu ya da Çelik Gülersoy ve edebiyatla nasıl bir ilişki kurularak bu kitabın parçası olduğu bir muamma.

"Mimarlık ve Sanat Kuramlarına Dair" bölüm başlığında ele alınanlar kuşkusuz önemli metinler, ama örneğin "Mimarlık Üzerine On Kitap - Vitruvius" ve "Bir Mimarlığa Doğru - Le Corbusier" ile, edebiyat ve mimarlık ilişkisi üzerine ne söylenebilir? Mimarlar, mimarlık eserleri ve mimarlık düşüncesini dönüştüren/geliştiren kuramlar, edebi akımlar ve yöntemler ile ele alınıyor olsalardı, bu kitabın içinde anlamlı bir yer bulabilirdiler kendilerine şüphesiz.

Editörlerin, kitabı kurgularken ve başlığı seçerken, edebiyatın ayrılmaz bir parçası olan, daha kapsamlı ve esnek ele alınabilecek "mekân" ile değil de özellikle "mimarlık" olarak tanımlamalarının bir amacı olmalı.³ Kitaptaki seçkiye bakınca, edebiyatın ve mimarlığın yeniden tanımlanma gerekliliği öncelikli diye düşünüyorum. Editörlerce yazılan "Sunuş" bölümü, yeni nesil mimarlara yol göstermeye yönelen aforizmalarla dolu diliyle, kitabın içeriği ve seçkinin koşullarına ilişkin pek de bir şey söylemiyor.⁴

Kitaptaki desenlerin yeni bir anlama/okuma katmanı eklediği ve yorum ürettiğini söylemek zor, ancak mütevazı bir katkı olarak görülebilir. Ancak editörlerin "mimarlara ve mimar adaylarına ilham vermesi" niyetiyle kitaba koydukları iddiası da, yıllardır mimarlık eğitiminin içinde, öğrencilerin farklı tekniklerle, özgün, derinlikli yorum-

ları olan görselleştirmelerine tanıklık eden benim için oldukça naif... Edebi metinlerin görsel temsilleri ele alındığında bu konuda son yıllarda oldukça ses getiren bazı çalışmaları anmamak olanaksız.⁵

Kitaptaki seçki üzerine yazanlar, "katkıda bulunanlar" olarak tanımlanmış. Bu yazarların mimarlık-edebiyat arakesitinde ne tür çalışmaları olduğu soru işareti. Çünkü katkıda bulunanların kısa özgeçmişleri yok, çalıştıkları kurumlar ve meslekleri dışında (büyük çoğunluğunun bazı üniversitede çalışıyor olduklarını gruplayabilmek dışında aralarında nasıl bir bağ kurulduğunu anlamak zor) bilgi sahibi olmuyoruz.

Kitapta referanslarıyla yorumlarını güçlü araştırmalara dayandıran, ele aldığı eserle ilgili mekân-kurgusal yorumlar öneren, haritalamalar ile metnin topoğrafyasını çıkaran, bu nitelikleriyle de alana önemli katkıda bulunan yazarlar var. Sayıları oldukça az ve kitabın bütününde parmakla sayılıyor. Sayılarının daha fazla olabilmesini dilerdim.

Seçilen eserler ile ilgili metinlerin büyük çoğunluğu "kitap tanıtım yazısı" olmanın ötesine geçemiyor. İncelenen edebiyat eserinin mimarlıkla hatta mekânla nasıl bir ilişki kurduğuna hiç değinilmiyor. Bazı yazılar ise sadece tımturaklı sözlerle edebi eseri övmeye girişiyor, bizzat kendisi edebiyat olmaya çalışıyor ama başaramıyor. Yüz eser kabulü/inadı, kitaba dahil etmek istedikleri, ama yorumlayacak kimse bulamadıkları için bazı yazıları editörlerin yazmasını zorunlu kılmış gibi görünüyor.⁶

Bugün mimarlığın edebiyatla olan ilişkisini romantik bir yaklaşım olarak değil, mimarlığı anlama ve üretme becerisini geliştiren bir araç olarak görmek gereklidir. Edebiyat, toplumsal hafıza ile mekânlar arasındaki ilişkileri güçlendiren bir metinsel repertuardır, mekânların anlam katmanlarının arasına sızarak yeni kav-

rama pratikleri oluşturur. Toplumsal kırılmaların izlerini taşır. Batılılaşma gibi, kamusal dönüşümlerinin tartışıldığı sahneleri konu edinir. Göç, kentsel yarılmalar, yersizleşme, çeperdeki insan, edebiyatın hem öznesi hem nesnesi haline dönüşür. Bu roman, öykü ve şiirlerin bazılarında kent ya da bina, ön plana geçer, kurgunun belirleyicisi, o eserin başkışısı olur.

Her ne kadar, sunuş yazısında editörler, konuyla ilgili olabilecek tüm metinleri koymanın olanaksızlığını dile getirmiş olsalar da, bu başlıktaki bir kitapta, özellikle bazı eserlerinde kurdukları güçlü mekânsallıkla bilinen, George Perec, Oğuz Atay, Sevgi Soysal, Tezer Özlü, Gülten Akın gibi yazarları (ayrıca belirtiyim kitapta Yahya Kemal ve Nâzım Hikmet dışında hiçbir şairin adı geçmiyor) ve modern seyahatnameleriyle Enis Batur'u görmemeye de ciddi itirazlarım var.

Edebiyat, konu edindiği gündelik hayat ile mekânları ve kentleri tartışmaya açar. Toplumsal belleğe bir tür tanıklıkla sadece var olanı (veya kurmaca olanı) kaydetmez, neredeyse hiçbir politikanın yapamadığı kadar sert ve eleştirel bir duruş geliştirebilir. Aynı zamanda bu, satırların arasında ancak dikkatli gözler tarafından fark edilen, kelime kelime örerek, sessizlikle oluşturulmuş bir duruştur.

Bob Dylan'ın Nobel edebiyat ödülü aldığı günümüzde, "edebiyat" disiplininin neyi kapsayıp neyi dışarda bıraktığına karar vermek zor. Bu kitabı da konuyla ilgilenenler için bir başlangıç kitabı olarak görmek gerek sanıyorum. Böylesine kapsamlı bir işe soyunmuş *Edebiyatta Mimarlık* kitabının, edebiyat ve mimarlık arakesitinde yeni yorumlarla bu ilişkiyi üretken ve metinlerarası bir boyut getirme olanağını, gelecek yayınlara bıraktığı söylenebilir.

Funda Uz, Doç. Dr.,
İTÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü

Notlar

1. "Edebiyatta İstanbul", İstanbul, S. 24 (1998) ve "Orhan Pamuk'un İstanbul'u", İstanbul, S. 29 (1999) gibi daha dolaylı ilişkiler kuranlar bir yana, "Mimarlık ve Edebiyat", *TOL*, S. 1 (2002) ve "Dosya: Mimarlık ve Edebiyat", *Arredamento Mimarlık*, 2007/3 gibi doğrudan mimarlık medyasında tartışılmış olanlar da var. Tezlerin şaşırtıcı sayısı hızlı bir yok.gov.tr taramasında bile karşımıza çıkar. Bu satırların yazarı olan ben, Ali Cengizkan, Levent Şentürk, Sevil Enginsoy Ekici, Zeynep Tuna Ultav gibi çeşitli akademisyenlerce verilen dersler, yazılan makaleler akla ilk gelenler.
2. Gürhan Tümer, *Mimarlık-Edebiyat İlişkileri Üzerine Bir Deneme: Aragon'un "Le paysan de Paris" (Paris Köylüsü) Adlı Yapıtı Üzerine Bir Örnekleme*, [y.y., t.y.] (İzmir : Matbaa Kavram, 1982).
3. Mimarlık vurgusu, kitapta hiç değinilmeyen, kendisi mimar olan, ayrıca edebi eserler de üreten, Alison Smithson, Vedat Dalokay, Cengiz Bektaş,

Ali Cengizkan, Necati İnceoğlu, Feride Çiçekoğlu, Ertuğ Uçar (ve hatta daha eskilerden Aptullah Ziya Kozanoğlu) gibi mimarları da akla getiriyor, ayrıca.

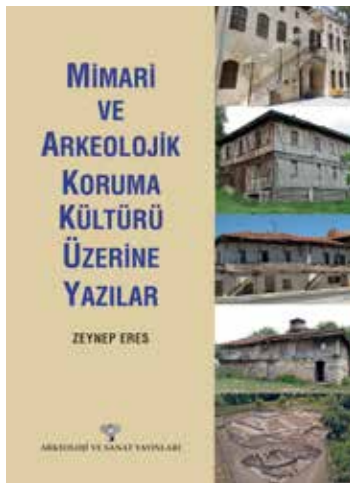
4. Sunuş yazısından bazı satırlar, kısaltarak aktarıyorum: "Bugün Türkiye'de... tam anlamıyla bir mimari 'inkıraz' yaşanmaktadır. Bizim asıl derdimiz... mimarların nasıl bir eğitimden geçip kültürel bir donanımla mesleğe atıldıklarını incelemek, ... kültürel bir sorgulama getirmek... (Çeşitli edebi eserler sıralanarak) bu şaheserleri okumadan şehir bilincine sahip olmak mümkün mü?... O kitaplar ki, bir mimarı gerçek mimar yapacak kültürel öğelerle dopdoludur... Temel mimarlık konularıyla ilgisizmiş gibi gözükken büyük edebiyat sanat ve düşünce yapıtlarının okunması bilinçli ve derinlikli bir mimari için elzemdir... Bu anlamda derinlikli ve bilinçli bir mimari için okunmazsa olmaz temel eserler seçkimizi sunmaktayız... kabaca göz atan okurlar, seçilen eserlerin tür anlamında bir bütünlük taşı-

madığını roman, öykü, şiir, deneme, biyografi, anı, ütopya, distopya gibi alanlardan bir seçki olduğunu görürler, çünkü mimarlık kültürü de tıpkı liste gibi disiplinler çeşitlilik pek çok alanda birden uzmanlaşma ve ruhsal erginlik ister... Kimilerine çok saçma gelebilir... (bazı yazarların isimleri sıralanıyor) okumamış kişilerin İstanbul'a bir çivi çakmaya bile hadleri yoktur." s. 12-15.

5. İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası* romanının İlban Ertem tarafından görselleştirilmesi, NTV yayınlarından çıkan *Don Kişot*, *Dorian Gray'in Portresi* çizgi roman versiyonları, *Kara Kitap* romanının Orhan Pamuk'un eskizleriyle yeniden basımı ilk aklıma gelenler... İsmiyle müsemma, "çizgi-roman" ise kitapta hiç anılmıyor.
6. Kısa bir sunuş paragrafının ardından "öyküyü bu noktadan sonra ünlü yazardan dinleyelim" sözleriyle doğrudan romandan alıntılanan parçayla okuru baş başa bırakan metin, bu düşüncemi destekler nitelikte.

Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar

Zeynep Eres, *Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016, 257 s.



İTÜ Mimarlık Fakültesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Zeynep Eres, daha önce yayımlanmış bazı makaleleri ile yayımlanmamış sunumlarını *Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine*

Yazılar başlıklı kitapta bir araya getirdi. Arkeoloji ve Sanat Yayınları tarafından 2016 yılında basılan, 257 sayfalı bu derlemede, kültür envanteri konusunun korumayla bağlantısını ele alan ve envanter kavramının gelişimini irdeleyen "Türkiye'de Çağdaşlaşma Sürecinin Önemli Bir Aşaması: Kültür Envanteri Sorunu" başlıklı ilk yazının ardından, "Kentsel Koruma", "Arkeolojik Alan Koruma" ve "Kırsal Koruma" başlıkları altında gruplandırılmış 10 makale yer alıyor.

"Kentsel Koruma" bölümünün ilk yazısı olan "Kentsel Kimlik, Politik Söylem ve Kültür Mirası" başlıklı makalede, Anadolu'nun çeşitli kentlerinden sokak sağlıklılaştırma örnekleri, yasal, siyasal ve kültürel çerçe-

de göz önüne alınarak, eleştirel bir bakışla sergilenirken, İstanbul'un koruma sorunlarına da değiniliyor. Yazar, iyimser bir bakış açısıyla, "kentliler ile birlikte dürüst bilim insanlarının, uzmanların ve meslek odalarının ortaklaşa çabasıyla" İstanbul'un, rant ortamının tüm baskılarına rağmen korunabileceğine vurgu yapıyor. Bu yazının hemen ardından, yazarın 1 yıl önce, 2014'te bir panelde sunduğu, "Tarihi Yarımada'da Yok Edilen Mimarlık ve Yaşam Kültürü" başlıklı metnin gelmesi, aslında bu iyimserliğin sadece güzel bir dilek olarak ifade edildiğini ortaya koyuyor. Nitekim yazar, konuşmalarını "geleceğe dönük bir umut ışığı ve çözüm önerisi ile bitirmeyi doğru bul(duğu)"

halde, tarihi yarımada'nın başına gelenlere ve geleceklere bakarak karamsarlığa kapıldığını belirtiyor. "Kentsel Koruma" bölümünün 3. makalesi, "Savaş Sonrası Tarihi Kent Merkezlerinin Yenilenmesinde Beyrut Örneği" başlığını taşıyor. Yazıda Beyrut'un kentsel gelişimi aktarıldıktan sonra, 1990'lı yıllarda hazırlanan yenileme programı ve kent merkezinin yenilenmesi projesi tanıtılıyor. 2004 yılında kaleme alınan bu yazının, bölümümüz, hatta ülkemiz için giderek güncel ve can alıcı bir konuya dönüşüğünü görmek insana üzüntü veriyor. Kitapta, "Arkeolojik Alan Koruma" başlığı altında dört makale yer alıyor. "Küreselleşme Sürecinde Arkeolojik Mirasın Korunmasında Ulusal Çabalar: Türkiye Örneği" başlıklı ilk makale Dr. Nurcan Yalman ile birlikte kaleme alınmış. Osmanlı döneminden başlayarak Türkiye'de koruma yasalarının ve kurumsal yapının gelişimi, arkeolojik mirasın korunmasına emeği geçmiş kişiler de anılarak aktarılıyor. Bölümün ikinci makalesinin adı "Tarihöncesi Kazı Alanlarında Koruma ve Sergileme Kavramının Gelişimine Kısa Bir Bakış". 2010 yılında kaleme alınmış bu yazıda, açık hava müzeleri-

nin gelişimi ve arkeolojik kalıntıların sergilenmesi konusunda çeşitli ülkelerin deneyimleri, yasal ve kurumsal süreçlere de değinilerek aktarılıyor. Prof. Mehmet Özdoğan ile birlikte kaleme alınan üçüncü makale, kitabın en uzun yazısı olan "Kültür Turizminde Arkeolojik Mirasın Yeri". Yazıda bir yandan tarihsel bir perspektifle, arkeoloji-turizm ilişkisi irdelenip ilgili uluslararası tüzükler tanıtılırken, bir yandan da koruma-sergileme süreçleri tartışılıyor; Türkiye'deki yasal ve yönetsel gelişim aktarılıyor. Bu yazıya bir açılım getiren "Arkeolojik Kazı, Koruma, Sergileme ve Toplum İlişkisi" başlıklı makale, bölümün son yazısı. Bu makalede de Kırklareli'nde tarihöncesi arkeolojik alanların sergilenmesi yönünde yapılanlar ve edinilen deneyim tanıtılıyor.

Kitabın son üç makalesi "Kırsal Koruma" başlığı altında sunuluyor. Prof. Nur Akın ile birlikte 2010 yılında kaleme alınan ilk yazı, "Türkiye Kırsal Mimarlık Mirasının Belgelenmesi: Tarihsel Süreç, Yeni Yaklaşımlar" başlığını taşıyor. Yazıda TÜBA Kırsal Mimarlık Envanteri Projesi ve izlediği metodoloji tanıtılarak, bu kapsamda gerçekleştirilen Şanlıurfa Birecik-

Suruç pilot proje çalışması değerlendiriliyor. "Türkiye'de Geleneksel Kırsal Mimarinin Korunması: Tarihsel Süreç, Yasal Boyut" başlıklı makalede kırsal mimarinin dünyada bir kültür varlığı olarak tanımlanmasının izlediği yola değinildikten sonra, Türkiye'de Osmanlı döneminden başlayarak yasal ve idari çerçeveye içinde kırsal mimarinin tuttuğu yer anlatılıyor. Kitabın "Türkiye'de Geleneksel Köy Mimarisini Koruma Olasılıkları" başlıklı son yazısı, bu miras türünün korunması önüne çıkan engelleri sıraladıktan sonra, ülkemizde kırsal mirası koruma yönünde neler yapıldığını sergiliyor.

Zeynep Eres'in derlediği ve alt bölümlerinde tematik bir bütünlük ve süreklilik içeren bu kitap, yazılara eklenen kapsamlı kaynakça ve görsel malzemeyle, akademik çevreler için de yararlı bir başvuru kitabı niteliğinde. Kültür mirasının en ihmal edilen başlıkları olarak tanımlanan arkeolojik ve kırsal mimarinin korunması alanına ilgi çekmesini ve başka araştırmacıları da özendirmesini dileyelim.

Deniz Mazlum,
İTÜ Mimarlık Fakültesi

Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları

Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları adlı kitap, Osmanlı devletinin XIX. yüzyıldan XX. yüzyıl başına yaşadığı modernleşme sürecinin mimari, kültürel ve sanatsal boyutunu ortaya koymaktadır. Klasik tarih yazımında "gerileme dönemi" olarak anılan bu dönem bir yandan da Osmanlı'nın çağı yakalama çabasının uzun sürecidir. Özellikle Tanzimat ile birlikte hız artan idari ve siyasi değişim, etkisini toplumun yaşam biçiminde de göstermiştir. Sokaklardan meydanlara açık alanların tasarlanarak düzenlen-

mesi isteği, kamusal yapı türlerindeki yeni çeşitlilik ve bunun kentsel çevreye olan büyük etkisi, Osmanlı yönetiminin kökten değişmekte olan yaşam kültürünü belgelerken; konut biçimlemlerindeki farklılaşma da geleneksel ailenin dönüşümünü ortaya koymaktadır. Kitabı oluşturan 19 makalenin büyük bölümü İTÜ mimarlık tarihi, sanat tarihi ve restorasyon alanlarında yüksek lisans ya da doktora yapan araştırmacıların özgün araştırmalarından oluşmaktadır. İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden Prof. Dr. Turgut Saner tarafından geliştirilen kurguya göre



Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları, yay. haz. Gözde Çelik, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 368 s.

seçilen makaleler, Y. Doç. Dr. Gözde Çelik tarafından titiz bir şekilde yayına hazırlanmıştır.

Kitabın “Düşünsel ve Tarihsel Çerçeve” başlıklı ilk bölümünde G. Cephanecigil XX. yüzyıl dönümünde Osmanlı aydınlarının geliştirmeye başladığı mimarlık tarihi biliminin “milli” kaygılarını yorumlamış, ardından N. Hatemi III. Selim döneminden (1789-1807) İstanbul’un işgaline Osmanlı devletinin siyasal değişimini değerlendirmiştir. Kitabın “Yeni Düzenin Yapıları” başlıklı ikinci bölümünde G. Çelik Tanzimat sürecinde tarihi yarımada da gerçekleştirilen imar faaliyetlerini ortaya koymuş, ardından B. Özgüven sanayileşmeye paralel inşa edilmeye başlanan sanayi mektebi binalarını değerlendirmiştir. D. Boyacıoğlu da Batılı gezginlerin Osmanlı sanayi yapılarına yönelik izlenimlerini derlemiştir. N. Gülenaz ise, 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında kent kültürüne ve silüetine katılan yeni tür ticaret yapıları olan pasajların mimari ve ticari anlamını yorumlamıştır. Kitabın “Mimarlar ve Üsluplar” başlıklı üçüncü bölümünde M. K. Sağ, Haydarpaşa İngiliz

Mezarlığı’nı, E. P. Kalafatoğlu Kadıköy yakasındaki Viktorya tarzı sayfiye evlerini, E. Denктаş ise ’93 Harbi sonrası Rus askerleri anısına inşa edilen iki yapıyı değerlendirmiştir. S. Kula Say yüzyıl dönümünde inşaat teknikleri alanındaki tartışmaları gün yüzüne çıkarırken, A. Doğan dönemin üretken mimarı Vallauri’nin klasisist cephe tasarımlarını yorumlamıştır. P. Öğrenci ise çağdaş kâgir köşk ve apartman mimarlığında önemli uygulamaları olan Mimar Pappa’yı incelemiştir.

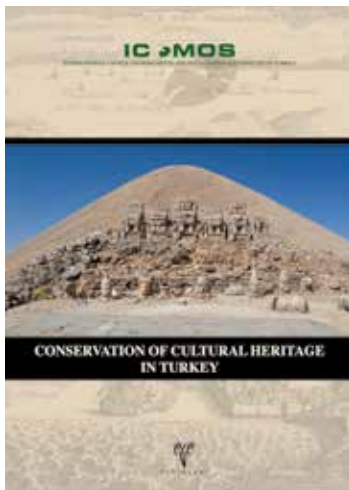
Kitabın “İzlenimler” başlıklı dördüncü bölümünde Z. B. Atasoy 19. yüzyıl Amerikan gezginlerinin geç Osmanlı mimarlığına ilişkin gözlemlerini derlemiştir, C. Göğüş, Viyana gazetelerinin 1873 Dünya Sergisi’nde yer alan Osmanlı pavyonunu nasıl değerlendirdiğini irdelemiştir. B. Başaran 1893 Chicago Kolomb Dünya Sergisi’nde Osmanlı devletinin temsili için hazırlanan bir gazetede nasıl ele alındığını incelemiştir, B. Başak ise 1910 Münih İslam Sanatının Şaheserleri sergisine Osmanlı devletinin etkin katılımını arşiv belgeleriyle ortaya koymuştur. Kitabın

“20. Yüzyıl Başında Mimarlık ve Yerleşim” başlıklı son bölümünde Z. Eres Osmanlı’nın çağdaşlaşma sürecinde köylerin mimari çevresinin de çözülmesi gereken bir sorun olarak tanımlanmasını ele almış, ardından B. Ar işgal döneminde İstanbul’a yerleşen Batılı asker ve bürokratların yaşam kültürünün izini kentsel mekânda sürmüştür. B. Yıldırım Okta, Cemil Topuzlu’nun belediye başkanı olarak İstanbul’u bir Avrupa kentine dönüştürme arzusunu, gerçekleştirdiği uygulamalarından ve düşüncelerini aktardığı makalelerinden yola çıkarak ortaya koymuştur. Özetle *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları* adlı kitap, 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun ve bireylerin yaşamışlıklarını günümüze ulaşan mimari çevreyi ya da onun fotoğraf, gravür, arşiv belgesi, gazete dökümü gibi özgün kaynaklara yansıyan somut verilerini yorumlayarak bizlere sunmaktadır.

Zeynep Eres

Conservation of Cultural Heritage in Turkey

Conservation of Cultural Heritage in Turkey, ed. Zeynep Ahunbay, Deniz Mazlum, İstanbul: Ege Yayınları, 2016, 416 s.



15-21 Ekim 2016 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilen ICO-

MOS’un 2016 yılı Genel Kurulu ve Danışma Kurulu toplantıları ile bilimsel sempozyumu (The 2016 ICOMOS Annual General Assembly and Advisory Committee - AGA&AdCom 2016) kapsamında ICOMOS Türkiye Milli Komitesi tarafından hazırlanan kitap, toplantının katılımcılarına sunuldu. *Conservation of Cultural Heritage in Turkey* (“Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunması”) başlıklı kitabın amacı ICOMOS Türkiye üyeleri tarafından kaleme alınan makaleler aracılığıyla Türkiye’deki koruma konularının dünya koruma uzmanlarıyla paylaşmak olarak tanımlanıyor.

Editörlüklerini Zeynep Ahunbay, Deniz Mazlum, Zeynep Eres’in yaptıkları, İngilizce editörlüğünü Lucienne Thys-Şenocak, Ege Yıldırım’ın üstlendiği 416 sayfalık kitap Ege Yayınları tarafından yayımlandı.

24 makalenin yer aldığı kitap, ICOMOS üyelerinin üzerinde çalıştıkları örneklerden yola çıkılarak Türkiye’deki koruma durumu hakkında okuyucuya bilgiler sunuyor. İlk yedi makale İstanbul ile ilgili farklı ölçek ve temalarda koruma konularını ele alıyor. Cengiz Can makalesinde Osmanlı son döneminin mimari karakterinin oluşumunu örnekler

üzerinden aktarırken, Afife Batur İstanbul'daki Art Nouveau mimarlığını özellikleri ve örnekleriyle tanıtıyor. İclal Dinçer ve Zeynep Enlil'in makalesi ise günümüz İstanbul'una üst ölçekteki koruma envanterinden bakarak koruma sorunlarını tarihi kent peyzajı ve kültürel peyzaj kavramları çerçevesinde tartışıyor. Yonca Kösebay Erkan İstanbul özelinde Türkiye'deki demiryolu mirasının oluşumunu aktarıyor ve İstanbul'daki son dönem raylı sistem uygulamalarını inceliyor. İstanbul'u konu alan beşinci makede Meltem Vatan depremin İstanbul'daki kubbeli yapılar üzerinde yarattığı hasarları aktarıyor. Son iki makede ise örnek olarak Yıldız Sarayı inceleniyor; Damla Acar Sarayın binalarının yapım tekniklerini inşaat defterleri üzerinden okuyor. Ayten Erdem'in makalesinde ise Kaskat Köşkünün restorasyonu ve yeniden değerlendirilmesi ele alınıyor. İstanbul dışına çıkıldığında, Türkiye genelini ele alan iki makalenin dışında koruma sorunları farklı yönleriyle farklı bölgelerden örneklerle ele alınıyor. Türkiye geneline bakan makalelerden Elifnaz Durusoy'un makalesi kültürel rotalar konusunda bir Türkiye envanteri ve genel bir değerlendirme sunuyor. Eti Akyüz tarafından kaleme alınan diğer makale ise Türkiye'deki mimarlık okullarında verilen koruma eğitimini ders planları yönünden karşılaştırmalı olarak inceliyor. Türkiye'de farklı paydaşların korumaya bakış açısı hakkında örnekler üzerinden fikir veren iki makeden biri Nur Akın'ın Halfeti'yi konu alan makalesi, diğeri Zeynep Eres'in Trakya Bölgesi örneğinden yola çıkan arkeolojik miras ile ilgili makalesi. Akın'ın Halfeti örneği, baraj yapımı sonunda sular altında kalan bir yerleşmenin sürecini aktararak Türkiye'deki büyük altyapı projeleri ve koruma çatışmasına dikkat çekiyor. Eres'in makalesinde ise arkeolojik alanların korunmasındaki toplum-

sal farkındalık konusu değerlendiriliyor.

Bölgelerden sunulan örneklerde ise Türkiye'deki kültürel mirasın korunması farklı eksenlerde ele alınıyor. Dünya Mirası Listesine giren üç alan ve henüz dünya mirası adayı olan bir yerleşme örneği üzerinden kültürel miras koruma ve yönetim sorunları tartışılıyor. Bunlardan H. Yüksel Dinçer doğal ve kültürel korumanın bölgesel ölçekteki sorunlarının birlikte yaşandığı Kapadokya'yı ele alırken, Neslihan Dostoğlu alan yönetimi ve yönetim planı anlayışını Bursa örneği üzerinden anlatıyor. Ege Yıldırım ise henüz aday listesinde olan Mudurnu örneğini bu bağlamda ele alıyor. Neriman Şahin Güçhan ise alan yönetimi konusunu bütünsel planlama anlayışı perspektifinden bir diğer dünya mirası örneği olan Nemrut'ta irdeliyor.

Türkiye'deki kırsal mimarinin farklı bölge örnekleriyle ele alındığı iki makede ise yerleşmelerin koruma değerleri aktarılıyor ve sürdürülebilir korumanın koşulları tartışılıyor. Bunlardan Nadide Seçkin ve Ayten Erdem'in makalesi Ege Bölgesi örneği olarak Buldan'ın bağ evlerini, Mert Nezih Rifaioğlu'nun makalesi ise Akdeniz Bölgesinden Antakya kırsal peyzajını betimliyor ve koruma sorunlarını dile getiriyor. Benzer yaklaşım kentsel koruma sorunları üzerinden Emel Kayın'ın İzmir kenti örneğinin ele alındığı makede de izleniyor; kentsel ve mimari ölçekteki korumanın ipuçları son dönem gelişmeleri ışığında tartışılıyor.

Türkiye'deki koruma sorunlarını çok katmanlı kültürel miras konsepti içinde tartışan üç makale ise farklı yerleşme örneklerinin verilerinden yola çıkıyorlar. Bunlardan Demet Ulusoy Binan'ın makalesi Bergama örneğini ele alırken arkeolojik katman ile Osmanlı kentinin birlikteliğine bakıyor. Tamer Gök ve Burak Belge'nin makalesi Tarsus kentinin, Öncü

Baçoğlu Avşar ve Umut Devrim Genç'in makalesi ise Muğla, Eskişehir yerleşmesinin çok katmanlı kültürel miras anlayışı içinde ele alınması gerektiği mesajlarını veriyor.

Kitapta yer alan son üç makale ise bir taraftan ele aldıkları konuyla ilgili belgeleme yaparken diğer taraftan da Anadolu coğrafyasındaki kültürel katmanların zaman ve mekân olarak çok geniş bir yelpazede çeşitlendiğini bir kez daha gösteriyor. Mustafa H. Sayar Güneydoğu Trakya'da IV-VI. yüzyıl arasındaki yerleşme sürecini irdelerken, Meltem Uçar Gaziantep'in tarihi su sistemini kentin sosyal tarihi içindeki yeri açısından belgeliyor. Lucienne Thys-Şenocak ve Gizem Dörter'in makalelerinde ise Osmanlı kaleleri Çanakkale bölgesinden (Seddülbahir ve Rumeli Kavak) örnekleniyor.

ICOMOS Türkiye üyelerinin katkılarıyla hazırlanan kitabın Türkiye'deki kültürel miras konularını içeren yeni kitaplarla çoğaltılması, süreklilik kazanması dileğiyle.

ICOMOS Türkiye Milli Komitesi

İstanbul'un Kaybolan Değerlerine Farklı Bir Örnek: Jeolojik Miras

M. Namık Yalçın

Giriş

İstanbul Üniversitesi Jeoloji Bölümü'nün en saygın öğretim üyelerinden biri olan Prof. Dr. İ. Enver Altınlı (1908-1998), kırk yılı aşan öğretim üyeliği sırasında (1937-1978) İstanbul Üniversitesi'nde bir "saha jeolojisi ekolü"nün oluşturulmasına en büyük katkıyı yapan öğretim üyelerinden biri olmuştur. Prof. Altınlı, bu bağlamda günümüzde "jeolojik sit" ya da "jeosit" olarak tanımlanan, önemli jeolojik oluşumların (fosil, mineral, maden yatağı, özel kaya türleri, çökel yapıları, fay/kırık hatları, diğer tektonik yapılar vb) gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak üzere, bunların mutlaka korunmalarının gerektiğini birkaç kuşak öğrencisine usanmaksızın anlatagelmıştır. Bunların anlam ve öneminin birer bilgi panosu yardımıyla herkese açıklanarak, kamuoyunda doğal mirasın (jeolojik mirasın) korunması bilincinin yerleşmesine katkıda bulunulması gerektiğinin de altını çizmeyi hiç unutmamıştır. Bununla da yetinmeyecek, ilgili kurumlara yazılı olarak başvurarak, özellikle İstanbul ilinde "jeosit" alanlarının oluşturulması için çok sayıda girişimde bulunmuştur (Altınlı, 1978). Prof. Altınlı'nın bu çabaları ne yazık ki sonuç vermemiş ve ne onun hayatta olduğu dönemde, ne de günümüze kadar İstanbul ve çevresinde herhangi bir "jeosit" oluşturulamamıştır. Buna karşın, İstanbul il sınırları içinde bu bağlamda ele alınarak gelecek kuşaklara aktarılmasının çok önemli olduğu çok sayıda jeolojik oluşum bulunmaktadır. Ancak İstanbul'da son yarım yüzyılda yaşanan vahşi yapılaşma, beraberinde getirdiği bir dizi olumsuzluğun yanı sıra bu oluşumların büyük bir kısmının da kaybedilmesine neden olmuştur (Altınlı, 1978; Kazancı, vd, 2008; Kazancı, 2014).

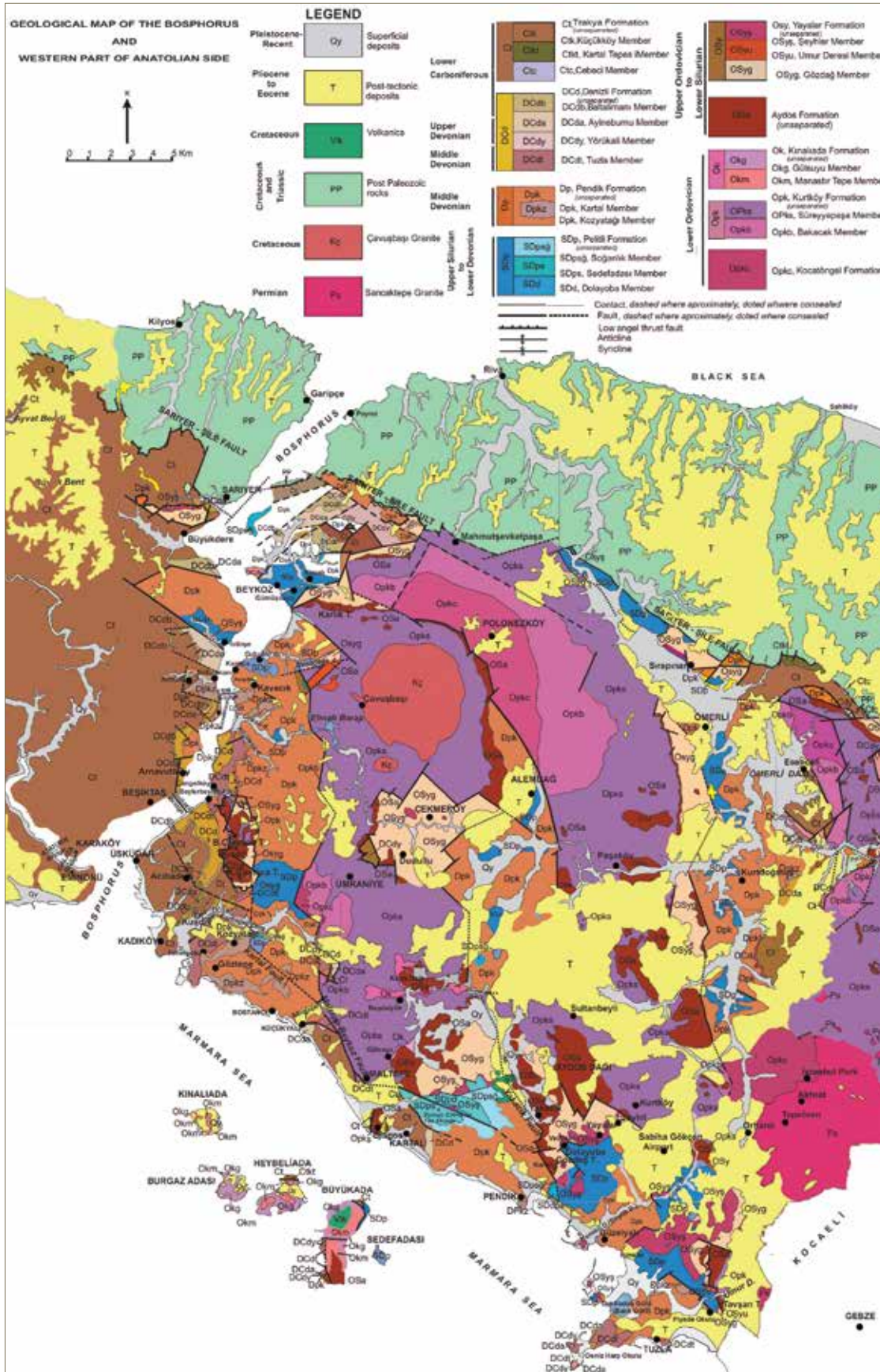
Bu makalede İstanbul il sınırları içindeki jeolojik miras öğelerinin tümüne yer verilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, seçilen birkaç örnek yardımıyla jeolojik mirasımızın korunması bağlamında nelerin kaybedildiğini göstererek, bu konunun öneminin kentin karar vericilerinin dikkatine bir kez daha sunulmasıyla yetinilecektir.

Jeolojik Mirasımıza İstanbul'dan Örnekler

Jeolojik İstif

Türkiye'nin kültür, tarih ve ekonomik açıdan en önemli kenti olan İstanbul'un merkezi olduğu İstanbul yüzölçümü olarak en küçük illerimizden biridir. 5.315 km²'lik yüzölçümü ile İstanbul 81 vilayet içinde 64. sıradadır. Bu küçük alana karşın, İstanbul'un jeolojisi çok renklidir (*Şekil 1*). İstanbul'da üç büyük jeolojik zamana ait birimleri arazide izlemek mümkündür. Bunlardan I. Zamana (Paleozoik) ait istif, Ordovisiyen'den Karbonifer'e kadar olan döneme ait (günümüzden 488-326 milyon yıl öncesi) çökel kayalarından oluşur. O dönemdeki bir kıtanın binlerce kilometre uzunluğundaki kenarı boyunca çökelen bu istif, gerek içerdiği fosiller, gerekse litolojik ve sedimantolojik özellikleriyle yerkürenin jeolojik tarihçesinin ortaya konmasında özel bir öneme sahiptir. İstanbul'un daha çok Anadolu kesiminde ve Boğaz'ın her iki yakasında mostra veren¹ bu dönemin farklı birimleri, özellikleri ve ilişkilerinin bir daha gözlenemeyeceği şekilde hızla ortadan kalkmakta ve/veya örtülmektedirler. İnşaat işleri için gereken kazı çalışmaları kritik noktalarda yapıldığında, buralardaki önemli mostralar bir daha geri gelmemek üzere yok olmaktadır. Birçok ülkede bir kural olarak uygulanan, kazı öncesi söz konusu yerlerin uzman jeologlarla incelenmesi, bu tür kayıpların önlenmesi için basit, kolay uygulanabilir bir tedbirdir. Bina, yol, kanal vb yapıların inşaatı sonucunda da potansiyel jeositlerin üstleri örtülebilmektedir.

Bunun sonucu olarak da araştırmacılar yeni akademik çalışmalar için ölçme, örnekleme, analiz ve gözlem imkânlarından mahrum kalmaktadır. Araştırma yöntemlerinde ortaya çıkan çok yeni gelişmeler gözetildiğinde gelecek kuşak araştırmacılarının bugün başarabildiklerimizin çok ötesinde noktalara ulaşacakları kesindir. Bu nedenle bu tür istiflerin olabildiğince korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması giderek önem kazanan ve birçok ülkede gerçekleştirilen bir husustur.



Şekil 1. İstanbul'un jeolojisi haritası (Özgül, 2012'den alınmıştır).

Çarpışan Kayalar - *Symplegades*

Yukarıda Paleozoik istifi için belirtilen hususlar, İstanbul'un kuzeyinde Karadeniz kıyılarına kadar ulaşan bir bölgede geniş alanlar kaplayan (Şekil 1) ve özellikle Boğaz kıyılarında güzel mostraları bulunan II. Zamana ait (90-70 milyon yıl) volka-

nik ve volkano-sedimanter kayalar için de geçerlidir. Bunlardan bazılarının, örneğin Boğaz'ın Karadeniz çıkışına yakın Rumeli Feneri ile Anadolu Feneri sahillerinde bulunan "Çarpışan Kayalar"ın (*Symplegades*) Yunan mitolojisinin en ilginç öykülerinden birinin mekân olduğunu²

Şekil 2. Rumeli Feneri yakasındaki Çarpışan Kayalar'ın (*Symplegades*) Andreossy tarafından ve 1818'de gerçekleştirilen çizimi (Şengör, 2002'den alınmıştır).



herhalde çok az İstanbullu bilmektedir (Şekil 2). “Öreke Taşları” olarak da bilinen bu kayaların çok daha geniş bir kitle tarafından hikâyeleri ile birlikte bilinmesinin en kestirme yolu kuşkusuz ki, bunların yerinde bir “jeosit” olarak değerlendirilmesinden geçmektedir.

Yenikapı

İstanbul'un jeolojisinin en az bilinen buna karşın en önemli istifleri ise çok yakın bir zamana aittir. Bu dönem “Kuvaterner” olarak adlanan ve kabaca son 2,5 milyon yılı kapsayan zaman dilimidir.

Bu dönem ilk insanın yayılımının başladığı dönemle (1,8 milyon yıl) örtüşmektedir ve bizim coğrafyamız yayılmanın önemli geçiş yollarından biridir. İstanbul'da bu dönemi temsil eden jeolojik birimler bugüne kadar yeterli ilgiyi bulamamış çok az çalışıldıkları için, bunların gelecekteki araştırmalarda değerlendirilmek üzere korunmaları özel bir öneme sahiptir. Kuvaterner'in “Holosen” olarak adlanan son 12.000 yıllık dönemi ise, insanların toplayıcı-avcı olarak yaşadıkları uzun bir dönemin ardından, Bereketli Hilal (Kuzey Mezopotamya) ve yakın çevresinden başlayarak, yerleşik düzene geçtikleri ve bu yeni yaşam biçiminin zaman içinde göçlerle Avrupa'ya taşındığı bir dönemdir. İstanbul, göç yollarından birinin üzerinde olduğundan, Neolitik dönemin kültürlerine günümüzden 8500 yıl kadar önce başlayarak evsahipliği yapmıştır. İlk kez tanımlandığı Fikirtepe'den adlanan “Neolitik Fikirtepe Kültürü” İstanbul'un birçok yerinde kazı ve/veya yüzey araştırmaları sonucunda ortaya çıkartılmıştır. Bugüne kadar saptanabilen Neolitik



Şekil 3. Yenikapı'da bataklık killeri tarafından korunarak günümüze kadar ulaşan 8000 yıllık ayak izleri.

yerleşmeler, Tuzla, Pendik, İçerenköy, Fikirtepe, Yenikapı ve Yarımburgaz'dır.³

Bunlardan Yenikapı, kazıyla açığa çıkartılan en son arkeolojik alandır. Yenikapı Neolitik yerleşimi Holosen yaşlı bir çökel istifi tarafından doğal olarak örtülmüş olmasına karşın, çok büyük tesadüf sonucu örtü tabakalarındaki Bizans dönemine ait arkeolojik buluntular nedeniyle yapılan kazı çalışmaları sonucunda keşfedilebilmiştir. Bulunan arkeolojik objelerin yanı sıra Holosen yaşlı istif de açığa çıkartılıp jeologlar tarafından çalışılabilirdiğinden, bu kazılar arkeoloji ve jeolojinin birlikteliğinin yarattığı bir sinerjiyi de sağlamıştır. Yerkürenin yaşadığı son buzul döneminin günümüzden 19.000 yıl önce sona ermesi sonucu eriyen buzulların neden olduğu global ölçekte hızlı bir deniz seviyesi yükselmesi yaşanmıştır. Bunun sonucunda, bugünkünden çok daha küçük bir alanı kaplayan bir göl olan Marmara'da da su seviyesi, 15.000 yıl öncesindeki -70 m'lerden başlayarak, günümüzdeki ± 0 m'ye (bugünkü deniz seviyesi) kadar yükselmiştir. Yükselen deniz, yaşamlarını yaklaşık 8500 yıl öncesinden başlayarak Yenikapı'da -6.30 m'deki o günkü bir akarsu düzlüğünde sürdüren Neolitik dönem insanların yaşam alanlarını günümüzden yaklaşık 6500 yıl öncesinden başlayarak istila etmeye başlamıştır. Açığa çıkartılan Holosen denizel istifi işte bu denizde 6500 yıl öncesinden başlayarak çökelmiştir. İstifin en üst kesimindeki yapay dolgu ile altındaki akarsu çökelleri ise, Lykos Deresi⁴ ağzındaki ve Bizans tarafından liman olarak kullanılan koyun dolması ve kıyının ötelenmesi sonucunda oluşmuşlardır. Aynı yerde yine Neolitik dönem insanları tarafından yoğun olarak kullanılmış bir sulak alan (bataklık) ve bunun günümüzden önce 11.500-7000 yıllarına tarihlenen çökelleri de açığa çıkartılmış ve uzmanlarca çalışılması mümkün olmuştur (Yalçın vd, 2015). Oksijence çok fakir bir ortamda oluşmuş bataklık çökelleri o döneme ait ve özellikle tahtadan ve organik maddelerden oluşan tüm malzemenin (kürek, ok, yay, figürin, mezar tahtaları, kulübe parçaları, tahıl taneleri, ağaç kökleri, bütün başaklar vb) olağanüstü bir şekilde korunarak, günümüze kadar ulaşmalarını sağlamıştır. Bu doğanın İstanbul'a inanılmaz bir armağanıdır. Bu sayede Neolitik döneme ait tüm dünyada ender bulunan bir kültürel zenginliğe kavuşulmuştur. Doğa bu hediyesini, Neolitik dönem insanların yüzlerce ayak izini de koruyarak, taçlandırmıştır (Şekil 3).

Yukarda özetlenen tarihçe ve saptamalar, Yenikapı'da açığa çıkartılan yaklaşık altışar metre kalınlığındaki denizel çökeller ve bataklık istifinde uzmanlarca uzun yıllar boyunca sürdürülen titiz bilimsel çalışmaların ürünüdür. Yenikapı'da-

ki istifin benzerleri İstanbul'da bugün ya deniz altında ya da daha genç alüvyonlarla örtülü durumdadır. Bu nedenle de doğrudan incelenmeleri maalesef mümkün değildir. Yenikapı'daki Osmanlı, Bizans ve Neolitik döneme ait arkeolojik buluntuları barındıran bu istifin yerli yerinde bir jeo-arkeolojik park bünyesinde korunması, gösterilen tüm çabalara rağmen, maalesef mümkün olmamıştır. Böylesi bir parkın İstanbul'un kültür tarihine, dünyadaki tanınırlığına ve kentin saygınlığına yapacağı katkılarının önemi ve anlamı, bunları özellikle belirtmeye gereksinim olmayacak kadar, açık ve nettir. Buna rağmen bir jeo-arkeolojik parkın oluşturulması mümkün olmadığından, bilimsel çalışmaları gerçekleştiren araştırmacıların çabalarıyla bu istifin en temsilci yerinden özel teknikler kullanılarak çıkartılan ve yine özel yöntemlerle korunarak sergilenebilir hale getirilen yaklaşık 30-40 cm genişliğindeki bir kesit, İstanbul Üniversitesi Jeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Şekil 4 ve 5).

Fosiller

Türkiye'de ilk sistematik jeoloji dersi "ilm-i tabakatü'l-arz" ve "maadin" (jeoloji ve mineraloji) başlığı altında Macarlı Abdullah Bey (1800-1874), esas adıyla Karl Eduard Hammerschmidt⁵ tarafından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane bünyesinde tıp öğrencilerine verilmiştir. Dr. Abdullah Bey aynı zamanda İstanbul jeolojisinin en dikkat çekici öğelerinden biri olan Paleozoik dönemine ait (günümüzden 488-251 milyon yıl öncesindeki dönem) fosil topluluklarının önemini ilk fark eden yerli kişidir. Abdullah Bey, Balta Limanı, Rumeli Hisarı, Arnavutköy, Kanlıca, Kartal ve Pendik yörelerinden topladığı özellikle Devoniyen devrine (günümüzden 418-358 milyon yıl öncesindeki dönem) ait 10.000 kadar fosil örneğini 1867 yılı Paris Dünya Sergisi'nde sergilemiştir. Sergiden sonra fosillerden bir kısmını tanımlanması amacıyla Paris Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'ne hediye etmiştir. O dönemin en önde gelen paleontologlarından olan de Verneuil bu fosiller arasında bulunan arthropodalardan (eklembacaklılar) bir trilobiti, sadece pijidium'u (kuyruk kısmı) korunmuş olsa da, yeni bir tür olarak tanımlamış ve bunu "*Cryphaeus abdullahi*" olarak adlandırmıştır (d'Archiac ve de Verneuil, 1867). Bu tarihten dört yıl önce de 1863 yılında bir diğer fosil İstanbul'a atfen adlandırılmıştır. Alman yerbilimci Ferdinand Roemer (1818-1891) İstanbul dolaylarındaki Devoniyen dönemine ait birimlerde yaptığı çalışmalar sırasında bulduğu bir tablalı mercan olan *Pleurodyctium problematicum*'un yeni bir türünü "*Pleurodyctium constantinopolitanum*" (Şekil 6) olarak



Şekil 4. Yenikapı'daki Holosen yaşlı denizel istifin İstanbul Üniversitesi Jeoloji Müzesi'nde sergilenen kesiti.



Şekil 5. Yenikapı'daki Holosen yaşlı denizel istifin İstanbul Üniversitesi Jeoloji Müzesi'nde sergilenen kesitinden detay.

adlandırmıştır (Roemer, 1863). Sayar (1969) tarafından İstanbul Paleozoik istifinde bulunan söleniterlerden (coelenterata) yeni bir tür "*Exoconularia istanbulensis*", İstanbul'a atfen adlandırılmış bir diğer fosildir.

Bir şehir için çok önemli olan bu tür jeolojik zenginliklerin, bırakınız ilk kez bulundukları yerlerde bu işin meraklılarına ve İstanbullulara sunulmasını, bunların örneklerinin sergilendiği müze(ler) bile çok sınırlıdır. Avcılar'da İÜ Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü bünyesindeki "İstanbul Üniversitesi Jeoloji Müzesi"nin İstanbul'daki tek tescilli doğa tarihi müzesi olduğu gözetilirse, şehrimizin fosil zenginliklerinin kamuoyunca hiç bilinmemesine şaşılmalıdır. Bu tür zenginliklerin doğal çevreleriyle birlikte yerlerinde ve küçük açıklayıcı bir not yardımıyla herkesin kolaylıkla ulaşabileceği bir jeosit noktası haline getirilmesinin sağlayacağı faydalar çok çeşitlidir. Böylesi bir jeositin, bunu gerçekleştirmek için yapılacak yatırımla karşılaştırıldığında, inanılmaz bir kültürel getiri sağlayacağı gerçeği ise, bunun bugüne kadar başarılammış oluşunu anlamayı daha da güçleştirmektedir.

Sonuç

Yukarda sadece seçilmiş birkaç örneğin yardımıyla gösterilmeye çalışıldığı gibi İstanbul'da jeolojik

Şekil 6. İstanbul Devonyen istifinin tipik tablalı mercanlarından *Pleurodyctium constantinopolitanum*. Fosilin çapı yaklaşık 2,5 cm'dir (Fotoğrafı sağlayan Prof. Dr. Mehmet Sakıncı'ya (İTÜ) teşekkürlerimizle).



miras niteliklerine sahip önemli jeolojik oluşumlar bulunmaktadır. Yukarıda kısaca belirtilenlerin yanı sıra aşağıda sadece adları verilenler de gözetildiğinde, bunların sayılarının hiç de az olmadığı görülür. İstanbul Boğazı, Haliç, Kuvaterner istifi, Paleozoyik dönemi kayaları, İstanbul'a özgü fosiller, Küçük Çekmece omurgalı fosil yatağı, Yarımburgaz Mağarası, Karadeniz kıyı kumulları, Çarpışan Kayalar, Paratetis'e ait çökel istifi ve fosilleri gibi oluşumlar, sadece konunun uzmanları için önemli oluşumlar değildir. Bunlar aynı zamanda yerel yönetimlerin sahip olduğu büyük doğal zenginliklerdir. Gerekli ve anlamlı bir şekilde ele alınmaları durumunda bu jeolojik mirasın şehircilik çalışmaları kapsamında değerlendirilmeleri de mümkündür. Bu uygulamalara yurtdışında çok önceden başlanmış ve kentlere yeni değerler katılmıştır. Prof. Enver Altınlı 60 yıl önce uyarılmış ve çabalamış olmasına rağmen, İstanbul'da bugüne kadar herhangi bir jeosit oluşturulmamıştır. Aksine bu 60 yıllık sürede pek çok jeolojik miras vahşi kentleşmenin kurbanı olmuştur. Geriye kalan birkaç jeolojik zenginliğimiz ise büyük tehlike altındadır.

A Different Example for the Lost Values of Istanbul: Geological Heritage

In the World, since a remarkably long time important and rare geological features such as fossils, minerals, ores, specific rocks, sedimentary structures, faults, etc. are under protection as "geosites" and transfer of them to next generations as "geological heritage" is guaranteed. Also in Istanbul many remarkable geological features, which can be considered as geological heritage, do exist. Bosphorus, Golden Horn, Quaternary deposits, Palaeozoic rocks, fossils typical for Istanbul, mammal fauna of Küçükçekmece, Yarımburgaz cave, sand dunes on the Black Sea coast, clashing rocks (Symplegades), sedimentary sequence of Paratethys and its fossils are important features not only for earth scientists. This natural heritage can also be utilized to create a more attractive town. Such practices commenced in foreign countries relatively early and new values were added to cities. Despite such remarks were already made 60 years before, not only one "geosite" could be established in Istanbul until now. In contrary, many very important geological heritage objects have been lost as results of a "wild urbanism" and the remaining geological heritage is under a real threat. In this paper, with the help of some selected geological heritage objects we would like to show what in Istanbul can further be lost and to bring the importance of this topic to the attention of deciders of the town.

dadır. Bir kez kaybedildikten sonra geriye getirilmesi mümkün olmayan jeolojik mirasımızın korunması, koruma bilincinin tüm insanlarımıza ve özellikle genç kuşaklara kazandırılması için daha da gecikmesizin harekete geçilmelidir. ■

M. Namık Yalçın, Prof. Dr.,
İÜ Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü

Notlar

1. Bir jeolojik terim olan "mostra vermek", bir kaya biriminin sahada yeryüzünde bulunduğunu anlatır. "Yüzeylemek" de eş anlamlı bir diğer terimdir.
2. Bu kayaların ilginç hikâyesinin ayrıntıları için A. M. Celal Şengör'ün (2002) ilgili makalesine bakınız.
3. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Özdoğan, 2008; 2016.
4. Sonraki adı "Bayrampaşa Deresi" olan ve sur dışında Maltepe dolaylarından başlayarak Sulukule Kapısı'ndan sur içine giren ve Vatan Caddesi'nin bulunduğu vadi boyunca akarak Yenikapı'da denize dökülen akarsuyun Bizans dönemindeki adı.
5. Macarlı Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) hakkında daha fazla bilgi için Erguvanlı 1954 ve 1979'a bakınız.

Kaynaklar

- Altınlı, İ. E. (1978), "Niçin Açık hava Müzesi", *Yeryuvarı ve İnsan*, 3, 3, 29-30
- Archiac, A. d' ve É. de Verneuil (1867), Sur la faune dévonienne des rives de Bosphore. Comptes-Rendus hebdomadaires de l'Académie des Sciences (Paris), 64, 1217-1221
- Erguvanlı, K. (1954), "Doktor Abdullah Beyin Hayatı ve Eserleri", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, V, 269-272
- Erguvanlı, K. (1979), "Türkiye'de Jeoloji Araştırmalarında ve Jeoloji Eğitiminde Öncüler: Dr. Abdullah Bey", *Yeryuvarı ve İnsan*, 4, 5-10
- Kazancı, N., F. Şaroğlu ve S. Boyraz (2008), "İstanbul ve Ankara'da Yokolmuş Jeositler" *Bildiri Özleri Kitabı*, 61. Türkiye Jeoloji Kurultayı, 24-28 Mart 2008, Ankara, 161-162
- Kazancı, N. (2014), "Şehircilikte Jeolojik Miras ve İstanbul Büyükşehirin Yokolan Jeo-değerleri", *Genişletilmiş Bildiri Özleri Kitabı*, İstanbul'un Jeolojisi Sempozyumu 4, 26-27-28 Aralık 2014, İstanbul, 125-129
- Özdoğan, M. (2008), "İstanbul'un Tarih Öncesine Bakış", *Aktüel Arkeoloji*, 8, 74-84
- Özdoğan, M. (2016), "İstanbul'un Tarihi Yarımada Dışı Coğrafyasında Göz Ardı Edilen Tarihöncesi Kültürler", *Mimar:ist*, 16, 57, 18-22
- Özgül, N. (2012), "Stratigraphy and Some Structural Features of the Istanbul Paleozoic", *Turkish Journal of Earth Sciences*, 21, 817-866
- Roemer, F. (1863), "Geognostische Bemerkungen auf einer Reise nach Konstantinopel und im besonderen über die Umgebungen von Konstantinopel verbreiteten Devonschichten", *Neues Jahrbuch der Mineralogie, Geologie und Paläontologie*, 11, 325-352
- Sayar, C. (1969), "Boğaziçi Arazisinde Ordovisien Conularia'ları", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, XII, 1-2, 140-159, XIV Levha
- Şengör, A. M. C. (2002), "Is the 'Symplegades' Myth the Record of a Tsunami that Entered the Bosphorus? Simple Empirical Roots of Complex Mythological Concepts", *Mauerschau: Festschrift für Manfred Korfmann*, Hrsg. Rüstem Aslan, Stephan Blum, Gabrielle Kastl, Frank Schweizer, Diane Thumm. Remshalden-Grunbach: Greiner, 1-3, 1005-1028
- Yalçın, M. N., Ö. Bulkan, O. Algan, A. Konak (2015), "A Holocene-Aged Swamp Area in Yenikapı-Istanbul and Its Relation with the Neighbouring Neolithic Settlement", *Ancient Near Eastern Studies*, Supplement Serie, 47, 31-46

Kederlenme Hakkı...

Orhan Aydın

- Şuna bak, ne hale geldi güzelim bina. Sanki Suriye'den savaşın ta orta yerinden bir yerlerden getirilmiş ve 'alın size savaş anıtı' der gibi buraya konulmuş.
- Delik deşik olmuş, camlar bile kırık, şuradan bakınca Çamlıca Tepesi görünüyor, içi de bomboş, tüm aksamını söktüler, gördüğümüz yalnızca çirkin duvar ve onu süslemek için direnen ön cephedeki nakışlama.
- Öldürdüler. Koca ülkenin ve koca kentin orta yerinde tüm insanlığın uğrak yeri olan; aklını süslediği, yüreğini yeşerttiği, şarkılarıyla, danslarıyla coştugu, oyunlarıyla sevinçlendiği bir sanat fabrikasını öldürdüler.
- Adından bile ürküldüğü söyleniyor.
- Yanlış, ürkülmüyor daha beteri, nefret ediliyor. Bunu açıkça dile getiren zamanın belediye başkanı şimdi bu ülkenin cumhurbaşkanı, anımsa lütfen: "Ben ne bu binayı ne adını ne içinde olup bitenleri sevmiyorum" demiş ve bu sözler basına birinci sayfadan haber olmuştu.
- Anımsıyorum. Sanat örgütleri susmuştu, senin bir TV röportajını anımsıyorum bir de Mimarlar Odasının. Oktay Ekinci "Bu sanat ve hayat düşmanlığıdır" demişti.
- Öyledir evet Oktay Ekinci doğrulanmıştır. Bu binanın 8 yıldır ölümüne terk edilişi, yaşanan tüm süreç sanat ve hayat düşmanlığının ta kendisidir.
- Ne yaptysanız olmadı, mahkemeler size hak verdi ama yargı kararları uygulanmadı, AKP adına bu binayla ilgili kim konuştuysa 'yıkılmalıdır' dediler. Başta RTE sonra dönemin ve şimdinin başbakanları, bakanları ve onlara çanakçılık yapan medya aymazları, birkaç cahil 'aydın bozuntusu' tek ağızdan konuştular ve halen öyleler.
- Bizler de tek ağızdan konuşuyoruz, "Bu bina tescilli bir kültürel varlıktır ve Koruma Kurulu kararları doğrultusunda aslına uygun olarak onarılmalı ve gerçek sahipleri olan sanatçılara teslim edilmelidir" diyoruz. Yanıtlayan var mı, yok. Tek amaçları var, yıkıp yerine bir plastik iğrençlik kondurmak ve alanı ranta açmak.
- Gördüm birtakım paylaşımlar, 'çağdaş opera' diye gerçek anlamıyla ucube bir yapı, iç donanımıyla ilgili tek bilgi yok, kaç kişilik kaç salon var, kaç prova odası, atölyesi var, deposu var mı, sahnelerin teknik donanımları neler, galerisi, sinema salonu olacak mı?
- Gizliyorlar niyetlerini, biliyoruz ki içinde alışveriş merkezi ve 'Boğaz manzaralı otel' düşleri var. Akıllarındaki

öncelik 'Buradan nasıl para kazanırız?', başka bir şey değil.

- Bir yerden de kazanma be kardeşim! Burası bu kentin ortak malı, insanlığın ortak değeri, buradan kazanma, burası köprü değil, otoban değil; burası bir akıl zenginliği fabrikası, bırak halk kazansın.
- Oldu. Kimden istiyoruz bunu; tüm ülkeyi betona gömenlerden mi, sahilleri bile doldurup ranta açanlardan mı, dereleri, ırmakları, gölleri, göletleri kurutanlardan mı, milyonlarca ağaç kesenlerdin mi, kimden istiyoruz?
- İstemiyoruz. Görevini yap, diyoruz. Yargı kararlarına uy, diyoruz. Mimari dokular babanın malı değil, onlara böyle hoyratça davranamazsınız, kenti ve ülkeyi bile bile sanatsız bırakmak düşmanlıktır, diyoruz.
- Dinlemiyor, dinlemeyecek, umurunda değil. Elinden gelse bütün sanat merkezlerini AKM gibi ölümüne terk eder. Bunlara başka şeyler lazım. Gökdelen saçmalığında iğrenç binalarla kuşatılmış bir hayat düşünüyorlar. Anlamıyorum yer gök bina ve binlercesi boş ama bu halen yenilerini dikmenin peşinde. Hiçbirinin içinde sinema, tiyatro, opera, bale salonu yok, galeri yok, kütüphane yok. İki duvar arasına sıkıştırılmış plastikten çocuk parklarını hizmetten sayıyorlar.
- Cami var ama. Her sitenin ilk önceliği cami, olmadı yakın siteler birleşip ortak cami yapıyorlar. Cemaat yok. 'Kıyamet mi kopar şuraya bir kültür merkezi yapsanız' diyorsun, 'Orası AVM yeri' diyorlar, onların da içlerine iğrenç salonlar konduruyorlar. Koca ülke de o salonlardan yüzlerce var ama yalnızca 8 tanesinde sanat yapılabiliyor, gerisi süs bile değil, mezbelelik.
- Ne zaman yıkacaklar sence burayı?
- Her an. Kandan, kinden, nefretten, öfkeden başlarını kaldırsınlar hemen ilk işleri bu olur. Olmadı, başkanlık sürecinin politik ve sanatsal malzemesi yapılır. Ve bir gün uyanır bakarız ki, anılarımızın en sevinçli günleri alkışıyla, sesiyle, soluğuyla, ruhuyla birlikte yerle edilmiş.
- Ne yapacağız, susacak mıyız, oturup kederlenme hakkımızı mı kullanacağız?
- Ne yapıyorsak onu yapacağız, sonuna kadar direneceğiz. ■

Orhan Aydın, Tiyatro Oyuncusu-Yönetmen, Sanatçılar Girişimi Sözcüsü

Kültürel Mirasın Korunmasında İklim Değişikliğinin Oluşturduğu Tehditler

C. İrem Genç

İnsan aktivitelerinin küresel iklim üzerindeki etkileri ve bunların küresel ısınmaya yol açtığı bilinen bir gerçektir. Sanayi, tarım ve kentleşme faaliyetleri için fosil yakıtlarının aşırı tüketimi ve orman alanlarının giderek azalması, atmosferde sera gazlarının birikmesine ve bunun sonucunda dünyanın ısısının artmasına neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar, ortalama dünya ısısının 1880-2012 yılları arasında 0,85 °C arttığını ve atmosfere salınan sera gazı miktarının değişmesi halinde bile dünya ısısının artmaya devam edeceğini göstermektedir (IPCC, 2014). Son zamanlarda dünyanın her yerinde küresel iklim değişikliği kaynaklı afetler artarken, şiddetli hava olayları, aşırı kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi gibi sorunlar daha sık yaşanmaktadır. Tüm bu olayların sonucunda, tarım alanları ve yetiştirilen ürünlerin azalması, gıda güvenliğinin zayıflaması, temiz su kaynaklarının azalması, yaşam alanlarının yok olması, kuraklığa ve su baskınına bağlı zorunlu göçün ortaya çıkması, insanlığın geleceğini ciddi ölçüde tehdit etmektedir.

İklim değişikliğinin etkilerinin saptanması ve azaltılması konusunda bilim ve teknoloji alanında birçok çalışma yürütülmektedir. 1988’de kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), iklim değişikliği etkilerinin izlenmesi ve azaltılmasına yönelik stratejilerin belirlenmesi adına faaliyet göstermektedir. Bu konuda yapılması gereken temel şey, atmosfere salınan sera gazlarının azaltılmasıdır; bu da daha az fosil yakıt tüketimi anlamına gelmektedir. Birleşmiş Milletler’in (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), uluslararası düzeyde bir uygulama sözleşmesi olan Kyoto Protokolü’nü 2005’ten itibaren yürürlüğe sokmuştur (URL-1). Ardından, 2015’te 195 devletin katılımıyla Paris’te düzenlenen 21. BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansı’nda (COP21) iklim değişikliğini azaltmayı hedefleyen Paris Anlaşması kabul edilmiştir (URL-2).¹

Son 20 yıl içinde dünya genelinde ortalama 218 milyondan fazla insan doğal afetlerden etkilenmiştir (URL-3). Bunun sonucunda, küresel ölçekte iklim değişikliği ve afetlere yönelik çalış-

malar yoğunlaşmaktadır. Dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamaktadır ve bu oran giderek artacaktır. Bu bağlamda, Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi 2015-2030’da, kentlerin afetlere karşı daha dayanıklı hale getirilmesi ve Birleşmiş Milletler’in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nden² Hedef 11’de belirtilen sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları oluşturma, insanlığın iklim değişikliğinin yol açtığı afetler de dahil olmak üzere tüm risklere karşı dirençli hale getirilmesi belirtilmiştir. Mevcut yapı stokunun önemli bir bileşeni olan kültürel miras alanları, hem doğal ve sürdürülebilir yerleşim birimleri olmaları, hem de geçmişte yaşanan iklim değişikliği ve afetlere rağmen günümüze dek varlıklarını sürdürebilmeleri nedeniyle insanlık için paha biçilemez kaynaklardır.

Bu alanda çalışan uluslararası kuruluşların çoğu, iklim değişikliğinin çevresel (deniz suyu seviyesinin yükselmesi, buzulların erimesi, çölleşme, kuraklık, doğal yaşam rezervlerinin ve tarım alanlarının yok olması, bitki ve hayvan çeşitliliğinin azalması vb), toplumsal, biyofiziksel ve ekonomik etkileri (yerleşim alanlarının yok olması, toplu göç, gıda miktarı ve güvenliğinin azalması, içme suyu kaynaklarının azalması, gelir kaynaklarının azalması, salgın hastalıklar ve olumsuz hava koşullarının halk sağlığını etkilemesi vb) üzerinde durmaktadır. Oysa yaşam alanlarının önemli bir parçası olan kültürel mirasın iklim değişikliğinden nasıl etkileneceği, bu etkileri azaltmak için ne türlü önlemler alınabileceği, kültürel mirasın iklim değişikliğine uyum sağlamada nasıl bir rol oynayacağı hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda, uluslararası koruma alanında özellikle son on yılda yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. Zengin bir kültürel miras birikimine sahip olan ülkemizde ise, henüz bu konuda çok sınırlı adımlar atılmıştır. Bu makale kapsamında, kültürel mirasın korunması ve küresel iklim değişikliği ile başa çıkılması bağlamında sürdürülen uluslararası çalışmalar değerlendirilerek, Türkiye’de bu konuda yapılabilecek eylemlere ilişkin öneriler sunulmuştur.

Uluslararası Koruma Kuruluşlarının İklim Değişikliği Çalışmaları

UNESCO Dünya Mirası Merkezi (WHC), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kurumlar, iklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkilerinin izlenmesi ve azaltılması, tarihi yapıların enerji verimliliğinin artırılması ve kültürel mirasın iklim değişikliğine uyum sağlamada öğretici rolü üzerine araştırmalar yapmaktadır. İklim değişikliğinin kültürel mirası etkileyen önemli bir tehdit olarak uluslararası koruma camiası tarafından kabul görmesi, UNESCO WHC'nin 2005'te düzenlenen 29. Genel Kuruluna rastlamaktadır (Colette, 2007a). Hemen ardından, iklim değişikliğinin dünya mirası alanları üzerindeki etkilerinin saptanması ve uygun yönetim stratejilerinin belirlenmesi konusunda uzmanlar çalışmaya başlamış ve değerlendirmeleri 2006 yılı 30. Genel Kurulunda ilkeler halinde kabul edilmiştir (URL-4). ICOMOS uzmanlarının bu konuya dikkat çekmesi de aynı tarihe rastlar. 2004 yılında Bergen'de düzenlenen Uluslararası Bilimsel Komite toplantısında iklim değişikliğinin interdisipliner bir araştırma kapsamında ele alınmasının gerekliliği tartışılmış (Jerome, 2008) ve 2005'te Çin'in Şian kentinde gerçekleşen 15. Genel Kurul toplantısında iklim değişikliğinin somut ve somut olmayan kültürel miras üzerinde etkileri olduğu, ICORP (ICOMOS Uluslararası Risklere Hazırlık Bilimsel Komitesi), UNESCO ve benzeri kuruluşlarla iklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkilerinin saptanması ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması için ortak çalışma yapılmasına yönelik bir karar (no. 35) alınmıştır (URL-5). Bu doğrultuda, WHC ve ICOMOS çeşitli çalışma grupları oluşturarak raporlar yayınlamış ve farkındalık yaratacak önemli girişimlerde bulunmuştur.

UNESCO WHC'nin 2011'de yayımladığı Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı'nda, kültürel mirası etkileyen unsurlardan biri olarak iklim değişikliğine yer verilmiş ve etkilerine karşı kültürel ve doğal miras için alınabilecek önlemlere değinilmiştir. "Tarihi kentsel peyzaj" kavramı, kültürel mirasın korunması için daha kapsayıcı, daha bütünlüklü bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram doğrultusunda, bir alanın topografik, jeomorfolojik, hidrolojik ve doğal özellikleri ile alanda mevcut tarihi ve çağdaş yapılar, alanın yeraltı ve yerüstü yapıları, açık alanlar, bahçeler, arazi kullanım biçimleri ve mekânsal düzenlemeler gibi kentsel örüntülerin yanı sıra sosyal ve kültürel değerler, ekonomik süreçler ve



kültürel mirasın çeşitlilik ve kimliğe ilişkin somut olmayan özellikleri birlikte ele alınmaktadır (URL-6). Bu bakış açısıyla yeniden şekillenen kültürel miras koruma alanı için sözü geçen tavsiye kararlarında iklim değişikliğine karşı çevresel duyarlılığı gözetken kentsel yönetim modellerine vurgu yapılması önemlidir.

ICOMOS'un 2008'de düzenlenen Kültürel Miras ve İklim Değişikliği Tematik Çalıştayında ortaya çıkan önemli hususlardan biri, iklim değişikliğine uyum sağlayabilmek için öncelikle değişimin izlenerek, saptanan değişimlere göre yapılacak müdahalelerin tespit edilmesi gerektiği ve buna göre yapılacak bakım çalışmalarının değişen çevresel koşullara ve afetlere daha dirençli hale geleceğidir. Çalıştay sonunda alınan başlıca kararlar, iklim değişikliği etkilerine müdahale çalışmalarının yalnızca ani olayları değil, yavaş gelişen değişimleri de kapsamayı, izleme, koruma ve afetlere müdahale etme aşamalarının temelini eğitim ile oluşturulması, kültürel mirasın dayanımını artıracak önlemlerin dikkatle değerlendirilerek zarar vermeyecek yöntemlerin uygulanması olmuştur (URL-7).

Avrupa Konseyi Kültür ve Kültürel ve Doğal Miras Birimi, iklim değişikliğini çevresel, ekonomik, sosyal ya da politik yönden ele almak yerine ona "kültürel mercek"ten bakmakta, kültürün iklim değişikliğine uyum sağlama stratejilerinde oynadığı rolü, kültürel ve doğal mirasın maruz kalacağı geri döndürülemez kayıpların toplumlar üzerindeki etkileri gibi çeşitli konuları değerlendirmektedir (URL-8). 1986'dan beri kültürel mirasa yönelik araştırma projelerini çerçeve programları ile destekleyen Avrupa Birliği ise, küresel iklim değişikliğine yönelik farklı disiplinlerin birlikte ürettiği bilgi ve iletişim tek-

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi. İklim değişikliği sonucu giderek daha kuraklaşacak olan ülkemizde, sıcaklık döngülerindeki değişim ve kuraklık, özellikle cepheler üzerindeki termal stresi artırıp bozulmayı hızlandırarak geri döndürülemez kayıplar doğuracaktır.



Anadolu beylikler döneminin başyapıtlarından biri olan ve 1985'ten beri UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin cephesindeki zengin bezemeler, artan termal strese bağlı olarak hızlı bozulma tehdidi altındadır.

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi, taç kapı bezeme detayı.



nolojileri, iklim değişikliği ve afetlere karşı dayanım ve tarihi yapıların enerji verimliliği gibi çalışmalara³ öncelik vermektedir (URL-9).

İklim Değişikliğine Uyum Çalışmalarında Kültürel Mirasın Rolü

İklim değişikliğinin kültürel mirasa etkileri arasında su, nem ve asit seviyesindeki değişikliklerin yapı malzemesi bünyesinde fiziksel, biyolojik ve kimyasal hasarlara neden olurken, sel, fırtına, hortum gibi ani ve şiddetli hava olaylarının ise yapılarda strüktürel hasarlara neden olması, çölleşme ve erozyon sonucu yapının oturduğu zeminin zayıflaması ve toprağın değişen tuz ve asidite dengesi nedeniyle yeraltı kalıntılarının hasar görmesi sıralanabilir (*Tablo 1*). Öte yandan, iklim değişikliği sonucu yaşanan göçler, hem kültürel mirasın bakımsız kalarak yok olmasına, hem de toplumların kültürel miraslarından uzaklaşarak aidiyet/kimlik bağlarını yitirmeleri gibi ciddi sosyal sorunlara sebep olmaktadır.

Kültürel miras, iklim değişikliğinin yarattığı etkiler karşısında yüksek incinebilirliğe sahiptir. Öte yandan, kültürel miras iklim değişikliğine uyum çalışmaları için bir kaynak oluşturmaktadır. Dünya Bankası'nın dünya mirası kentlerinde yürüttüğü çalışma, küresel enerjinin yaklaşık %70'inin kentler tarafından tüketildiğini göstermektedir. Kentlerin tarihi yerleşimlerinde ise, hem tek yapı bazında hem de tarihi doku genelinde, yeni yerleşimlere oranla daha düşük karbon salınımı olmaktadır (Bigio vd, 2014). Bunun nedenleri arasında, tarihi kent merkezlerinin daha az taşıt ve daha fazla yaya sirkülasyonuna yer vermesi, kompakt ve yoğun yerleşmelere sahip olması, ayrıca tarihi yapılarda pasif iklimlendirme bulunması sayılabilir (Bigio vd, 2014). Ayrıca, günümüzde artan malzeme temini⁴ ve konut stoku sıkıntısının ortaya çıkar-

dığı karbon salınımı göz önüne alındığında, tarihi yapıların yeniden kullanımının daha düşük enerji tüketimine yol açacağı açıktır.

UNESCO WHC Vilnius Tavsiye Kararları'nda (2006) dünya mirası alanlarının hem iklim değişikliğine uyum çalışmaları için pilot projelerin tasarlanacağı, geliştirileceği ve uygulanacağı "kaynak alanlar", hem de başarılı stratejilerin yayılabileceği "çekirdek alanlar" olabileceği belirtilmiştir (URL-10). Kültürel miras, kuşaklar boyu aktarılan deneyimler sonucu olgunlaşan ve bulunduğu ortama uyum sağlama da mükemmelleşen geleneksel yapım sistemlerini barındırır. Bu sistemlerden meydana gelen yapılar, hem bulundukları yere özgü malzemeleri kullandıkları, hem de bulundukları iklim kuşağına özgü pasif iklimlendirme sistemleri çözümleri geliştirdikleri için, enerji etkin tasarımlar olarak değerlendirilmektedirler. Yapı inşasının yanı sıra, kentsel ve kırsal yerleşimlerin kurulması ve doğal alanların biçimlendirilmesinde de aynı tasarım yaklaşımı etkili olmuştur. Kültürel miras varlıkları, yalnızca fiziksel olarak düşük enerji tüketiminin olduğu, doğa dostu, sürdürülebilir sistemler olarak görülmemeli, aynı zamanda geçmişte meydana gelen iklim değişikliklerine ve afetlere karşı ayakta kalabilmiş sistemler olarak değerlendirilmelidir. Kültürel mirasın barındırdığı fiziksel ve sosyal verilerin bu çerçevede ele alınması, iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir fırsat yaratmaktadır. Fiziksel veriler, yapı/yapılı çevre bazında malzeme, yapı elemanları, konstrüksiyon ve yapım tekniklerini önceki afetlere/iklim olaylarına karşı dayanıklı kılan özellikler, yapı/yapılaşmanın bulunduğu fiziksel çevre ile ilişkisinden edinilecek ipuçları olabilir. Sosyal veriler ise, kültürel miras varlıklarını yaratan insan topluluklarının tarih boyunca yaşanan değişimlere uyum sağlama becerisinden kaynaklanmaktadır. Yaşayan veya yok olmuş bu toplulukların büyük ölçekli değişimler, afetler ve iklim olayları karşısındaki dayanıklı ve dayanıksız oldukları noktalar, deneyimlerini yapım teknolojilerine nasıl aktardıkları günümüzdeki uyum sağlama stratejileri için değerli veriler taşımaktadır. Bazı topluluklar, yerleşim alanlarının doğal koşullarından ötürü değişen hava olaylarına daha sık maruz kalmış, bu nedenle hava olaylarını tahmin etme becerisi ve meydana gelen ani değişimlere karşı hayatta kalabilmek için ortak stratejiler geliştirmiştir. Genellikle doğayla bütünleşik bir yaşam sürdürdüklerinden, afetler/ani değişimlerle birlikte yaşama konusunda farkındalık geliştirmişlerdir. Bu toplulukların geliştirdiği direnç mekanizmalarının

İklim Göstergesi	İklim Değişikliği Riski	Kültürel Miras Üzerinde Fiziksel, Sosyal ve Kültürel Etkiler
Atmosferde nem oranının değişmesi	- Su baskını (deniz, nehir) - Aşırı yağmur yağı - Yeraltı suyu seviyesinde değişim - Toprağın kimyasal yapısında değişim - Zemin suyunda değişim - Nem döngüsünde değişim - Islanma süresinde artış - Deniz tuzu klorürü	- Gömülü arkeolojik kalıntılarda pH düzeyinin değişmesi - Katmanlar arası nem miktarının değişmesine bağlı oluşan çatlaklar ve kabarmalardan ötürü stratigrafik bütünlüğün bozulması - Su içindeki/anaerobik/anoksik ortamlarda veri kaybı - Ötifikasyonun organik malzemede mikrobiyolojik bozunmayı hızlandırması - Gözenekli yapı malzemeleri ve kaplama malzemelerinde zeminden yükselen neme bağlı fiziksel değişim - Hatalı tasarlanmış veya yetersiz su tahliye sistemlerinden kaynaklanan hasarlar; tarihi yağmur tahliye sistemlerinin aşırı yağışlara dayanıksız olması ve genellikle erişim, bakım ve uyumlarının zor sağlanması - Islanma ve kuruma döngüleri nedeniyle tuzların kristalleşip çözünmesinin yapılara, arkeolojik kalıntılara, duvar resimlerine, fresklere ve diğer bezemeli yüzeylere hasar vermesi - Sel suları nedeniyle inorganik ve organik maddelerin aşınması - Organik malzemelerin böcekler, mantarlar, küf mantarları ve beyaz karıncalar gibi istilacı türlere maruz kalması - Toprak altı stabilitesinin bozulması, zeminde kabarma ve çökme meydana gelmesi - Bağlı nem döngülerinin yapı malzemeleri ve yüzeylerinde yarıma, çatlama, dökülme ve tozuma gibi bozulmalara neden olması - Metal korozyonu - Diğer birleşik etkenler, örneğin nem artışı ile gübre ve böcek ilaçlarının kombinasyonu
Isı değişimi	- Günlük, mevsimsel, aşırı hava olayları (sıcak dalgaları, kar yükünün artması) - Donma-erime döngüsünde ve buz fırtınalarında değişim, kırığı ve don artışı	- Termal strese bağlı olarak cephelerin bozulması - Donma-erime döngüleri/ kırığının hasarları - Tuğla, taş, seramik gibi malzemelerin ıslandıktan sonra, içlerindeki suyun kurumadan donmasının bünyelerinde yarattığı hasarlar - Biyokimyasal bozulma - Bazı binaların "amaca uygun" yapılarının değişimi, örneğin iç mekânların aşırı ısıtılması için getirilecek mekanik çözümlerin tarihi dokunun bozulmasına yol açması - Yapıların kullanımının sürdürülmesi için uygun olmayan çözümler
Deniz seviyesinin yükselmesi	- Kıyılarda su baskını - Deniz suyu baskını	- Kıyı erozyonu/kaybı - Aralıklı olarak büyük miktarda "yabancı" suyun alana nüfuz etmesi yapı-toprak ilişkisindeki dengeyi bozabilir - Alçak seviyedeki alanların kalıcı olarak su altında kalması - Nüfus hareketleri - Toplumların dağılması - Ritüellerin ve sosyal etkileşiminin yok olması
Rüzgâr	- Rüzgârla gelen yağmur - Rüzgârın taşıdığı tuz - Rüzgârın taşıdığı kum - Rüzgâr ve fırtına ile esintilerin yön değiştirmesi	- Nemin gözenekli malzemenin bünyesine nüfuz etmesi - Tarihi ya da arkeolojik yapıların sabit ve hareketli yüklerinin değişmesi - Strüktürel hasar ve çökme - Aşınmaya bağlı olarak yüzeylerin bozulması
Çölleşme	- Kuraklık - Sıcak dalgaları - Yeraltı su seviyesinde azalma	- Erozyon - Tuza bağlı yıpranma - Halk sağlığının etkilenmesi - Terk edilme ve çökme - Kültürel hafızanın yok olması
İklim ve hava kirliliğinin birlikte etkisi	- Asit yağmuru - Kirleticilerin birikiminde değişim	- Karbonatların çözünmesi sonucu taş malzemede aşınma - Malzemede kararma - Metal korozyonu - Biyolojik oluşumların etkisi
İklim ve biyolojik etkiler	- İstilacı türlerin yaygınlaşması - Mevcut ve yeni böcek türlerinin (örneğin beyaz karıncalar) yaygınlaşması - Küf oluşumunda artma - Yapılar üzerindeki liken kolonilerinin değişmesi - Özgün bitkisel malzemenin bozulması	- Strüktürel ahşap ve ahşap kaplama malzemelerinin bozulması - Yapıların bakım ve onarımı için gereken yerel türlerin azalması - Kültürel miras alanlarındaki doğal miras değerlerinde değişim - Peyzaj alanlarının görünümünde değişim - Toplumların dönüşümü - Geleneksel yerleşimlerin geçim kaynaklarında değişim - Geçim kaynakları dağıldıkça ve uzaklaştıkça aile yapısında değişim



Çakırağa Konağı, bezeme detayı. Isıya bağlı yıpranma ve bozulma en çok bu tür bezemeli yüzeyleri etkileyecektir.

Diyarbakır Hevsel Bahçeleri (Fotoğraf: Julia Buzaud, URL-18). Kültürel mirasın iklim değişikliğine uyum sağlaması konusundaki önemli stratejilerden biri, doğal alanların kültürel miras ile bütünleşik korunmasıdır. Bu nedenle, insan ve doğanın ortak etkileşiminden doğan kültürel peyzaj alanlarından biri olan Hevsel Bahçeleri, bütünleştiği tarihi kentsel doku için bir tampon bölge görevi de üstlenmektedir. Ancak küresel ısınmaya bağlı olarak ülkemizde kuraklığın artması, herhangi bir önlem alınmadığı takdirde, bu alanı besleyen su kaynağı ile endemik bitki ve hayvan türlerinin azalmasına, alanın kültürel ve ekolojik işlevinin yok olmasına neden olacaktır.

incelenmesi, diğer toplulukların iklim değişikliğine uyum sağlama stratejilerine katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, geleneksel tasarımları meydana getiren yapı bilgisi ve becerilerinin de incelenmesi gerekmektedir. Özellikle endüstrileşme öncesi topluluklar ve yerleşim birimlerinin kendi kendine yetebilme stratejisi üzerine kurulduğu düşünülürse, “yerel/yere özgü” kaynaklardan öğrenilecek çok şey olduğu açıktır.

Kültürel Mirasın İklim Değişikliğine Uyum Sağlamasına Yönelik Yaklaşımlar

Kültürel mirasın uyum kapasitesinin geliştirilmesi için öncelikli olarak problem tanımının doğru yapılması, yani iklim değişikliğinin etkilerine yönelik kapsamlı izleme çalışmalarının yürütülmesi gereklidir. Yalnızca ani gelişme potansiyeli olan iklim olayları değil, yavaş gelişen değişimin de kayda alınması şarttır. Asıl yaklaşım, acil müdahale gerektirecek durumlar ortaya çıkmadan gerekli önlemlerin alınmasına yönelik olmalıdır. Bu nedenle, düzenli bakım ve onarım çalışmalarının afet sonrası yapılacak müdahalelerden çok daha etkin olduğu anlaşılmaktadır. Kültürel miras varlıklarına yönelik kapsamlı risk analizlerinin yapılarak risk yönetimi stratejilerinin belirlenmesi, bu alanların korunması için elzemdir (Colette, 2007b).

Genel konsensüs, kurtarılabilecek alanlara öncelik verilip, kurtarılması mümkün olmayan

ya da ancak bulunduğu yerden taşınarak kurtarılabilecek kültürel miras için belgeleme çalışmalarının acilen tamamlanması yönündedir. Kültürel mirasın kaybedilmesi, onunla ilişkili toplumları derinden etkileyecektir, onların bu duruma uyum sağlamaya çalışması, iklim değişikliğinin yol açtığı ve insanlığı tehdit eden en önemli sorunlardan biridir.⁵

Kültürel mirasın iklim değişikliğine uyum sağlaması konusunda yapılan çalışmalarda, doğal ve kültürel miras varlıklarının bir arada değerlendirildiği bütünleşik yönetim stratejileri öne çıkmaktadır. Doğal çevrelerin tampon bölgelerinin genişletilmesi veya kültürel mirasın sınırlarının doğal çevreyi de içine alacak şekilde belirlenmesi, yapı çevrenin değişen iklim koşullarına göre planlanması, kültürel ve doğal miras varlıklarında düşük enerji tüketen kaynakların ve araçların kullanılması, tarihi yapılarda yenilikçi çözümlerle enerji verimliliğinin artırılması da iklim değişikliğine yönelik başlıca uyum çalışmaları arasındadır.

Türkiye’de İklim Değişikliği ve Kültürel Mirası Koruma Konusunda Neler Yapılabilir?

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri yönünden yüksek risk altındaki ülkelerden biri olan Türkiye, sera gazı salınımının azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması, doğal kaynakların sürdürülebilirliği gibi alanlarda uluslararası kurumlarla işbirliği yapmaktadır. 2009 yılından itibaren Kyoto Protokolü’ne resmen taraf olan ülkemizde (URL-11) iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarındaki ana aktörler Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’dır (ÇŞB). “Çevre ve İklim Değişikliği” ile ilgili çalışmalar, ETKB tarafından yürütülmekte olan iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya yönelik eylemleri içermektedir. ÇŞB ise, bünyesindeki Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü ve İklim Değişikliği Daire Başkanlığı ile 2011-2023 İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı’nı hazırlamış olup bu çerçevedeki uygulamaların koordinasyonundan sorumludur (ÇŞB, 2012). Eylem planında Türkiye’nin iklim değişikliğinden etkilenebilir alanları olan “su kaynakları yönetimi, tarım ve gıda güvenliği, ekosistem hizmetleri, biyolojik çeşitlilik ve ormancılık, doğal afet risk yönetimi ve insan sağlığı” üzerine odaklanılmıştır (ÇŞB, 2012: 5).

Eylem planında kültürel miras ve iklim değişikliği konusuna ÇŞB koordinasyonunda yürütülen “Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve



Eylem Planı” (KENTGES) kapsamında değinilmiştir. KENTGES “mekânsal planlama, ulaşım ve altyapı, konut, dönüşüm, afetlere hazırlık, doğal ve kültürel mirasların korunması, iklim değişikliği, enerji verimliliği ve yenilenebilir kaynaklar, yerleşmeler ve çevrebilim, göç ve sosyal politikalar ile ekonomik yapının güçlendirilmesi ve katılım konularında eylem ve stratejiler” içermesi bakımından önemlidir (ÇŞB, 2012: 13). Eylem planında Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı “iklim değişikliğine uyum konusunda kültürel miras alanlarına yönelik bölgesel stratejilerin hazırlanması” ve “doğal, kültürel ve görsel peyzaj üzerine iklim değişikliği etkilerinin belirlenmesi ve izlenmesine yönelik çalışmaların yapılması”ndan sorumlu kurumlar olarak belirlenmiştir (ÇŞB, 2012: 74-77).

Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde, iklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkileri konusunda ilgilenecek bir koordinasyon/çalışma grubu oluşturulmalı ve bakanlığın halihazırda sorumlu olduğu KENTGES eylemlerine yönelik iş programına iklim değişikliğine ilişkin çalışmalar entegre edilmelidir. Söz konusu çalışma grubunun sorumlulukları şöyle sıralanabilir:

- İklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkilerinin izlenmesi, etki azaltımı ve iklim değişikliğine kültürel mirasın uyum sağlamasına yönelik politika oluşturulması ve uygulama ilkelerinin belirlenmesi.
- Ulusal Envanter Sistemi Projesi kapsamında henüz belgelenmemiş kültürel mirasa öncelik verilerek çalışmaların ivedilikle tamamlanması ve bu bağlamda kültürel miras envanterinin geliştirilerek risk altındaki kültürel mirasa yönelik envanter hazırlanması (bu konuda bkz. “Historic England” Risk Altındaki Miras Programı).⁶
- Tarihi kentsel peyzaj ve kültürel peyzaj kavramları esas alınarak, özellikle kentsel/kırsal ölçekteki kültürel miras varlıklarının çevresindeki doğal alanlarla birlikte korunmasına yönelik bütünsel koruma, planlama ve yönetim stratejilerinin benimsenmesi.
- Kültürel miras varlıklarında enerji verimliliği ilkelerinin esas alınması; alan yönetimi, bakım-onarım ve restorasyon çalışmalarında düşük karbon tüketimi sağlayacak stratejilerin belirlenmesi, restorasyon ihale şartnamelerinin bu doğrultuda hazırlanması.
- İklim değişikliğinin kültürel mirasa etkilerine yönelik araştırmaların teşvik edilmesi ve



multidisipliner yaklaşımla kültürel ve doğal miras varlıklarının bütünsel biçimde ele alınarak konuyla ilgili kurumlarla ortak çözümler üretilmesi, bu bağlamda yapılacak bilimsel araştırmalara teşvik ve fon sağlanması için TÜBİTAK, UNDP Türkiye, Kalkınma Ajansı, Başbakanlık Tanıtım Fonu, çevre koruma kuruluşları, üniversiteler gibi kurumlar ve özel sektörle işbirliği yapılması.

- Konuya ilişkin farkındalık yaratma ve eğitim amaçlı bir bilgi ağı oluşturulması; konuyla ilgili bakanlıklar, yerel yönetimler, korumadan sorumlu kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve okullara yönelik eğitim paketlerinin hazırlanması; kamuoyunun bilinçlendirilmesi için kampanyalar düzenlenmesi;⁷ kültürel mirasın belgelenmesi ve dayanımının iyileştirilmesi çalışmalarında toplumsal katılımın sağlanması için yerel yönetimlerin koordinasyonunda gönüllü ekipler kurulması.⁸
- Kamu ve özel sektör işbirliği ile iklim değişikliğinin izlenmesi, kültürel mirasın dayanımının ve uyum kapasitesinin artırılmasına yönelik yapılacak araştırmalar ve uygulama eylemleri için maddi kaynak sağlanması.

Sonuç

İnsanlığı küresel ölçekte tehdit eden iklim değişikliğine karşı çok yönlü ve çok kapsamlı önlemler alınması gerekmektedir. Bu bağlamda kültürel miras, uyum stratejilerinin oluşturulması ve toplumsal direncin artırılması konusunda yol göstericidir. Ülkemizde halihazırda uluslararası kurumlarla işbirliği içinde yürütülen iklim değişikliğine yönelik çalışmaların ivedilikle kültürel mirasın korunmasını da kapsayacak şekilde düzenlenmesi şarttır. Geçmişimiz, aidiyetimiz ve

Aşağı Ulupınar Köyü, Malatya (Fotoğraf: Zeynep Eres). Malatya ve çevresinde GAP kapsamında yapılmış olan büyük barajlar nedeniyle bölgenin yağış rejiminde değişim gözlenmekte, mevsimlik yağışların artması geleneksel düz damlı kerpiç evlerin korunmasını güçleştirmektedir. Çok sık bakım isteyen bu düz damlı evlere sahipleri yeteri kadar ilgi gösteremediğinden çareyi düz damların üzerine metal oluklu levhalar ile kırma çatı örtmekte bulmuşlardır. Günümüzde Fırat havzasının genelinde bu tür uygulamalar görülmektedir.

kimliğimizi oluşturan kültürel miras alanları, iklim değişikliği karşısında yok olmasını göze alamayacağımız kadar değerlidir. 

C. İrem Genç, Yrd. Doç. Dr.,
YTÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Böl. Restorasyon Anabilim Dalı,
iremyaylali@gmail.com

Notlar

1. 2020’de yürürlüğe girecek olan Paris Anlaşması, Birleşmiş Milletler’in iklim değişikliğiyle mücadele konusunda yeni yol haritası olup, sürdürülebilir düşük karbon tüketimine dayalı bir gelecek için endüstrileşme öncesi döneme oranla dünya ısısındaki artışın 2 °C’ün altında kalmasını sağlamayı ve ülkelerin iklim değişikliğinin etkileriyle başa çıkabilme kapasitelelerinin geliştirilmesini hedeflemektedir (URL-12).
2. 2015’te düzenlenen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde, 2030 yılına kadar yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele etmek ve iklim değişikliğinin üstesinden gelmek gibi başlıkları içeren 17 adet sürdürülebilir kalkınma hedefi kabul edilmiştir (URL-13).
3. 2016-2017’de AB araştırma destek programı Horizon 2020 kapsamında, kültürel mirasa yönelik araştırma ve inovasyon çalışmalarına 100 milyon €’nın üzerinde kaynak ayrılmıştır (URL-14). İklim değişikliği, enerji verimliliği ve kültürel mirasa yönelik AB projeleri arasında Noah’s Ark, Climate for Culture, EFFESUS, 3ENCULT sayılabilir. Projeler hakkında detaylı bilgi için bkz. URL-14.
4. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Uluslararası Kaynak Paneli’nin 2016’da yayımladığı rapora göre, dünya çapında hammadde çıkarma miktarı 1970’ten 2010 yılına dek 3 kat artmıştır (UNEP, 2016).
5. Örneğin Bolıvy’a’da Poopó Gölü’nün kuruması sonucu gölün çevresinde yaşayan topluluk dağılarak kendine yeni bir hayat kurmak zorunda kalmıştır (URL-15).
6. İngiltere’nin kültürel mirasını korumadan sorumlu “Historic England”, risk altındaki yapılar, arkeolojik alanlar, peyzaj alanları, endüstri mirası ve koruma alanlarına yönelik listeler hazırlamakta ve bu alanların daha iyi korunması için stratejiler geliştirmektedir (URL-16).
7. Bu konuda İstanbul Valiliği’nin depreme karşı halkı bilinçlendirme amacıyla yürüttüğü “Güvenli Yaşam” kampanyası iyi bir örnek teşkil etmektedir (Detaylar için bkz. URL-17).

Climate Change Induced Threats on Cultural Heritage

It is a known fact anthropogenic activities are increasing green house gas emissions and thus causing global warming. Therefore, many scientific and technological studies are being conducted to tackle with climate change impacts and mitigation. Many of these studies are focused on the environmental, biophysical, social and economic impacts, whereas there are fewer studies on cultural heritage, which constitutes an inseparable part of our habitat. Recent international studies in this field demonstrate that cultural heritage plays a vital role in climate change adaptation and mitigation. This paper aims to evaluate the present studies related with climate change and heritage preservation and formulate proposals for what can be done in Turkey, as there are very limited steps yet taken in this manner.

8. Kültürel mirasın korunması için kamuoyunun katılımının teşvik edilmesi, aynı zamanda toplumun iklim değişikliğinin etkilerine karşı direnç kazanmasına da yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Bigio, A. G., M. Catalina Ochoa ve R. Amirtahmasebi (2014), *Climate-Resilient, Climate Friendly World Heritage Cities*, World Bank Group, USA, 2014
- Colette, A. (2007a), *Climate Change and World Heritage*, UNESCO World Heritage Centre, Paris
- Colette, A. (2007b), *Case Studies on Climate Change and World Heritage*, UNESCO World Heritage Centre, Paris
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012), İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, Ankara
- IPCC (2014), *Climate Change 2014 Synthesis Report*, IPCC, Geneva
- Jerome, P. (2008), “ICOMOS Climate Change Initiatives: A Cooperative Project with International Committees”, *Heritage at Risk ICOMOS World Report 2006/2007 on Monuments and Sites in Danger*, M. Petzet ve J. Ziesemer (ed.), Altenburg, 192-193
- UNEP (2016) *Global Material Flows and Resource Productivity*, UNEP, Paris
- URL-1: http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php [alındığı tarih 28.07.2016]
- URL-2: <http://www.cop21.gouv.fr/en/195-countries-adopt-the-first-universal-climate-agreement/> [alındığı tarih 30.07.2016]
- URL-3: <http://reliefweb.int/report/world/human-cost-natural-disasters-2015-global-perspective> [alındığı tarih 30.07.2016]
- URL-4: <http://whc.unesco.org/en/decisions/1046/> [alındığı tarih 28.07.2016]
- URL-5: <http://www.icomos.org/xian2005/resolutions-15ga.htm> [alındığı tarih 25.07.2016]
- URL-6: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48857&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [alındığı tarih 25.07.2016]
- URL-7: http://www.icomos.org/climatechange/pdf/ICOMOS_GCC_Cultural_Heritage_Workshop_Quebec_2008_Report_Final_EN.pdf [alındığı tarih 23.07.2016]
- URL-8: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/events/RPStatement190809_en.asp [alındığı tarih 28.07.2016]
- URL-9: <https://ec.europa.eu/research/environment/index.cfm?pg=cultural> [alındığı tarih 28.07.2016]
- URL-10: <http://whc.unesco.org/document/6670> [alındığı tarih 22.07.2016]
- URL-11: <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Muzakereler> [alındığı tarih 30.07.2016]
- URL-12: http://unfccc.int/essential_background/items/6031.php [alındığı tarih 30.07.2016]
- URL-13: <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/post-2015/sdg-overview.html> [alındığı tarih 28.07.2016]
- URL-14: http://cordis.europa.eu/projects/home_en.html [alındığı tarih 30.07.2016]
- URL-15: http://www.nytimes.com/interactive/2016/07/07/world/americas/bolivia-climate-change-lake-poopo.html?_r=0 [alındığı tarih 28.07.2016]
- URL-16: <https://historicengland.org.uk/advice/heritage-at-risk/> [alındığı tarih 30.07.2016]
- URL-17: <http://www.guvenliyasam.org/depreme-karsi-istanbulu-istanbullularla-guclendiriyoruz/> [alındığı tarih 29.07.2016]
- URL-18: <https://www.flickr.com/> [alındığı tarih 28.12.2016]
- Tablo 1: İklim Değişikliğinin Kültürel Miras Üzerinde Etkisi (Colette, 2007a: 25)

Dosya:

Mega Projeler ve İstanbul

İstanbul'un Mega Dönüşümü

Uzun bir süredir İstanbul'un gündeminde yer tutan ancak kamuoyu ile paylaşılmadığı için içeriklerine dair bilgilerimizin hayli sınırlı olduğu, öte yandan kente, çevreye, yaşama etkilerini de ancak meslek örgütleri ve direniş/savunma/dayanışmalar aracılığıyla tartışabildiğimiz mega projeleri bu sayının dosya konusu olarak seçtik. Çoğunluğu İstanbul'da vuku bulan ve kenti de mega ölçekte dönüştüren bu projelerin etkilerini irdelerken, olguya çok boyutlu, çok yönlü niteliği ile yer vermek istedik. Bu arada mega projelerin bütçe teminlerinden inşa süreçlerine türlü sorunlar meydana geldi. En son Galata Port sınırlarındaki Karaköy rıhtımında bazı yapılar “ansızın” yıkılmaya başladı. Oysa bu süreç hiç de “ansızın” değildi. Dosyadaki yazılar ve çizimler bu sürecin zaman içinde nasıl da örüldüğünü göstermeyi hedefliyor. Mega projelerin ekonomi-politik arka planını çok sayıda yazıda kaleme alan Mustafa Sönmez'in bu yazılarından derlediğimiz makale bu süreci açıkça özetliyor. Sönmez 1980'lerden itibaren zemini kurulan özelleştirme hareketlerinin bugün nasıl kamu-özel işbirlikleri halinde projelendirildiği ve Varlık Fonu ile taçlandırıldığını aktarıyor. Sönmez'in yazısını Cihan Uzunçarşılı Baysal'ın mega projeleri yine üst ölçekten ele alan makalesi izliyor. Ardından İstanbul'un makro ölçekte değişim sürecine değinen Mücella Yapıcı'nın söyleşisi geliyor. Pınar Çobanyılmaz Öztürk ise, kentsel değişim sürecine etki eden farklı aktörleri ve bu değişimin nedenselliğini tartışmaya açıyor. Ardından İstanbul'un mega dönüşümünü haritalara ve İstanbul'daki 6 mega projeye karşı direnen, bizlerin de aktivisti olduğumuz dayanışmalara söz veriyoruz.

Mega projelerin ağırlıklı kısmını ulaşım projeleri oluşturuyor. Ulaşım projeleri, kentin ulaşım sorununu çözüyor ve kentlinin ulaşım hakkına karşılıyor mu sorularını Haluk Gerçek ile yaptığımız söyleşide aradık. Projelerin çok yönlü etkileri arasında, kentte sağlıklı, güvenli bir şekilde yaşamak veya bu projelerin üretim süreçlerinde iş ve işçi güvenliğini sağlamak da var. Emre Gürcanlı makalesinde sarı iş kamyonlarının neden olduğu kazalarda kaybettiğimiz canlarımızın, aslında hiç de tesadüf/kader olmadığını, bunları iş cinayeti olarak saymak gerektiğini ifade ediyor. Dosyaya son olarak Fatma Gül Eryıldız ve Deniz Öztürk'ün derlediği kaynakçayı ekledik.

Oldukça kapsamlı olan mega projeler konusunun ağırlıklı olarak İstanbul'daki etkilerini incelemeye çalıştığımız bu dosyanın geliştirilmeye açık olduğunun farkındayız. Bunu da ancak elbirliği ile yapabileceğimizi düşünüyoruz. Zira her yönüyle bizleri aşan ölçeklerle karşı karşıyayız. Bu nedenle kentine ve çevresine duyarlı, ilgili herkesin katkısını, gerek eleştirel kuramsal metinler, gerek incelemeler aracılığıyla, gerekse de sokakta, mücadele alanında bekliyor ve birlikte olmanın gücüne inanıyoruz. Dayanışmayla...

Dosya editörü: **Gül Köksal - Deniz Öztürk**

Mega Projelerin Ekonomi Politikası

Mustafa Sönmez

Derleyen: Gül Köksal

Mega projeler konusunda değerli araştırmaları ve yazıları olan Mustafa Sönmez bu konuda yakın dönemde çok sayıda yazı yayımlamıştır. Mimar.ist'in "Mega Projeler ve İstanbul'un Mega Dönüşümü" dosyası için Sönmez'in güncel yazılarından oluşan ve dosyanın çerçevesini destekleyecek bir şekilde seçim yaparak bir derleme yapılmıştır. Sönmez'in derlemede kullanılan yazıları kaynakçada yer almaktadır.

Kamuoyuna “mega projeler” olarak takdim edilen en büyüklerini İstanbul 3. havalimanı, 3. köprü (Yavuz Sultan Selim Köprüsü), Avrasya Tüneli ile Gebze-İzmir Otoyolu yatırımlarının oluşturduğu projelerin, hem ekonomik, hem çevresel, hem de mali istikrar açısından doğru yatırım kararları olup olmadığı çok tartışılıyor (Sönmez, 2016a).

Popüler adıyla “mega projeler”, aslında kamu özel işbirliği (KÖİ) projeleri ve son tahlilde bunlar, bir özelleştirme türevidir. Kamusal varlıkların mülkiyeti şeklen kamuda kalsa da işletme, kullanma hakkını özel firmalara bırakma operasyonudur. Bu anlamda geniş anlamda özelleştirmenin bir parçasıdır (Sönmez 2016a).

Kamu Özel İşbirliği (KÖİ)

KÖİ modelini, klasik özelleştirmeden ayıran hususlar şöyle ifade edilebilir: Klasik özelleştirmelerde kamu kuruluşunun hisseleri özel firmaya satılmakta ve kamu mülkiyeti son bulmaktadır. Tüpraş, Ereğli Demir Çelik, Petkim, Petrol Ofisi, bu tür geleneksel özelleştirmelere en büyük meblağlı örnekler olarak gösterilebilir.

Yap-işlet-devret (YİD), yap-işlet (Yİ), yap-kirala (YK), işletme hakkı devri (İHD) gibi yöntemleri içeren KÖİ tarzında ise, kamu, öncekinde olduğu gibi sözleşme sonrası ortadan çekilmekte, projenin bir tarafında kalmaktadır. Bu, kamusal mülkün, kamusal varlığın esas sahibi olarak devletin temsili, ama bu mülkü/varlığı bir süreliğine (bu, projesine göre 10, 25, 49 yıl olabilmektedir) özel firmaya kullanıma dayandırmaktadır. KÖİ’de kamunun bir ortak olarak kalması, kamusal mülk/varlığın niteliğinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’ninki dahil hemen her

ülkenin anayasasında, doğal kaynaklar, akarsular, madenler, su kaynakları, orman varlıkları ve benzerleri kamu mülkiyetindedir. Bunlar satılamaz ama tasarrufu için, belli çerçeveler içinde özel firmalara izin, yetki verilebilir (Sönmez, 2016b).

KÖİ projeleri, Anayasa gereği, devletin hüküm ve tasarrufu altında olan yeraltı ve yerüstü kaynaklarının, madenlerin, akarsuların, göllerin, denizlerin, kıyıların, dağların ve benzeri kamusal mülkün, esas sahipliğinin saklı kalarak özel sektöre kullanılması esasına dayanıyor. Dünya Bankası-IMF ikilisinin yaygınlaştırdığı KÖİ modeli, yine devletin ekonomik rolünü daraltıyor, kamu maliyesinde “yatırım” harcamalarını kısıyor, devleti daha ziyade, kullanıcı/tüketici yapıyor; belli birikime ulaşmış ve yeni birikim kulvarları arayan özel firmalara ise bu yeni altyapı alanlarını açmış oluyordu.

1990’lardan itibaren Özelleştirme İdaresi tarafından başta elektrik, madencilik, ulaştırma, haberleşme sektörlerinde olmak üzere birçok kamu kuruluşunun özelleştirilmesi KÖİ modeline uygun gerçekleştirilmiş, 2013 sonrası ise büyük “mega projeler” KÖİ kapsamında devreye alınmıştır. Toplam KÖİ proje tutarlarının yıllar itibarıyla dağılımına bakıldığında yatırımlarda yıllık artışın 2013 yılına kadar düşük seyir izlediği, 2013 yılında ise keskin bir artış olduğu görülmektedir.

2016 itibarıyla, yapımı süren 34 KÖİ projesinin yatırım tutarı 36,5 milyar dolardır. Ancak bunlardan en büyük dördü, bu 34 projenin üçte ikilik bölümünü oluşturmaktadır. Bu 4 “mega proje” içinde ise 3. havalimanı 14 milyar dolarlık yatırımı ile (%38) diğer projelerden ayrılmaktadır. Söz konusu 4 projenin 3’ü İstanbul odaklıdır. Bunlardan 3. havalimanı ile 3. köprü ve henüz tasarı aşamasında olan Kanal İstanbul, İstanbul’un kuzey ormanları sınırlarında yer almış ve birbirini besleyen projeler olarak tasarlanmıştır.

3. köprü ile başlayan 3. havalimanı ile süren ve Kanal İstanbul ile tamamlanacak bu zincirin sadece altyapı yatırımlarıyla sınırlı kalmayıp, çevrelerinde konut yapımını, yeni uydu şehirler inşasını da kapsadığı belirtilmelidir. Bu anlamda, uzunca zamandır imara kapalı tutulan ve İstanbul’un akciğerleri sayılan orman ve sulak

alanların inşaat üstünden sermaye birikimine açıldığı mega projelerdir bunlar.

Mega Projelerin Yarattığı Mega Sorunlar

Neoliberalizmin temel ayaklarından olan devleti ekonomiden uzaklaştırma, bunun için özelleştirme düsturunun bir türevi olan kamu-özel işbirliği projeleri, Türkiye’de özellikle AKP dönemindeki uygulamaları ile başta doğal ve kültürel varlıklara verdiği zarar, kamusal kaynakların, arsaların kayırılmış sermayedarlara tahsisi, hukuk dışılığı, denetlenmezliği ve kamu maliyesine yüklediği büyük risklerle, önemli sorun odağı durumuna gelmiştir. Mega sorunlar şu şekilde sıralanabilir (Sönmez 2016a, 2016c):

1. Denetim Dışılık

Kamu-özel işbirliği projeleri, başlangıçta Yüksek Planlama Kurulu (YPK) izin ve onayı ile gerçekleşirken yapılan bir düzenleme ile ilgili bakanlık ve kuruluş inisiyatifine bırakılmış, böylece tam bir koordinasyonsuzluk ve denetimsizliğe yol açılmıştır. Projeler, bir yönüyle kamuyu ilgilendirirken kamunun üstlendiği riskler ve yükümlülükler hiçbir kayıt altında değildir. Projelerin sözleşmelere uygun yapıp yapılmadığı bilinmemektedir. Sözleşmeler ne Sayıştay, ne TBMM denetimi altındadır. Yüklenici firmalarla yapılan sözleşmeler kamuya açık değildir. Projelerin kamuya mali katkısı, yükü bilinmemektedir. Kalkınma Bakanlığı bünyesinde kurulan ve bir tür koordinasyona çabala-yan daire başkanlığı kamuya ancak ansiklopedik bilgiler vermektedir. Projelerin kamu maliyesine getireceği ve götüreceğinin muhasebesi bilinmemektedir. Örneğin 3. havalimanının 25 yılda 35 milyar dolar kazandıracağı, sağlık kampüslerinin devlete kira maliyetinin ise 27 milyar dolar olacağı gibi afaki ve propaganda yanı ağır basan bilgiler dışında kamuoyu bilgilendirilmemektedir.

2. Makro Politikalarından Kopukluk

KÖİ projelerinin çoğu, orta vadeli programlarla belirlenen büyüme hedefleri, kamu-özel işbölümü, sektörel öncelikler, bölgesel denge ve benzeri makro hedefler dikkate alınmadan planlanmış, özellikle İstanbul rantını katmerleştirme amaçlı inşaat projeleri olarak öncelik kazanmıştır.

3. Kamu Maliyesine Yükler

KÖİ projelerinde kamu adına sözleşmelerde yer alan mali yükümlülüklerin, Hazine garantilerinin, ileride kamu maliyesini nasıl ve ne büyüklükte bir risk altına soktuğu bilinmemekte, bütçe mali disiplini aniden bozacak riskler barındırmaktadır. Projelerle ilgili sözleşmelerde

kamuya garanti edilen araç geçiş sayısı, yolcu garantisi ve benzeri büyüklükler, ekonominin yılda ortalama %5-6 büyüyeceği gibi belirsiz senaryolara göre düzenlenmiş, ekonomide %2-3’e inen büyüme temposunun getirdiği yüklerin merkezi bütçe açıklarını ne ölçüde artıracacağı öngörülememektedir.

4. Kayırmacı Ortak Seçimleri

KÖİ projelerinde kamu ortağı her ne kadar açılan ihalelerin sonucu yarışma ile belirlenmiş görülsede seçilen grupların ağırlıkla AKP iktidarına yakın firma gruplarından oluştuğu dikkat çekmiştir. Bu kayırmacı anlayışın, hem ekonomik hem siyasi birçok soruna kaynak teşkil ettiği yaşanan politik gerilimlerle dışa vurulmaktadır.

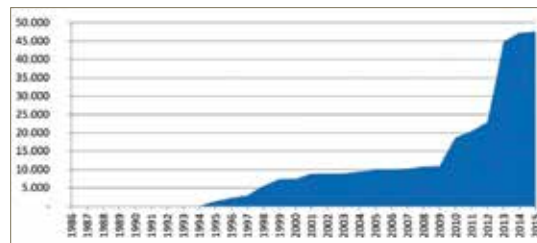
5. Finansmanda Sorunlar

KÖİ projelerini üstelenen grupların özkaynaklarının son derece düşük olması, kredi kullanma, özellikle dış finansman ihtiyaçlarını büyütüştür. Dünya ekonomisinde yaşanan istikrarsızlık ve Türkiye’nin kırılgan yapısı, ayrıca birçok projenin ÇED eksikliği, projelerin dışarıdan finansmanını güçleştirmiş, özellikle 3. havalimanı projesinde görüldüğü gibi, kamu bankaları projeyi finansa- mana zorlanmıştır. Bu durum bankaların mali görünümelerini bozmuş ve S&P, Moody’s, Fitch isimli derecelendirme kuruluşları, bu nedenle de başta kamu bankaları olmak üzere birçok bankanın kredi notunu negatife indirmişlerdir. Projenin özel ortağı olan kuruluşların kullandıkları kredilere bir ölçüde garantör olan Hazine’nin üstelendiği riskler de artmıştır.

6. Çevre Tahripkarlığı, Arsa Spekülasyonu

KÖİ projeleri için kullanılan kamu varlıkları, başta HES’lerin kurulduğu akarsular, termik santraller için maden yatakları, otoyolların geçtiği kamusal araziler, köprülerin, tünellerin yapıldığı kıyılar, hava meydanlarının yapıldığı ormanlık alanlar, sulak araziler, bütün kamu varlıkları KÖİ projelerinden olumsuz etkilenmişler, adeta talan edilmişlerdir. Özellikle İstanbul’un kuzeyini tahrip eden 3. köprü ve havalimanı, bu talanın en bariz örneğidir. Bir başka tehdit Kanal İstanbul ise rafta beklemektedir.

Projeler ile ilgili ÇED ‘sorununu’ hukuk dışı yollarla aşmak alışkanlık haline getirilirken, pro-



Grafik 1. KÖİ Yatırımlarının Yıllara Dağılımı
Kaynak: Türkiye Kalkınma Bankası AŞ
(Sönmez 2016a).

Tablo 1. Dünya Bankası'na Göre Türkiye'deki En Büyük 10 Özel Ortak

Firmalar	Ülkeler	Proje Yatırımı (Milyon Dolar)	Proje Sayısı
1. Limak Holding	Türkiye	43.523	13
2. Cengiz Holding	Türkiye	39.836	7
3. Kolin Group	Türkiye	39.38	10
4. MNG Holding	Türkiye	17.822	2
5. Astaldi SpA	İtalya	11.889	5
6. IC Holding	Türkiye	9.518	7
7. Saudi Oger Ltd	S. Arabistan	8.629	10
8. Kalyon Group	Türkiye	7.117	1
9. Sabancı Holding	Türkiye	6.885	15
10. Vodafone	İngiltere	5.793	18

Kaynak: Dünya Bankası (Sönmez, 2016a)

Tablo 2. Dünya Bankası'na Göre Türkiye'deki En Büyük KÖİ Yatırımları

	(Milyon Dolar)
IGA Havalimanı	35.587
Türk Telekom	15.689
Turkcell AŞ	11.184
Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu	9.756
EnerjiSA I ve II. aşama	7.617
İş-TİM (Avea)	7.042
Vodafone Turkey	5.793
Kemerköy ve Yeniköy TES	4.271
3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu	2.9
Atatürk Havalimanı Kira Sözleşmesi	2.54

Kaynak: Türkiye Kalkınma Bankası AŞ (Sönmez, 2016a)

Tablo 3. Yatırım Sürecindeki 34 Projede Öne çıkanlar

	Yatırım (Milyon Dolar)	Pay (%)
İstanbul Yeni Havalimanı Projesi	13.938	38,1
Gebze-Orhangazi-İzmir (Körfez Geçişi ve Bağlantı Yolları Dahil) Otoyolu Projesi	7.607	20,8
Kuzey Marmara Otoyolu (3. Boğaz Köprüsü Dahil)	2.446	6,7
İstanbul Karayolu Boğaziçi Tüp Geçişi Projesi	1.339	3,7
17 Sağlık Projesi	9.870	27,0
Diğer 13 Proje	1.369	3,7
Toplam 34 Proje	36.570	100,0

Kaynak: Sönmez, 2016a

jelerin yer aldığı bölgelerdeki arsaların spekülasyonuna göz yumulmuş, kayırılan kişi ve kuruluşlar önceden bilgilendirilerek büyük vurgunlarda adeta işbirliği yapılmıştır. Dahası, başta İstanbul'un akciğeri sayılan kuzey bölgelerinin imara açılması yönünde ağır bir baskı oluşturulmuş, İstanbul'un dokusu bu projelerle büyük zarar görmüştür.

Mega Projelerin Siyasi Konjonktür ile İlişkisi

Uluslararası değerlendirmelerde "Yükselen ülkeler arasındaki 5 kırılma ülkesi" arasında yer alan Türkiye, özellikle 2015'te hızlanan bir düşüş içine girdi. Ekonomik büyümesi ağırlıklı dış kaynak girişine bağımlı olan ve "dolça vita" yılları olarak da adlandırılan 2002-2007 dönemi ile 2010-2013 dönemlerinde yılda ortalama 40 milyar dolar dış kaynak çeken Türkiye'ye, 2013

sonrası girişler önce yavaşladı, sonra da yerini çıkışlara bıraktı (Sönmez, 2017a, 2017b)

Global sermayenin giriş-çıkış tercihlerinde, hem dışarıdaki gelişmeler, hem de Türkiye'nin içeride üretilen riskleri etkili oldu. ABD'de 2013 ortalarında uç veren büyüme-yüksek faiz sinyalleri ile, Türkiye gibi ülkelere geçici park eden yabancı fonlar, yüzlerini Batı dünyasına dönünce, AKP rejimini 10 yıl boyunca koruyan şemsiye ters döndü. AKP için yüksek büyüme, onun getirdiği seçmen odaklı popülizme kaynaklık eden "ucuz dolar dönemi", yerini pahalı dolara ve onun yangınlarına terk etti.

Bu ölçüde sert dolar fiyatı yükselişini beklemeyen Türkiye ekonomisinin tüm makro dengeleri olumsuz etkilendi. Şubat ayı başında yıllık tüketici enflasyonu yüzde 9,2'yi buldu. Resmi işsizlik genelde yüzde 12'ye yaklaşıyor, özellikle eğitilmiş gençler arasında yükselerek yüzde 15'in üstüne çıkmış durumda. Hane halkının sırtında 400 milyar TL (100 milyar Euro dolayında) banka borcu yükü var ve iş kayıplarıyla borç taksitleri ödenemiyor. Batık kredi oranı yüzde 5'in üstüne; tabii ki şimdilik... İnşaat odaklı ekonomide konut stokları birikiyor ve çarklar yavaşladıkça irili ufaklı inşaatçılar ve onlara bağlı iş yapan birçok sanayi dalı zor zamanlar yaşıyor. Turizm iki yılda üçte bir oranında küçüldü. İhracat, geri-leme halinde. Cari açık, düşen enerji fiyatlarına rağmen azalmadı; enerji fiyatlarının yeniden yükselişi, hem açığı hem enflasyonu tetikledi. Özellikle de dövizle borçlanmış, önemli bir kısmı da rejime yakın firmaları zor zamanlar bekliyor.

Bütün bunların tam da "tek adam" için rejim değişikliği operasyonuna denk gelmesi, AKP'yi endişelendiriyor ve baş gösteren kriz ateşi, seçmen tercihini fazla etkilemeden, nisan ayında sandıktan rıza alınmasına çalışılıyor. Bunun için de kriz ateşinden etkilenen kesimlere kamu bütçesinden -yüksek bütçe açıklarını göze alarak- fonlar aktarılmaya başlanıyor. OHAL şartlarında, merkezi bütçeye paralel olarak oluşturulan Sayıştay denetimi dışı tutulan Varlık Fonu'na ise, kamu banka ve şirket hisseleri aktararak bu fondan esas olarak mega projeleri üstlenmiş ve diğer yandaş sermayedarlara can simitleri atılıyor.

Özellikle "mega projeler" denilen ve aralarında 3. havalimanı, 3. köprü, Avrasya Tüneli, Gebze-İzmir otoyolu, sağlık kampüslerinin bulunduğu devlet himayeli kamu-özel iş birliği projelerini üstlenen firmaların döviz açıkları 213 milyar dolar dolayında ve bu firmalar için her 1 kuruşluk dolar fiyatı artışı, 2 milyar TL'lik (500 milyon Euro) kur zararı demek. O nedenle bu firmalar, açık pozisyonlarını daraltma telaşı ile sürekli dolarda göreceli düşüşleri kovalıyor ve dolar satın alarak açıklarını azaltmaya çalışıyor.

yorlar. Bu firmalardan gelen dolar talebi bile tek başına doları sürekli belli basamakta tutmaya yetiyor. Dolardaki olağan dışı fiyat artışlarının arkasında ise temelde azalmak bilmeyen ağır iç ve dış politik riskler var. Bu riskleri azaltacak bir normalleşme yerine, otoriter ve çatışmacı iklimi körükleyecek bir anayasa değişikliği gündemde.

Diğer yandan 15 Temmuz darbe girişimi ikliminde, yasa yerine geçen kanun hükmünde kararnamelerle (KHK) hızla oluşturulan Türkiye Varlık Fonu (TVF), Türkiye siyaset ve ekonomi gündeminde başköşeye yerleşirken, bundan sonra da ana tartışma konularından biri olmayı sürdürecektir gibi.

TVF, AKP hükümeti yetkililerince, çoğu petrol zengini Körfez ülkesinin, Norveç'in ve başka cari fazlası, bütçe fazlası olanların kurduğu ülke fonlarına benzetiliyor. Oysa TVF, bunlarla sadece isim benzerliğine sahip o kadar, çünkü Türkiye'nin cari açığı kronik. Bütçe fazlası olmadığı gibi, yükselme eğiliminde olan açığı var. O zaman bu fona neden ihtiyaç duyulduğu, fon ile ilgili inşa süreci ilerledikçe ortaya çıkıyor.

Şimdiye kadar belirginleşen büyük resim, TVF'nin hem bütçenin hem Merkez Bankası'nın bazı fonksiyonlarına ortak olacağını gösteriyor. Bunun da ötesinde görünen o ki, fonun öncelikli hedefi, kamusal likit varlıkları, "mega proje" olarak adlandırılan kamu-özel işbirliği (KÖİ) yatırım projelerini düze çıkarmada, kurtarmada can simidi olarak kullanmak.

Özetle Türkiye daha şimdiden yükselen ülkeler arasında risk primi 258 ile ilk sırada ve uzun zamandır ilk sırada olan Brezilya'yı geçmiş durumda. Üçüncü sırada Güney Afrika, dördüncü sırada Rusya var. Ülkede milli gelir artmıyor ama milli gelirden kamuya akan kısım, kamusal servet, yeni bir kurum olan TVF tarafından diğer kurumların kaynakları daraltılıp yetkileri paylaşılarak kullanılacak. Fon, kamu denetiminden uzak ve bir "şirket" gibi çalışacak (Sönmez, 2017a, 2017b).

Sonuç Yerine

Kamu-özel İşbirliği projeleri, son tahlilde toplumun mülksüzleştirilmesi, toplumsal varlıkların bir azınlık sınıf kesimine transferi anlamına gelen özelleştirmenin bir türevi olarak uygulanmaktadır. Kıt kaynakları akılcı, ekonomik kullanmak ve devleti asli işlevine döndürmek adına Dünya Bankası telkini ile başlatılan ve tüm dünyada 30 yılı aşkın uygulanan özelleştirme politikalarının doğrudan ayağını sanayide, hizmet sektöründe faal kamu kuruluşlarının tüm hisselerini özel firmalara satmak oluşturur iken, tüm mülkün devrinin mümkün olmadığı durumlarda, doğal kaynakları, kamu varlıklarını, özel fir-

malara kullandırmanın yolu "kamu-özel işbirliği" projeleri biçiminde bulunmuştur.

Dünya Bankası, 19. yüzyılın imtiyazlarının modernleştirilmiş biçimlerini, ağırlıklı da yükselen çevre ülkeler denilen Türkiye benzeri ülkelere salık vermiştir. Bu yolla, hem altyapı yatırımlarına özel yerli-yabancı sermayenin çekeceğine, hem de kamunun kıt kaynaklarını buralara bloke etmeyerek riskten ve irrasyoneliteden uzaklaşacağına ülkeler inandırılmıştır.

Projelerin özellikle dış finansmanın ortaya çıkan sorunlarını aşmak amaçlı, merkezi bütçeye paralel kurulan Varlık Fonu, başta İşsizlik Sigortası Fonu, Özelleştirme Fonu kaynaklarını kullanarak, ortak firmalara desteği amaçlamaktadır. Kamu denetimi dışında tutulan ve özellikle İşsizlik Fonunun yağmalanmasını amaçlayan bu girişimin iptali istenmelidir. ■

Mustafa Sönmez, Ekonomist, Gazeteci-Yazar
Gül Köksal, Doç. Dr., Mimar - Koruma Uzmanı

Kaynaklar

- Sönmez, M. (2016a), "Mega Projelerin Mega Sorunları", *Sanayinin Sorunları ve Analizleri*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayını, sayı: 220'nin eki (Ekim) 2016 (http://mustafasonmez.net/wpcontent/uploads/sanayianalizleri_XXI.pdf).
- Sönmez, M. (2016b), "Mega Projelerden Kara Delik Tehdidi", *Al-Monitor*, yay. tarihi: 2 Kasım 2016, izleme tarihi: 20 Mart 2017 (<http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/11/turkey-megaprojects-threaten-black-hole-coffer.html>).
- Sönmez, M. (2016c), "Kamu-Özel İşbirliği Projelerinde Büyüyen Sorunlar", *Mimarlık*, sayı: 392 (Kasım-Aralık) (<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=406&RecID=4041>).
- Sönmez, M. (2017a), "‘Tek Adam Rejimi’ Endişesi, Sanayiye de Daraltıyor", *Sanayinin Sorunları ve Analizleri*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayını, sayı: 224'ün eki (Şubat) (http://mustafasonmez.net/wp-content/uploads/sanayianalizleri_XXV.pdf).
- Sönmez, M. (2017b), "Kriz Yangını ile Daha Çok ‘Hayır’", *Özgürüz*, yayınlanma tarihi: 6 Şubat 2017, izleme tarihi: 20 Mart 2017 (<https://ozguruz.org/tr/2017/02/06/kriz-yangini-ile-daha-cok-hayir/>).

Economy Politics of the Mega Projects

This writing is compiled by the editor of the folder, Gül Köksal, editing recent articles of Mustafa Sönmez, on the mega projects and economy relations. The compilation remarks that the mega projects are derivatives of privatization projects such as the Public Private Partnership projects. By 2016, the biggest 4 of the 34 Public Private Partnership projects, create the 2/3 of the whole. Among these 4 "mega projects", the 3rd Airport Project of Istanbul has a different feature with its budget about 14 billion dollars. 3 of the mentioned 4 big projects, are in Istanbul and they are; the 3rd Airport Project, the 3rd Bosphorus Bridge and the Canal Istanbul Project. Exactly because of their sizes and features, they are seen as big treats for Turkey, as well as for the entire world. In line with that, the compilation also questions the relations between the said projects and the referendum on 16th April 2017 and the issue of the Asset Fund.

Mega Projelere Genel Çerçeveden Bakmak

Cihan Uzunçarşılı Baysal

“Tanrı’ya ve hükümdarımıza hizmet için geldik biz buraya. Fakat aynı zamanda buradaki zenginlikler için geldik.”

(Meksika’nın işgali sırasında Cortes’in yardımcısının sözleri.)

Mega Projeler Nelerdir?

Geniş kapsamlı bir tanımlama ile başlarsak, İlhan Tekeli, mega projelerin ne tür projeler oldukları hakkında fikir birliği olmamasına rağmen, iki kıstas göz önüne alındığında bir projenin mega proje olup olmadığını anlamanın kolay olduğunu belirterek bunları büyüklük ve çekicilik olarak sıralıyor. Tekeli’ye göre, üzerinde uzlaşılan kriterler, büyük ölçekli bir yatırım, devlet bütçesi, toplum ve çevre üzerinde önemli etkiler ve bu nedenle halkın ilgisi.¹ Mega projelerin salt 21. yüzyıla özgü fenomenler olmadıkları, hatta avcılık ve toplayıcılık zamanlarına (Göbeklitepe) kadar uzandıklarını da söyleyebiliriz. Yine Tekeli’ye göre, bu projelere devasa kaynakların ve emeğin seferber edilebilmesi için gereken rıza ve meşruiyet inşası, projelerin ardındaki kutsal ya da siyasi güç sayesinde olmaktadır. Öte yandan, tanrı krallar, firavunlar, sultanlar, diktatörler, tiranlar... ya da uzun süre iktidarda kalan siyasetçilerin adlarını tarihe yazdırmak için mega projeleri kullandıkları da malum. Tekeli, burada gereksinimin kale alınmadığını vurgular. Bu bağlamda, kentin tüm önemli noktalarından görülebilen değerli sit alanı Çamlıca’ya inşa edilen 37.500 kişilik Türkiye’nin en büyük camii’ni de İstanbul’un silüetine imza çakarak tarihe geçmek olarak okuyabiliriz. 21. yüzyıl öncesinin mega projelerini salt anıtsal ya da siyasi/ideolojik projeler olarak kategorize etmek yanıltıcı olabilir; nitekim Kanuni’nin İstanbul’a su sağlamak için Mimar Sinan’a inşa ettirdiği proje bir kamu yararı projesiyken, Mısır’ın Avrupa’ya yaklaşma hayalleri içinde büyük borca girerek inşa ettirdiği ancak kendi iflasını ve sömürgeleşme sürecini hazırlayan Süveyş Kanalı bir mega ulaşım projesiydi. Mega projeler, piramitleri inşa eden firavunlara atıfla “firavunvari” (*pharaonic*) projeler olarak da adlandırılmaktalar.

Piramitler denince akla onları inşa eden köleler gelir. Tarih boyunca ve günümüz de dahil, mega projelerdeki köleleştirilmiş iş koşulları devam etmekte, emekçi cinayetleri ile kaza-

lar, savaş zayıatlarında (ölüm/yaralanma değil “zayıat”) olduğu üzere olağanlaştırılmaktadır. Bir mega ulaşım projesi olan Süveyş Kanalı’nda piramitlerin yapımını aratmayacak derecede köleleştirilmiş emek gücü kullanılmışken, yüz yıllar sonra Dubai’nin bir mega proje olarak yeniden inşasında da, Katar Olimpiyatları (2022) projelerinde de benzer kölelik koşullarına ve emekçi cinayetlerine tanık olmaktayız. Myanmar boru hattı projesinde zorla çalıştırılan (angarya) emek gücü kullanılmaktadır. Keza, 13 bin civarında işçi istihdam eden 3. havalimanındaki koşullar da emekçiler tarafından “mülteci / toplama kampı” olarak tanımlanmakta, buradaki emekçi cinayetleri ile kazalar (özellikle kamyon şoförleri) örtbas edilse de bir kısmı kamuoyuna sızmaktadır.

Mega projeler bir devirden diğerine aktarılmaktalar; ancak çağımızdaki farkları, inanılmaz bir ivmeyle büyüyen sayıları ve ölçekleri. Özellikle ulaşım, enerji, su ve tarım sektörlerinde devasa ölçekli altyapı yatırımları zirve yapmış durumda. Günümüz mega projeleri, bütçeleri göz önüne alınarak, mega (milyon dolar), giga (milyar dolar) ve tera (trilyon dolar) olarak sınıflandırılmakta: *“Bugün öyle bir döneme girmiş bulunuyoruz ki tek bir mega proje rahatlıkla alt gelir grubundan bir ülkenin ulusal bütçesini aşarken, tek bir giga proje, bir orta gelir devletinin kazancını geçebilmekte ve bir tek tera yatırım projesi de dünyanın en zengin 20 ulusundan birinin gayri safi milli hâsılası (GSMH) ile mukayese edilebilmekte. Araştırmalar, tarihteki en büyük yatırım patlaması sürecini yaşadığımızıza işaret ediyor. Küresel olarak, her yıl 6-9 trilyon dolar arasında mega proje harcaması yapılmaktadır ki bu miktar dünyanın GSMH toplamının %8’ine denk gelmektedir.”*²

Öte yandan, mega projelerin riskleri üzerine çalışan Flyvbjerg, büyüklüğü bağlama göre değerlendiriyor: *“Bir mega proje çok büyük bir proje olup, nerede planlandığı ya da inşa edildiği bağlamından bakılmalıdır. Çok büyük nedir? Genel olarak yarım milyar dolar üzeri her şey*

*mega projedir diyebilirim. New York gibi bir kent üzerinden konuşuyorsak, daha büyük bir şey gerekir. Midwest'te bir kasaba, çok daha küçük bir şeyi mega proje olarak düşünecektir. Spesifik projenin planlandığı ya da inşa edildiği bağlamdan bağımsız bir mega proje tanımı yapamazsınız.*³

Araştırmacılar göre, mega projelerde genellikle küresel Kuzey'den ithal edilmiş ağır iş makineleri ile sofistike teknolojiler kullanılmakta ve ayrıca uluslararası finans sermayesi ve eşgüdümlü sermaye akışlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Mega projelerin yerinden etme etkilerini inceleyen Gellart ve Lynch mega projeleri 4 kategoriye ayırıyorlar:

- 1) Altyapı (limanlar, demiryolları, su ve kanalizasyon sistemleri...);
- 2) Yerin altından çıkartma (madenler, petrol, doğalgaz...);
- 3) Üretim (kâğıt, lastik, palmiye yağı vb üretimi ya da okaliptüs vb egzotik ağaçlar yetiştirmek için kurulan devasa endüstriyel ağaç plantasyonları, serbest üretim bölgeleri, imalat parkları...);
- 4) Tüketim (büyük ölçekli turizm projeleri, alışveriş merkezleri, tema parkları, emlak geliştirme projeleri).⁴

Son kategorideki “emlak geliştirme” başlığı altında su kenarları, limanlar, tersaneler ve rıhtım bölgeleriyle atıl depo ve fabrika bölgelerinin yeniden canlandırılması projelerini ve sermayenin ve orta-üst gelir gruplarının ihtiyaç ve taleplerine yönelik kent merkezleri ile tarihi bölgelerin dönüşüm projelerini sayabiliriz.⁵ Mega etkinliklerin (olimpiyatlar, EXPO'lar, büyük futbol turnuvaları...) altyapı ve ulaşım yatırımları her ne kadar yukarıdaki dört kategoriden birinin altında sınıflandırılabilir de, başlı başına birer mega proje olan mega etkinliklerin ayrı bir kategori olarak zikredilmesi gerekir. Gellart ve Lynch, mega projeleri kategorilere ayırmakla beraber, bunların genelde bir arada olabildiklerine ve bir projenin içinde birden çok proje bulunabildiğine de dikkat çekiyorlar. Ya da bir mega proje diğerlerini tetikleyebilir. Bu bağlamda, örneğin, 3. köprü, 3. havalimanı ve kanal ayrı ayrı projeler değil tek bir proje paketidir.

Belgrad Rıhtımı dönüşüm projesini inceleyen Zekovic⁶ de mega projeleri büyük yatırımlar gerektiren devasa bütçeli

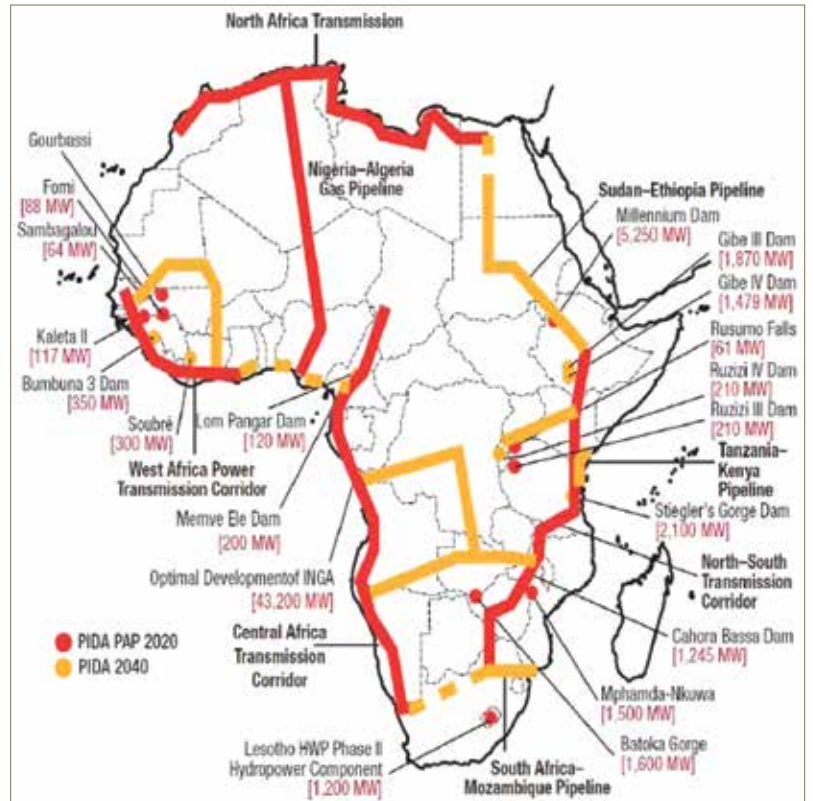
- 1) Altyapı projeleri (köprüler, tüneller, otoyollar, demiryolları, havalimanları, limanlar...),
- 2) Enerji projeleri (barajlar, termik, nükleer vb santraller, petrol çıkartma...),
- 3) Bilimsel projeler ve
- 4) Atmosfere ve uzaya yönelik projeler olarak sınıflandırmakta.

Çok yeni fenomenler olmalarına rağmen virüs gibi dünya üzerine yayılan ve başlı başına birer mega proje olan “Aerotropolis”ler de sınıflandırmalara eklenmeli. Kabaca açarsak, kentlerin havalimanları olurken, burada mega havalimanlarının kentlerinden, tersyüz edilmiş bir planlamadan bahsediyoruz. Tarih boyunca, önce limanlar sonra tren yolları ve garlar kentleri şekillendirmiş ve ekonomiyi canlandırmıştır; yeni yüzyılda devasa havalimanları aerotropolislerin bu işlevi göreceği düşünülüyor. Havalimanı-kent modeline göre planlama, altyapı ve ekonomi kurgulanırken, havalimanı merkeze alınarak merkez yeniden tanzim ediliyor. Merkezi konumunu yitiren kent ise havalimanının çevresinde inşa edildiğinden önceki düzen tersyüz edilmiş oluyor. Çeşitli ulaşım bağlantıları vasıtasıyla erişilebilecek gurme restoranlar, tasarım butikleri, alışveriş merkezleri, beş yıldızlı oteller, müzeler, kongre ve sergi salonları, sağlık ve fitness merkezleri, hatta kumarhaneler ve golf sahaları... havalimanının etrafında örüldükçe aerotropolisin çevresi genişlemekte, ekonomi canlanmakta. Amaç, havalimanından ziyade, havalimanını cazibe merkezi yaparak inşaat ve emlak projelerini tetikleyip ekonomiye kan vermek. Aynı hedeften yola çıkan 3. havalimanının da çevresi genişledikçe, kuzey ormanlarının yok edilene dek katledileceğini söylemeye gerek yok.

Mega Projelerin Ortak Özellikleri: “Felaket Eğilimli” Projelerin Risklerinin Saklanması

Bent Flyvbjerg, Nils Bruzelius ve Werner Rothengatter'in son 50 yılın mega projelerinin

Afrika'daki Altyapı Geliştirme Programının enerji etkisi: Enerji altyapı programı önemli hidroelektrik projelerine odaklanır ve talepteki tahmini artışı karşılamak için güç havuzlarını birbirine bağlar. Bölgesel petrol ve gaz boru hatlarını da kapsar.



dökümünü çıkarttıkları “Megaprojects and Risk: An Anatomy of Ambition” (2003; “Dev Projeler ve Risk: Hırsın Anatomisi”) başlıklı araştırmaları, projelerin risklerini detaylı inceleyen ilk çalışmadır. Milyarlarca dolarlık proje müteşebbislerinin projelerini tasdik ve inşa ettirebilmek için kendi çıkarlarına uygun olarak sistematik biçimde parlamentoları, kamuoyunu ve medyayı nasıl aldattıkları anlatılır. Projeleri onaylatmanın formülü maliyetlerin olduklarından düşük, kazançların büyük gösterilmeleri ve ciddi çevresel, toplumsal maliyetler hafife alınırken, ekonomik gelişme, büyüme etkilerinin abartılmasıdır. Flyvbjerg, gösterilmeyen riskleri ve abartılan getirileri nedeniyle mega projeleri “genetik olarak felaket eğilimli” diye nitelendirir. Çevreyi tahrip ederken, tüm canlı topluluklarının yaşam alanlarını yok eden, yerinden etmeleri tetikleyen, devletleri finansal krize sokan ya da bütçelerini sarsan felaketler. Bu bağlamda, riskin tanımını çevresel, sosyal, mali farklı riskleri, sağlık ve güvenlik risklerini de içerecek şekilde kapsamlı tutar.

Flyvbjerg’e göre bu projelerde çalışan mühendisler, mimarlar, planlamacılar, iktisatçılar gibi yüksek eğitim almış grupların projelerin risklerinin bilmemeleri olanaksızdır. Bu insanlar bilgi yoksunu olmadıklarına göre mega projeleri her koşulda olumlayan deterministik duruşlarını izah edecek tek şey hesaplı kitaplı biçimde kendi çıkarları için bilerek riskleri saklamalarıdır. Buradaki anahtar soru ahlakidir. Romalıların sorguladığı üzere “Cui bono?” yani “Kim için?” Bir proje kısa dönemde birçok insana fayda sağlar, projeleri geliştiren mühendis ve mimarlara, arazi sahiplerine, emlak yatırımcılarına, inşaat şirketlerine, avukatlara, planlamacılara ve kırmızı kurdeleyi kesme şerefine erişen siyasilere... Bu nedenle “Makyavelist projeler” tanımını da kullanır. Göz ardı edilen riskler artık her şey için çok geç olduğunda ortaya çıktıklarından, bilindikleri halde ilk baştan sumen altı edilerek yola devam etmek mümkündür.⁷

Bu “müşterek yalan kültürü”, risklerin yanı sıra iki vahim sonuca da neden olmaktadır:

- 1) Daha önemli ve kamusal yarara sahip projelerin rafa kalkması;
- 2) Kamusal varlıkların ve kamu gelirlerinin büyük şirketlere aktarılması.

Nitekim, 3. Boğaz Köprüsü’nün 3 yıllık yapım sürecini kale almazsak, kalan 7 yıl içinde, ihaleyi alan şirketler grubuna yaklaşık 6 milyar dolar para aktarılacaktır; oysa inşaat maliyeti hesaplarına göre aynı tutarla 150 kilometre metro sistemi inşa edilebilirdi. Yüksek ücreti ve uzun yolu nedeniyle tercih edilmeyen ve zaten toplam trafiğin % 2-3’ünü içeren transit geçişlere

hizmet veren 3. köprüye aktarılan kaynak eğer metro yapımına harcanmış olsaydı, mevcut 30 km metro uzunluğu, toplamda Paris metro hattı uzunluğuna yaklaşacak, İstanbul’un akciğerleri kuzey ormanları da tahrip edilmemiş olacaktı.⁸

Bu çerçevede, mega projelerin ardındaki gerçek niyetleri, çevresel ve toplumsal yıkımları, önemli riskleri, teknokratik, uzman bir dil vasıtasıyla gözlerden kaçırarak, büyüme/gelişme odaklı bir söylemle her kesimin yarar sağlayacağı bir “kamu yararı” miti inşa ederek mega projelerin failliklerine ortak olan kimi akademisyenler, entelektüeller, basın mensupları, uzmanlar ve hatırı sayılan şahsiyetlerden oluşan yandaş camia-yı da anmak gerekir. Şanlı geçmişe atıfla büyük devlet / güçlü millet imajı yeniden ve yeniden üretilir; nicelik niteliğin önüne geçirilir. Mega projelerin başına getirilen “en...” sıfatları sayesinde milli gurur okşanır. Ne yazık ki bu “en...”lerin bedelini doğa, çevre ve tüm canlılar ödemektedir. Projelerin saklanamayan zararlarının tartışılması, devlete ve millete hayırlı işler yapıldığı, üstelik verilen zararların da telafi edildiği iddia edilerek, “şu kadar ağaç kestik ama şu kadar da diktik, şu kadar taşıdık”; “*yabanıl hayatın önemi için ekolojik köprüler yaptık*” gibi söylemlerle zorlaştırılır. Böylece, bu projelerin olmazsa olmazlıkları kabul ettirilir; karşı çıkanlar gerici / gelişme karşıtı hatta dış mihrakların araçları ilan edilir. Kent araştırmalarında ise mega projeler verili bir gerçeklik olarak kabul edilerek bunlara karşı alternatif çalışmaların önü kapatılır. Muhalefetin kriminalleştirildiği, muhalif söylemin ve projelere alternatiflerin önlerinin kesildiği böyle bir mutabakat siyasetinde, ideolojik mücadele ve itirazlar zorlaştırıldığından demokrasi yara alır.

Abartma/Şişirme ile Küçümseme/Azımsama El Ele

Bent Flyvbjerg ve diğerleri, kapsamlı çalışmalarında 5 kıtada 20 ülkeden birkaç yüz proje inceleyerek 10 mega projenin 9’unda 4 özelliğin tekrarlandığını tespit etmişlerdir. Bu 4 kategorinin biri ya da birkaçı farklı araştırmalarda da öne çıkmaktadır:

Azımsanmış maliyetler: Projeler, hiçbir zaman öngörülen maliyette ve zamanda bitirilememekte, bütçeler katlanmaktadır. Ulaşımdan enerjiye, tarım projelerinden (mega mono kültür plantasyonları / yetiştirme çiftlikleri) suya, tüm sektörler için geçerli olarak her 10 projeden 9’unda maliyetler aşılmakta, hükümetler, vergi ödeyenler ve tüketiciler tarafından sırtlanmaktadır.

Öngörülen maliyetinin %1900 üzerine çıkarak Mısır’ı iflasa sürükleyen Süveyş Kanalı en bilinen örnektir. %200 maliyet artışıyla ABD’nin

Denver Uluslararası Havalimanı, %275 ya da 11 milyar dolar fazla ile “Big Dig” olarak adlandırılan Boston Tüneli, %67 ile Bangkok metrosu, %175 artış ile İngiltere’nin Humber Köprüsü... İngiltere’yi Fransa’ya bağlayan 50 km uzunluğundaki tünel de öngörülen zamanda bitirilemediğinden öngörülen maliyetinin %80 üzerine çıkarak İngiltere’ye 17.8 milyar dolara mal olmuştur. Mega projelerin maliyetlerinin ve sürelerinin aşılması olağan küresel bir olgudur.⁹ Çok övündüğümüz Marmaray hâlâ tamamlanamamıştır; banliyö hatları eksiktir. 3. havalimanı projesinde maliyetler hesaplananın üzerine çıkınca, ihale yasalarına aykırı biçimde revizyonlara gidilmiştir (en önemlisi dolgu yüksekliklerinin düşürülmesidir).

2000’lerde Valencia kentinin finansal krize girmesine ve iflasına, ikonik mimarili prestij kent sel dönüşüm projeleri ve ev sahipliği yaptığı mega etkinlikler neden olmuştur.¹⁰ Mega etkinlikler bağlamında, hiç şaşırtmayan olimpiyatlardan en son örnekle bitirelim. Brezilya 2007’de olimpiyatlara teklif verdiğinde dünyanın beşinci büyük ekonomisiydi; bugün en ciddi ekonomik krizini yaşamaktadır. Önce dünya kupası, ardından olimpiyat oyunlarının milyarlarca dolarlık altyapı harcamaları nedeniyle eğitim, sağlık, çevre ve diğer kamu harcamalarında sert kısıntılara gitmek zorunda kalmış böylece kamu yararına ayırması gereken bütçesini birkaç haftalık bir mega etkinliğin mega projelerinde heba etmiştir. Yunanistan’ın iflasında da Atina Olimpiyatlarının (2004) mega projelerinin payı unutulmamalıdır; öngörülen maliyet 123 milyon Euro iken kamu bütçesinden 11,5 milyar Euro çıkmıştır!

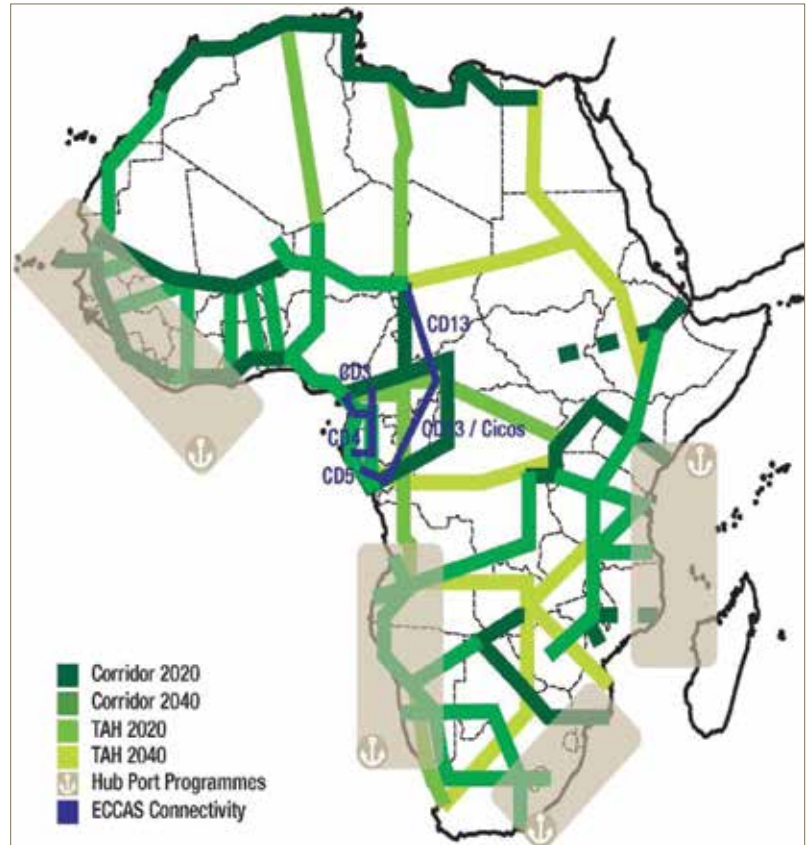
Şişirilen gelirler/kazançlar: Projeler, öngörülen gelire ulaşamazlar; hatta yukarıda da açıldığı üzere azımsanan maliyetler ve riskler nedeniyle 10 projenin 9’u zarar etmektedir. Türkiye’den bakarsak, 3. köprü, günlük 135.000 olarak garanti edilen araç sayısını bir türlü tutturamamış; bu nedenle köprüyü kullanmayan transit araçlara cezai tedbirler getirilmiştir. Öte yandan, transit geçişlerin toplam trafik içindeki payının %2-3 olduğu göz önüne alınıp yapılan hesapların hiçbirisi günlük 135.000 aracı tutturamadığından şişirilen kazanç nedeniyle ödenecek farkın vergilerimizden çıkacağına kuşku yoktur. Sermaye her koşulda kazanmaktadır. Osmangazi Köprüsü bir diğer başarısızlık öyküsüdür. Avrasya Tüneli ile ilgili de benzer iddialar vardır. Öte yandan, mega yatırımlar zarar da kâr da etseler, girişimciler paralarını alacaklardır. Zararlar toplumsallaştırırken, kazançlar özelleştirilmektedir.

Ciddiyetleri azımsanan çevresel ve toplumsal etkiler: Yıkıcı çevresel/ekolojik etkilerinin yanı sıra yerinden etme, yaşam ve geçim olanak-

larını elinden alma, mülksüzleştirme gibi toplumsal etkiler de küçümsenmemektedir. Nitekim çalışmalarının başlığını “Mega Projects as Displacements” (2003; “Yerinden Etmeler Olarak Mega Projeler”) olarak atan Gellert ve Lynch, yeni mega projeleri (buradaki ‘yeni’den kasıt yakın zamanlı demek olup öncekilerden bir kopuşu ifade etmez), doğal peyzajı ve çevreyi hızla, kasten, isteyerek ve göze çarpan bir biçimde dönüştüren projeler olarak tanımlamaktalar. Bu projeler, dağların tepelerini, ırmakları flora ve faunayı ve aynı zamanda insanları ve toplulukları yerlerinden sökerek, doğal peyzajı ve çevreyi hızla ve radikal olarak dönüştürmekte, sosyal yapıyı darmadağın edebilmekte. Çalışmada, mega projelerin tetiklediği yerinden edilmeler üzerine düşünülürken, yollar, madenler, yükselen sular tarafından yerlerinden edilenlerin ötesine diğer yerinden edilmelere de dikkat çekilir:

- 1) Önemli hacimde kaya ve toprağın yerinden edilmesi;
- 2) Hidrolojik örüntülerin yerinden edilmesi;
- 3) Doğal habitatların yerlerinden edilmesi ve yenilerinin yaratılması (sivrisineklerin üreyebileceği durgun su birikintileri, askeri üsler için boş araziler gibi);
- 4) Nişlerinin yerinden edilmesiyle türlerin ve bitki ve hayvan topluluklarının yerlerinden edilmeleri;
- 5) Sonuç olarak, oradaki kaynaklara bağımlı yaşayan toplulukların geçim olanaklarının yok edilmesi.¹¹

Afrika’daki Altyapı Geliştirme Programının enerji etkisi: Ulaşım programı önemli üretim ve tüketim merkezlerini bağlar, büyük şehirler arasında bağlantı kurar, en iyi merkezi (hub) limanları ve demiryollarını tanımlar ve kara ile çevrili ülkeleri, geliştirilmiş bölgesel ve kıtalar ticarete açar.



Sosyolog Saskia Sassen, “iklim değişikliği” terimini yeterince güçlü bulmadığını, bunun yerine “ölü toprak, ölü su” demeyi tercih ettiğini belirterek bu korkunç sonucu yaratanın biz-zat kendimiz olduğunu belirtir. Mega projeler, yukarıdaki çalışmada da vurgulandığı üzere, doğa ve çevreyi tahrip ederken toprağı ve suyu da yok etmektedir. Sassen, mega monokültür tarım plantasyonları ve yetiştirme çiftliklerinin toprağı zamanla nasıl çoraklaştırarak yok ettiklerine ve bu şekilde bir tarım alanını yok eden sermayenin diğerlerine akarak oraları da çoraklaştırdığına dikkat çeker.¹² 3. havalimanı proje sahası ve etki alanları, plantasyonlar eliyle olmasa da havalimanı inşaatı için ve inşaatı hammadde ve altyapı sağlamak üzere proje sahası içinde ve çevre yerleşimlerde kurulan tesisler (patlamalı granit taş ocağı, jet yakıtı depolama çiftliği, yeni taş ocakları, sahilden kum çekme, çimento limanı, patlayıcı madde deposu gibi) nedeniyle benzer şekilde “ölü toprak, ölü su” sahasına dönüştürülmektedir.

Abartılan bir ekonomik kalkınma/gelişme beklentisi: Bu projeler vasıtasıyla sermaye yatırımlarının geleceğı, böylece öncelikle üst gelir gruplarından başlamak üzere alt gelir gruplarına doğru refahın damlayarak (*trickle-down*) toplumun tümünün zenginleşeceği, ekonomik kalkınma sağlanacağı varsayılmaktadır. Oysa araştırmalar tam aksine bir gidişata işaret etmekte; sosyolog Sassen’in “*trickle-up*” yani aşağıya değil yukarıya doğru damlama olarak dikkat çektiğı üzere, dar bir elit kadronun dışında kimse kazançlı çıkmamaktadır. Ayrıca mega projeler etkileriyle pahalılaştıran kentlerde yerinden etmeler ve yoksunlaştırmalar toplumsal ayrışmaya sebep olmaktadır. Büyük çaplı kentsel dönüşüm projeleri vasıtasıyla sermaye yatırımlarını kentlerine çekmek isteyen yönetimlerin, sosyal devlet politikalarını terk ederek, kentlerini pazarlama girişimciliğine soyunmaları da bir başka nedendir. Olimpiyat örneklerinde de açtığımız üzere kamu yararı politikaları terk edilmektedir. 14 Avrupa ülkesinde 13 büyük kentsel dönüşüm projesini inceleyen “Avrupa’da Neoliberal Kentleşme: Büyük Çaplı Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Yeni Kentsel Politika”¹³ başlıklı araştırma, yerinden etme ve toplumsal kutuplaşmayı da önemli birer bulgu olarak ortaya koymuştur. Proje bölgelerinde emlak pazarlarının devreye girmeleriyle artan konut ve kira fiyatları karşısında alt, alt-orta gelir gruplarının yerlerinden edilmeleriyle sosyo-mekânsal kutuplaşma/ayrışma görülmektedir. Ünlü sosyal kuramcı Harvey, yerinden etme ve yoksullaştırmaya sebep olan bu tarz bir kentleşmenin, ihtiyaç fazlası sermaye ve emeğı emmenin

önemli vasıtalarından biri haline geldiğine dikkat çeker. Gösterişli bir kentleşmeye yönelik çok büyük miktarlarda kaynakların aktığı bu “kaçık” mega projelerin insanların refahlarıyla ilgilerinin olmadığını belirtir.¹⁴

Mega projeler vasıtasıyla, kimi en yoksul ülkelerin ulaşım ağlarını, enerji şebekelerini, şehir suyu sistemlerini vb güçlendirmek ve dolaşısıyla eşitsizliği azaltmak amaçlansa da, tam aksine, dünyanın en muhtaç topluluklarının – çiftçiler, yerliler, gecekondu sakinleri ve balıkçı toplulukları– yoksulluğuna yoksulluk katıldığı görülmektedir. 2004-2013 yılları arasında Dünya Bankası tarafından fonlanan bu çeşit mega projeler sonucunda tahmini 3,4 milyon insan yerinden edilmiştir. Uzmanlar, kamu-özel işbirliği (KÖİ/PPP) projelerinin var olan gelir uçurumunu daraltmak bir yana daha da açmasından korkmaktadırlar. Dünya üzerindeki en zengin ve en fakir uluslar arasındaki gelir uçurumu sömürge döneminde 35:1 iken bugün 80:1 olmuştur. Dünyanın en zengin 85 kişinin kendi aralarında kontrol ettikleri zenginlik, dünya nüfusunun yarısının toplamından daha fazladır. Öyleyse bu yatırım patlaması kim/ler içindir?¹⁵

Mega Projelerin Ekonomi Politikası

Dünyanın hiçbir döneminde görülmediğı kadar çok mega projeye bugün neden ihtiyaç doğmuştur? Yukarıda da alıntıladığımız üzere, her yıl dünyadaki GSMH bileşiminin %8’ine denk gelen 6-9 trilyon dolar arasında mega proje harcaması yapılmaktadır. Flyvbjerg’e göre, teknolojik gelişmeler nedeniyle mega projeler inşa etmek bugün artık oldukça kolaydır; dolayısıyla birinci dürtü teknolojidir. İkinci olarak anıtsal ve somut olduklarından siyaseten cezbedicidirler; bu da siyasal dürtüdür. Üçüncüsü, büyük projeler çeşitli grupların büyük miktarlarda kazanç elde etmelerine fırsattır. Bu da ekonomik dürtüdür.¹⁶

Ancak tüm bunların ötesinde, mega projeler bir sistem sorunudur ve kapitalist sistemin kendini var edebilmesinin bir ayağı da mega projelere dayanmaktadır. David Harvey’e göre, kayda değer bir kazanç üreticisi olamayan neoliberalizmde kazancın büyük bölümü mal varlıklarının spekülasyonundan ve yatırım yapılacak yeni varlıklar yaratılmasından elde edilmekte. Bu bağlamda, kentsel mekânın yeniden üretimi de önem kazanmakta; şöyle ki, sermayenin birinci döngüsü olan sanayi üretiminde oluşan aşırı birikim krizi sorunu, bu birikimin kentsel mekâna yatırılmasıyla çözüme kavuşturulmakta. Böylece bu ikinci döngüde metaların üretildiğı yer olan kent, şimdi kendisi mega bir meta ola-

rak sermayenin ihtiyaçlarına yönelik dönüştürülecek arazi üretmekte. Mega projeler, ikinci döngüde kentsel dönüşümün varabileceği en uç nokta olarak birikim krizine çözümdür.¹⁷ Nitekim dünya üzerinde son on yılda “Şaşkınlık verici, göz alıcı ve bazı açılardan birer kıyım addedilebilecek denli saçma *mega kentsel projeler... elde edilen artı sermayeyi emmek üzere, en göze batan, toplumsal olarak en adaletsiz ve çevre açısından en zararlı biçimlerde ortaya çıktı.*”¹⁸

Bu “*toplumsal olarak en adaletsiz ve çevre açısından en zararlı*” mega projeler, kentsel, kırsal fark etmeden küresel ekonomiyi canlandırmanın can simitleridir. Dünya Bankası (DB), IMF, kalkınma bankaları, uluslararası fonların hesaplarına göre dünya ekonomisini kurtaracak devasa altyapı projeleri için daha fazla fona ve daha fazla kamu özel işbirliğine ihtiyaç vardır. Tam da bu nedenle, bugün şahit olduğumuz, tarihte eşine rastlanmayan bu mega yatırım iştahı ve hızı, bir başka olgu ile yan yana sürmektedir. Bu da önemli kalkınma bankaları ve finans kuruluşlarının muazzam altyapı yatırımları üzerinde daha öncesinde hiç olmadıkları kadar mutabakat göstermeleridir.

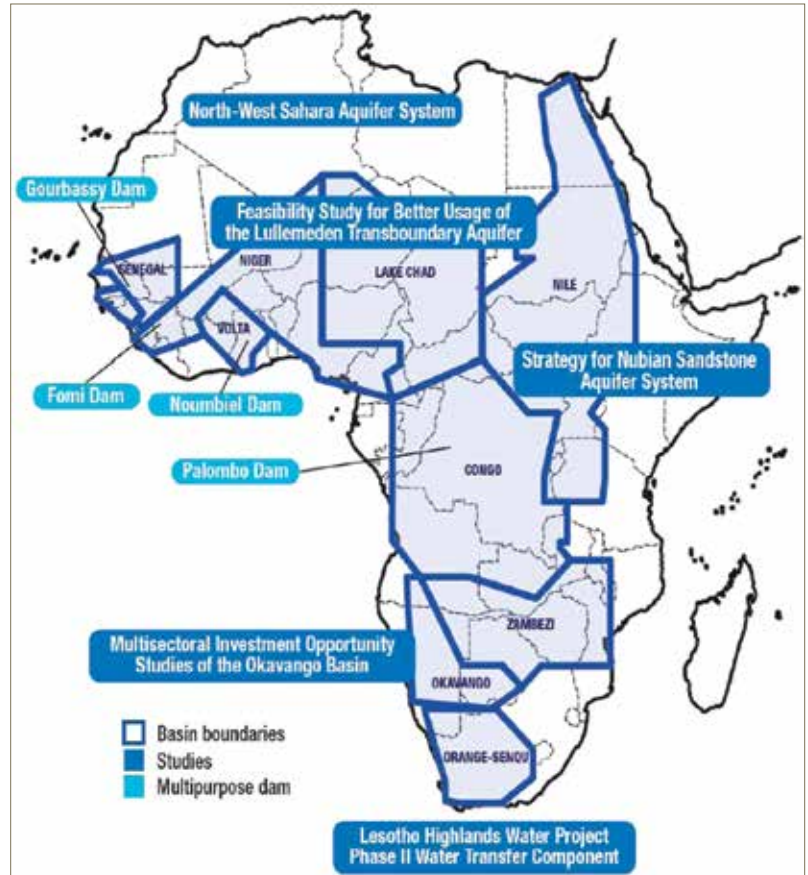
G20 hükümetleri, Kasım 2014’te dünya üzerindeki büyük altyapı yatırımlarına (kamu ve özel) uygun ortamı hazırlamak üzere, Küresel Altyapı İnisiyatifi kurdular. Çok kısa bir süre önce IMF ile birlikte 7 önemli kalkınma bankası, ortak bir duyuruyla altyapı yatırımları için yıllık 130 milyar dolar finans sağlayabileceklerini bildirmişti. Duyurunun hemen öncesinde DB Global Infrastructure Facility (GIF) birimini açıklamıştı. GIF, özel sektör ile kurumsal yatırımcı sermayenin örgütlenmelerini sağlamak üzere komplike KÖİ altyapı projelerinin hazırlanmalarını ve yapılanmalarını kolaylaştıran küresel bir açık platformdur. Citibank ve HSBC de dahil olmak üzere, kalkınma bankaları ve 16 özel sektör ortağını içeren GIF’in ortakları 8 trilyon dolar üzerinde bir varlığa sahip olup, amaçları, yükselen piyasalar ile gelişmekte olan ekonomilerin enerji, su, ulaşım, sağlık, telekomünikasyon sektörlerinden altyapı projelerini desteklemektir. DB’nin altyapı projelerine katkısı muazzamdır –sadece 2014 yılında 24 milyar dolar– ancak artan talep karşısında bu bile yetersiz bulunmaktadır. Öte yandan, büyük kısmı Asya ve Afrika’dan 3,4 milyar insan bu projeler ile yerlerinden edilmiştir. Bağımsız uzmanların raporlarına göre de DB enerji dağıtım projelerinin %67’si, suyla ilgili projelerin de %41’i başarısız olmuştur.¹⁹ Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) da 2016’da Türkiye’deki projelere 1,9 milyar Euro seviyesinde yatırım yaparak geçen yıl itibarıyla 43 projeyi finanse etmiştir.

EBRD’nin 9,4 milyar Euroluk uluslararası yatırımlarının %20’si Türkiye’dedir.²⁰ Küçüklü büyüklü bu projeler arasında mega proje olarak Avrasya Tüneli dikkat çekmektedir.

Ancak tüm bu fonlar yine de gerçekleştirilmek istenen mega projeleri desteklemeye yetmediğinden ekonomik gelişmeyi dürtmek için yeni arayışlara girilmiş ve devlet fonları, emekli fonları ve yatırım fonları ile sigorta sistemlerinde tutulan uzun vadeli kurumsal finansa başvurma yönünde küresel konsensüs sağlanmıştır. Bu özel fonlardaki trilyonlarca dolar, dünyayı kurtaracak sihirli formül olarak görülmektedir. Dünya ekonomisinin dev aktörleri, mantıklı mı değil mi diye üzerinde hiç düşünmeden mega alt yatırım planlarına burunlarını sokmaktadır.²¹ (Türkiye’de mega projeleri finanse etmek üzere yakınlarda kurulan ve işsizlik fonunu kullanacak olan Varlık Fonu’nu da anımsayalım.)

Mega projelere fon sağlayacak bir diğer mecra olarak KÖİ projelerinin finansallaştırılmaları dünya üzerinde tartışılmaktadır. Yakın zamanlarda Borsa İstanbul Yönetim Kurulu Başkanı Himmət Karadağ benzer bir açıklama yaparak KÖİ projelerinin borsaya getirilmesi üzerine çalıştıklarından bahsetti ve “Çanakkale Köprüsü, Kanal İstanbul’un alt bileşenleri, Üçüncü Havalimanı’nın devamında Airport City, özellikle yenilenebilir enerji projeleri ve diğer benzer projelerde baştan mutlaka menkul kıymetleştirme ve borsa olsun diye çalışıyoruz”,

Afrika’daki Altyapı Geliştirme Programının enerji etkisi: Sınır ötesi su programı, çok amaçlı barajların geliştirilmelerini hedefler ve kendi hidrolik altyapılarını planlayabilmeleri ve geliştirebilmeleri için Afrika’nın göl ve ırmak havzaları örgütlerinin kapasitelerini geliştirir.



dedi.²² Böylece altyapı projeleri, köprüler, havallimanları... birer menkul değere, finans varlığına dönüşerek borsada alınıp satılabilecek. Mega projelerin olmayan başarı öyküleri ile devletin yatırımcılara minimum koruma ve belli oranda getiri garanti etmesi birlikte düşünüldüğünde, kayıpların toplumsallaştırılmayacağı, kazançların da özelleştirilmeyeceğinin garantisi yok. *“KÖİ projeleri, gelişmeyi finanse etmekten ziyade finansı geliştirme üzerinedir!”*²³

Neoliberal Küreselleşmenin Aracı Olarak Mega Projeler

Neoliberal sistemin ekonomik ve finansal aktörlerinin tüm bu fon, finans ve destek çabalarının toplumların iyiliği için olduğunu düşünmek fazla iyimserliktir. Birikim fazlası sorununa çözüm olarak sistemi yeniden üreten mega projeler aynı zamanda neoliberalizmin içinden aktığı kanallardır; çağımızda sayıları hızla artan mega projeler, ulusal ve uluslararası (supranational) yönetimler, kamu-özel işbirliği ortaklıkları, özel sermaye ve kalkınma bankaları tarafından desteklenerek neoliberal küreselleşme dünya üzerinde hükümlan kılınmaktadır.²⁴

Kamu yararına ve öncelikle eğitim, sağlık, konut, istihdam gibi temel haklara yönelik çalışmaları gereken yerel ve merkezi yönetimlerin mega projeler vasıtasıyla kentlerini sermayeye pazarlamak üzere çalışan girişimcilere dönüşmeleriyle, girişimci kentsel politikalar dünya üzerinde yayılmakta ve neoliberal yönetim biçimleri de küreselleşmektedir. Bir diğer neoliberal nitelik karar süreçlerinde görülür; mega projeler, şeffaflık ve demokratik kontrol mekanizmalarının olmadığı, otoriteryan ve özelleştirilmiş karar alma süreçleri içerirler. Kapalı kapılar ardında kotarılan projeler, en son dakikaya kadar halk ve sivil toplum ile paylaşılmaz çünkü bunların ciddi uzmanlık gerektirdiği öne sürülür ancak asıl amaç elit gruplarının aralarında kurulan çıkar ittifakının sektöre uğratılmamasıdır. Böylece halk karar alma süreçlerinden dışlanırken, uzmanlar, iş dünyasından elitler ve itibarlı sosyal gruplar sürece dahil olur; bu grupların çıkarları halkın çıkarlarının üzerinde yer alır. Uzmanlık ve teknokrasi çerçevesinde inşa edilen bir söylem ve popülist politikalar, ideolojik mücadelenin önünü kapatırken mega projelerin gerekliliği tartışılmaz bir mutabakat politikası eylenir; böylece projelerin maliyetleri ve getirileri kamuoyunda tartışılmaz ve zaten proje maliyetleri de çoğu kez halka açık edilmez, gayri şeffaftırlar. Böylece neoliberalizme has teknokratik ve özelleştirilmiş bir yönetim tarzı egemen olurken demokrasi erozyona uğrattılır.

Demokratik denetim ve hesap verilebilirlikten azade bir istisnai hali yönetimi mega projelerin girdiği her yere sızar.²⁵ Yaratılan istisna hali vasıtasıyla planlama kuralları, yasalar ve kamu yararı baypas edilir. Yarı özel kurumlar eliyle yürütülen karar alma ve planlama süreçleri sonucunda yönetim ve planlamanın özelleştirilmesine şahit oluruz. Özelleştirilen sadece yönetim ve planlama değildir; KÖİ’ler de kamu varlıklarının özel sektöre transferlerini sağlayan bir çeşit özelleştirmelerdir: *“Kamusal varlıkların mülkiyeti şeklen kamuda kalsa da işletme, kullanma hakkını özel firmalara bırakma operasyonudur. Bu anlamda, geniş anlamda özelleştirmenin bir parçasıdır.”*²⁶ Mega projelerin gerçekleştirildiği KÖİ modeline yakından bakacak olursak, neoliberal sistemin karnından çıktığı tartışılmaz: *“...bu model, devletin ekonomik rolünü daraltıyor, kamu maliyesinde ‘yatırım’ harcamalarını kısıyor, devleti daha ziyade, kullanıcı, tüketici yapıyor; belli birikime ulaşmış ve yeni birikim kulvarları arayan özel firmalara ise bu yeni altyapı alanlarını açmış oluyor. Yurttaşların, vergi mükelleflerinin ise bu modelde kayıpları, kamusal mülkler, ortak sahipliğe dayalı doğal kaynaklar olmaktadır. Ayrıca, isabetli olup olmadığı sorgulanan bu yatırımların, kent altyapı yatırımlarının yaşam alanlarına, çevreye getirdiği yükler de yurttaşa dayatılmaktadır. Bunun yanı sıra, devletin önceden ücretsiz ya da düşük ücretle sağladığı mal ve hizmetler, artık özel firmanın azami kar dürtüsüyle fiyatlanmakta ve bedeli ödettirilmekte.”*²⁷ KÖİ’ler özel sektöre düzenli ve garantili para akışı sağlamaktadır. Hangi altyapı projesinin inşa edileceğinin seçimi, özel sektörün uzun erimli para kazanma çıkarlarına göre yapılır; böylece devlet veya kamu sektörü, gitgide altyapı yatırımcıları ve özel firmaların çıkarları ile aynı eksene gelir.²⁸

Mega projelerin çoğu, inanılmaz derecede uzun erimli maliyetler (ekolojik, ekonomik, toplumsal) ürettikleri için sürdürülebilirliğin herhangi bir nosyonunun tam karşıtı olmaktadır; başarısızlıklarının maliyetleri de özel yatırımcıların değil kamunun sırtına bindirilmektedir. Böylece, milyarlarca dolar, uluslararası şirketlerin kasalarına akarken, gezegen üzerindeki 7 milyardan fazla insanın yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli destekleyici sistemlerin tümü yok edilmektedir.²⁹ Kısaca, mega projeler, özel sermaye-kamu ortaklıkları, dolaylı özelleştirmeler, karar alma mekanizmalarından ilgili nüfusların dışlanması, elit/uzman bir azınlığın söz sahipliği, gayri-şeffaflık, hesap verme zafiyeti gibi özellikleriyle otoriteryan bir neoliberal yönetim modeline dayanan ve bu modeli dünyaya ihraç ederken dünyayı da çok daha neoliberal yönetim modellerine taşıyan dinamiklerdir.

Afrika'nın (ya da Gezegenin) Kesik Damarları

Mega projelerin antidemokratik süreçlerini ve sonuçlarını daha net görebilmek için bir örnekle bitirelim. Afrika'daki enerji, su, ulaşım ve yeraltından maden/enerji vb çıkartma projeleri, Afrika'daki Altyapı Geliştirme Programı (PIDA) himayesinde gerçekleştirilmektedir. Programın ilk aşamasındaki mega projelerin etiket değeri 68 milyar dolar olup, ortaya çıkan sonuç, çevreye ve yerleşik yoksul topluluklara etkileri üzerinde hiç bir araştırma/değerlendirme yapılmadan inşa edilmiş otoyollar, boru hatları ve barajlarla tahrip edilmiş bir kıtadır ya da Afrika'nın "kesik damarları" (bkz. *haritalar 1-3*). Yarı özel bir yapı olan PIDA yönetimi şeffaflık, bilgi açıklama ya da sivil toplum ve etkilenen topluluklar ile bilgi alışverişi vb demokratik mekanizmalara başvurmak yerine tam aksine, bu yolları bloke etmektedir. PIDA içinde yer alan bazı hükümetler de projelerine karşı çıkan toplulukları tehdit etmişlerdir.

Son Söz

Bu gidişat, daha az ya da çok şiddetli ama küresel ölçekte. Neoliberal hegemonyanın araçları mega projeler, gezegenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını, müştereklerini tüketen tüketen sayı ve ölçek bakımından azmanlaşırken, şirketleştirilmiş bir yönetimi ve demokratik mekanizmaların kapalı olduğu, kamu yararının geri plana atıldığı otokratik bir siyaseti de gezegenin damarlarına zerk etmekte. 

Cihan Uzunçarşılı Baysal, Bağımsız araştırmacı, "İstanbul Kent Savunması" ve "Kuzey Ormanları Savunması" üyesi, Açık Radyo "Kentin Tozu" programının yapımcı ve sunucusu

Notlar

1. İlhan Tekeli, "Siyasetçiler ve Mega Projeler Üzerine", Mega Projeler ve İstanbul Paneli, MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 12.02.2014.
2. Kanya d'Almeida, "Mega, Giga, Tera: Inside the Biggest Investment Boom in History", *Truthout*, April 29, 2015.
3. Renia Ehrenfeucht, "Megaprojects and Risk: A Conversation with Bent Flyvbjerg", *Critical Planning*, Summer 2014.
4. Paul K. Gellert, Barbara D. Lynch, "Mega Projects as Displacements", *International Social Science Journal*, LV/175, 2003.
5. Fernando Diaz Orueta, Susan S. Fainstein, "The New Mega-Projects: Genesis and Impacts", *International Journal of Urban and Regional Research*, 2009.
6. Slavka Zekovic, "Megaprojects as an Instrument of Urban Planning and Development: Example of Belgrade Waterfront Project" (http://cooperation.epfl.ch/files/content/sites/cooperation/files/Tech4Dev%202016/1249-Zekovic-SE15-HAB_Full%20Paper.pdf).
7. *age*.
8. Gökhan Bilgihan, "Fetih, Makyavel ve Üçüncü Köprü", *Bir+Bir Roll*, 13.06.2012.
9. Chantal C. Cantarelli, Bent Flyvbjerg, "Mega-Projects' Cost Performance and Lock, Problems and Solutions", 2013 (https://papers.ssrn.com/sol3/Papers.cfm?abstract_id=2446947).
10. Ampora Tarazona Vento, "Mega-Project Meltdown: Post Politics, Neoliberal Urban Regeneration and Valencia's Fiscal Crisis", *Urban Studies*, Vol. 54, 2016.

11. Paul K. Gellert, Barbara D. Lynch, *age*.
12. <https://vimeo.com/196141879>.
13. Erik Swyngedouw, Frank Moulaert, Arantxa Rodriguez, "Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy", *Antipode*, 34/3, 2002.
14. David Harvey, "Slums and Skyscrapers: Space, Housing and the City Under Neoliberalism", Londra: 28.06.2015 (<http://davidharvey.org/2015/07/video-david-harvey-slums-skyscrapers-space-housing-and-the-city-under-neoliberalism/>).
15. Kanya d'Almeida, *age*.
16. Renia Ehrenfeucht, *age*.
17. David Harvey, *age*.
18. David Harvey, "Kent Hakkı", çev. M. Kırmızı, *New Left Review*, Eylül-Ekim 2008.
19. Kanya d'Almeida, *age*.
20. <http://www.dunya.com/finans/haberler/ebdrden-19-milyar-euro-geldi-haberi-346145>.
21. Kanya d'Almeida, *age*.
22. <http://www.dunya.com/finans/haberler/borsa-2018de-1-milyar-dolarlik-buyuklukle-halka-acilacak-haberi-343893>.
23. <http://www.thecornerhouse.org.uk/resource/PPPs-extraction-wealth-gap>.
24. Slavka Zekovic, *age*.
25. Ampora Tarazona Vento, *age*.
26. Mustafa Sönmez, "Mega Projeler'den Kara Delik Tehdidi", *Al Monitor*, 2.11.2016.
27. Mustafa Sönmez, "Mega Projeler'in Mega Sorunları", *Bülten*, TMMOB Makina Müh. Odası, Ekim 2016.
28. Nicholas Hidiyard (<http://www.thecornerhouse.org.uk/resource/PPPs-extraction-wealth-gap>).
29. Kanya d'Almeida, *age*.

Scrutinizing Mega Projects through the General Framework
Mega projects are not solely the phenomena of the 21st Century. If Göbeklitepe is to be taken into account, their existence can even be traced back to the ages of hunting and gathering societies. On the other hand, in our age, mega projects are growing in number and scale at an unprecedented rate not ever witnessed before. Investments in pharaonic projects, particularly in the transportation, energy, water and agricultural sectors are skyrocketing throughout the planet; be it the Global North or South. Global mega-project spending is estimated to be between \$6-9 trillion annually, comprising 8% of the world's GDP.
In an age when inequality hits the record high, relevant research reveals that public-private partnerships exacerbate the already broadening wealth gap. Most mega projects have proven to be unsuccessful; as 9 out of 10 have overruns, imposing financial burdens on national economies. Researchers agree that costs and losses are socialized while gains are privatized through such projects. Besides financial issues, social (inducing displacement of populations), ecological and cultural risks and violations constitute the other side of the 'enthusiastically hyped' picture! A non-transparent, undemocratic, top-down method of governance, in line with the neoliberal ethics of the age, is another disputable aspect of these projects.
Hence the study, by analyzing mega projects, aims to disclose the real motive/s and rationality-or rather the irrationality- behind this frenzy and seeks to answer a fundamental question: "For whom are these mega projects?"

Mücella Yapıcı: “1950’lerden Başlayarak İstanbul’un Kendisi Türkiye’nin En Büyük Mega Projesidir”

Söyleşi: Gül Köksal - Deniz Öztürk

“İstanbul’un makro ölçekte planlama sürecinde mega projelere geçiş süreci nasıl işlemiştir?” ve “Bu sürecin siyasi/ekonomik kırılma noktaları nelerdir?” soruları etrafında Mücella Yapıcı ile 31 Ocak 2017’de gerçekleştirdiğimiz söyleşide, İstanbul’un mega projeleri ve kentin mega dönüşümünü değerlendirdik.

Mücella Yapıcı: İstanbul’un azman kentleşme ve mega projelere geçiş öyküsü ile Türkiye deki neoliberal sosyal, ekonomik politikaların gelişim, daha doğrusu dönüşüm tarihi ciddi bir biçimde çakışmaktadır.

Neoliberal ekonomik ve sosyal politikaların kentsel mekânın metalaşması üzerinden kalkınma-büyümeye odaklanmış uygulanmasına Türkiye çapında önce İstanbul’da geçilmiştir. Ayrıca bu gibi ekonomik ve kentsel değişim ve dönüşümlerin tespit edebildiğimiz kırılma veya eşik noktalarının ülke ve dünyadaki ekonomik kriz ve dönüşümlerle de neredeyse birebir örtüştüğünü görüyoruz ve bu kırılma noktalarının tarihi izdüşümlerini ülkemiz ölçeğinde ele aldığımızda da her birinin yapısal politik değişimlere ve/veya demokrasi kesintilerine denk geldiğini görüyoruz. Örneğin özellikle şu günlerde de Marmara Bölgesinden ayrı düşünmememiz gereken İstanbul’un mekânsal dönüşümündeki en önemli tarihleri aklınıza getirdiğinizde, bunların başta sanayi politikaları olmak üzere –özellikle de 1950’ler den bu yana– Türkiye ekonomisindeki yapısal ve siyasal değişimlerle birlikte darbelerin tarihleri olduğunu görürsünüz.

Kanımcı bu kırılma noktalarından en önemlilerinden birisi 1950’ler, ABD’nin kendi krizini çözmek üzere savaş sonrası Avrupa’nın imarını hedef aldığı Marshall yardımlarının belirleyici olduğu Demokrat Parti dönemi... Bu yıllar, Türkiye’de kamu eliyle geliştirilen sanayi sektörünün ülke coğrafyasına dengeli dağılımından vazgeçilip İstanbul ve Marmara Bölgesine yoğunlaştırılması ve kamu eliyle özel sektörün geliştirilme sürecine girilmesiyle belirginleşir. Bu tarihler İstanbul’da yeni işgücünün barınma sorununun kendiliğinden çözümünün yarattığı gecekondulaşma ile birlikte plansız bir met-

ropolleşme/azmanlaşma sürecine girildiği dönemlerdir aynı zamanda.

İstanbul’daki Menderes yıkımlarının, hatta İstanbul’un mega projelerin başlangıcı olan 1. Boğaz Köprüsünün gündeme geldiği bu tarihlerde dünyanın çeşitli köşelerinde de ciddi bir imar, daha doğrusu yol yapım faaliyeti görüyoruz. Bu konuda har vurulup harman savrulan dış borçların ülkeyi sıkıştırması sonucu bulunan kriz çözme yöntemi, 1960 askeri darbesi olmuştur. Çözüm olarak kalkınma odaklı bütüncül bir planlama sürecinin başlatılması öngörülmüşse de bu durum özellikle de İstanbul için çok da uzun sürmemiştir.

Zira neoliberalizmin en ünlü teorisyenlerinden Milton Friedman’ın “Şimdiye kadar hepimiz refah devletçiydik, Keynesçiydik, ama artık dünya üzerinde Keynesyen kimse kalmayacak” dediği tarih de 1966. Ama neoliberalizmin dünya ölçüsünde küreselleşme adı altında egemenliğini ilan ettiği yıllar 1970’lerden başlayarak 1980’ler... Tabii bunun ideolojik hazırlıkları da yavaş yavaş akademilerde yapılmış, felsefede “postmodernizm” olarak yerini bulmuş. Laf arasında bizim meslek alanımız da bu ideolojik ve felsefi gelişmelerden fazlaca nasibini almış durumda. Postmodernist yaklaşımın ilk ortaya çıktığı alanlardan birisi de mimarlık alanı. 1970’lerden itibaren 1. petrol krizi ile birlikte dünya ekonomisinde baş-

layan organizasyonel girişimlerin ülkemizde mekân ve kentleşme üzerindeki görülen ilk etkileri, İstanbul’un dünyaya pazarlanması söylemleri ile birlikte dile geldi ve kentleşme olgusu, kalkınma planlarında ilk kez 1960’ların sonlarında ekonominin itici gücü olarak yer aldı.

1980 hepimizin bildiği gibi en büyük kırılma noktasıdır ancak 70-80 arasında da çok iyi değerlendirip okumak lazım Türkiye’de.



Mücella Yapıcı.

Bu dönemde dikkat çeken projeler nelerdir?

Örneğin İstanbul'un kentsel gelişimini ve makro formunu geri dönülemez bir biçimde etkileyen Boğaziçi Köprüsü'nün yapımı da 2. köprünün projelendirilmesi de bu döneme denk gelir. Yine aynı dönemde İstanbul'dan sanayinin desantralizasyonuna başlanması ve özellikle yavaş yavaş kentin Levent aksı gibi, rantı yüksek alanlarında kalan eski işçi barınma havzaları olan gecekondu alanlarının yüksek yoğunluklu iş merkezi gibi kentsel kullanışlara ayrılma hazırlıklarının başlaması ve bu aksı özellikle de Avrupa-Asya arasındaki karayolu bağlantısını besleyecek olan Haliç Köprüsü'nün inşasını (1974) sayabiliriz.

Ayrıca 12 Eylül'den hemen önce Ayamama Deresi kenarında, planda "fuar ve yeşil alan" olarak ayrılmış ve İstanbul'un yeraltı su havzası olan 500.000 metrekaarelik bir kamu alanının yüksek yoğunluklu inşaat hakkı tanınarak şubesini açmak üzere Dünya Ticaret Merkezine kat karşılığı verilmesi projesi, kamu alanlarının özelleştirilmesi ve planlama ilkelerinin yine plan kararı ile yok edilmesinin ilk örneklerden birisidir. Planın onayı 12 Eylül'den sonra belediyenin askeri idare elinde bulunduğu sırada yapılabilmıştır. Bugünü çok andıran bir biçimde İstanbul nâzım planına aykırı olarak 2. köprü de yine 1980 yılında onaylanmıştır.

Hepimizin çok yakından bildiği gibi, direkt mekâna yönelik bir sürü hukuksal düzenlemenin ve bu düzenlemelere uygun kurumsal yapılanmaların kararlarının alındığı; turizmi teşvik, özelleştirme gibi bütün yasaların, İstanbul'un bugününü hazırlayan hukuksal, ekonomik, kentsel ve sosyal sürecin meşrulaştırıldığı dönemin başlangıcını oluşturmuştur 12 Eylül darbesi... Bugünkü mega projelerinin hayata geçebilmesi için gerekli olan dönüşümlerin başlangıç noktası. Bu tür dönüşümlerin olduğu süreçlerde, demokrasinin de ciddi şekilde kesintiye uğradığını, askıya alındığını görürsünüz, çünkü bütün bunları yapabilmemiz için otoriter bir idareye ihtiyacınız var. Bu ihtiyacın şimdilerdeki adı "istikrar"dır. Siz isterseniz bu gelişme ve dönüşüm için kanun çıkarma çoğunluğunu elinde bulunduran iktidarlara ihtiyaç var deyin –mesela 2002 den beri işbaşında olan AKP iktidarının en önemli özelliği budur–, bu durum tehlikeye düşerse açık diktaya da, darbelere de geçebilirsiniz.

Mega projeler ilk olarak ne zaman ifade edilmeye başlandı?

80'ler ile 90'lar arası "mega şehir" kavramıyla tanışmıştık ve İstanbul'un dünyanın mega şehirleri arasına girebilmesi için uğraşan uluslararası bir sivil toplum örgütü bile vardı. Ancak

Türkiye'de "mega proje" kavramı ilk kez 1999'da –depremden neredeyse bir ay önce– İstanbul Belediye Başkanı Ali Müfit Gürtuna tarafından resmi olarak "2023 İstanbul Vizyonu" başlığı altında yapılan tanıtımda "mega dönüşüm" olarak kullanıldı.

Aynı yıl Dünya Bankası tarafından "gelişmekte olan ülkelere" ekonomik krizlerle başa çıkabilmek ve hayatta kalabilmek için "tek yol"un küresel ekonomiye eklemlenmek olduğu söylenerek küresel ölçekte birtakım yarışmacı kentler yaratılması öneriliyordu. İstanbul'un bu rolü üstleneceğine dair karar beş yıllık kalkınma planına işlendi.

"Mega dönüşüm" tanıtımından bir ay sonra gerçekleşen 1999 depremi de çok önemli bir eşiktir, tıpkı 1980 darbesi gibi. Naomi Klein'in Şok Doktrini'nde çok güzel aktardığı gibi "Afetlerden sonra bir halka istediğinizi kabul ettirebilirsiniz" ilkesinden hareketle, o güne kadar hayatta geçirilemeyen ne kadar yeniden yapılanma projesi varsa "kurtuluş" reçetesi olarak ortalığa sunuldu. Depremden 3 yıl sonra daha İstanbul Deprem Master Planı onaylanmadan "İstanbul 2023 Vizyonu" için "mega dönüşüm" söylemi isim değiştirterek yeniden ortaya çıktı ve "Mega Dönüşüm Projeleri", "Deprem Odaklı Kentsel Dönüşüm Projeleri" adını aldı. "Bundan sonra kalkınmamızı kentsel dönüşüm projeleri ile birlikte yürüteceğiz" dendi.

İBB başkanlığına Topbaş gelmişti; "2023 vizyonumuzu değiştirmiyoruz, yalnızca dünya kenti olmaktan vazgeçildi. Biz kendimize Avrupa'nın gelecek konseptiyle bütünleşen, doğuyla batı arasında, (daha doğrusu üretim mekânları ile pazar arasında) 'koridor kent' oluşturma misyonunu seçtik" dedi. O zaman çok fark etmedik ama bütün bu köprü, yol projelerinin nedenini iyi anlatan bir cümleydi. Yani İstanbul'u üretim ve tüketim alanları arasında bir yol kenarı tesisi haline getirmeyi kabul eden bir ekonomik seçime mahkûm etmiş olduk. Aslında şöyle ifade etmek hiç yanlış olmaz: 1950'lerden başlayarak İstanbul'un kendisi Türkiye'nin en büyük mega projesidir.

Sonuç olarak özellikle de 14 Ocak ekonomik kararlarından sonra kabullenilen yeni ekonomik politikaların özelleştirmeler, yeniden yapılandırmalar, esnekleştirilmiş işgücü, desantralizasyon vb gibi özelliklerine paralel olarak kentsel politikalar da artık ülke bütününde geleksel planlamadan kopmuş, "planlamadan projeciliğe" doğru aktığımız, yeni kentsel ortaklıklar sunduğumuz, sosyal politikalardan sıyrıldığımız, ekonomik önceliği olan, emlak eksensiz özellikle İstanbul'un pazarlanması üzerine oluşturulmuş çılgın ve mega projeler devrine

girmiş olduk... Ve ne yazık ki deprem olgu ve korkusu bu tür emlak eksenli büyük projelerin en büyük itici gücü haline getirildi.

Mega projelerin bir de uluslararası pazarı var, değil mi?

İstanbul'un mega projeleri ilk kez 2005'te Fransa'nın Cannes şehrinde düzenlenen uluslararası emlak fuarında (MIPIM) uluslararası pazara çıkarıldı. Hatta tanıtımda hiç çekinmeden "İstanbul görücüye çıkıyor" dendi. Bunlar içinde yıllardır uluslararası yatırımcılara pazarlanmaya çalışılan iki önemli özelleştirme projesi de vardı: Galata Port ve Haydarpaşa Port... Sonradan bu projelerin tümü İstanbul Çevre Düzeni Planına da işlendi. Ancak bugün İstanbul'un makro formunu ve ekolojik sürdürülebilirliğini etkileyen en önemli projeler (3. köprü, 3. havalimanı, Avrasya Tüneli vb) Çevre Düzeni Planında yer almıyordu. Artık "mega proje" kavramı ve bu projelere yerli, yabancı yatırımcı bulabilme başarısı neredeyse bir kalkınma aracı olarak kabul edilmeye başlandı. Bu arada mega projeleri İstanbul üzerinden konuşuyoruz ama Marmara Bölgesi ile birlikte, bütünlüklü olarak değerlendirmemiz gerek, çünkü 3. köprü, Çanakkale köprüsü, İzmit köprüsü vasıtasıyla pazarlama metaı olan İstanbul'dan desantralize edilecek sanayinin kuzey ve güney Marmara'nın bugüne kadar korunmuş en verimli tarım topraklarının olduğu yerlere taşınması sorunu var. Nasıl 50'lerde seçilen kalkınma modeli özel sektörü güçlendirmek için İstanbul'u ve Marmara'nın doğusunu ovasıyla, ekolojisiyle feda ettiyse, bu kez de bugüne kadar korunabilen kısmı (ormanları, tarım alanları, meraları vb) neoliberal ekonomik modelin krizlerini çözmek adına mega projelerle hepten feda ediliyor. Marmara dışında, Anadolu'da da nereye bakarsak bakalım, örneğin Sur'dan, Cizre'den, Nusaybin'den, her yerden mega proje söylemleri yükseliyor. Bu arada özellikle şehir hastanelerinin de bu mega projeler kervanına ülke çapında eklendiğini ayrıca belirtmek gerekir.

Kısa vadeli ekonomik gerekçelerle yapılan bu tür emlak eksenli projelerin önce ideolojik olarak

doğru olduğuna inandırılan bir kesim var. Yani bu eleştirilmiyor ve siz bunları eleştirdiğiniz zaman Türkiye'nin gelişmesinin önüne geçen insanlar ya da kurumlar olarak gösteriliyorsunuz.

Mega projelerin geleceği nedir?

Benim bildiğim kadarıyla başlangıçtaki ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmış, çevre değerleriyle uyumlu, "başarılı" diyebileceğimiz bir mega proje yok. Dünyanın özellikle gelişmekte olan ülkeleri gibi bizde de üretimden uzaklaştırılmış neoliberal ekonomilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan mega projelere baktığımızda, ekonomik ve sosyal kalkınma diye yola çıkıldığını, ancak özellikle finans konusunda ciddi bir batağa girildiğini, sonra da bütün bu projelerin halkın kesesinden, kamu kaynaklarından finanse edildiğini görüyorsunuz. Mısır ve Tunus örneğinde bu durum halkın çok şiddetli itirazlarına neden olmuştu. Düşünün ki Türkiye'de yapılmış veya yapılacak bütün mega proje yatırımcılarının zararlarının devlet tarafından karşılanacağı hususu özel bir kanunla garanti altına alınmıştır.

"Devletin kesesinden bir kuruş çıkmayacak" diyerek yola koyulduğunuz mega projelerde yatırımcı kârlarına hâle gelmemesi için piyasaya sürülen son icat ise "Varlık Fonu". Mega projelerin finansman açıklarının kamu kaynaklarından sağlanmasını kolaylaştıracak denetimsiz bir fon... Sermaye ve finansman sağlayacak, gelen kaynaklar hakkında hiçbir araştırma yapılmayacak... Tabii burada muhasebe dışı, ortalıkta dolaşan offshore fonlarını ve kara parayı da konuşmak lazım.

Ayrıca kentin ve kentlinin çıkarlarını öncelemeyen, çevresel değerleri gözetmeyen böylesi projelerin tarım ve orman alanlarına, sulak alanlara, canlıların hayatına ve tarihi-kültürel değerlere verdiği zararların finansal karşılığı ölçülemez durumda.

Geleceği düşünmeyen bu tür hesapsız kitapsız mega projelerle kalkınma ve büyüme rüyasının dünyada ve ülkemizde sonuna geldiğini düşünüyorum, ama sonuç alabilmek için daha kapsamlı ve evrensel mücadeleler gerekli. Zira hep beraber yeniden tarihsel bir kırılma noktasındayız. Önümüze anayasa değişikliği adı altında getirilen referandumun önemli hedeflerinden birisi ülkenin her bir bölgesini plansız programsız yıkım ve inşaat alanına çeviren üretimden kopuk sermayenin ihtiyaç duyduğu antidemokratik bir idarenin hayata geçirilmesidir.

Bu söyleşiyi İdris Güllüce'nin özlü sözü ile bitirelim: Bir ülkede demokrasi ne kadar iyi ise, kentsel dönüşüm o kadar zor olur! 

Istanbul and the Mega Projects

Within the interview with Mücella Yapıcı, Gül Köksal and Deniz Öztürk are investigating some important questions about the mega projects of Istanbul and the wider transformation process of the city. How is the process developed from the macro planning stage to the mega projects of the city? Which are the political and economic paradigms of that process?

In the frame of these inquiries, Mücella Yapıcı summarized the developments and the transformation process of the metropolitan city, starting from 1950's in parallel with the major developments in the world and in Turkey, stressing the changes in the macro form of the city.

İstanbul'da (Mega) Projeler ve Kentsel Değişim

Pınar Çobanyılmaz Öztürk

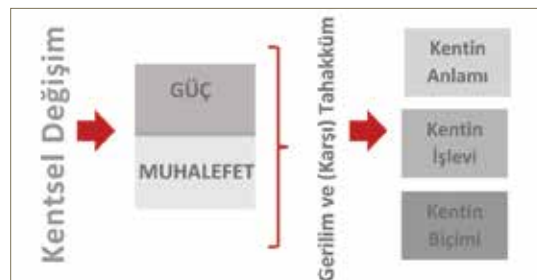
Kent mekânının üretim ve yeniden üretim biçimlerinin önemli bir kırılmaya uğradığı 1980'leri takip eden yıllarda, planlama ilkelerinin aşındığı ve projeler silsilesi ile birlikte mekânın yeniden örgütlendiği görülmektedir. Bütüncül planlama yaklaşımlarının yerini alan tekil projeler ile metropol kentlerde yatırımcılar için yeni çekim merkezleri oluşturma çabasının tezahürü olan bu mekânsallaşma biçimi 2000'ler ile birlikte yeni bir içerik kazanarak bütüncül bir değişim sürecini beraberinde getirmiştir. Bu değişimin billurlaştığı İstanbul kenti, günümüzde onlarca projenin devlet tarafından ortaya konduğu, sermaye tarafından uygulandığı ve seçkinlere pazarlandığı bir meta dönüşürülmüştür.

Uzun geçmişe sahip İstanbul için tarih boyunca hep bir elbise biçilmeye çalışılmış, kent Osmanlı'nın "başkenti" iken, daha sonra ülkenin "sanayi" kentine dönüşmüş ve 1980'lere kadar bu kimliğini sürdürmüştür. Ancak kent her daim ülke ekonomisinin ana omurgası olmuştur. 1980 sonrasında dünyadaki ekonomik yeniden yapılanmanın kentlerde sermaye birikim süreçlerini ve mekân üretim biçimlerini başka bir yöne kaydırması sonucu, İstanbul'un sınırsız gibi görünen doğal, tarihi, kültürel ve beşeri kaynaklarından istifade edilerek "küresel kent" kimliği kendisine uygun görülmüştür. Sanayi üretiminden finans, kültür, turizm gibi hizmet sektörlerine yönelmesi ile birlikte kentin *işlevi, biçimi ve anlamı* da hızlı bir değişim sürecine girmiştir. 1980'ler ve 1990'lar da kentin merkezinde başlayan dönüşüm günümüzde kentin tamamına yayılmakla kalmayıp, kentsel sınırı ve doğal eşikleri aşarak bütüncül, sistematik ve radikal bir "kentsel değişim" süreci içinde hızla yol almaktadır.

İstanbul üzerine yapılan çalışmalarda daha çok "kentsel dönüşüm" olarak tanımlanan süreç, bu çalışmada "kentsel değişim" kavramı ile ele alınmaktadır. "Dönüşüm", projeler üzerinden kentin problemleri bölgelerinin sosyal yapısını bozmadan yaşam kalitesini artıracak, çözüme yönelik uygulamaları ifade etmektedir. Thomas (2003) kentsel dönüşümü "değişime uğrayan kentsel bir bölgenin fiziksel, sosyal ve çevresel sorunlarına kalıcı bir

çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem" olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık İstanbul'da deneyimlediğimiz süreç kendi özgün içeriği ile farklı bir kavramsallaştırmayı gerektirmektedir. Yaşanan süreçte "kentsel dönüşüm" kavramı kentin sağlıklılaştırılması, iyileştirilmesi yerine kentsel rant yaratma ile eşanlamli hale gelmiş ve kavram bilimsel içeriğini kaybederek siyasi iktidarın popülist kullanımına maruz kalmıştır. "Değişim" kentler için vazgeçilmez bir önkoşul olmakla birlikte, kentsel sistemlerin bilinçli müdahaleler ya da olumsal karşılıklı ilişkiler sonucu ortaya çıkan süreçlerin tamamını kapsamaktadır. Bu açıdan, kentte gücü elinde bulunduran aktörler tarafından gerçekleştirilen bilinçli müdahaleler, bu müdahalelerin tetiklemesi ile genişleyerek ortaya çıkardığı etkiler ve bunlara karşı oluşan direnç ile kent bütüncül bir sosyo-mekânsal değişime uğramaktadır.

Kentin temel aktörlerini basit bir sınıflama ile "kural koyucular", yani gücü elinde bulunduran devlet ile sermaye ve "kurallara uyanlar" olarak iki taraf olarak ele aldığımızda, gücün karşısında kurallara uyması beklenen taraf içinde muhalif kesimler de ortaya çıkmaktadır. Güç ve muhalifler arasındaki çatışma, tahakküm ve bu tahakküme direnme süreçleri "kentsel değişimin" temelini oluşturmaktadır. Bu kapsamda, "dönüşüm" yerine "değişim" kavramının kullanılması kentsel sistemin dinamikleri içinde farklı aktörler arasındaki gerilimlere paralel olarak daha radikal süreçleri ifade ettiği için bilinçli bir tercihtir. Castells (1983) kentsel değişimi; *kentin işlev, biçim ve anlamsal* etkileşimleri ile tarihsel olarak ve kural koyucular ile buna karşı direnç gösterenler üzerinden okunması gerektiğini vurgulamaktadır (Şekil 1). Kentin



Şekil 1. Kentsel Değişim.

anlamı, kentin aktörleri arasındaki çıkar ve değerler doğrultusunda oluşan mücadele pratikleri, tahakküm ve karşı tahakküm oluşturma çabası ile kente atfedilen toplumsal yaşamın ve mekânın biçimlenişinde önem taşıyan değerler bütünü ifade etmektedir. Kentin işlevi, kent için belirlenen hedefler doğrultusunda mekânsal ve toplumsal olarak ne tür sistemler dahilinde organize edilmesi gerektiğinin, yani yapısal koşulların örgütlenmesini ifade etmektedir. Başka bir deyişle, üretim kentinin mekânsal ve toplumsal organizasyonu ile hizmet odaklı özel tüketim kentinin örgütlenmesi için gerekli mekânsal ve toplumsal sistemler farklılaşacaktır ve kentin işlevi bu sistemler üzerinden tanımlanacaktır. Kentin biçimi ise, anlamı ve işlevinin mekânsal temsili, kentsel hizmetlerin ve kullanımların niteliğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda, anlam ve işlevin gerektirdiği kolektif tüketim kullanımları ile bireysel tüketime yönelik kullanımlar kentin biçimine yön verecektir.

Güç ve muhalefet arasındaki gerilimde genelde karar verici ve uygulayıcı olan devlet ve sermayenin kentsel değişim üzerinde hâkimiyeti söz konusudur. Muhalefet çoğunlukla talep edici olma özelliğini aşamadığından bu değişime katkısı sınırlı olabilmektedir. İleri kapitalizm ve onun yapısal koşulları ile şekillenen kentsel sistemlerde devlet ve sermaye iradesinin kaçınılmaz hâkimiyeti kentsel mekânın üretiminde en belirleyici aktör olmalarını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu noktada çalışmayı sınırlandırmak açısından muhalefetin değişim üzerindeki sınırlı etkisini yadsımadan, 2000 sonrasında gücün İstanbul'da tekil projeler üzerinden kente müdahaleleri ve bunun nasıl bütüncül bir değişimi beraberinde getirdiği çalışmanın temel tartışma konusu olacaktır.

1980'lerden 2000'lere "Küresel Kent" İstanbul

İstanbul geçmişten bugüne değin makro politikaların en temel uygulama alanı ve hatta zaman zaman da bu politikalara yön veren kent olma vasfını korumuştur. Bu bakımdan kent siyasi iktidarların benimsedikleri ideolojiler doğrultusunda hem yerel hem de merkezi yönetimler için mekânsal temsil aracıdır. Bu nedenle de kent siyasi ve ekonomik gücün en önemli mekânsal sembolüdür.

Dünyada hâkim ekonomi politikaları ve ülkede hakim politik ideolojiler doğrultusunda, İstanbul için hep farklı anlamlar atfedilse de 1980 sonrası neoliberal ekonomiye geçiş ile birlikte kent yeni bir sürece girmiş ve "küresel kent"ler hiyerarşisine eklenmesi ana vizyon olarak belirlenmiştir. Ancak 1980-2000 arasında farklı siyasi partilerin yerel yönetimleri merkezi yöne-

tim paralelinde kentin tarihi, jeopolitik ve kültürel değerlerini harekete geçirerek kendi "küresel kent" projelerini üretmişlerdir (Öktem, 2006). Bu nedenle "küresel kent" kimliğinin siyasi dönemlere ve ülke bağlamına göre farklı yaklaşımlar ve yorumlar çerçevesinde ele alınması, dönemseller olarak çeşitlenen sosyo-mekânsal etkileri ortaya çıkarmıştır. 2000 sonrasında bu anlayış çok daha başka bir eksene kaymıştır. Kentteki müdahalelerin ve değişim sürecinin nasıl farklılaştığını anlamak açısından öncelikle İstanbul'un "küresel kent" olarak yeniden kurgulanışının tarihselliğine göz atmak fayda sağlayacaktır.

1980 darbesinin hemen öncesinde başlayan ve askeri hükümet sonrasında seçilen sivil ANAP hükümeti tarafından devam ettirilen ekonomik yeniden yapılanmanın ülke bağlamında en önemli kentsel izdüşümü İstanbul'da olmuştur. Bu bağlamda sanayinin desantralizasyonu ile birlikte kentin tarihi, doğal ve kültürel alanlarında çeşitli projeler ile sermaye yatırımlarını çekmeye yönelik kentsel politikalar izlenmeye başlanmıştır (Öktem, 2006). Sanayi üretiminden finans, emlak ve turizm gibi hizmet sektörlerine geçiş ile birlikte önemli projeler hayata geçirilmiştir. Küresel sermayeyi çekmek için gerekli prestij mekânları üretme konusunda projelerin daha çok merkezde ve onun çeperinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kent merkezindeki prestij projeleri ile birlikte Boğaz Köprüsüne alternatif, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün de eklenmesi sonucu kentin kuzeyine doğru yeni eksenler oluşmaya başlamıştır. Bu projeler sonrasında Büyükdere-Maslak ekseninde finans sektörü "küresel kent" imgesi olan yüksek kule yapıları ile gelişmeye başlamıştır. Aynı dönemde Haliç çevresi sanayiden temizlenerek yerine yeşil alan kullanımları ile cazip hale getirilmeye çalışılmış, ancak pek çok endüstri mirası bu uygulamalar esnasında yok edilmiştir. Tarlabası Bulvarı'nın açılması ve pek çok tescilli tarihi yapının yıkılması da aynı dönemde denk düşmektedir (Enlil, 2011). Tarlabası Bulvarı ile birlikte Beyoğlu ile tarihi yarımada arasındaki bağlantı güçlendirilmiş, tarihi yarımada'nın müze kente dönüştürülmesi yönündeki turizm odaklı uygulamalar ile cazibesi artırılmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde kentte artan arsa spekülasyonları, eşitsizlik ve toplumsal dışlanmanın karşılığında gecekondu alanlarında aflar getirilmiş ve orta sınıfa yönelik toplu konut projeleri gerçekleştirilmiş, böylelikle olası toplumsal muhalefet engellenmeye ve sözde adalet sağlanmaya çalışılmıştır (Öktem, 2006). İstanbul için proje temelli yeni mekân üretim modelinin başladığı bu

yıllarda planlama, kendi meşru zemininden kayarak, sermaye yatırımlarının rant odaklı mekânsal kümelenmeleri ile oluşan yeni mekân organizasyonunun yasallaştırılması yönünde bir araç halini almaya başlamıştır. Bu dönemde yasalar ve kurumsal yeniden yapılanmalar ile planlamanın öncüllüğü göz ardı edilerek ya da esnetilerek mekân üretiminin önündeki engeller kaldırılmıştır (bkz. Turizmi Teşvik Yasası, Büyükşehir Belediyesi Yasası, İmar Affı Yasası).

ANAP dönemindeki İstanbul'un sermayeleştirilmesine yönelik projeler ile yasal ve yönetsel aşınmalar, daha sonrasında sosyal demokrat SHP'nin (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) yerel yönetime gelmesine yol açmıştır. SHP döneminde bir önceki dönemin kentin tarihi, kültürel ve doğal değerlerine aykırı projelerine karşı davaların açılması, yolsuzlukların ortaya çıkarılması gibi konular daha çok gündemde olmuştur (Türkün vd, 2014). Ancak İstanbul için "küresel kent" vizyonu ve buna yönelik proje girişimleri bu dönemde de devam etmiştir. Bu projelerin büyük bir kısmı meydan ve sahil düzenlemelerini içerirken, aynı zamanda 2000 Olimpiyatları ve Boğaz Demiryolu Tüp Geçidi gibi büyük projeler de kamuoyuna sunulmuştur (İBB, 1991). Döneminde hayata geçirilemeyen bu projeler 2000 sonrasında tekrar gündeme gelmiş ve pek çok başka proje ile birlikte uygulanmaya başlanmıştır. İstanbul için bir ara dönem sayılabilecek SHP yönetiminde Nâzım Plan Bürosu kurularak planlama çalışmaları başlatılmış ve 1994'te İstanbul'da parçacı ve rant odaklı mekânsal uygulamaların önüne geçmek için nâzım plan hazırlanmıştır. Fakat plan onayından hemen sonra gerçekleştirilen yerel seçimler sonrasında yönetimin değişmesi ile plan iptal edilmiştir (İBB, 1991; Türkün vd, 2014). Dolayısıyla planlama bu dönemde de birtakım çabalara rağmen kentin bütüncül ve kamu yararı eksenli gelişiminde etkin bir araç olarak kullanılamamıştır.

1990'lar kentsel müdahale biçimlerinin "kentsel dönüşüm" projeleri kavramsallaştırması ile yön değiştirdiği bir dönemi ifade etmektedir. 1994'te yaşanan ekonomik kriz sonrasında muhafazakâr-İslamcı Refah Partisi'nin (RP) yerel yönetime gelmesi ile birlikte günümüze kadar uzanan kentleşme anlayışının nüveleri oluşmaya başlamıştır. Daha sonra ülkede uzun yıllar iktidar olacak partinin kadrolarının bu dönemde İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetiminde olmalarının ardından, yine 2000 sonrasında uygulamaya konacak pek çok projenin fikirlerinin bu dönemde ortaya çıktığı görülmektedir. Daha çok raylı sistem projelerine ağırlık verilmekle birlikte, Haliç Metro Geçisi

bu dönemde ortaya konan projelerdendir. Raylı Tüp Geçiş projesi güncelliğini korumakla birlikte, kıyı dolgu projeleri de bu dönemde gündeme gelmiştir (İBB, 1997). Aynı zamanda Büyükşehir Belediyesi kuruluşu olan İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret AŞ (KIPTAŞ) aktif hale getirilerek kentin çeşitli bölgelerinde toplu konut projeleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. 1999'da RP yeni adıyla Fazilet Partisi olarak yerel seçimi yeniden kazanmış, belediye başkanının değişmesi sonucu süregelen projelere yenileri eklenmiş ve "İstanbul İçin Büyük Dönüşüm" raporu yayımlanmıştır. Bu raporda pek çok vizyon proje yer almakla birlikte, Haliç'in "kültür ve turizm vadisi" olarak dönüştürülmesi kapsamında karşılıklı iki kıyı boyunca Miniaturk, Feshane, Rahmi Koç Müzesi, Kadir Has Üniversitesi, Sütlüce Kültür Merkezi gibi sembol projeler hayata geçirilmiştir. Bunların yanı sıra Zeytinburnu, Küçükçekmece ve Haydarpaşa dönüşümleri ile Formula 1 pisti bu dönemde ortaya çıkmış fakat uygulanamamış projelerdir (Öktem, 2006; Türkün vd, 2014). Bu dönemde hazırlanan 1995 nâzım plan raporunda İstanbul'un tarihi kent dokusunun korunması, uluslararası spor, kültür, ticaret ve servis alanlarının düzenlenmesi, uluslararası konferans, kongre ve sanat merkezleri, müzeler açmak, merkezi iş alanının ve ulaşımın geliştirilmesi gibi yine finans ve turizme yönelik kentsel kullanımların uygulanması yönünde politikalar geliştirilmiştir. Bu politikalar çerçevesinde projeler gündeme gelse de siyasi krizler, 1999 depremi ve 2001 ekonomik kriz nedeniyle pek çoğu uygulanamamıştır.

İstanbul'da yaşanan kentsel değişim sürecinin temel taşlarının yavaş yavaş döşendiği 20 yıllık zaman dilimi sonunda 2000'lere geçildiğinde ülkenin siyasi tarihi açısından uzun bir süreç başlayacaktır. Bunun sonucunda, yeni dönemin İstanbul üzerine izdüşümleri daha evvel hiç olmadığı kadar belirgin olacaktır. Bu açıdan bugüne kadar görülmemiş boyutlarda kamu müdahalesi gerçekleştirilerek İstanbul'da radikal bir kentsel değişim süreci deneyimlenecektir.

2000'lerden Günümüze İstanbul ve "Kentsel Değişim": Tek Hedef "küresel kent" Olmak mı?

2002'de AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) hükümetinin tek başına siyasi iktidarı elde etmesinin ardından, benzer kadroların bir dönem İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetiminde olmaları sonucu İstanbul ile yakın ilgi ve tanışıklıkları kentin değişim sürecini başka bir yöne kaydırmıştır. Bu açıdan bugüne kadar görülmemiş kararlılıkla gerçekleştirilen müdahaleler ile İstanbul için yeni

bir dönem başlamıştır. Hem yerel hem de merkezi yönetim kadrolarının devingen aynılığı İstanbul için geçmişte hazırlanmış fakat uygulama imkânı bulunamamış pek çok projenin sayısız yeni proje ile birlikte hayata geçirilebilmesine olanak sağlamıştır. Aynı zamanda partinin uzun yıllar siyasi iktidarı tek başına sürdürmüş olması sonucu kazandığı deneyim ile söylem geliştirebilme yetisi oldukça yüksektir. Yeni yasal düzenlemeler ile yerel yönetimin mekân üretimi sürecindeki yetkilerinin merkeze devredilmesi sayesinde de daha cüretkâr ve tepeden inme uygulamalar gerçekleştirilebilmektedir.

Yazının girişinde belirtildiği üzere çalışma İstanbul'da yaşanan süreci “kentsel dönüşüm” yerine “kentsel değişim” kavramı doğrultusunda ele almaktadır. Her ne kadar “değişim” kavramı “dönüşüm” kavramına göre daha pozitif, kentlerin doğasında zaten var olan bir olgu gibi algılsa da çalışmanın bu şekilde kavramsallaştırılması bilinçli bir tavır sergilemektedir. Öncelikli olarak, dönüşümün iktidarın söylemlerinde çokça yer alması ve popülist kent politikalarının en temel tanımlayıcısı haline gelmesi sebebi ile bu kavramdan vazgeçilmiştir. Bununla birlikte, dönüşümün literatürdeki kullanımı gereği kentin belli bölgelerinde yaşam kalitesini artırma uygulamaları olmasına karşın, İstanbul'da kentin parçalı gibi görünen müdahaleler doğrultusunda bütüncül olarak yeniden yapılanması söz konusudur. Bununla birlikte kentteki bütüncül müdahalelere karşı oluşan muhalefetin kentin değişim sürecinde çok daha fazla söz sahibi olma çabası bu dönemde belirgin hale gelmiştir. Dolayısıyla güç ve muhalefet arasındaki artan gerilimde kentin içine girdiği süreci değişim üzerinden tanımlamak bu bağlamda anlam kazanmaktadır.

2000 sonrası, İstanbul'da kentsel değişimin açıkça hissedildiği ve toplumun tüm kesimlerinin bu süreçten etkilendiği yeni bir dönemi ifade etmektedir. İstanbul için “küresel kent” vizyonu devam ettirilse de yeni söylemler geliştirilerek kent önceki yıllardan çok daha radikal müdahalelere maruz kalmıştır. Tarihsel olayların sunduğu fırsatları değerlendirmek konusunda oldukça başarılı AKP iktidarı, İstanbul için kaçınılmaz olan ve 1999'da büyük yıkımlar ile tecrübe edilmiş deprem gerçeğini kent üzerindeki bütün müdahaleleri meşrulaştıracak bir zemin olarak kullanmayı iyi bilmiştir. Bu doğrultuda İstanbul için yıllar boyunca sürdürülen “küresel kent” vizyonu ikinci plana alınarak, depreme duyarlı bir kentin inşası yönünde söylemler geliştirilmeye başlanmıştır. Kentin geçmişinden getirdiği viz-

yon bir yanda dururken diğer tarafta da deprem riski ile kurulan söylem çatısı altında daha önceki dönemlerde uygulanan kamusal alanların özelleştirilmesine, özel yaşam alanlarının da kamulaştırılarak dönüştürülmesi eklenmiştir. Tüm bu proje sunumlarının ve uygulamalarının karşısında toplumun belli kesimlerinde daha önce görülmemiş ölçüde muhalif yapılar oluşmaya başlamış olsa da deprem tehdidi, caydırıcı bir araç olarak toplumun büyük kesimlerinin bu süreçte sessizliğini korumasına yol açmıştır.

Ancak temel meselenin kentsel ranttan maksimum faydayı sağlamak ve “büyüklük” gibi sıfatlar üzerinden siyasi varlığı koruma altında tutmak olduğu, iktidarın “ustalık dönemi”nde ortaya çıkmıştır. Kentin çeperinde doğal/ekolojik alanlar üzerinde ölçeği ve içeriği abartılan mega projeler seçim mitinglerinde kamuoyuna sunulmuştur. Bugüne kadar araç olarak kullanılan deprem duyarlı kent anlayışı ile çelişen bu projeler kapsamında İstanbul'un üstyapısı yeniden dizayn edilecektir. Bunun yanı sıra, “küresel kent” vizyonundan vazgeçilmeden yeniden yapılandırılan İstanbul'un neoliberal birikim süreçleri ile şekillenen yakın tarihine bakıldığında, bugün yaşanan sürecin geçmişten bağımsız olmadığı, silsile halinde katmerlenerek günümüze taşındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Pek çok projenin hikâyesi bu yakın geçmişe dayanmakta, ancak bugün hepsinin aynı anda ortaya konması ise önemli bir kararlılığı göstermektedir. Bu noktada sorulması gereken temel soru, iktidarın ısrarındaki temel motivasyonun ne olduğu olmalıdır.

Bu yeni dönem, *kentin anlamının* “küresel kent” vizyonunun gerektirdiği kentsel imgeler üzerinden sembolize edilmenin ötesine geçerek kentin mübadele değerinin öncelendiği, mekânın metalaşan anlamı ile kolektif çıkarlardan bireysel çıkarlara doğru yapısal bir dönüşümü de içermektedir. Bu bakımdan bir meta olarak nesneleşen kent ile siyasi iktidar, sermaye birikiminin kentsel yapıyı çevre ile sürekliliğini sağlayarak sürdürülebilir olmayan farazi bir ekonomik gelişme ile kendi varlığını da koruma altına almaya çalışmaktadır. Böylelikle İstanbul üretilen bu yeni anlam çerçevesinde, “küresel kent” olsun ya da olmasın, toplumun farklı gruplarına değişen çıkar dağıtımları ile siyasiler için iktidarın devamlılığını sağlayan bir teminat, sermaye için rant ve toplumun diğer kesimleri açısından da değişken küçük maddi çıkarların elde edildiği bir nesneden öteye geç(e)memektedir. Bu anlam sarmalı içinde, kentin kullanım değerini ifade edecek bileşenlerin neredeyse hiçbirisi yer almamaktadır. Kentin tari-

hi, kültürel dokusunun tahrip edilerek kent hafızasının silinmesi, yaşama alanlarının yerleşik kültürünün ortadan kaldırılması, üretim faaliyetlerinin tasfiyesi, kentsel hizmetlerin toplumsallığının ortadan kaldırılması ve doğal/ekolojik alanların yerleşime açılarak geri dönülemez biçimde yok edilmesi kentin kullanım değerinin ne kadar arka plana itildiğinin en önemli ispatıdır.

İstanbul'un bu yeni anlamının inşası için gerekli olan *kent işlevi* ise, sanayi üretiminden finans ve hizmet sektöründe ilerleyecek kentin yatırımcıları için gerekli arsa üretimini sağlamaktır. Bu doğrultuda, “arsa üretim makinesi” olarak işlev görecektir kentte farklı mülkiyet alanları için çeşitlenen uygulama araçlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla daha önceden pek çok projenin önünde engel teşkil eden hukuki bariyerler bir dizi yasal düzenleme ya da yeni yasalar çıkarılarak ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle arsa üretebilmek için gerektiği durumlarda mülkiyet hakları ihlal edilebilmektedir.

Kentin anlamı ve işlevinin mekândaki görüntüsü olan *kentin biçimi* ise temel kentsel kullanımların metamorfozu ile yeniden üretilmektedir. Kentin seçkinlerine yönelik kullanımlar ile bugüne kadar emekçi sınıfı ile varlığını sürdürmüş İstanbul, toplumsal bir değişim sürecine de girmektedir. Kentte temel barınma birimi olan konutun yeni sunum biçimi lüks konut projeleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu konut projelerinin hemen hepsi yüksek kuleler içinde alışveriş merkezleri, spor merkezleri ile zaman zaman ofisleri de barındıracak karma kullanımlı rezidans kompleksleri olarak ortaya çıkmaktadır. Kentin açık ve yeşil alanları turizm odaklı tematik parklara dönüşürken, kıyılar yat limanı ve marina projeleri ile kentlilerin kullanımına kapatılmaktadır. Tüm kentsel kullanımlar belli ücretlere tabi tutularak bireysel tüketim mekânlarına dönüştürülmektedir.

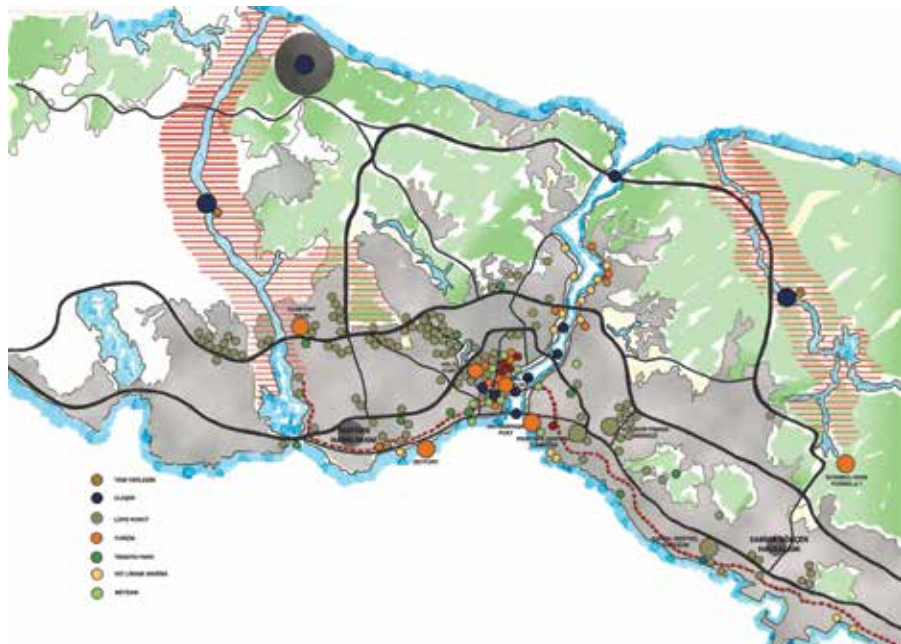
Kentin bu yeni değişim sürecinde “küresel kent”ler hiyerarşisine eklenmek amacının aşıldığı, bunun yanında “depreme duyarlı kent” söylemi ile de çelişen müdahalelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ortaya çıkan tablo esas motivasyonun geliştirilen söylemlerin daha ötesine geçtiğini açıkça göstermektedir. Sonu gelmeyen kentsel projeler ile belli aktörler arasında paylaşımı kolaylaştıran inşaat sektörü üzerinden sermaye hareketliliğini ve gerekli sermaye tabanını sağlamak, amaçlardan bir tanesidir. Bunun yanı sıra reel olmayan ekonomik büyüme ve görünürlükler üzerinden rejim değişikliğinin inşasını sağlayacak vadede iktidarı sağlama almak ise en temel amaç gibi görünmektedir.

Kentsel Değişimin Yeni Boyutunu Mekânsal İzdüşümü Üzerinden Okumak

İstanbul'da mekânın (yeniden) üretiminde izlenen en temel yol birbirinden bağımsız projelerin sermayeye sunumu ve ihale edilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Buna bağlı olarak kentsel değişimin, tekil projelerin farklı sınıflamalar ile mekân üzerindeki birlikteliği üzerinden okunması çalışmanın temel amacıdır. 2000 sonrasında İstanbul'da uygulanmış/uygulanacak pek çok farklı türde projenin seçimi yapılırken temel kriter bunların kamu idarelerince sunulan ve sermaye tarafından hayata geçirilen projeler olmasıdır. Bu kapsamda, “riskli alan” ilan edilen konut dönüşümü projeleri, TOKİ ortaklığında Emlak Konut GYO tarafından gerçekleştirilen lüks konut projeleri, tarihi mahallelerin yenilenmesini içeren projeler, kamuya ait üretim tesislerinin işlevsel dönüşümü, kıyılar ve açık-yeşil alanların yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili projeler ve kamuoyunda sıklıkla gündeme gelen projeler çalışma dahilinde ele alınmıştır. Bu noktada unutulmaması gereken husus, kamu idarelerinin müdahaleleri ile sunulan projelerin tetikleyiciliğinde özel sermaye yatırımlarının kendiliğinden kümelenildiği belli eksenler ve odaklar ile birlikte kentsel değişim bütünselliğe ulaşmaktadır.

Yerel ve merkezi yönetim tarafından belli sermaye grupları ile ortaklaşa gerçekleştirilen projelerin farklı sınıflamalar kapsamında haritalanmasına geçmeden önce 2009'da İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan Çevre Düzeni Planının (ÇDP) temel mekânsal kararlarından kısaca bahsetmek gerekmektedir. Plandan daha evvel sunulan ve uygulamaya konan projelerin plana yön verme kapasitesini

Harita 1. 2009 Çevre Düzeni Planı Sanayi Desantralizasyonu ve Kademelenmiş Merkezler (Kaynak: Orijinal).



mukayese edebilmek açısından bu açıklama faydalı olacaktır. 2006 yılında İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP) tarafından hazırlanan ve daha sonra iptal edilen çevre düzeni planı ile yeni planın vizyonları ve mekânsal kararları benzerlik göstermektedir. Büyük sanayi alanlarının desantralizasyonu kararı ve finans, turizm, iletişim, reklamcılık gibi hizmet sektörlerinde uzmanlaşmayı öngören plan vizyonu çerçevesinde boşalan sanayi alanlarında kademelenmiş merkezler önerilmektedir (*Harita 1*). Bununla birlikte planın temel ilkesi, kentin kuzeye doğru büyümesini ve ekolojik alanlara baskısını azaltacak stratejik mekânsal kararların getirilmesi yönündedir (İBB, 2009). Ancak planın sanayi alanları ve merkezlere ilişkin getirdiği kararlar ile uygulanmış veya uygulanacak projelerin mekân üzerindeki kümelenmeleri birlikte değerlendirildiğinde, planın projelere yön vermek yerine o zamana kadar uygulanmış ya da uygulanacak projeleri meşrulaştıran bir belgeye dönüştüğü görülmektedir.

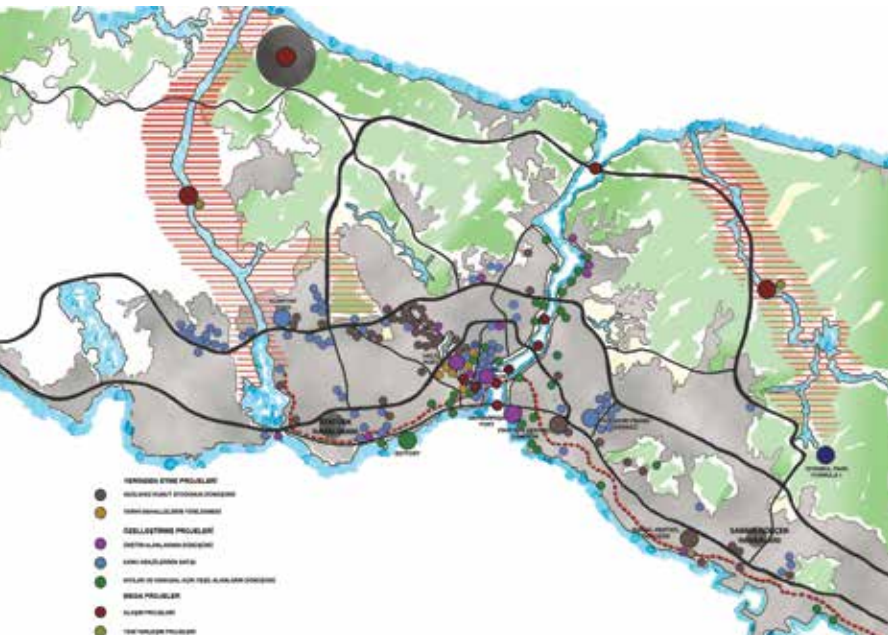
İstanbul'un önemli bir arsa üretim aracı olarak kullanılması, projeler için gerekli arsa temin süreçlerinin özel ve kamu mülkiyet alanlarında farklı müdahaleleri içermesine yol açmaktadır. Bu yapı incelendiğinde temel olarak özel mülkün kamulaştırılması, kamu mülküne ise özelleştirilmesi gibi çelişkili uygulamalar ile karşılaşmaktadır. Bu projeler ile başlatılan ve planlar ile meşrulaştırılan değişim sürecinde sermaye tarafından artan arsa taleplerinin kent içindeki konut gibi özel mülkiyet alanlarının kamulaştırılması ve kamusal alanların özelleştirilmesi ile karşılaşmasının sınırlılıkları nedeni ile yeni yatırım ve rant odaklarının yaratılması kaçınılmaz

hale gelmiştir. Bu uygulamalar çerçevesinde kenti çevreleyen henüz çok parçalı mülkiyet yapısında olmayan doğal/ekolojik alanlarda ise büyük ölçekli mega projeler karşımıza çıkmaktadır. Bu projeler kimi zaman da kent içinde önemli ulaşım altyapı projeleri olarak gerçekleştirilmektedir. Böylelikle farklılaşan müdahaleler doğrultusunda İstanbul projeler coğrafyasına dönüştürülmektedir. Bu müdahale biçimlerine göre özellikle konut alanlarını içeren özel mülkiyet alanlarında kamulaştırarak yerinden etme projeleri, kamusal alanlarda özelleştirme projeleri ve doğal/ekolojik alanlarda da mega projeler olarak sınıflandırabileceğimiz bir dizi proje karşımıza çıkmaktadır (*Harita 2*).

Gücün kentte amaçladığı sosyo-mekânsal değişimi anlamak açısından kentin prestijli mekânlar ve seçkinleştirilmiş toplum yapısı ile markalaştırılarak sermayeye sunulmasında odaklanılan mekânsal birimleri sınıflandırmak önem taşımaktadır. Bu açıdan özel mülkiyet alanında müdahale ettiği alanlardan biri sağlıksız konut stokunun yer aldığı gecekondu mahalleridir. Tarihsel olarak sanayi alanlarının çevresinde bulunan ve emekçi sınıfının yer seçtiği bu mahalleler sanayisizleşme sürecinin istenilen sonucu olan mekânsal ve toplumsal sterilizasyon açısından dönüştürülmesi gereken alanlardır. Aynı zamanda bu ve benzeri konut alanları, yatırımlar için gerekli arsa temininin “deprem ve riskli yapı” birlikteliğinde dönüşümün kolaylıkla meşrulaştırılabileceği kaçınılmaz alanlardır. Buna bağlı olarak 6306 sayılı Afet Yasası ile hukuki aracın da geliştirilmesi sonucu kentte özellikle cazibe eksenleri ve odakları üzerinde bu projelerin hayata geçirildiği görülmektedir. Kentin her noktasına dağılmış olan bu projeleri Başbüyük, Gülsuyu-Gülensu, Ayazma, Tepeüstü, Okmeydanı, Derbent dönüşüm mahalleleri ve bunların yanı sıra “riskli alan” kararları ile dönüştürülecek mahalleler özelinde görmek mümkündür. Gecekondu dönüşümlerinin dışında tarihi kent merkezinde yoğunlaşan bir diğer proje alanı ise tarihi mahallelerin yenilenmesidir. Çoğunlukla göçmen yoksulların yaşadığı tarihi mahallelerde yenileme projeleri ile önce kamulaştırılma daha sonra da mülkiyetin üst sınıfa aktarılması söz konusudur. Böylelikle tarihi kent merkezinin turizm için daha cazip hale gelmesi sağlanmaktadır. Sulukule başta olmak üzere, Ayvansaray, Fener-Balat, Süleymaniye ve Bedrettin mahalleleri lüks konuta dönüştürülecek yenileme alanlarıdır.

Özelleştirme müdahalesi kapsamında hayata geçirilen projelerin bir kısmı kamuya ait üretim

Harita 2. Müdahale Biçimlerine Göre İstanbul Projeler Coğrafyası (Kaynak: Orijinal).



Farklı müdahale biçimleri ile kentte farklı alanları hedef olarak uygulanan bu projeler sonrasında öngörülen kentsel kullanımlar ile birlikte, mekânsal değişimin yanı sıra toplumsal açıdan da ciddi değişimlerin yaşandığı/yaşanacağı aşikârdır. Üretim faaliyetleri ve kolektif tüketim hizmetlerinin ortadan kaldırılarak bireysel tüketime yönelik kullanımların sunulduğu kentte, toplum bir kalburdan geçirilerek sadece kalburun üstünde kalanlara bu kentte yaşama hakkı verildiğini söylemek pek yanlış olmaz.

Sonuç ve Değerlendirme

2000 sonrasında kamu idarelerince sunulan irili ufaklı pek çok proje ile birlikte İstanbul'un kentsel değişimini bir bütün olarak okumak gerekmektedir. Kentte gerçekleştirilen en küçük müdahale ciddi sosyo-mekânsal etkileri beraberinde getirmektedir. Kamunun sunduğu bazı projeler bu tür değişimleri tetiklemekte ve diğer müdahalelere

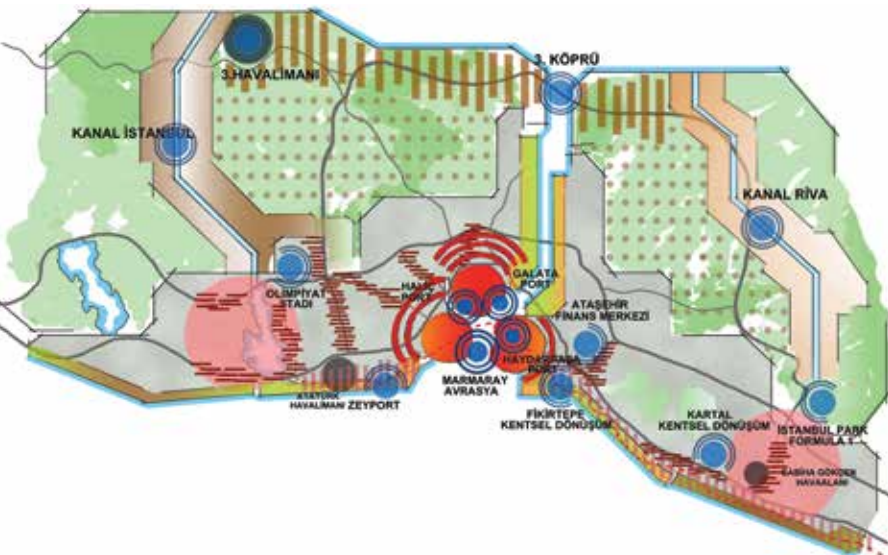
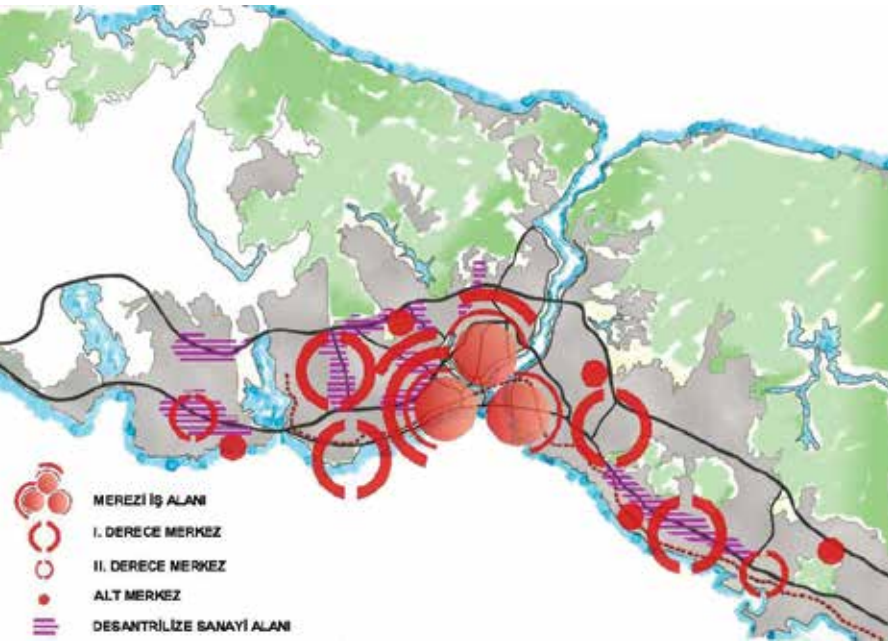
öncülük etmektedir. Bu nedenle haritalarda gösterilen projelerin dışında pek çok özel sermaye yatırımı ile birlikte mekân üzerinde kendiliğinden gerçekleşen dönüşümler kenti yeniden yapılandırmaktadır. Bu bağlamda kenti üçlü merkez çekirdeği, kıyılar ve mevcut kent dokusu ile doğal/ekolojik alanlar olmak üzere temel parçalara ayırarak bu değişim okunmaya çalışılmıştır (*Harita 5*).

Bu parçaları ele alırken, kentin üst biçimini değiştiren üst ölçekli mega projelerden başlayarak ilerlemek kentin yeniden yapılandırılmasında ne kadar radikal bir noktaya geldiğini anlamak açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan İstanbul'un kentsel gelişme tarihi incelendiğinde üçlü çekirdekte oluşan kent oluşumu zaman içinde Boğaz kıyıları boyunca ilerlemiştir. Daha sonra birinci ve ikinci köprü bağlantıları ile birlikte kentsel yayılma gerçekleşmiştir. Bu tarihsellik göz önünde bulundurularak Kanal İstanbul, Kanal Riva ve 3. köprü projeleri düşünüldüğünde beklenti, yeni kıyılar etrafında projelendirilmiş olsun olmasın yeni yerleşim alanlarının gelişmesi yönündedir. Bunun yanı sıra 3. köprü ve bağlantı yolları etrafında da yeni kentsel gelişmenin önüne geçmek mümkün olamayacaktır. Böylelikle kanal projeleri ile birlikte kuzey-güney doğrultusunda yeni eksenler öngörülmekte, 3. köprü ve bağlantı yolları ile de kentin kuzey ucunda doğu-batı doğrultusunda yeni bir eksen tanımlanmaktadır. Pek çok başka değişimi tetikleyecek bu yeni gelişmeler ile mevcut kent arasında kalan ormanların da zaman içinde kentsel gelişmeye maruz kalacağı kaçınılmazdır. Böylelikle mevcut kentin çeperindeki doğal/ekolojik alanların sürdürülebilirliğinden bu projelerin uygulanması sonucunda bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.

Mevcut kent dokusu içinde gerçekleşen dönüşümleri yorumlamadan evvel, kamunun sunduğu farklı müdahale biçimlerini içeren projelerin bazıları büyüklük, içerik ve konumuna bağlı olarak çevresindeki diğer projeleri de tetiklemekte, o bölgeyi yeni yatırımlar açısından cazip hale getirmektedir. Kentin farklı noktalarında yeni odaklar-ksenler yaratan bu tetikleyici projeler ve sebep oldukları yeni gelişmeleri kentin doğusundan başlayarak yorumladığımızda İstanbul Park Formula 1 projesi ile Pendik-Tuzla bölgesinin yatırımcılar için cazip bir merkeze dönüştüğünü söylemek mümkündür. Sabiha Gökçen Havaalanı ve kıyı bölgesinde gerçekleştirilen yatırımlar projeleri ile birlikte kentin bu bölgesi yeni bir odağa dönüşmektedir. Bölgenin yakınında yer alan bir diğer tetikleyici proje olan Kartal Kentsel Dönüşüm projesi ile E-5 güneyinde ve Maltepe'de yeni dönüşümler meydana gelmekte-

Harita 4. Kullanımlara Göre Projeler (Kaynak: Orijinal).

Harita 5. İstanbul'da Kentsel Değişim (Kaynak: Orijinal).



dir. Ataşehir Finans Merkezi projesi E-5 ve TEM arasında önemli yatırımların tetikleyicisi olmuş, bölge merkezi bir eksene dönüşmüştür. Avrupa yakasında önemli bir tetikleyici olan Atatürk Olimpiyat Stadı ve Olimpiyat Köyü projeleri ile birlikte Başakşehir lüks konut yatırımlarının yoğunlaştığı bir alana dönüşmüştür. Kanal İstanbul ile birlikte Küçükçekmece, Esenyurt ve Beylikdüzü sermayenin tercih ettiği yeni bir odağa dönüşmüştür. Atatürk Havalimanı ve 3. havalimanı arasında önemli bir eksen niteliği gören Basın Ekspres Yolu üzerinde de lüks konut projeleri dahilinde dönüşüm başlamıştır.

Herhangi bir tetikleyici projeye ihtiyaç duyulmaksızın merkez çeperinde yer alan ve merkez ile olan ilişkisi sonucu dönüşümün hızlı bir şekilde başladığı yeni eksenler de ortaya çıkmaktadır. Tarihi yarımada ile bağlantılı Avrupa Otoyolu ve Gaziosmanpaşa'dan Haliç'e bağlanan ana yollar üzerinde özellikle gecekondu dönüşümleri ile yeni eksenler tanımlanmaktadır. Cendere Vadisi dönüşümü ile Kâğıthane de yeni bir eksen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentin kıyıları da bu bütüncül değişim sürecinden payına düşeni almaktadır. İstanbul'un kentsel gelişim tarihinde doğal çekim alanları olarak nitelendirebileceğimiz kıyılar, kent merkezinin uzantısı olan kollarında daha çok turizm ve kentin üst sınıfına hizmet edecek kullanımlar ile donatılmaktadır. Beykoz ve Sarıyer hatları dışında tarihi yarımada'nın uzantısı Zeytinburnu sahilinde Zeyport projesi ile bölge yeni bir turizm odağına dönüştürülmektedir. Kadıköy'ün uzantısı kıyılarda da dolgu alanları ile oluşturulan tematik parklar burada yeni bir süreci başlatmaktadır. Bunların dışında Marmaray ve Avrasya tünelleri gibi mega projeler olarak adlandırabileceğimiz projeler doğrultusunda kentin Marmara kıyıları boyunca kendiliğinden ilerleyen sosyo-mekânsal bir dönüşüme uğrayacağı varsayılabilir.

Kentin üçlü çekirdeği olarak tanımlanabilecek tarihi yarımada, Beyoğlu ve Kadıköy'ü içeren merkezinde de önemli müdahaleler söz konudur. Özellikle Haydarpaşa Port, Galata Port ve Haliç Port projelerinin tetikleyiciliğinde bölge tarihi ve kültürel değerleri de kullanılarak tamamen turizm odaklı alanlara dönüştürülmektedir. Üçlü çekirdeğin kıyı bölgelerinde yer alan bu projelerin geri bölgelerinde hayata geçirilen pek çok irili ufaklı proje ile buranın kökten bir değişime tabi tutulduğu görülmektedir. Bu müdahaleler ile kendiliğinden meydana gelen sosyo-mekânsal süreçler de ortaya çıkmaktadır. Ticari kullanımların içeriğinin değişmesi ve konut alanlarının soylulaşarak ticaret alanlarının buralarda artması söz konusudur.

Kentin farklı bölgelerinde gerçekleşen ve sonunda kentin mekânsal ve toplumsal yapısını yeniden yapılandıran müdahaleler dahilinde İstanbul'da radikal bir değişimin yaşandığı aşıkardır. Kimi zaman kapitalizmin işleyiş mantığı açısından bile çelişkili sayılabilecek bu süreçte yeni projeler hız kesmeden kamu eli ile topluma sunulmaya devam etmektedir. O kadar ki bu yazının kaleme alınma sürecinde dahi yeni proje haberleri gelmektedir. Her ne kadar tüm bunlara karşı oluşan muhalefet gruplarının sayıları da doğru orantılı olarak artsa da, muhalif kesimin reformist tavırdan daha dönüştürücü bir aşamaya geçebilmesi gerekmektedir. Gücün kendini kentsel projeler üzerinden inşa etme ve sürdürülebilir başarıya karşılık, muhalefetin toplumsal tabana yayılması ve bu kentsel projelere "Hayır" diyecek toplumsal kararlılığa erişmesi bu süreçte büyük önem kazanmaktadır. ■

Pınar Çobanyılmaz Öztürk, Araştırma Görevlisi,
ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kaynaklar

- Castells, M. (1983), *The City and The Grassroots*, University of California Press
- Enlil, Z. M. (2011), "The Neoliberal Agenda and the Changing Urban Form of Istanbul", *International Planning Studies*, vol. 16, no. 1, s. 5-25
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (1991), *Basın Toplantıları ile Bir Yıl*, İstanbul
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (1997), *İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1997 Faaliyet Raporu*, İstanbul
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2009), *1/100 000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu*, İstanbul
- Öktem, B. (2006), "Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'NİN Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri", *Planlama*, c. 2, sayı: 36, s. 53-64
- Thomas, S. (2003), *Glossary of Regeneration and Local Economic Development*, Manchester
- Türkün, A., B. Öktem, M. Yapıcı (2014), "1980'ler Sonrasında İstanbul'da Kentsel Dönüşüm", *Mülk, Mahal İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul, s. 79-139.

(Mega) Projects and Urban Change in Istanbul

Since 1980s Istanbul has been called as the main stage of "global city" concept by different governments. Even the genre of interventions has differentiated a little bit according to their political ideology, Istanbul has always seen as the socio-spatial source of national economic development through various spatial organizations. However, 2000s onwards a new process has lead to Istanbul towards urban change, which means radical socio-spatial restructuring within tensions between power and opponents. Apart from the aim of reaching "global city" goal, the city has confronted with much more sweeping aims such as spatial and economic construction of new ideological regime. Parallel to that, severity of interventions to the city has become much more extraordinary and transformative by (re)producing of urban space via numerous state-led projects. In this context, the study attempts to reveal state-led projects in Istanbul by mapping them in diverse categories. Departing from these categorizations, objected arrival point is to unveil the urban change of Istanbul on a conceptual map.

İstanbul'un "Mega" Dönüşümünü Haritalamak

Gül Köksal - Deniz Öztürk

İstanbul'un 2000'lerden bu yana gerçekleşen hızla dönüşümünü ve bu süreçte kentte uygulanan projeleri tüm yönleri ile bütünlüklü olarak nasıl okuyabiliriz? İki boyutlu planlar üzerine işlenen ve projelerin konumlarını gösteren haritalar, bu olgunun her yönüne işaret edebilir mi? Bu sürecin çok yönlü hikâyesini eşzamanlı olarak nasıl görebiliriz, ne şekilde aktarabiliriz?

Kentte olan bitenle ilgili biri olsanız da, olmasanız da, takip etmesi son derece güç olan bu dönüşüm sürecini bir harita üzerine işlemenin derdine yukarıdaki ve benzeri sorular eşliğinde bir yıl önce Mart 2016'da düşmüştük. Bu tarihten daha önce de bazı girişimlerimiz olmuştu. Temmuz 2013'te Haliç Dayanışması'nın mimar üyeleri olarak tersaneler bölgesine yapılacak müdahaleyi, alanın koruma altında olan yapılarını, sit sınırlarını işaret etmek üzere bir haritalama çalışması yapmıştık (bkz. *Mimar.ist*, sayı 55). Haritalama dışında, koruma altında olan yapıları tek tek anlatan ayrı bir dosya da hazırlamıştık. Ancak sonradan fark ettik ki, bu çalışmanın ciddi bir sıkıntısı vardı; biz aslında sadece yapı çevresinin dönüşümüne odaklanmıştık ve ağırlıklı olarak fiziki olanı ortaya koyabilmiştik, ama arka plan nedenlerini gösterememiştik. Aslında bu sıkıntı bir yanı sıra ana akım mimarlık bakışıyla yetişmiş olmaktan kaynaklanıyordu. Mimar olarak yapıları, yapı çevreye, yeni yapılabaklara odaklanırken, bunların oluşmasında etmen olan politik, ekonomik, sosyal arka planı –bilsek bile– ifade etmenin yollarını es geçmek mimarlığın epeydir mustarip olduğu bir sorunsaldı. “Toplum yararına mimarlık” ile “mimarlık için mimarlık” ikilemi ya da “mimarlığa yol açın” şiarı tam da bu sorunsal ile bağlantılıydı bizce. Başka bir yazının konusu olabilecek bu olgu, gerçekten de derinlikle tartışılmaya değer ve gittikçe daha da önem kazanıyor.

Mart 2016'da başladığımız çalışmanın amacı, Haliç'in kuzey kıyısında Haliç Port projesi etrafında şekillenen ve acele kamulaştırmaya sokulan Okmeydanı dönüşümünü, 5366 ile “çöküntü alanı” ilan edilen Bedrettin Mahallesi'ni, Beyoğlu

ile Galata Port, Kabataş Martı projelerini birlikte gösterebileceğimiz bir harita hazırlamaktı. Zira bu projeler sadece birbirlerine çok yakın konumlanmakla kalmıyor, aynı zamanda gayet bilinçli bir kentsel dönüşüm hamlesinin adımları olarak nicedir uygulanmaya çalışılıyordu. Ortak özellikleri sadece bunlarla sınırlı da değildi. Hepsi kamuya kapalı süreçlerdi. Hepsinin sayfalar dolusu ÇED (çevre etki değerlendirme) raporları vardı ve bu raporlar yapılanları meşurlaştırma gayretinin ötesinde bir içerik taşıyorlardı.

Tam da bu sırada İstanbul Serbest Mimarlar Derneği'nin (İSMD) hazırladığı “Mega Projeler İstanbul” WEB sayfasını (<http://megaprojeleristanbul.com>) ayrıntılı olarak incelemeye başladık. WEB sayfasında kentte üretilen projeler konumları, türleri ve kamuyla paylaşılma tarihlerine göre aranabilecek şekilde harita üzerine işlenmiş. Projelerin üzerlerine tıklanınca açılan ayrı pencerelerde projeler hakkında kronolojik bir döküm, projelerin müellifleri, bütçeleri vb bilgiler de çıkıyor. Bu çalışmanın yapılmasına ön ayak olan dönemin İSMD Başkanı Ersen Gürsel, projenin amacı ve içeriğini şu şekilde aktarmış: “... Farklı büyüklüklerde olsa bile kent doğası, kimliği, kentsel kalite ve kentsel hafızadaki etkileri açısından ‘mega’ olduğunu düşündüğümüz projelerin, metropoliten alana yayılmış İstanbul üzerindeki örneklerini görmek istedik. Bu siteyi de bu amaçla yaptık.” (http://www.mimarizm.com/haberler/mega-projeler-birarada-nasil-bir-tablo-ciziyor_117764).

Gürsel'e göre, megaprojeleristanbul.com adresindeki interaktif İstanbul haritasını barındıran “Megaİstanbul” sitesinin, analitik çalışma yapmak isteyen tüm mimar, şehir plancısı ve ilgili bilim insanları için yararlı bir kaynak olması hedefleniyor. Sözlerine şu şekilde devam ediyor Gürsel: “... Mimarlık, tarihin hiçbir döneminde tek bir binanın tasarlanması ile ilgili olmamıştır. Türkiye ise, mimarlık ve kentsel tasarım tarihinde siyasi kararlardan hiçbir zaman bu kadar etkilanmemiştir. İSMD olarak bu duruma tepkisiz kalamazdık. Projeler hep tek tek sunuluyor, birlik-

te nasıl bir görüntü sergilediklerini anlamak mümkün değil. Öncelikle bu konuda bir durum tespiti yapmak istedik. Mega projelerin harita üzerinden algılanması zor olacağından, İstanbul coğrafyası üzerinden paylaşmayı tercih ettik. Ulaşmayı hedeflediğimiz 2 hedef kitle var. Biri, İstanbulluyum diyen ve kentte olup bitenleri merak edenler; ikincisi ise uzman ve akademisyen olup bu konuda bir kaynak arayanlar.” Gürsel, haritaya ekleyecekleri projeleri belirlerken sadece ölçek olarak değil, etkisi büyük (mega) olan projeleri seçtiklerini ifade ediyor ve teknik bir enstrüman olan haritaya, hava fotoğrafları ekleyerek herkesin faydalanabileceği bir kaynak oluşturduklarını ekliyor. Portalı 7 Mayıs 2014’e dek 32 bin kişinin ziyaret ettiği bilgisini veren Ersen Gürsel, “İstanbuluların kentin geleceğini merak etmelerini; denizin kirlenmesi, ormanların küçülüp kentin nefessiz kalması, kültürel kimliğin erimesi üzerine düşüncelerini istiyoruz. Siyasi karar vericiler ile meslek insanlarının da etik açıdan daha duyarlı olmalarını bekliyoruz” diyor ve yeni projeleri sayfaya eklemeye devam edeceklerini belirtiyor.

Bu çalışmanın bizce Gürsel’in söz ettiği hedeflere kısmen ulaştığını söylemek mümkün, ancak tıpkı bizim yapmaya çalıştığımız haritalamada olduğu gibi, bu projelerin hangi ekonomi politik bağlamında, ne tür ilişkilerle birlikte gerçekleşebildiği, son 10-12 yılda neden bu kadar büyük ölçekli projenin yapılabilirdiği gibi sorulara aynı bütünsellik arayışında ya da bir bütün içinde görebilme kaygısına yanıt veremiyor. Diğer yandan bu çalışmada adı geçen projelerin gerçekleşmesine imkân tanıyan meslek insanlarının çoğunun TMMOB Mimarlar Odası gibi, İSMD üyesi, hatta bazen İSMD Yönetim Kurulu üyeleri olduğuna da işaret etmiyor. Oysa çok açık ki, kenti iştahla ve olağanüstü bir hızla dönüştüren bu projeler kendiliğinden olmuyor. Arka planda iktidar, iktidar ile gayet organik ilişkiler içinde olan sermaye grupları, bu sermaye gruplarına kolaylık sağlayan yasal düzenlemeler, uluslararası ilişkiler, bunlarla işbirliği içinde olan mimar-mühendislik ofisleri vb var. Söz konusu portal, evet projeleri yan yana gösteriyor, ancak bu projelerin aslında bir bütünün parçası olan arka planı bir arada göster(e)miyor. Projeleri incelemek istediğiniz zaman üzerlerine tek tek tıklamak zorundasınız ve o linklerde çoğunluğu medyadan ve proje ofislerinden alınmış imajlarla karşılaşıyoruz. Haberlerin çoğu medyadan, çünkü kamuoyu ile paylaşılan şeffaf bir süreç yok. İmajlar ofislerden alındığı ve sadece projeler bittikten sonraki

görüntüleri içerdiği için, bu dönüşümün kentsel çevreye nasıl etki ettiğini anlamak mümkün değil. Zira bu imajların büyük kısmı sadece projenin üretildiği alanı gösteriyor ve kendi alanları etrafında nasıl bir değişim olacak, kent silüetine olan etkiler nedir, kentsel bağlamda neye karşılık gelecek, sosyal/doğal doku nasıl etkilenecek, oralarda yaşayanların başına neler gelecek gibi sorular neredeyse yanıtsız. Elbette sadece projeleri yan yana göstermeyi hedefleyen bir çalışmadan her şeyi beklemek doğru olmaz, ancak o zaman Gürsel’in sözlerinde geçen hedef kitlenin neye karşı, nasıl duyarlı olacaklarını anlamaları mümkün olabilecek mi?

Mega projeler dosyasını hazırlarken bu sorularla yola çıkmıştık. Dosyanın yazılarının yanı sıra kentte süregiden dönüşümü haritalama amacıyla da bu kez birbirleriyle senkronize bir biçimde çalışabilecek, Türkiye’nin siyasi dönemeçleri/kırılmalarını, bu süreçteki yasal değişiklikleri, o zamana dek yapılamayan ancak yasal değişiklikler yoluyla yapılabilen kentsel-doğal alan müdahaleleri ve bu müdahalelere karşı direnç gösteren, örgütlenen, yasal yollar ve/veya eylemlerle itiraz edenleri bir arada gösterebilecek bir çalışma yapmayı hedefledik. İşte bu yazının peşine göreceğiniz çizimleri bu kaygılarla oluşturduk. Çizimler başka yollarla ve zaman içinde geliştirilmeye açık bir altlık olarak okunabilirler. Biz de üzerinde düşünmeye, çalışmaya devam ediyoruz, edeceğiz.

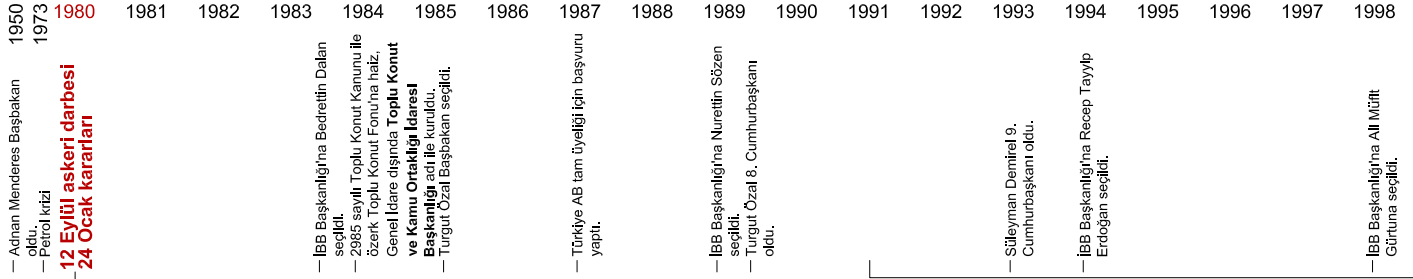
Çizimlerin yanı sıra İstanbul’daki 6 mega projeyi infografiklerle özetlemeye ve grafiklerin hemen yanı başında direnişi göstermeye dair sayfalar da düzenledik. Direnişi örgütleyen dayanışmalara + savunmalara sorduğumuz sorulara gelen yanıtları eklediğimiz bu sayfaların altında iletişim bilgileri yer almakta. Kenti, doğayı, yaşam hakkını savunan, bunun için örgütlenen dayanışmaların kapıları katkı vermek isteyen herkese açık. Daha yolumuz uzun. Bir arada durmanın, direnmenin ve üretmenin kendimize ve başkalarına güç verdiğine inanıyorsak, yollarımız er geç kesişecektir... 

Gül Köksal, Doç. Dr., Mimar - Koruma Uzmanı
Deniz Öztürk, Mimar

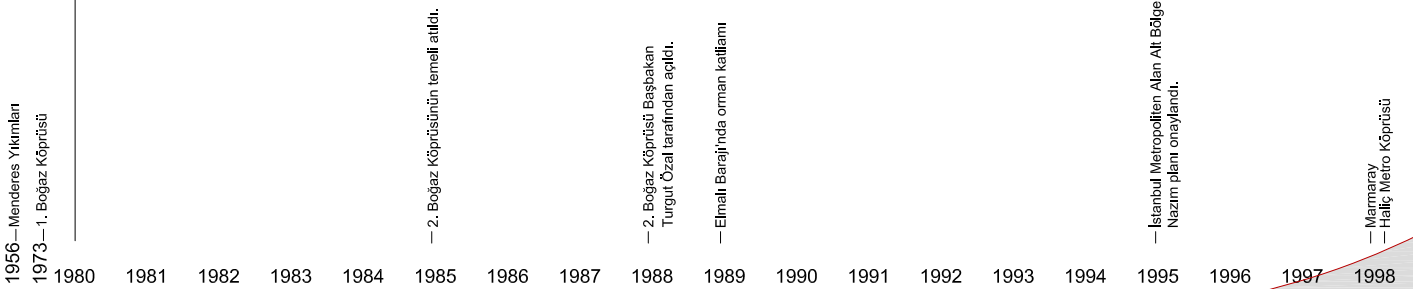
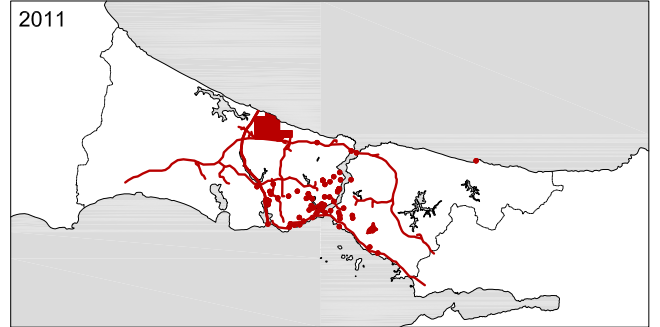
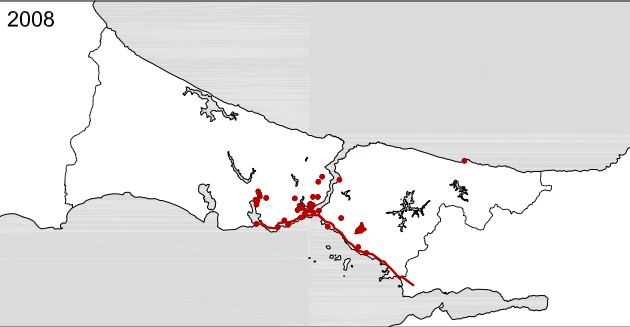
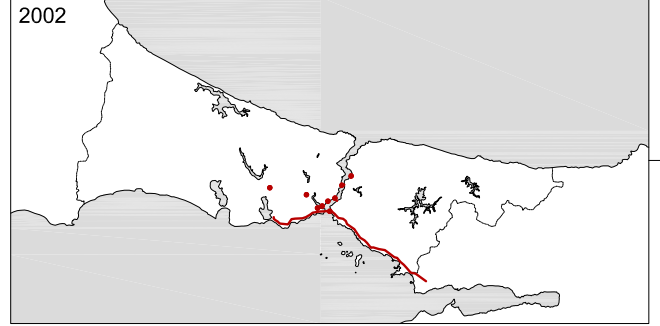
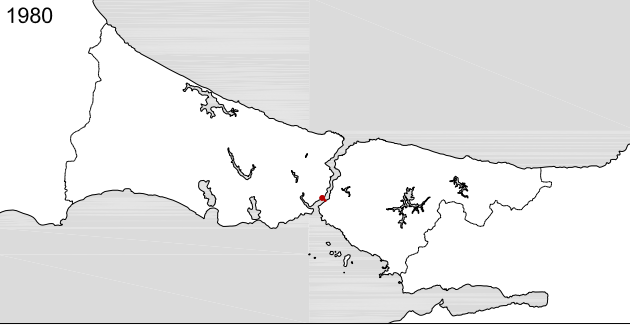
Mapping of Istanbul's Mega Transformation

This paper describes the production process of the maps of Istanbul's mega transformation. These maps focus on the political and economic paradigms of the Istanbul's mega transformation, the development and transformation process of the metropolitan city, starting from 1950's in parallel with the major developments in Istanbul, stressing the solidarity groups who defend the city rights.

SİYASİ DÖNEMEÇLER



Hükümetlerde koalisyon dönemi



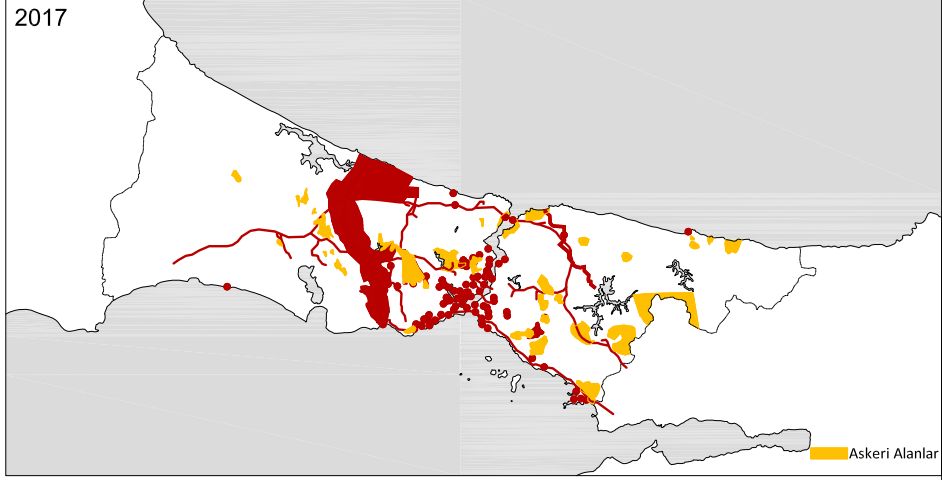
KENTSEL MÜDAHALELER

SİYASİ DÖNEMEÇLER

1999	— Türkiye AB tarafından aday üye olarak kabul edildi. 1999-8 Raporu
2000	— Ahmet Necdet Sezer 10. Cumhurbaşkanı oldu.
2001	— İBB Başkanlığı'na Ali Müfit Gürtuna ikinci kez seçildi. — Ekonomik kriz — Kemal Derviş Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı oldu.
2002	3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde AKP tek başına iktidara geldi.
2003	
2004	— İBB Başkanlığı'na Kadir Topbaş seçildi.
2005	— AB ile Türkiye arasında müzakereler başladı.
2006	
2007	— Abdullah Gül 11. Cumhurbaşkanı oldu.
2008	— Küresel ekonomik kriz
2009	— İBB Başkanlığı'na Kadir Topbaş ikinci kez seçildi.
2010	— Anayasa değişikliği referandumu
2011	
2012	
2013	Haziran - Gezi Parkı protestoları
2014	— İBB Başkanlığı'na Kadir Topbaş üçüncü kez seçildi. — Recep Tayyip Erdoğan 12. Cumhurbaşkanı oldu.
2015	— İç Güvenlik Paketi — 17 ve 25 Aralık yolsuzluk operasyonları
2016	15 Temmuz darbe girişimi OHAL ve KHKlar
2017	Ocak ayı- Anayasa Değişikliği- Referandum

8. Kalkınma Planı

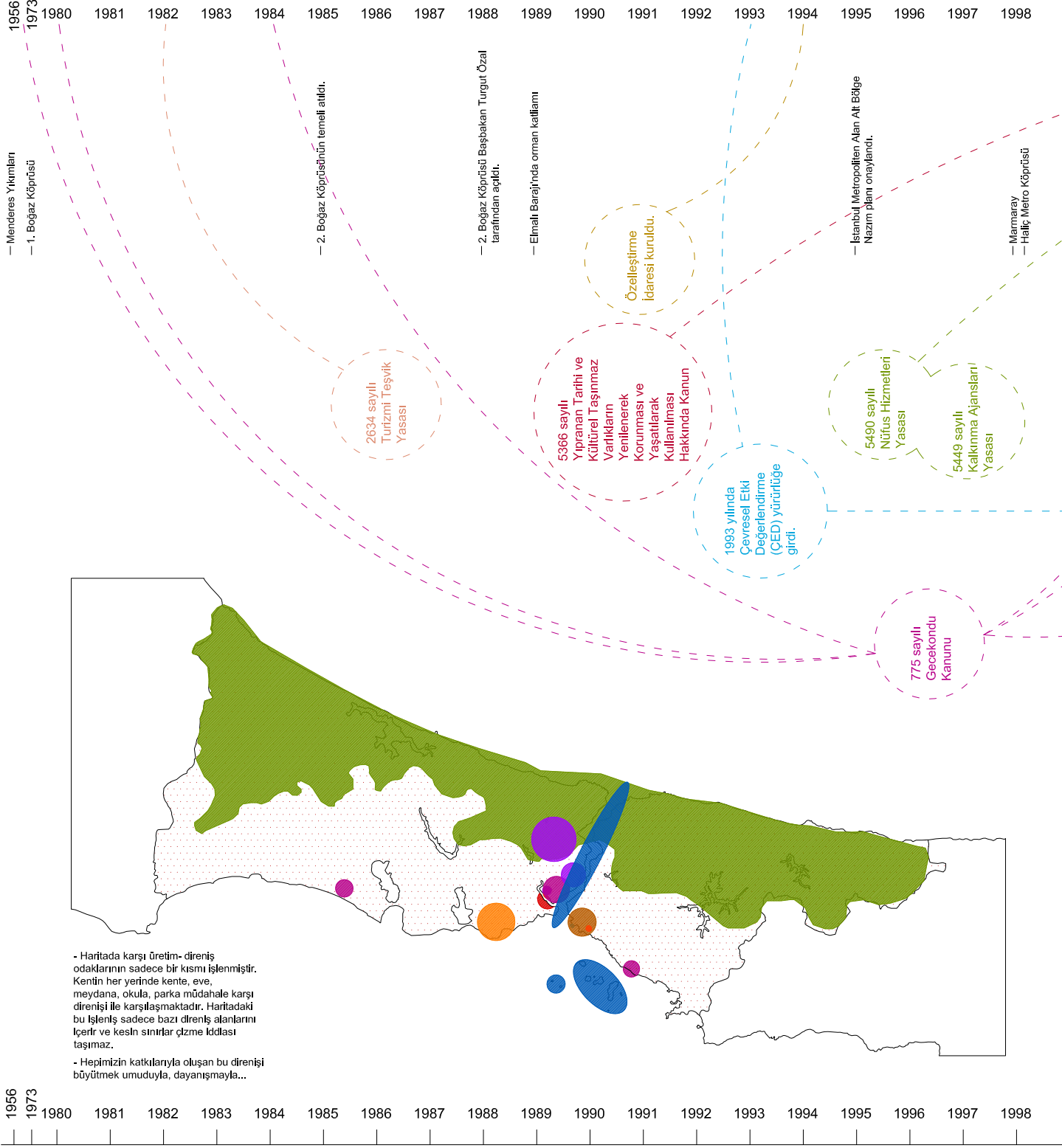
9. Kalkınma Planı



1999	— Ali Müfit Gürtuna'nın Vizyon Projeleri — Marmara Depremi — Olimpiyat Stadyumu
2000	
2001	— İBB Başkanlığı'na Ali Müfit Gürtuna ikinci kez seçildi.
2002	Galataport
2003	— Anadolu Adalet Sarayı — Haydarpaşa Port — Alaköy Yat Limanı — Demirtören AVM — Ayazma Kentsel Dönüşüm Projesi — Sarıyer Derbent Kentsel Dönüşüm Projesi — Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi
2004	— İBB Başkanlığı'na Kadir Topbaş seçildi.
2005	— Üsküdar Meydanı Düzenlenmesi — Kartal Kentsel Dönüşüm Projesi — Sütlüce Kentsel Dönüşüm Projesi — Süleymaniye Kentsel Dönüşüm Projesi — Ayvansaray Kentsel Yenileme Projesi — Tarlabasi Kentsel Dönüşüm Projesi — Gaziosmanpaşa Sarıgül-Yenidoğan Kentsel Dönüşüm Projesi — İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel "Tasarım Merkez" (İMP)'nin hazırladığı 1/100 000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı' duyuruldu. — Mavi Şiir Projesi — Taksim Meydanı Yavalaştırma Projesi — Quasar İstanbul- Şişli Lüks ve Kanyak Fabrikası
2006	— Paşabahçe Şişecam Fabrikası — İstanbul Finans Merkezi Alışveriş — İstanbul Finans Merkezi Alışveriş — Yenikapı Transfer Noktası ve Arkeopark Alanı — Tema İstanbul — Şişli Doğru Alanı ve Liman Projesi — İBB Başkanlığı'na Kadir Topbaş ikinci kez seçildi.
2007	— Yassıada Projesi — Alışveriş Minar Şişli Camii — Alışveriş Kentsel Dönüşüm Projesi — İBB Başkanlığı'na Kadir Topbaş ikinci kez seçildi.
2008	— Haliçport — 3. Boğaz Köprüsü ve Kuzey Marmara Otoyolu — 3. Havalimanı
2009	— Bebek- İstinye- Tarabya Tekneparkları — Tellerik Projeleri — 16/9 Kuleleri — Malepe Sahili Doğru Alanı — Düzenleme Projesi — Uzun Sahil Doğru Alanı — Çarşı Kentsel Dönüşüm Projesi — Sıvrada Projesi
2010	— Yeni Şehir Projesi — Haziran - Gezi Parkı protestoları
2011	— Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan "çığırın proje"sini açıkladı: Kanal İstanbul
2012	— Yeni Şehir Projesi — Haziran - Gezi Parkı protestoları
2013	— Yeni Şehir Projesi — Haziran - Gezi Parkı protestoları
2014	— Yeni Şehir Projesi — Haziran - Gezi Parkı protestoları
2015	— Yeni Şehir Projesi — Haziran - Gezi Parkı protestoları
2016	— Yeni Şehir Projesi — Haziran - Gezi Parkı protestoları
2017	— Yeni Şehir Projesi — Haziran - Gezi Parkı protestoları

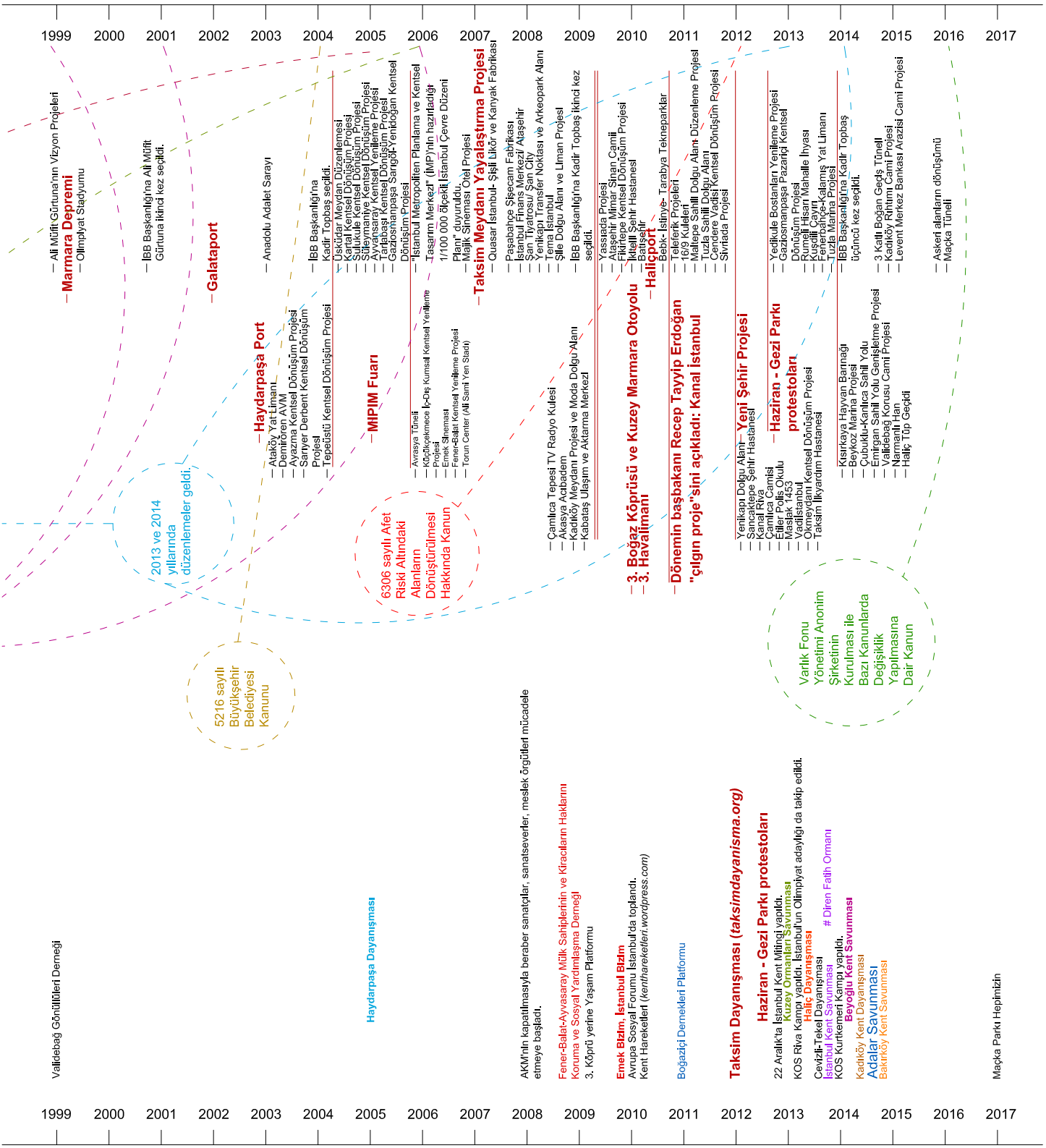
KENTSEL MÜDAHALELER

KENTSEL ve HUKUKİ MÜDAHALELER



KARŞI ÜRETİM- DİRENİŞ

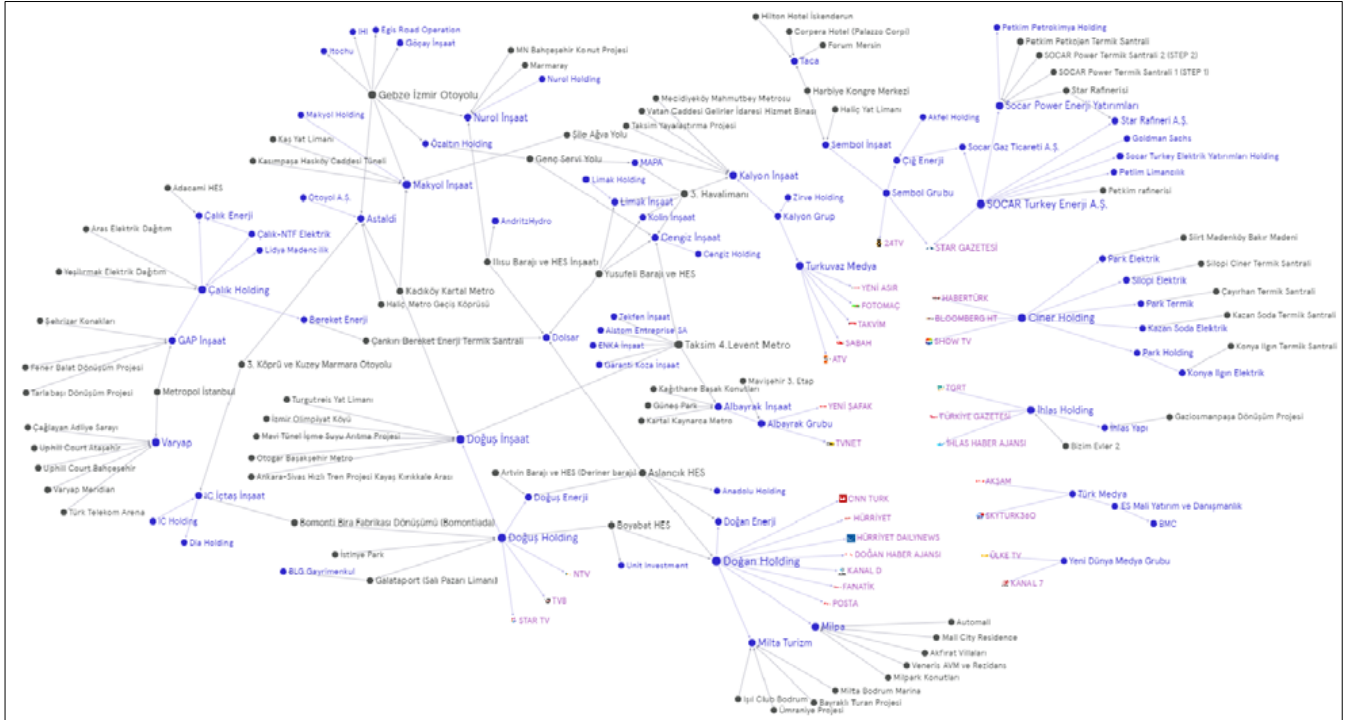
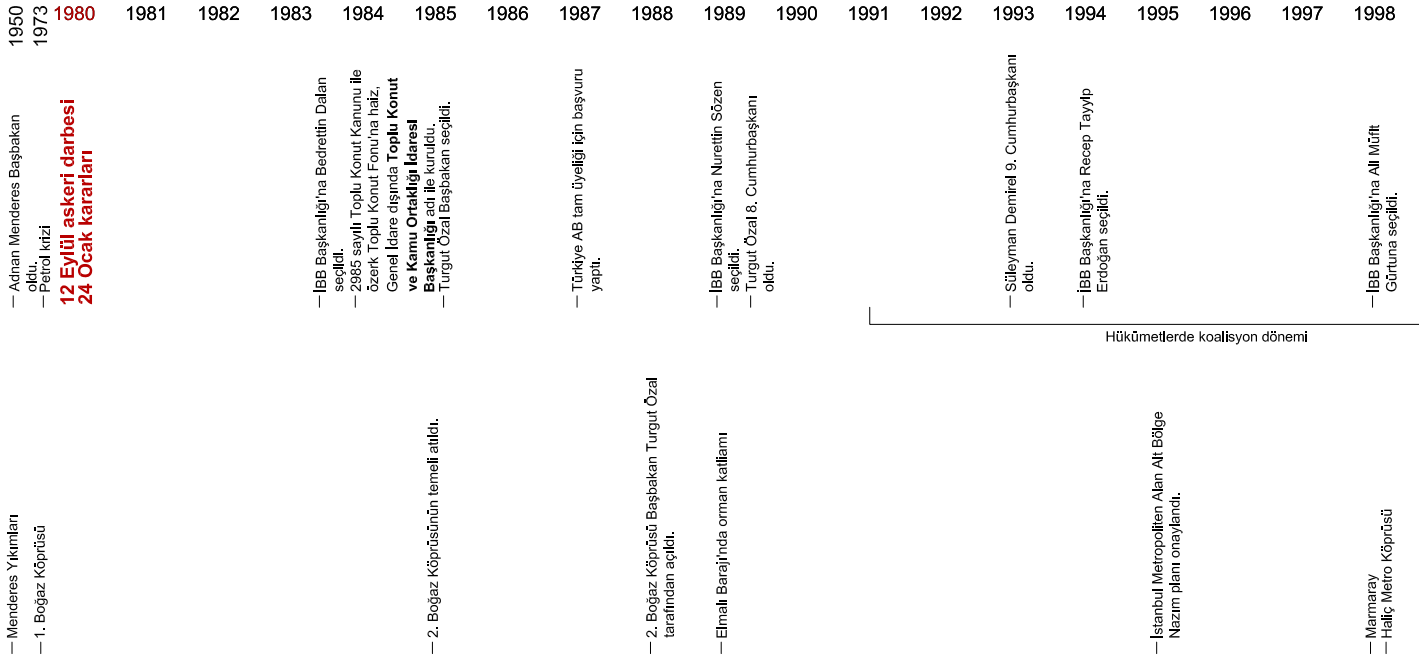
KENTSEL ve HUKUKİ MÜDAHALELER



● TMMOB 1954 yılında kurulmuş ve kurulduğu günden bu yana da kente karşı her türlü müdahalede kamu yararını savunmuş, direniş ve üretimin odağı olmuştur.

KARŞI ÜRETİM- DİRENİŞ

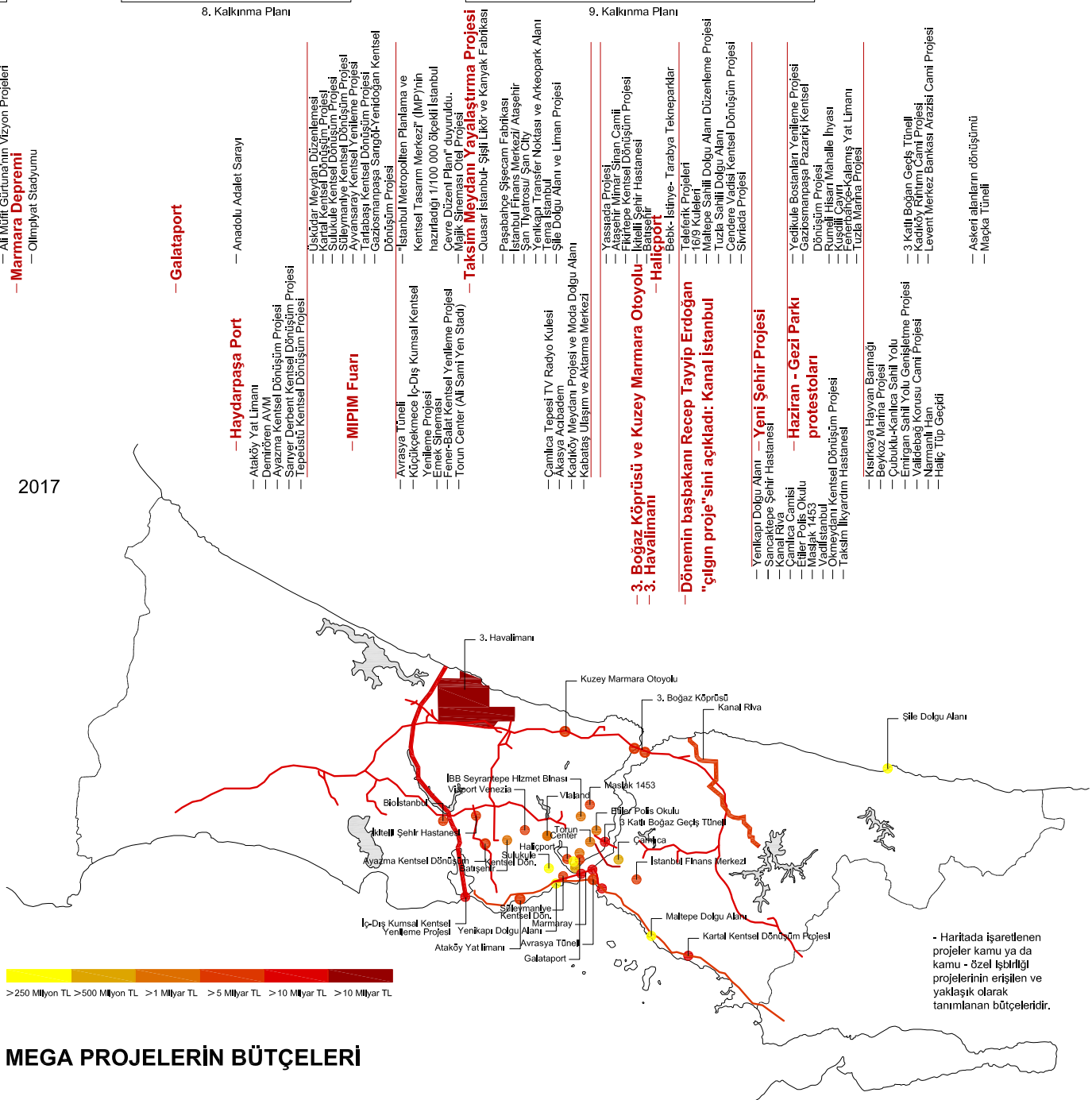
SİYASİ DÖNEMEÇLER - KENTSEL MÜDAHALELER



* mulsuzlestirme.org/turkiye-medya-sahipleri-agli/

MEGA PROJELERİN ŞİRKETLERİ

SİYASİ DÖNEMEÇLER - KENTSEL MÜDAHALELER





Kanal İstanbul

Projenin amacı/kapsamı nedir?

Projenin amacı ve kapsamı henüz belirlenmemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından "Çılgın Proje" olarak lanse edilen proje, 27 Nisan 2011 tarihinde yapılan sunumla duyuruldu. İstanbul'un Avrupa yakasında açılacak suyu ile İstanbul Boğazının tanker trafiğine kapatılması amaçlanmaktadır.

Projede güncel durum nedir?

Projeye ilişkin 2011 yılından itibaren çeşitli açıklamalar yapılmış olmasına karşın alınmış resmi bir karar bulunmamaktadır. Kanal güzergâhı olarak planlandığı düşünülen alan, "6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" kapsamında 08.09.2012 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile rezerv alan ilan edildi. Küçükçekmece Gölü'nde Karadeniz'e ulaşan 32 bin 500 hektarlık alanda havalimanı ve yeni şehir projeleri planlanıyor.

Rezerv alan olarak belirlenen bölge 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planında Sazlıdere İçme Suyu Barajı ve koruma sahası, tarım alanı ve kırsal yerleşim alanı olarak planlanmıştır.



Şekil 2 - İstanbul Çevre Düzeni Planı

Projenin bu hatta gerçekleşmesi durumunda içme suyu baraj olan Sazlıdere Barajı ve Küçükçekmece Gölü niteliklerini kaybederek suyunun bir parçası haline gelecektir. 6306 sayılı yasa kapsamında rezerv alan ilan edilen bu alan içinde tüm yetki imar planlarına ilişkin yetki Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndadır. Bakanlık tarafından bu alan için onaylanarak askıya çıkarılan bir plan bulunmamaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisinin 13 Şubat 2015 tarihli oturumunda, söz konusu alanda gerekli uygulamaların gerçekleştirilmesi için 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonu ile 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarının hazırlanması gerektiği belirtilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Boğaziçi İnşaat Müşavirlik A.Ş. (BİMTAŞ) arasında, "Kurumsal İşbirliği Protokolü" yapılması hususunda Kadir Topbaş'a yetki verilmiştir. Bu kapsamda İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Çevre Düzeni Planı Revizyonu çalışması sürdürülmektedir.

2011 yılından beri gündemde olan projenin finansmanı için çeşitli açıklamalar farklı zamanlarda yapıldı. TOKİ başkanı tarafından yapılan açıklamada hasılat paylaşımı, arazi satışı ya da inşaat satışından gelir elde edip finansmanı sağlanacağını ifade etmişti. İkinci bir gelir kaynağı olarak ise kanaldan çıkarılacak hafriyatla yapay adalar yapılması ve bu adaların üzerinde de rekreasyon alanları başta olmak üzere gelir getirici projeler inşa edilmesi, bu projelerden elde edilecek gelirin de kullanılmasının hedeflendiği açıklandı. Önemli bir finansman kaynağı ise Varlık Fonu olarak görülüyor. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Ahmet Arslan Kanal İstanbul projesinin güzergâhlarını nihai aşamaya gelmesi ile birlikte finans yöntemini belirlemek üzerine de çalışmaların devam ettiğini, yap-işlet-devret gibi bir modelin projenin büyüklüğü ve kapasitesinin büyüklüğünü nedeniyle yeni yöntemler arandığı ifade ederek Türkiye Varlık Fonu'ndan ilk destek Kanal İstanbul'a verileceğini açıklamıştı.



Şekil 1 - Proje sahası ve projeler (Sabah Gazetesi)

Varlık Fonu kurulmasına ilişkin kanun gerekçeleri arasında "otoyollar, Kanal İstanbul, Üçüncü Köprü, Havalimanı, Nükleer Santral gibi büyük altyapı projelerine kamu kesimi borcu artırılmadan finansman sağlanması" da gösterildi.

Dayanışmanın/karşı üretimin amacı/ kapsamı ve yöntemi nedir?

Kuzey Ormanları Savunması, İstanbul'un kuzeyinde yer alan ekosistemin kesintisiz olarak korunması için mücadelesini sürdürmektedir. Kuzey Ormanlarının niteliğini ve önemini kamuoyuna anlatılması birinci hedefidir. İkinci olarak ise Kanal İstanbul projesinin yaratacağı tahribata dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Nefes Ol kampanyası 3. köprü ve havalimanı ile birlikte Kanal İstanbul projesine karşı yürütülmektedir. Bu projeleri bütün olarak gören Kuzey Ormanları Savunması bu noktada mücadelesini yürütmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden, İstanbul Halkı olarak,

- Bütün uzmanların, mimar, mühendis ve şehir plancılarının İstanbul'un ölüm fermanı olarak nitelediği, gerçekleştiği takdirde hem nüfus, hem ekoloji hem de trafik açısından şehri yaşanmaz hale getirecek olan 3. Köprü, 3.Havalimanı ve Kanal İstanbul projelerinin iptal edilmesi,
- Bu projeler nedeniyle İstanbul'un akciğerleri olan ve şehrin az da olsa temiz hava almasını sağlayan kuzey ormanlarında yapılan doğa katliamının durdurulmasını, şimdiye kadar yaratılan tahribatın onarılmasını ve kesilen bölgelerin yeniden ağaçlandırılması,
- İstanbul'un kuzey ormanları bölgesinin, Çevre Düzeni Planı'nda olduğu gibi dokunulmaz alan olarak belirlenmesini ve korunmasını,
- Köprü ve havalimanı projeleri hakkında verilmiş olan ve uygulanmayan mahkeme kararlarının derhal uygulanmasını, uygulanmadığı süreler boyunca kararı ilgilendiren bölgelerde yaşayan insanların uğradığı zararların tazmin edilmesini

talep eden mitingler, doğrudan eylemler, basın toplantıları, imza kampanyaları, bilimsel raporlama gibi pek çok çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Dayanışmanın/ karşı üretimin güncel durumu nedir?

KOS son dönem kuzey ormanlarını 'kuzey İstanbul' a dönüştürme amacı taşıyan mega projelerin tetiklemeye başladığı 'yancı' projelerle de mücadele etmeye çalışmaktadır. Gerek kanal İstanbul güzergâhı sayılan bölgelerde yapılan acele kamulaştırmalara dikkat çekmeye yine mega projelerin etki sahası içerisinde bulunan dev askeri arazilerin inşaat sermayesi tarafından yutulmasına engel olmaya çalışmaktadır.

Kuzey Ormanları Savunması (KOS)

İletişim:

www.kuzeyormanlari.org

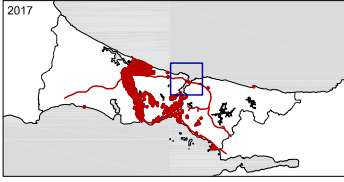
Mail: kuzeyormanlari@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/KuzeyOrmanlariSavunmasi>

Twitter: twitter.com/kuzeyormanlari

Instagram: [instagram.com/kuzeyormanlariSavunmasi/](https://www.instagram.com/kuzeyormanlariSavunmasi/)





3. KÖPRÜ ve KUZEY MARMARA OTOYOLU

"dünyadaki en geniş ve en uzun asma köprü"

NELER OLDU?

İHALE SÜRECİ

Yap-İşlet-Devret modeli ile 30 Mayıs 2012'de ihale edildi. İhalede 4 grup değerlendirilmeye alındı.

Salini-Gütermak OGG
Mapa İnşaat
Cengiz-Kolin-Limak-Makyol OGG
İçtaş İnşaat Sanayi Ticaret AŞ-
Astaldi OGG

4,5 milyar TL

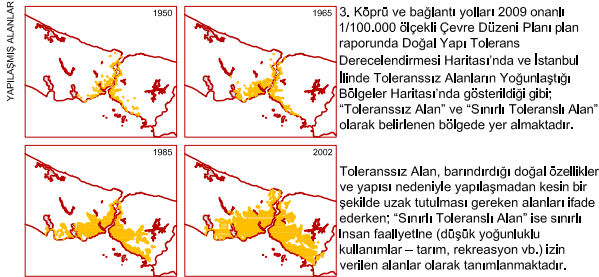
Müellifler: Michel Virlogeux, T- Engineering

135 000 araç geçişi ve **405 000 dolar** kazanç garanti edilmiş. Üstelik bu garanti, Yap-İşlet-Devret (YİD) modeliyle projeyi gerçekleştiren konsorsiyuma 2035 yılına kadar sağlandı.

"dünyanın en geniş köprüsünün maliyeti kamunun omuzlarında"

Ulaştırma Bakanı Ahmet Arslan durumu şöyle özetlemişti: "**Köprüden geçen de geçmeyen de para ödeyecek.**"

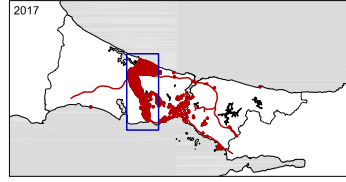
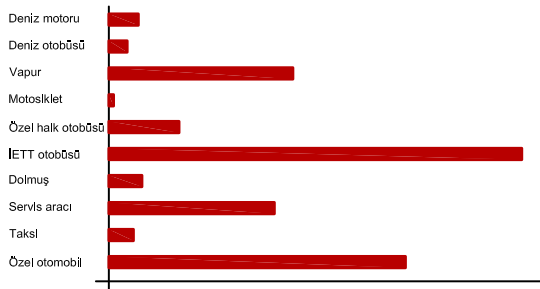
Kamu bankaları, Yap-İşlet-Devret (YİD) modeline göre yaptırılan ve "devletin kasasından bir kuruş çıkmayacağı" cumhurbaşkanı düzeyinde ilan edilen 3. köprü finansmanında önemli rol ve pay üstlendi. Proje finansmanı için imzalanan kredi sözleşmesi, **2,3 milyar dolar** tutarındaydı. 9 yıl vadeli bu tutara imza atan 7 bankanın üçü kamu bankası: Ziraat Bankası, Halk Bankası, Vakıfbank.



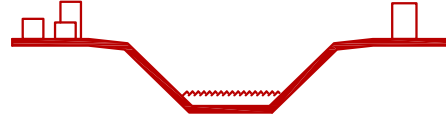
2009 yılında yürürlüğe giren, gerek İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş gerekse de dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından İstanbul'un Anayasası olarak takdim edilen "1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı"nda yürürlüğe giren İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda 3. Köprü yoktur.

Boğaziçi köprüleri üzerinden geçen araçların **%90'ı** yolcuların **%37'sini** taşıırken, geri kalan **%10'luk** toplu ulaşım araçlarının yolcuların **%63'ünü** taşıyor.

Anadolu ve Avrupa yakaları arasındaki geçişler ulaşım türlerine göre incelendiğinde;



KANAL İSTANBUL ve YENİ ŞEHİR



5 milyar m³ toprak bir yerlere (!) boşaltılacak.

Hesap edilen maliyet **10 milyar dolar**. Ancak Süveyş ve Panama Kanalı ile karşılaştırıldığında maliyetin **40 ila 50 milyar dolar** bulacağı tahmin ediliyor.

Kanal uzunluğu: **40-45 km**
Kanal genişliği yüzeyde: **145-150 m**
Kanal genişliği tabanda: **125 m**
Su derinliği: **25 m**



Kuzeyde en az **7 milyon** insanın yığıldığı bir yeni şehir

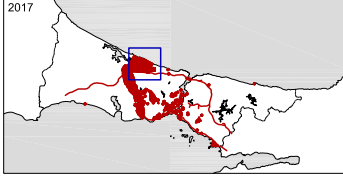
Toplam nüfusu **16 milyonun üzerine çıkmış**

bir İstanbul

Yeni Şehir'in **453 milyon m²**'ye kurulması planlanmakta ve bu planda **30 milyon m²**'yi Kanal İstanbul oluşturmaktadır.

Projenin detaylarını açıklanmamakla birlikte kanal üzerinde **6 köprü** ve en fazla **6 katlı binalar** inşa edilmesinin planlandığı açıklanmıştır.

Söz konusu alan, Bakanlar Kurulu Kararları uyarınca, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından "6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" kapsamında "Rezerv Yapı Alanı" olarak belirlenmişti. Ancak bu alanın yapılaşmaya açılması için yürütülecek plan ve projelerin, İstanbul'un 1/100 bin ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonu ile 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama planların uygun hazırlanması gerekiyordu. Bakanlık bu çerçevede, İstanbul'un kent bütünlüğünü gözetmek amacıyla, "Kurumsal İşbirliği Protokolü" yapma kararı aldı. İBB Meclisi, iktidar partisinin oy çokluğu ile İBB Başkanı Kadir Topbaş'a protokol yapma yetkisi verdi. Bu protokolle bundan böyle rezerv yapı alanı ilan edilen bölgenin planlama yetkisi Büyükşehir'de olacak.



76 500 000 m² alan
150 000 000 yolcu



1 301 128 m² ilk terminal alanı

4 terminal binası

165 yolcu biniş köprüsü

3 teknik blok ve hava kontrol kulesi

8 kontrol kulesi

6 bağımsız pist

16 taksi yolu

500 uçak kapasitesine sahip **6,5 milyon m²** apron alanı

70 000 araçlık açık ve kapalı otopark

tıp merkezi, oteller, ibadethaneler, kongre merkezi

NELER OLDU?

İHALE SÜRECİ

Yap-İşlet-Devret modeli ile 3 Mayıs 2013'te ihale edildi, Cumhuriyet tarihinin en yüksek meblağlı ihalesi

İhaleye 4 grup katıldı.

Makyol OGG	—	4 milyar Euro
TAV Havalimanları	—	22.110 milyar Euro
IC-Fraport	—	22.130 milyar Euro
Cengiz-Kolin-Limak-	—	22.152 milyar Euro
Mapa-Kalyon OGG		

Müellifler: Grimshaw, Nordic Office of Architecture, Haptic Architecture

7 650 hektar alanın;

6 172 hektarlık bölümü orman
1 180 hektar maden
660 hektar göl ve gölet
236 hektar mera
60 hektar kuru tarım arazisi
2 hektar fundalık



3. Havalimanı ve 3. Köprü beraber düşünüldüğünde bağlantı yolları için 8215 hektar; yani 8000 futbol sahası kadar yer tutmaktadır.

2013 verileri ile alandaki

ağaç sayısı 2 513 341 adet

ÇED Raporuna göre **657 950'si** kesilecek,

1 855 391'i Orman Bölge Müdürlüğü'nün izniyle taşınacaktır!

*NOT: 2014 tarihli ÇED Raporundan ağaç sayısı çıkarılmıştır.

NOT: Çevre Mühendisler Odası'na göre proje alanı ve etki alanında toplam **2,5 milyon civarı ağaç yok edilecek.

3. Havalimanı Projesi

Şu günlerde İstanbul'da inşası süren 3. havalimanı projesi; resmi görüşe göre, yetersiz havayolu kapasitesinin yükseltilmesi, ülkenin prestijinin artırılması, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve İstanbul'un zamane şehir kavramlarından "Aerotropolis" biçiminde dönüştürülmesi gibi bir takım amaçlarla hayatımıza sokuldu. Projenin; ÇED raporunda işaret edildiği üzere, günümüz mega kentlerinin "doğadan uzaklaşma" sorununa çare olarak önerilen bu kavramı İstanbul'a uyarlarken 61 milyon m²lik ormanlık alanı yok etme adımıyla işe başladığı düşünülecek olursa, burada amacı öğrenmek için sorulması gereken asıl sorunun "Hangi akla hizmet?" olduğu net şekilde ortaya çıkar. Bu amaçların sırf ortada bir amaç bulunsun diye sıralandığı da, aslında uçaktan bakıp yerini belirleyenler dahil herkesin malumu. Gerekçeleri arasında ise, zaten toplumsal muhalefet, bilim insanları ve hukukçular tarafından çürütülmeyen yok.

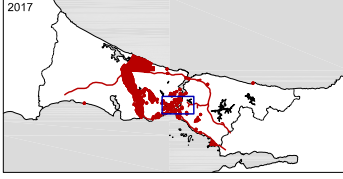
İstanbul'un kuzeyinde bulunan Yeniköy, Akpınar ve Ağaçlı köyleri boyunca Karadeniz'in kıyısına çöken, maliyet bedeli 10 milyar 247 milyon, ihale bedeli 22 milyar 152 milyon olan bir projeden bahsediyoruz. İhalenin gerçekleştirildiği gün euro 2,35 lira iken, bugün 3,90 lira seviyelerinde. Projenin "tıkırında" olduğu hissi algısını yaratmak için, harcanan tutarlardan ve sağlanan kredilerden çok bahsediliyor, fakat toplamdaki kar zarar dengesi ve kamu maliyesine bindireceği yükten bahsedilmiyor. Açıklanan ilk kredi paketi 70% oranında kamu bankalarından gelen kaynakla oluşturulmuştu. Dayatmacı doğasına uygun şekilde şeffaflığın da esamesi okunmayan bir süreç işletiliyor. Şimdise Ulaştırma Bakanı Ahmet Arslan'ın açıkladığı üzere kalanı Varlık Fonu'ndan karşılanacak (bu noktada Recep Tayyip Erdoğan'ın proje için devletin kasasından tek kuruş çıkmayacağını çok defalar söylediğini hatırlatmış olalım). Proje alanı Gezi Parkı'nın yaklaşık 2013 katı. İçine 25 tane Beyoğlu sığıyor. Hali hazırda iki tane havalimanı bulunan bir şehre yapılıyor. Mart 2015 verilerine göre 95 milyonluk yolcu trafiğiyle dünyanın mevcut en yoğun havalimanı olan Atlanta Havalimanı'nın yüzölçümü 1625 hektarken, ihtiyaç adı altında dayatılan bu projenin alanı toplam alanı tam 7650 hektar, yani 76 milyon 500 bin metrekare. Bunun yaklaşık 80%'i orman, yaklaşık 10%'u göl ve gölet ve kalan kısmı da tarım arazisi ve mera. Proje alanı batıda İğneada'dan doğuda Ağva'ya kadar uzanan Kuzey Ormanları'nın İstanbul geçişinin kuzey bölgesi, şimdilerde dekolv hattı projesiyle tehdit edilen Belgrad Ormanı'nın kuzeybatıdaki komşusu. İstanbul mandasının yetiştirildiği bölge. Bir milyon göçmen kuşun uğrak noktası, yaşam yolu. Terkos Baraj Gölü'nün su toplama havzası. Binlerce insanın yaşam alanı, geçim kaynağı, hafızası. Yani en azından izan ve vicdan sahipleri için. Diğerleri içinse 3. köprü ve Kanal İstanbul projeleriyle birlikte düşünülen bir entegre mega projeler ağına ihtiyaç duyduğu cazibe merkezi; rant cenneti. Şehrin kuzey ve güney kısımlarını birleştirecek olan ve lojistiği 3. Köprüyle sağlanacak, Kanal İstanbul'la da ana arter kotarılabilecek "Yeni İstanbul" kabus senaryosunun doğa kırmacı kitle afyonu.

3. havalimanı projesi, neredeyse on beş günde bir gelen iş cinayeti haberleriyle bugünlerde yoluna devam etmekte. Toplam 5 aşama öngörülmüş süreçte, projede yer alan 6 pistin ilk üçü ve ana terminal binasının inşasında mesafe kat edilmiş durumda. Proje alanında bulunan engebeler iş makineleriyle kesilerek düzlendi. Yaşam kaynağı toprak dozer müdahalesiyle hafriyata dönüştürülüyor ve bu hafriyat da yine alandaki çukurluklara dolduruluyor. Ama bitmiyor hafriyat, kalanıyla da deniz dolduruluyor. 3. havalimanı projesi, şehrin kuzeyinde bulunan can verici ekosistem mekanizmalarını, deniz ekosistemine boca ederek yeni rant alanları yaratmanın aracı olarak da kullanılıyor.

Bu kadar büyük, yaygın ve olumsuz dışsal etkiye sahip bir yıkım projesine karşı geliştirilen hareket de yaygın ve bir çok noktaya temas eder şekilde gelişerek devam etti, ediyor. Kuzey Ormanları Savunması, Gezi Direnişi'ni takip eden dönemlerden bu yana İstanbul'un kuzeyini ve Marmara'nın tüm ekolojik yaşam destek mekanizmalarını korumak üzere programlar geliştirdi ve hem sokakta, hem salonlarda, hem de proje etki alanlarında direniş örmeye çalıştı. 3. Havalimanı raporunu hazırladı. Gezi'den bu yana gerçekleştirdiği ve destek verdiği sayısı yüzleri bulan keşif, eylem, doğrudan eylem ve basın açıklamaları bunlardan bir diğeri. Proje alanlarına ilk günlerinden bu yana gerçekleştirdiği ziyaretleri, "Köyler Forumu" biçimine dönüştürerek örgütlenme adımına çevirmesi, projenin dokunduğu konuları ve risklerini, ilgili disiplinlerden uzmanların anlattığı çok sayıda forum ve panel düzenlemesi, KOS Medya aracılığıyla tüm bu birikimi, karşı argümanları ve argümanların ördüğü direniş toplumsal bilgiye ve hafızaya dönüştürmesi de projeye karşı geliştirdiği dayanışmanın diğer ayakları oldu. Projeyi kendi alanları üzerinden eleştirerek akıl dışılığını ortaya koyan ve dava açan meslek odalarıyla sürekli ilişkide oldu fikir ve gerekçelerinin yaygınlaşmasına destek oldu. Getireceği yıkımı sadece ülke içinde değil, tüm dünyada teşhir etmek üzere uluslararası basınla ilişkiler geliştirdi ve dünyanın bir çok önde gelen basın mecrasına projeye dair gerçekleri anlattı. Uluslararası dayanışmanın parçası oldu ve 3. havalimanı projesini de içeren ve tüm dünyada havalimanı projelerine karşı büyüyen ortak mücadelenin parçası oldu, yurt dışındaki direniş yapılarına destek verdi. Projenin yüklenici şirketi İGA'nın Ağaçlı Köyü'nde açmak istediği taş ocağına karşı da dava açarak hukuki mücadele başlattı.

KOS tüm bu süreci, her daim birbiriyle sürekli etkileşim halinde tuttuğu iki temel biçimi; yöntemi kullanarak ördü. Hiyerarşiyi reddeden, doğrudan demokratik karar süreçlerini kabul eden forum biçimi ve farklı grup ve bölgelerden insanların bir arada bulunabileceği zeminler örme çabası. KOS'un 3 buçuk seneyi aşan bir süredir devam eden haftalık Cuma forumları, tüm İstanbul halkının katılımına, emeğine, birikimine ve fikrine açık.

Kuzey Ormanları Savunması (KOS)



GALATAPORT



Galataport Projesi

Galataport Projesi, özetle, Galata ve Kabataş kıyılarının özelleştirilmesi projesidir. Sali pazarı olarak bildiğimiz bölgeye el koyarak dönüştürme projesidir. Kruvaziyer liman fonksiyonunun, aslında bu özelleştirme, daha basit ifadeyle otelleştirme ve AVM'leştirme adına bir meşruiyet zemini yaratma çabası için kullanıldığını düşünüyoruz.

Yaklaşık 1,2 km'lik kıyı bandı ve çevresi kamusal bir bakış içerilmeden, toplumsal ihtiyaçlar gözlemlenmeden, söz konusu bölgenin rantabl özelliğine yaslanan ve yerin önceleyen bir yaklaşımla yapılaşmaya açılmaktadır. Meselenin esası bu olunca, kıyıya konulacak 3-5 bankla bir alanın kamusal nitelik kazanamayacağı açıktır. Üstelik, bu projeye özgü olarak bir yarı-kamusal alan tabiri icat edilerek hayata geçirilmek istenmektedir. Yani kıyılar, gerisine inşa edilecek otellerin süs havuzu, rekreasyon alanı işlevi görecektir. Proje alanının büyük bir bölümünün altına 3 katlı yeraltı otoparkı yapılacaktır.

Proje alanı içinde kalan 1,2 km'lik devasa alan, bariyerlerle çevrilerek büyük bir şantiye alanı yaratılmıştır. Proje kapsamında bazı binaların taşınmasına, yıkılmasına ve yerin altına girilmeye başlanmış durumda. Şantiye çevresindeki devasa reklam panoları, İstanbul halkına söylenen "deniz senin, şehir senin" gibi büyük yalanlarla bezenmiştir! Bazı tescilli eserler, "moving" sistemiyle taşınmaktan son anda kurtulmuştur. Boyutu büyük inşaat çalışmaları nedeniyle, Meclis-i Mebusan Caddesi üzeri ve ara yollardaki asfalt çatlamaya başlamıştır. Bunlar tespit edilip kaydedildi ve koruma kuruluna yollandı. Bu da aslında henüz yeni başlayan inşaatın o bölge için nasıl bir kabusla döneceğinin ilk işaretleri.

Bu proje hukuki açıdan oldukça tartışmalı, şaibeli kararlar neticesinde hayata geçiyor. Örneğin, ÇED raporu tanıtım toplantısı engellenmesine rağmen, sürecin arkasından dolanılarak işe devam edilmektedir.

İstanbul Kent Savunması, başından beri Galataport projesine karşı mücadele veren Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi ile eşgüdüm içinde bir süreç yürütmüştür.

Tüm ülkeyi kasıp kavuran inşaat sermayesi şehirlerimize, kamusal ve yeşil alanlarımıza düşmanca saldırmaktadır. Özellikle Beyoğlu, kıyıları, yeşil ve kamusal alanlarına yönelik saldırılar nedeniyle adeta boğulmaktadır. Cihangir, Fındıklı ve Kabataş sirtlarında yaşayan yurttaşların manzarası uzun zamandır Galataport inşaatı nedeniyle devasa iş makinaları, vinçler, yıkımlarla iç içedir. Haftasonları ve bütün gece-gündüzler dahil olmak üzere bir şantiye gürültüsü de cabasıdır. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Galataport inşaatı içinde kalan Nusretiye Cami'nin hizasında, Cihangir sırtındaki yeşil alan Roma Bahçesi, ki manzarası doğrudan inşaat alanıdır ve İstanbul'un en güzel bakı teraslarından birisidir. Bölge sakinleri hem aşağıdan, hem yukarıdan inşaat terörüne maruz kalmaktadır. Kabataş yönündeki Martı projesi ve Fındıklı parkı inşaat üçgeninin son parçalarıdır. Yıllarca süreceğe benzeyen Galataport inşaatı, set üstlerinde yer alan evlerin, binaların çöküntü alanı haline gelmesine yol açabilecektir. İlerde bu bölgeler için de kentsel dönüşüm projelerinin önü açılacaktır. Ve elbette buralar için bir sosyal profil değişimi öngörülmektedir. Galataport kapsamında yaratılan mekansal dönüşüm, iktisadi ve sosyal değişimi beraberinde getirerek bölgenin altını üstüne getirecektir.

Beyoğlu ve İstanbul kent savunmaları Galataport Projesini bütün bu yönleriyle ve çevresindeki hareketlilikle birlikte ele alarak değerlendiriyor ve buna göre hem lokal, hem de genel bir mücadele örmenin çabasını veriyor ve vermeye devam edecek...

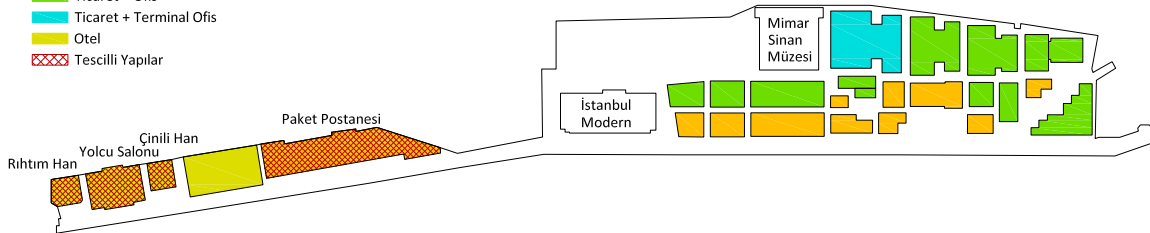
İstanbul Kent Savunması

İletişim:

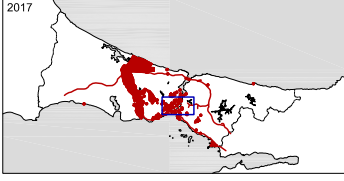
istanbulkentsavunmasi@gmail.com

İstanbul Kent Savunması Facebook ve Twitter hesapları

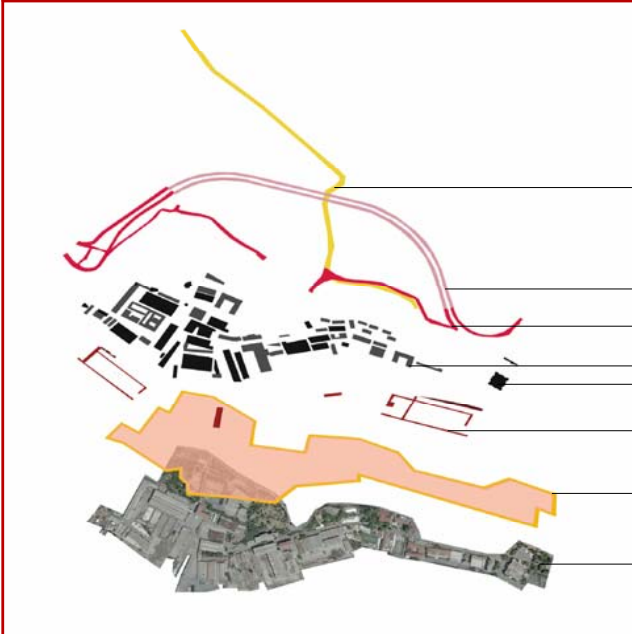
- Ticaret
- Ticaret + Ofis
- Ticaret + Terminal Ofis
- Otel
- Tescilli Yapılar



* 2015 tarihli Salıpazarı Kruvaziyer Limanı Projesi Nihai ÇED Raporu'ndan alınmıştır.



HALIÇPORT



Haliçport Projesi

Haliç Tersaneleri'nin Camialtı-Taşkızak Tersaneleri kısımları, 13/05/2013 tarihinde Resmi Gazete yoluyla, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü'nün, 3996 Sayılı "Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtırılması Hakkında" Kanun ve 2011/1807 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında belirtilen usul ve esaslar kapsamında "İstanbul Haliç Yat Limanı ve Kompleksi Projesi" adı altında, yap-işlet-devret modeliyle ihale edildi. 6 asırlık bir geçmişli olan Tersaneleri hedef alan bu ihale, bir buçuk aylık kısa bir süre içerisinde 02/07/2013 tarihinde yapılan ilk değerlendirmenin ardından, 24/07/2013 tarihinde "Cengiz İnşaat, Taca İnşaat ve Galeri Kristal" ile "Sembol Uluslararası Yatırım, Ekopark Turizm ve Fine Otelcilik" isimli iki girişim grubunun katıldığı bir açık artırma yoluyla gerçekleşti ve alan 1 milyar 346 milyon dolar bedel öneren Sembol Uluslararası Yatırım, Ekopark Turizm ve Fine Otelcilik grubuna verildi.

İhalede tarihi tersane alanı için önerilen program, "her biri 70 yat kapasiteli iki yat limanı, her biri 400 oda kapasiteli 5 yıldızlı iki otel, dükkânlar, restoranlar, kongre ve kültür merkezleri, sinema ve eğlence tesisleri, 1000 kişilik cami ve otopark" olarak geçiyor. Proje'nin, 4 yılı inşaat, 45 yılı işletme süresi olmak üzere 49 yılına Yap-İşlet-Devret modeliyle gerçekleştirileceği de ifade ediliyordu. Tersane-i Amire'yi yok edecek bu Proje'nin, Okmeydanı, Kasımpaşa ve Galata ile etkileşimi göz önüne alındığında daha büyük çaplı bir rantal dönüşümün önünü açmak üzere gündeme getirildiği açıkta.

İhalenin yapıldığı 1045 No'lu Ada'nın tamamı İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 22.03.1995 gün ve 6482 sayılı kararı ile belirlenen tarihi sit alanı içerisinde yer almakta olup, 1995'den 2009 yılına dek alandaki 39 yapının da tek tek tescilli yapılmıştır (Haliç Tersanesi dâhil tersaneler bütününde toplam 52 yapı tescil edilmiştir).

Tarihi, arkeolojik, endüstriyel, kültürel ve mimari miras olan Tersane-i Amire'nin yok edilmesi ile sonuçlanacak olan Haliç Port İhalesi'nin kamuoyuna yansması üzerine, uzun yıllardır alan üzerine çalışan kişiler bir araya geldiler ve Temmuz 2013'te Haliç Dayanışması'nın oluşturdular. Haliç Dayanışması bünyesinde tersane işçi ve emeklileri, TMMOB'ye bağlı Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası, Gemi İnşa Mühendisleri Odası gibi meslek örgütleri, İstanbul Barosu gibi meslek kuruluşları, sendikalar ve bu kurum/kuruluşların mensupları, Tersaneler komşuluğundaki Bedrettin Mahallesi gibi mahallelerin sakinleri ve mahalle dernekleri, siyasi parti temsilcileri, milletvekilleri, basın kuruluşları ve temsilcileri vd. konuya ilgi duyan kişi/kurumlar yer aldı.

Haliç Dayanışması oluşumundan kısa bir süre sonra 23/08/2013 tarihinde amacını açıkça ifade eden ve bu amaçlar doğrultusunda ilgili kişilere çağrıda bulunduğu bir basın metnini kamuoyu ile paylaşımına açtı. Dayanışma, ardından Haliç Port İhalesine karşı dava açan TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin dava metni hazırlıklarına destek oldu, Haliç Port için altlık olarak hazırlanan imar planları revizyonu yargıya taşındı, Haliç Port ÇED toplantısına itiraz etti, konunun gündemde kalması, hiçbir şekilde şeffaflık barındırmayan bu sürecin kamuoyu ile paylaşılması hususunda çaba gösterdi.

Tersaneler bir yandan parçalara ayrılırken Camialtı Tersanesi'ndeki donanım çoktan hurda olarak değerlendirilip(!) satılmış, alan Okmeydanı dönüşüm projesinin "denize açılan kapısı" olarak adlandırılarak Beyoğlu Belediye Başkanı ve bazı yatırımcıların dilinden düşmemeye başlamıştır. Basına yansıyan haberlere göre, son derece acelesi olan bu proje süreci gibi uygulamanın da hızla kotarılmak isteneceği, bu sürecin nice meslek insanının hayallerine, şantiye çalışanlarının da canına kastedeceği iddiasında bulunmak abartılı sayılamayacak kadar olasıdır... Öte yandan, Temmuz 2013'ten bu yana aktif olarak bu süreci yakından izleyen Haliç Dayanışması, bundan sonra da tersanelerin, kamu yararının ve kent hakkının peşinden gitmeye devam edecektir....

(Bu süreç hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. Mimar.ist, 2013, Güz, sayı 48, 97-105; Mimarlık, 2013, sayı 374, Mimar.ist, 2016, Kiş, sayı 55, 18-25).

Haliç Dayanışması

İletişim:

halicdayanismasi@gmail.com

Halic Dayanismasi Facebook ve Twitter hesapları

Havaray

Tünel

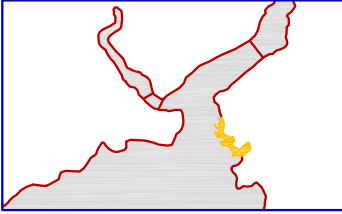
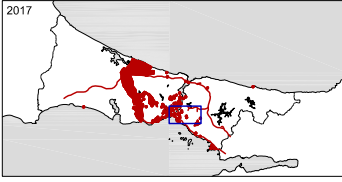
Yeni yapılacak yollar

Ek yapılar
Tescilli yapılar

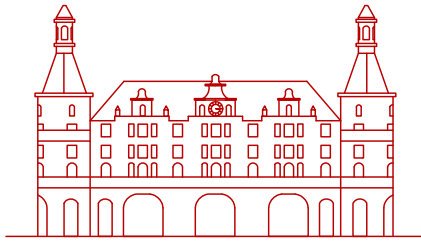
Marinalar

Proje sınırı

Mevcut durum



HAYDARPAŞA PORT



30 Mayıs 1906'da garın yapımına başlandı.

19 Ağustos 1908'de tamamlandı.

Mimarlar: **Otto Ritter** ve **Helmuth Cuno**
Haydarpaşa Garı alanı: **3836 m²**



13 Mayıs 2005'te "Toplum, Kent ve Çevre için Haydarpaşa Dayanışması" kuruldu.

26 Nisan 2006'da İstanbul 5 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu; Haydarpaşa Garı Çevresini "Tarihi ve Kentsel Sit Alanı" ilan etti.

28 Kasım 2010'da Haydarpaşa Garı çatısında **yangın** çıktı.

24 Ocak 2011'de "Tarihi Haydarpaşa Gar Binası, Müstemilatı Ve Yakın Çevresine Ait Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon ve Mühendislik Projelerinin Hazırlanmasına İlişkin" inale TCDD 1. Bölge Müdürlüğü'nce yapıldı.

Kasım 2011'de Haydarpaşa Garı, Kadıköy Meydanı ve Harem Otagarının bulunduğu bölgenin kültür, turizm, ticaret alanına dönüştürülmesini amaçlayan "1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı", İBB Meclisi'nde oy çokluğuyla kabul edildi.

Eylül 2012'de Haydarpaşa Garı ve Liman Dönüşüm projesi için nihai düzenleme karar AKPIII üyelerin çoğunluk oyları ile İBB Meclisi'nden geçti.

31 Ocak 2012'de son ana hat treni kalktı.

Haydarpaşa Garı trensizleştirildi; ancak **"Haydarpaşa Asla Yalnız Kalmayacak"** eylemleri karantıllıkta yapılmaya devam ediyor.

Haziran 2014'de restorasyon ihalesi sonuçlandı.

3 Eylül 2014'de Kadıköy Belediyesi restorasyon projesini reddetti. Restorasyona ruhsat vermedi.

Peki projede ne var?

Gara 100 bin m²'lik workshop, yeraltı otoparkı, yeraltı çarşı, çatı arasına yeni ve ek fonksiyonlar, avlu üzerini örten bir örtü, asansörler...

Ağustos 2015'de Harem bölgesi ile Haydarpaşa Liman ve Geri Sahası 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı şehircilik ilkeleri, planlama esasları ve kamu yararına uygun olmadığı gerekçeleriyle iptal edildi.

Restorasyon İhale Bedeli:
12,473,000 TL

Haydarpaşaaport

Haydarpaşaaport, Haydarpaşa Garı ve Limanı çevresinde 2003 yılından bu yana gerçekleştirilmek istenen kruvaziyer liman projesidir. Bu proje, Anadolu'nun Avrupa'ya açılan kapısı olarak yüz yılı aşkın süredir kamusal alan olarak işlev gören Haydarpaşa Garı ve limanı, yük indirme sahası ve depolama alanı ile gelişme alanı olarak ayrılmış kamusal alan üzerinde işlev değişikliği yapılarak yandaş sermayeye kaynak aktarma girişimi ile gündeme gelmiştir. Söz konusu alan, 1903 yılında denize kazık çakılarak inşa edilen ve daha sonra dolgu/genişletme işlemleri sonucu elde edilen 343.420 m²'lik Haydarpaşa Garı ve Liman sahasıdır.

İstanbul'un simgesel değerlerinden ve kent içi ulaşımın önemli bir parçası olan, Haydarpaşa Garı 100 yıllık aşkın geçmişinde tarihimizin çok önemli olaylarına sahne olmuş, Anadolu'nun batıya açılan kapısı konumuyla toplumsal belleğimizin önemli bir ögesi olmuştur. Tarihi, kültürel ve toplumsal belleğimizdeki belge niteliği ile 1. Grup aynen korunması gereken kültür varlığı olarak tescilli Haydarpaşa Garı ve yakın çevresi bu özellikleri nedeni ile UNESCO tarafından İstanbul Silüetinin vazgeçilmez bir varlığı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu alan afetini bekleyen kentimizin Anadolu yakasında tek toplanma ve dağılım merkezi olarak kullanılabilecek ve deniz ve demiryolu bağı nedeni ile kentin dünya ile temas kurabileceği tek alan olması özelliğini de taşımaktadır. Özgünlüğü ve çevresel değerleri itibarı Haydarpaşa Garı ve Limanı ve Çevresi İstanbul V Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 26.04.2010 gün ve 85 sayılı kararı ile kentsel ve tarihi sit alanı olarak tescil edilmiştir. Öte yandan alanın gözden çıkarıldığı 19.10.1990'dan itibaren çıkan basın haberlerinden anlaşılmaktadır.

Toplum, Kent ve Çevre için Haydarpaşa Dayanışması'nın kararlı şekilde yürüttüğü mücadele, başından bu yana tüm süreci hem kamuoyu ile paylaşmakta, hem de süregidenlere karşı bir direnç geliştirmektedir. Alanın tescil sürecinden, davalar açılmasına, düzenli Gar önü eylemlerine dek 12 yıla dayanan bu çok uzun soluklu ve kararlı çabalar, konunun öncelikli olarak gündemde kalmasına imkan tanımaktadır.

Tren ve vapur seferlerinin sonlandırılarak, Limanın gemi tahmil tahliye sayılarının azaltılarak bölgenin bir çöküntü alanı haline getirilmesine karşı 264 haftadır Pazar günleri 13.00 ila 14.00 saatleri arası Haydarpaşa Gar merdivenlerinde sürdürülen oturma eylemleri halen devam etmektedir. Diğer yandan bazı kazanımlar olsa da, Haydarpaşa Gar dönüşüm sürecinde, iktidarın gar ve liman alanını sermayenin kullanımına açma girişiminden vazgeçilmesi gibi bir durum yoktur.

Forumun Üstü

Forumun Altı

Haydarpaşa Dayanışması;

- İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 21.08.1997 gün ve 4542 sayılı kararı ile I. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen Tarihi Haydarpaşa Garı binası tarihi ve kültürel değerlerinin ulusal ve uluslararası koruma ilkeleri doğrultusunda; fonksiyonları korunarak restore edilmesini;

- Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun önünde bulunan ve kamuoyunun bilgisine sunulan "Koruma Amaçlı Plan" İstanbul V Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 26.04.2010 gün ve 85 sayılı kararı ile kentsel ve tarihi sit alanı olarak tescil edilen Haydarpaşa Garı ve limanı ve yakın çevresi değerlerini yok eden ve yaklaşık 3.000.000 m² inşaat öngören bir yağma planıdır. Anayasa Mahkemesinin 5335 sayılı yasanın 32. maddesinin 1. Fıkrasını iptal etmesinin ardından yasal dayanağı da kalmayan "Haydarpaşa Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı"nın derhal gündemden çekilmesini ve katılımcı bir planlama anlayışı ile değerlerine uygun planlanmasını;

- Gerek restorasyon ve gerekse planlama sürecinde evrensel planlamanın olmazsa olmazı katılımcılık temelinde Haydarpaşa Dayanışması bileşenlerinin süreçte gözlemleri statüsünde katılımının sağlanmasını talep etmektedir.

HAYDARPAŞA DAYANIŞMASI, HAYDARPAŞA GARI, LİMANI VE YAKIN ÇEVRESİ'NİN YAĞMALANMASINA İZİN VERMEYECEKTİR.

Haydarpaşa Dayanışması

İletişim:

www.kentvedemiryolu.com

www.mimarist.org

Haydarpaşa Dayanışması Facebook ve Twitter hesapları

Haluk Gerçek: Büyük Ulaşım Projeleri Rant Yaratmanın Araçlarıdır

Söyleşi: **Gül Köksal**

Gül Köksal: İstanbul'da uygulana gelen mega ulaşım projelerinin kentlinin ulaşım hakkına yönelik niteliksel karşılığı nedir?

Haluk Gerçek: Yerel ve merkezi yönetimlerin en temel görevlerinden birisi düşük ve orta gelir gruplarına, otomobili olmayanlara, yaşlılara, çocuklara, engellilere, kısacası toplumun her kesiminden insanlara ucuz, kolay, konforlu ve güvenli ulaşım olanağı sağlamaktır. Ulaşım hakkının bir sosyal hak olarak en belirgin biçimde ortaya çıktığı ölçek kentsel ölçektir. 1980'lerden beri yaşanan süreçte, büyük ulaşım projeleri bu temel ulaşım hakkına karşılık vermek yerine kentsel mekândan rant yaratmayı ve bu rantı paylaşmayı amaçlayan bir siyasetin önemli bir aracı olarak gerçekleştirilmektedir, çünkü kentlerde arazi kullanımı ve ulaşım arasında güçlü bir ilişki vardır. Arazi kullanım kararları bir yandan yeni hareketlilik talepleri yaratarak ulaşım ve trafik sorunlarını ağırlaştırırken ulaşım projeleri de geçtikleri yerlerde yeni yapılaşma ve nüfus artışını tetikleme ve zaman içinde kendi trafiklerini yaratmaktadır. Kentsel araziye metalaştırarak rant yaratan ve dağıtan siyaset için ulaşım yatırımlarının çok çekici olması bu yüzdendir. Ulaşım projeleri, işlevsel niteliğinden çok yaratacağı çarpan etkilerinden dolayı uygulanır hale gelmiştir. Buna en güzel örnek Yavuz Sultan Selim Köprüsü'dür. Kentin kuzeyinde mevcut yerleşim alanlarının çok uzağında yapılmış olan ve bu nedenle, mevcut köprülerde süregelen tıkanma sorunlarına karşın, kimsenin kullanmak istemediği bu köprü ve bağlantı yolları bir ulaşım projesi olarak değil, 3. havalimanı ile birlikte, kentin kuzeyindeki alanları yerleşime açarak rant yaratmak için tasarlanmış bir gayrimenkul geliştirme projesidir.

Yönetimlerin en önemli yanlışlarından birisi de kent ve yol mekânını kimlerin daha çok kullanacağı konusundaki yanlış tercihleridir. Trafik mühendisleri, geleksel olarak, yol ya da otopark kapasitesindeki herhangi bir artışı "iyileştirme" olarak tanımlarlar. Oysa bu, birçok farklı bakış açısından (yayalar, bölgede yaşayanlar,

estetikçiler ve çevresel kalite) bir bozulmayı temsil eder. Kentler insanlar içindir. Kentsel yaşamda ana hedef insanların kentsel etkinliklere erişmelerini kolaylaştırmaktır. Kentlerde ulaştırma çözümleri taşıtların hareketini değil insanların erişimlerini esas almalıdır, çünkü artan motorlu araç trafiğinin daha kesintisiz akabilmesini sağlamak için yapılan yollar, köprüler, köprülülük kavşaklar başlangıçta motorlu araç trafiğinin hızını biraz artırsa da, kısa bir süre sonra durum eskisinden daha kötü hale gelir. Trafik biraz rahatlayınca otomobil kullananlar artar ve daha uzun mesafelere, daha fazla yolculuk yapılırlar. Yeni yolların yakınında trafik yaratan ya da çeken yeni yerleşimler ortaya çıkar. Yaratılan yol kapasiteleri kısa bir süre sonra dolar. Böylece insanlara ayrılması gereken kent meydanları birer kavşak olmakta, kentliler yaya ya da bisikletle güvenli biçimde bir yerden bir yere gitmekte zorlanmakta, motorlu araç trafiğinin yarattığı kirlenme, sera gazları, kazalar ve zaman kayıpları sürekli artmaktadır. Yöneticiler, uzmanlar ve kentler olarak kente ve ulaştırmaya bakışımızda temel bir anlayış değişikliği gerekiyor.

İstanbul'da 2009 yılında onaylanan Çevre Düzeni Planı'nda kentsel gelişme modeli olarak iki temel ilke benimsenmiştir: a) İstanbul'un gelişiminin doğu-batı ekseninde devam ettirilmesi, böylece kentin yaşam kaynağı olan kuzey ormanlarının korunması, b) doğu ve batı yönlerinde oluşturulacak yeni merkezlerle kentin gelişiminin dışarıya doğru açılması, böylece uzun dönemde yakalar arası geçiş taleplerinin azaltılması, kompakt alt kentler yaratılması. Bugün yapılmış ve yapılmakta

olan projeler göz önüne alındığında, kentin gelişme planının anayasası niteliğinde olan bu planın hiçbir geçerliliği kalmamıştır.

Bu projelerin ekonomik ve sosyal maliyeti arasındaki ilişki nedir?

Bunlar yatırım maliyetleri çok yüksek projeler: YSS Köprüsü'nün maliyeti 3 milyar \$, Avrasya Tüneli'nin maliyeti 1 milyar 250 milyon \$. Dünyanın en pahalı havalimanı olacak olan 3. havalimanının maliyeti-



Haluk Gerçek.

nin ise 35 milyar dolar olacağını yetkililer söyledi. Bu projeler yap-işlet- devret modeli ile yapılıyor ve yapımçı şirketlerle yapılmış olan sözleşmelerde dolar bazında belirli fiyatlar ve trafik garantileri verilmiş durumda. Örneğin Y. Sultan Selim Köprüsünde otomobiller için geçiş ücreti 3 \$+KDV ve günde 135.000 araçlık trafik garantisi verilmiş. Avrasya Tünelinde otomobiller için sözleşmedeki geçiş ücreti 4 \$+KDV ve günlük trafik garantisi ise 68.500 araç. Tünelden geçen araç sayısı ise şimdilik günde 20-25 bin kadar. Y. Sultan Selim Köprüsünden ne kadar araç geçtiğini bilmiyoruz, ancak trafik akım haritaları bu köprünün trafiğin en yoğun olduğu saatlerde bile boş olduğunu gösteriyor. Bu iki projedeki trafik garantileri nedeniyle, devlet yapımçı şirketlere günde yaklaşık 600 bin \$ fark ödemek zorunda. Bunun yıllık maliyeti 230 milyar doları buluyor.

Yapımçı şirketlerle yapılmış sözleşmelerden kaynaklanan bu maliyetler dışında ulaşımın ve özellikle karayolu ulaşımının topluma yüklediği toplumsal maliyetler de çok yüksek. Bunların başlıcaları trafik tıkanıklığından kaynaklanan zaman kayıpları, çevresel maliyetler ve kazalardan kaynaklanan maliyetler. Bu maliyetler genellikle kullanıcılara yansıtılmadığından toplum tarafından ödeniyor. Ülkemizde bu tür maliyetlerin gerçek değerleri konusunda veriler ve çalışmalar çok yetersiz olduğu için genellikle gelişmiş ülkelerde yapılmış çalışmalar esas alınarak bazı kabuller yapılıyor. Ancak İstanbul'un kuzeyinde doğal ve ekolojik eşikleri hiçe sayarak yapılan projelerin yarattığı geri dönüşmez tahribatı para ile ölçmek olanaksız.

Kentin ulaşım sorunlarının çözümünde nasıl, ne kadar bir etkisi vardır? Deniz ulaşımı, ulaşım ağlarının ilişkisi gibi konularda yeterliliği nedir?

Bu sorunun yanıtını yukarıda kısmen verdim sanıyorum. Kentin ulaşım sorunlarını yeni yollar, köprüler, tüneller, kavşaklar yaparak çözmek mümkün değil. Ulaşım sorunlarının temel nedenleri, kentin çok göç alması nedeniyle nüfusunun hızla büyümesi, bu büyümenin planlı bir kentleşme sürecine oturtulamamasıdır. Plan dışı ve çarpık bir büyümeye koşut olarak kentteki motorlu araç ve otomobil sayılarının çok hızlı artması, yetersiz toplu taşıma sistemi, yol ağındaki sorunlar, ulaştırma ve trafiğin etkin biçimde yönetilememesi ve denetim eksikliğinden kaynaklanan kapasite kullanım sorunları diğer nedenler arasında sayılabilir. 2015 yılında İstanbul'da kayıtlı otomobil sayısı 2,56 milyona, motorlu araç sayısı ise 3,62 milyona ulaşmıştır. Son 35 yılda İstanbul'un nüfusu yaklaşık 3 katına çıkarken motorlu araç sayısı 13 katına çıkmıştır (Tablo 1).

	1980	2015
Nüfus	4,70	14,70
Otomobil	0,20	2,56
Motorlu Araç	0,28	3,62



Tablo 1. İstanbul'da Nüfus ve Motorlu Araç sayısı (1980-2015) (Milyon).

Şekil 1. İstanbul'da iskelelere toplu taşıma ile 15 dakikada erişim alanı.

Deniz kenti İstanbul giderek denizden uzaklaşarak büyüyen, ucu olmayan bir mega-kent haline geldi. İstanbul'un denizden uzak tepelerine, vadilerine toplu konut alanları, AVM'ler, işyerleri ile yeni kent alanları kuruluyor. Burarda yaşayan, çalışan, alışveriş yapan insanların denizle hiçbir ilişkileri kalmadı. 2013 yılında yapılmış olan bir çalışmaya göre İstanbul'da yaşayanların % 22'si Boğaz'ı görmemiş. İstanbul'da yaşayanların ancak % 27'si (4 milyon kişi) ve işyerlerindeki istihdamın % 32'si (1,6 milyon) en yakın iskeleyle toplu taşıma ile 15 dakikada erişilebilen alan içinde yer alıyor (Şekil 1). Ancak denizin İstanbul'a sağladığı ulaşım olanakları yeterince kullanılamamakta. Denizin araçlı yolculuklardaki payı son 25 yılda hep % 2-3 düzeyinde kalmıştır. Boğazın iki yakası arasındaki yolculukların ancak 1/5'i denizyolu ile yapılmaktadır.

Ulaşım ve trafik sorunlarını azaltmak için arazi kullanımı ve ulaşım sisteminin birlikte planlanarak gereksiz ulaşım talepleri yaratılmaması, yaygın ve diğer toplu taşıma türleri ile bütünleşik ve kolay erişilebilir bir raylı sistem ağının kurulması, deniz ulaşımının olanaklarından daha fazla yararlanılması, ulaşım çözümlerinin araçların hareketini değil insanların sosyal ve ekonomik faaliyetlere erişimini kolaylaştırmaya odaklanması, ulaşım talebini azaltacak ve yönetecek ulaşım politikalarının uygulanması, kentte güvenli yaya ve bisiklet ulaşımının yaygınlaştırılması gerekir. ■

Haluk Gerçek, Emekli Öğretim Üyesi (İTÜ)

About the Mega Transportation Projects of Istanbul

In our folder we have realized a short interview with Prof. Dr. Haluk Gerçek, who is an expert of the transportation plans and issues of the big cities. The interview focuses on the questions about the citizen rights in the frame of new transportation projects and also stresses the economic and social outcomes of these projects. Prof. Dr. Haluk Gerçek also highlighted the multidimensional impact of the big projects on the problems of transportation which our cities face today. He as well puts the question of the relation with the sea transportation and these proposals and big projects.

Kent Suçu, İnşaat Terörüne Dönüşürken...

Emre Gürcanlı

Gündelik tartışmalarda giderek daha fazla kullanmaya başladığımız bir kavram “kent suçu” veya “kent suçları”. Öte yandan geçmişte çok da eskiye dayanan bir kavram değil. Kentsel dönüşümle, “mega”, “çılgın” projelerle ve onlara karşı mücadele edenlerin pratiğiyle şekillenmiş ve içi doldurulmuş bir kavram dersek yanlış olmayacaktır. Önce bu kavramın üzerinden kısaca geçelim ve kent suçlarının farklı bir boyutuna, bizzat mahallemizde, sokağımızda artık bir güvenlik sorunu haline gelmiş, “kentsel dönüşüm” adı altında gelişigüzel yıkılıp yapılan inşaatlara odaklanalım.

Bu alanda mücadele yürütenlerden Toplumcu Mühendisler ve Mimarlar Meclisi, bundan iki yıl önce kent suçlarıyla mücadele kararı aldığı anda ortaya öncelikle bir tanım koymaya çalışmıştı:

Kent Suçu Nedir?

Suç, hukuki bir kavram olarak kent ile ilişkilendirildiğinde çeşitli alt başlıklarda incelenebilir. Suç eyleminin, genel olarak Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) tanımlanan biçimiyle kent ile ilişkilendirilmesine sayısız örnek verilebilecek olsa da ceza yasaları kent suçunu tanımlamaktan uzaktır.

Uzun yıllardır ülkemizde “kent suçları”, “kente karşı işlenen suçlar” gibi kavramlarla tanımlanan ve asıl olarak kent yaşamını tahrip eden, kente ait olan kültürel, tarihi ve doğal zenginliklerin olumsuz yapısal değişikliklere uğramasına yol açan, kamu yararını gözetmeyen her türlü eylem bu kapsamda tanımlanmaktadır.

“Kent suçu”nun yalnızca TCK kapsamında ele alınması yeterli değildir. İmar, Belediye, Kıyı, Orman, Boğaziçi, Çevre Kanunu gibi birçok yasal düzenlemede bu suçun kent ile dolaylı ya da doğrudan bağlantısını gösteren düzenlemeler bulunmaktadır. Öte yandan kent suçunun yalnızca yasalar çerçevesinde ele alınmasının mevcut yasal düzenlemelerin bir dizi gayrimeşru özelliği bulunmasından ötürü sınırları olduğu da bir gerçekliktir.

Kentlerimizin ve doğal yaşamımızın bir parçası olan ekosistemde kalıcı yıkımlara yol açan uygulamaların ülkemizde sayısız örneği bulunmaktadır. Kente karşı işlenen suçlar ya da genel tanımla kent suçları, çeşitli eylemler sonucunda zarar gören kentler ve toplum ile kente zarar veren tarafların etkileşiminde ortaya çıkan bir suçtur. Bu suçun tanımı, tarafları ve sorumlularının yukarıda anılan şekilde yalnızca ülkemiz yasal mevzuatı kapsamında ele

alınması, kent suçunun faillerinin bizzat kanun koyucu mekanizmalardan kaynaklandığı düşünülecek olursa yanlış ve eksikli olacaktır. (URL 1)

Mimarlar Odası, İnşaat Mühendisleri Odası ve pek çok demokratik kitle örgütünün yaptığı etkinliklerde, yayımladıkları farklı yayınlarda bu kavramdan söz ediliyor. Daha da eskiye gidersek örneğin Çağdaş Yerel Yönetimler dergisi Eylül 1993 sayısında, bir panelde sunulmuş olan “Kente Karşı Suç Kavramı Üzerine Düşünceler” başlıklı bir bildiri (Yeter, 1993) ile yine aynı derginin Temmuz 2008 sayısında da “Kente Karşı Suç: Hukuksal Bir Çerçeve” başlıklı bir yazı bulunuyor (Karasu, 1993). Yeter (1993) “kente karşı suç” kavramının Türk hukuk sisteminde tek ve bütünüleyici bir kavram olmadığını ve ceza hukukundaki “suç” kavramından farklı bir kavram olduğunun altını çizer. Karasu (2008) ise “kenti kent yapan değerlere ve kentli haklarına karşı işlenen suçlar” diyerek bu suçların yalnızca kentin fiziki görünümü bakımından sonuçlar doğurmakla kalmadığını, daha geniş toplumsal ve siyasal sonuçlar yaratma potansiyeli de taşıdığını belirtir.

Doç. Dr. Gül Köksal ise, kent suçunun, bir anlamda öznenin kent olduğu ve bu özneye karşı işlenen suç temsil etmekle birlikte bir anlamda da kent hakkını ihlal eden tutumlar nedeniyle kentte yaşayan her türlü canlının hakkına zarar verme durumuna işaret ettiğini söylüyor. Diğer bir deyişle, kent bünyesinde yaşayan her canlının refahı, sağlığı, gelişimi ve benzeri tüm temel hak ve özgürlüklerini eşit ve adil bir biçimde gözetken bir anlayış karşısındaki her hareket, kent suçu olarak sayılabilir (URL 2).

Sonuçta yalnızca Türk Ceza Kanunu’nun değil, İmar, Belediye, Kıyı, Orman, Boğaziçi, Çevre Kanunu gibi birçok yasal düzenlemenin ihlali veya hüyleyle geçersiz kılınmasından söz edilebilir. Buna son zamanlarda özellikle hafriyat kamyonlarıyla terör estiren projeler de düşünüldüğünde, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ve Trafik Kanunu hükümlerinin de ihlali dahil edilmek zorundadır. Sözgelimi Kadıköy Kent Dayanışması’nın bildirisinde yer alan “kaza”lar bunu zorunlu kılıyor:

Kentsel dönüşümün yoğun ve vahşi bir şekilde gerçekleştiği Kadıköy’de inşaat araçları terör

estirmeye devam ediyor. 1 Yıl içinde 5 cinayet gerçekleşti. Hüseyin Özbudak, Fahrettin Kerim Gökay Caddesi'nde karşıdan karşıya geçerken öldürüldü. Kurbağalıdere'nin balçığını taşıyan hafriyat kamyonu yaya yolunda yürüyen Şule İdil Dere'yi ezerek öldürdü. Suadiye'de kaldırımda yürüyen Ayşe Altın, hafriyat kamyonundan düşen beton kalıplar altında kalarak öldürüldü. Geçtiğimiz hafta da Özge Kandemir, yük kamyonunun altında kalarak hayatını kaybetti. Bu hafta ise Erenköy'de bir işçi hafriyat kamyonunun üzerine devrilmesiyle can verdi. (URL 3)

Demek ki yaşamsal bir konudan söz ediyoruz. Demek ki kente karşı işlenen suç, kavramsal düzeyde değil bizzat somut bir şekilde insana, insan canına da kastediyor. Kente karşı işlenen suçlar, Kadıköy'de 5 yurttaşımızı bizden alıyor. Demek ki kavramı almak, açmak, genişletmek ve bir mücadele aracı haline getirmek gerekiyor.

"Kent suçu" kavramı, birbirinden bağımsız gibi görünen tekil suçları, sözelimi imara aykırı bir yapı ile çevreye zarar veren bir proje veya yoldan geçen birisine çarpan bir kamyon, bir araya getiriyor. Plansız, programsız, toplumun çıkarları yerine sermayenin çıkarlarını savunan, çevreyi, şehir planlamasını, estetiği, ulaşımı, gürültüyü, tozu, her türden güvenlik ve sağlığı hiçe çayan projelerden söz ettiğimizde, yalnızca geleceğimizi değil, bugünümüzü de bizden çalan bir süreçle karşı karşıyayız.

Bir Kent Suçu Kaynağı Olarak Kentsel Dönüşüm

"Kentsel dönüşüm" gibi masum bir isme sahip olmakla birlikte, verili ekonomi politikalarının neredeyse merkezinde yer alan bir yağma sürecinden ve plansız bir inşaat furıyası anlamına gelen bir bela ile karşı karşıyayız. Burada kısaca bu belanın sağlık ve güvenlik boyutlarından söz etmeye, bir farkındalık yaratmaya çalışacağım.

"Kentsel dönüşüm" adı altında yapılan yıkım işleri ve inşaat faaliyetlerinin yarattığı riskleri iki ana grupta toplayabiliriz:

1. Kentsel dönüşüm sonucunda şantiye haline gelen mahallelerdeki toza, gürültüye ve asbeste bağlı sağlık riskleri,
2. Yine kentsel dönüşüm ile birlikte yıkım faaliyetleri kapsamında yapı makineleri ve hafriyat kamyonlarının yarattığı ciddi güvenlik riskleri.

Kentsel dönüşüm 20 yıllık bir süreci kapsayan ve 7 milyon binanın elden geçirileceği 400 milyar dolarlık olduğu belirtilen bir yıkım süreci toplumsal boyutlarının tartışılması gerekmekte, yıkımlar sırasında işçi sağlığı ve iş güvenliği ve çevresel riskler de ayrı bir başlık olarak tartışılmayı hak etmektedir. Yıkımlar ve yıkım sonrası ortaya çıkan yıkıntıların kaldırılması/depolanması konusu ülkemizde net bir şekilde tanımlanmamış bir alan olup, söz konusu süreç büyük riskler barındırmaktadır. Bu risklerden birisi olan binala-

rın hemen hemen pek çok kısmında bulunan asbest ise toplum sağlığı açısından büyük bir risk arz etmektedir.

Asbest, lifli, yumuşak, ateşte niteliği değişmeyen, zayıf ısı ve elektriksel özgül iletkenlik, mikroorganizmalara direnç gibi özelliklere sahip madensel bir maddedir. Asbestin bu doğal özellikleri onu ideal bir yalıtım maddesi yapmaktadır. Uluslararası Kanseri Araştırmaları Ajansı (IARC), her yıl dünyada kanser yapıcı maddeleri düzenli olarak özelliklerine göre gruplara ayırır. Ajansın kanserojen maddeler listesinde asbest maddesi, "kesin kanserojen" tanımlanması ile 1. grupta sınıflandırılmıştır. Asbest, solunum ya da içme suyuyla vücuda girdiğinde başta kanser olmak üzere çeşitli hastalıklara yol açar. Asbest lifleri havayla alındığında bu liflerin büyük bölümü hava yolları hücrelerinde birikir. Bunların üst solunum yollarının yukarı bölümlerinde kalan bir bölümü boğazdaki mukus tabakasıyla birlikte balgamla atılır veya yutulur. Ancak bir bölümü akciğerin derin kısımlarına kadar iner ve vücuttan hiçbir zaman çıkmayabilir. Asbestin neden olduğu hastalıkların ortaya çıkması için 20-40 yıl arası bir süre geçmesi gerekir. Kansere neden olan asbestin üretimi, kullanımı ve piyasaya arzı ile asbest içeren eşyanın piyasaya arzını yasaklayan yönetmelik 31 Aralık 2010 itibarıyla yürürlüğe girdi. Daha önce kısmen yasaklanan asbest, tamamen yasaklı hale gelirken, Avrupa Birliği ile de bu

Mega projelerden kentin mega dönüşümüne dek her ölçekte ve gündelik hayatın en alanında çeşitli sorunlar yaşanmakta. Bunları iş cinayeti olarak adlandırmak lazım. Kadıköy Yoğurtçu Parkı'nda bir hafriyat kamyonunun altında ezilerek canından olan Şule İdil Dere, bu iş cinayetlerinden sadece birisi maalesef...



Mimar.ist'te Mega Projeler

Derleme: **Fatma Gül Eryıldız - Deniz Öztürk**

Mimar.ist İstanbul'daki mega projelere ve kentin dönüşüm sürecine ilişkin metinlere sık sık yer vermektedir. Bu nedenle daha önceden dergide yayımlanmış olan projelere bu dosyada değinilmemiş, önceki yayınların bir kaynakçası derlenmiştir. Aşağıdaki kaynakça, 2009-2016 yılları arasında bu sürece dair *Mimar.ist*'te yer alan bazı yazıları işaret etmektedir. Makaleler, konuları ve yıllarına göre tasnif edilmiştir.

İstanbul'un Dönüşümü

- Aktulga, E. (2016), "Ataköy'ün Gelişim Sürecinin Siyasi, Sosyoekonomik ve Teknolojik Bir Analizi", sayı 57, 109-112
- Özlü, N. (2016), "Dönüşen Beyoğlu Üzerine Notlar: Cercle d'Orient ve Emek Sineması Örneği", sayı 57, 24-30
- Diğer, İ., Z. Enlil (2015), "Geleceğini Turizmde Arayan İstanbul: Gerilimler, Çelişkiler", sayı 53, 25-27
- Oğuztimur, S. (2015), "İstanbul'un Turizm Taşıma Kapasitesi: Fiziksel, Sosyal ve Politik Bir Çerçeve Arayışı", sayı 53, 33-43
- Özden, E. Ö. (2015), "Turizmi Yönlendiren Yasa ve Örgütler İstanbul'u Geleceğe Taşıyabilir mi?", sayı 53, 43-52
- Sınmaz, S. (2015), "İstanbul'da Turizmin Mekânsal Gelişimini Yönlendirmede Gizli Tehdit: Mevcut İmar Plan Notları", sayı 53, 52-60
- Töre, E. (2015), "Dönüşümün Ekseninde İhtilaf Bir Sektör: "Emlak" Gölgesinde "Yeni" Bir İstanbul'a Doğru", sayı 52, 30-39
- Sönmez, M. (2015), "İnşaat Odaklı Büyüme, Kriz ve Kentel Dönüşüm", sayı 52, 39-43
- Baysal, C. U. (2015), "Kim/ler İçin Bu Dönüşüm?", sayı 52, 43-48
- Akay, Z. (2015), "İstanbul'u Yok Etmeden Dönüştürmenin Bir Yolu Var mı?", sayı 52, 52-48
- Arslan, N., E. Köseoglu (2015), "Beşiktaş İnönü Stadyumu ve Çevresi", sayı 52, 74-81
- Kozaman, S. (2014), "İstanbul'da Planlanan Büyük Projeler ve Etkileri Üzerine", sayı 51, 74-81
- Kuban, D. (2014), "İstanbul Geleceğin Kentine Dönüşür mü?", sayı 50, 64-69
- Çavuşoğlu, E. (2014), "Son 20 Yılda İstanbul'un Planlama ve Kent Yönetimi Mantığını Anlamak", sayı 50, 69-73
- Evin, E. (2014), "Global Kentin Üzeri Örtülmek İstenen Dönüşüm Hikâyeleri: Hamburg St. Pauli Örneği ve Gezi Protestosuna Dair Çıkarımlar", sayı 50, 85-88
- Aktan, E. Ö. A., Z. Yenen (2012), "İstanbul'un Kent Biçiminin (Makroform) Oluşumunda Ulaşımın Etkisi", sayı 46, 101-112
- Keleş, R. (2012), "Küreselleşme ve Kentleşme Kavramları Üzerine", sayı 43, 95-101
- Önkol, G. (2012), "Dönüşen Kentlerde Değişen Kimlikler: Toplumsal Bellek ve Özgürlük Yitimi", sayı 43, 101-107

- Yapıcı, M. (2011), "Tartışma: +12 / Afete Dönüşen İstanbul", sayı 40, 39-53
- Hasol, D. (2010), "Haliç Metro Köprüsü Üzerine", sayı 35, 12-16
- Yağcı, E. (2010), "İstanbul'dan Geriye Ne Kalacak?", sayı 37, 84-90
- Smith, C. (2010), "“Kimin Sokakları?": Kentsel Sosyal Hareketler ve Mekânın Siyasallaşması", sayı 36, 61-68
- Yapıcı, M. (2009), "Kültür ve Dönüşümün Dayanılmaz Cazibesi", sayı 34, 77-82

İstanbul'un Mega Projeleri

3. Havalimanı

- Bayraktar, Z. (2015), "3. Havalimanı Projesi'nin Yapımı, Tamamlanırsa Kaybeden İstanbul Olacaktır!", sayı 54, 12-17
- Erdin, K. (2013), "İstanbul Doğasını ve Coğrafi Yapısını Değiştirecek, Yıpratacak ve Yok Edecek Üçlü: 3. Boğaz Köprüsü - 3. Havaalanı - Kanal İstanbul", sayı 48, 35-42

Askeri Alanlar

- Alp, J. (2016), "Askeri Alanlar/Kışlalar: İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Yeni Gözdesi/Öznesi", sayı 57, 102-109

Boğaz Köprüleri

- Ekinci, K. ve Görgülü, Z. (2015), "İstanbul Boğaz Köprülerinin Meşrulaştırılma Gramerleri", sayı 54, 71-78
- Bayraktar, Z. (2013), "İstanbul'un Yaşam Damarlarını Kurutacak 3. Köprü Yapılmamalı!", sayı 48, 11-14
- Erdin, K. (2013), "İstanbul Doğasını ve Coğrafi Yapısını Değiştirecek, Yıpratacak ve Yok Edecek Üçlü: 3. Boğaz Köprüsü - 3. Havaalanı - Kanal İstanbul", sayı 48, 35-42

Galataport ve Cıvırı

- Gönül, H. ve Gürsel, E. (2016), "Karaköy Liman Bölgesi Dönüşüyor, Farkında mıyız?", sayı 57, 94-102

Haliçport ve Cıvırı

- Köksal, G. (2016), "Haliç Tersaneleri'nde Güncel Durum: Haliç Port ve Haliç Dayanışması'na Dair", sayı 55, 18-25
- Köksal, G. (2013), "Kent Yağmasının Yeni Hedefi: Haliç Tersaneleri", sayı 48, 97-105

Kabataş Martı Projesi

- Baysal, C. U. (2016), "Kabataş Martı Projesi: İstanbul'un Dubaileştirilmesi ve Mimarın Etiği", sayı 57, 14-18

Kanal İstanbul

- Saydam, C. (2016), "Kanal İstanbul", sayı 56, 15-23
- Erdin, K. (2013), "İstanbul Doğasını ve Coğrafi Yapısını Değiştirecek, Yıpratacak ve Yok Edecek Üçlü: 3. Boğaz Köprüsü - 3. Havaalanı - Kanal İstanbul", sayı 48, 35-42

Karayolu Tüp Geçit Projesi

- Ahunbay, Z. (2010), "Tarihi İstanbul'un Yeni Sorunu: Karayolu Tüp Geçit Projesi", sayı 38, 8-12

Dosyalar

- "İstanbul Nereye? İstanbul'un Makroformu Nasıl Biçimleniyor?", sayı 45 (2012)
- "Haliç'te Dönüşümü İrdelemek", sayı 42 (2011)

Murat Şanal: “Amacımız, Mimarlıkla İlgili Heyecanın Yeniden Oluşması”

Söyleşi: **B. Selcen Coşkun**

Bu sayımızda 2016 yılı Ulusal Mimarlık Ödülleri Yapı Dalı’nda ödüle layık görülmüş bir mimarlık ofisine yer veriyoruz. 2002 yılında kurulmuş olan Şanal Mimarlık ismini özellikle eğitim ve kentsel alanda hayata geçirdikleri projelerle duyurmakta. Şanal Mimarlık’tan Murat Şanal’la Arnavutköy’deki ofislerinde mimarlığa bakış açıları, tasarım anlayışları ve öne çıkan proje uygulamaları üzerine bir sohbet gerçekleştirdik.

Selcen Coşkun: Murat Bey, sohbetimize öncelikle mimarlık mesleğine bakış açınızla ilgili başlayabilir miyiz? Çalışmalarınızda sizi besleyen kaynaklar nelerdir?

Murat Şanal: Ofisimizi yaklaşık 2001-2002 senesinde kurduk. Ortak ilgi alanlarımız mimarlık ve kentsel tasarım araştırmaları. Her zaman kamusal ilgi ve bilgi odaklı alanlara büyük merakımız oldu. Özel bir proje yapsak da, bunlar bir yandan devam ediyor; birbirlerini etkiliyorlar. Tekil bir konu bile olsa, onun kentle girdiği etkileşimle ilgileniyoruz, çünkü herhangi bir yapının bile kentle paylaştığı pek çok arayüzü var, konumu, duruşu... Araştırmalarla, kent ve mimarlık arasındaki etkileşimi hep canlı tutmaya çalışıyoruz. Sürekli yürüttüğümüz araştırmalar, akademik araştırmalar değil, sadece ilgi alanlarımız doğrultusunda gelişiyor. Akademisyenlerle birlikte tartıştığımız konular oluyor, kentlerle ilgili... Mesela bunlardan bir tanesi pazar alanları; yaklaşık 8-9 yıldır gidiyor. Alexis Şanal’ın üzerinde çalıştığı bir konu. Kentte yer alan pazar alanları üzerine... Pazarlar, kentlerimizde büyük bir olgu... Pek çok yerde böyle bir paylaşım yok. İki saatte kurulup, sekiz saat çalışıp, iki saatte sökülüyorlar... 2 bin metrekareden 40 bin metrekare-

ye kadar büyüyebiliyor. Bunların bir kısmının araştırmasını yaptık. *The Pazar* başlığıyla güzel bir kitapçığını da bastık. Hem grafik sunumuyla, hem de araştırma olarak çok güzel sonuç aldık.

Bir de İstanbul ile ilgili bir oyun tasarımı (“HEYİgi”) yaptık. Çeşitli ilgi ve bilgi gruplarının yarattığı, uzmanların katkı verdiği tasarlanmış kartlar var. Bu kartlar karşılıklı bir diyalog kurmak, görüşmek için. Tüm kartlarda oldukça profesyonel ve gerçek bilgiler yer alıyor. Yakında yayımlanacak.

Tüm bu yan araştırmalar hepsi bizim mimarlığa bakış açımızı besliyor.

Kamusal alanda uygulamalarınız var. Bunların yakın tarihlilerinden biri de Bomonti Bira Fabrikası’nın açık alanında bir çalışma, “Bomontiada”.

Evet, orada bir kısmını tamamladık, hâlâ birkaç etabı sürüyor. Hatta etrafına bir etkisi olması hedefleniyor. Önünden geçen yolun tasarlanması vs gibi... Kendi içinde bir çekim gücü var zaten, bunun dışarı taşıcağını umuyoruz. Git-tikçe daha da sevilen bir yer oluyor. Rahatça toplanılan, paylaşılan alanların varlığı çok mühim. Bunların hepsinin bileşen noktası, ilgi grupları öbekleri ve de bilgi odaklı bir toplanma. Bence oldukça nitelikli yerlere dönüşüyor.

Kentsel ölçekli projelerinizle ilgili başka sorularım da olacak, ama söz gelmişken, bahsettiğiniz toplanma mekânlarından biri de kütüphaneler. Kütüphanelerle ilgili de bir dizi çalışmanız var. Robert Koleji’ninkini inceleme fırsatım oldu, çok beğendim. Hatta keşke lise yıllarına dönüp de orada okusam, dedirtti bana. Bilmiyorum, eski hali nasıldı? Herhalde yine kütüphane olarak kullanılıyordu.

Alanın hikâyesi şöyle: Söz konusu tasarımı isteyen ve reddeden iki grup vardı. Ancak

Alexis ve Murat Şanal
(Fotoğraf: B. Selcen Coşkun).



uygulama tamamlandıktan sonra karşı gelen gruplar bile çok sevdiler. Burası ilk yapıldığında kütüphane değilmiş. Oldukça büyük hacimli bir yapı. Kütüphane işlevi, yapıya verilen üçüncü fonksiyon. İlk başta tiyatro/performans salonu olarak kullanılmış. Ondan sonra spor salonu olmuş. Tiyatro, spor salonu, ondan sonra da galiba 1970’lerde kütüphaneye çeviriliyor. Biz bu projede yapıyı tarihi eser açısından yaşatmaya, yani hayatını sürdürmeye yönelik bir tasarım yaptık. Arşivlerde var olan tüm tarihçesini araştırdık. Vizyonumuz binanın yeniden ikonik değerini kazanmasıydı. Bu da kullanım değerinin artırılmasıyla gerçekleşebirdi. Kütüphanenin yanı sıra bir öğrenci merkezi olması gerekiyordu. Biz çalışmalarımızı araştırmalarla birebir somut verilerin üzerine kurmaya çalışıyoruz. Bu verileri umursamazsanız veya tasarımın arkasında bir veri bulunmadığı zaman, ortaya çıkan iş çok yüzeysel kalıyor; sadece “stillendirme” veya “giydirmeye” gibi bir şeye dönüşüyor. Gerçek verilerin üzerine inşa edildiğinde ve bu veriler paylaşıldığı zaman proje de herkes tarafından benimseniyor. Bu projede üzerinde çalıştığımız geçmişten gelen verilerden bir tanesi eski tiyatronun geometrik özellikleri oldu. Eski sahne geometrisini canlandırmaya çalıştık.

Projede geçmişin izlerini okunur hale çıkardınız.

Esasında Robert Kolej’in kütüphanesi, oldukça büyük bir kütüphane. İstanbul’daki sayılı büyüklükteki kütüphanelerden biri. Yapı, Boğaz’ın yamacında yer alıyor. Yapının Boğaz’a bakma, Boğaz’ı izleme niteliği üzerine yoğunlaştık. Boğaz’la çok iyi bir ilişki kurması, orda konumlanıyor oluşunun vurgulanması gerektiğini düşündük. Bina’nın mevcut cephesindeki açıklıkları biraz daha ortaya çıkararak, kullanıcıyı biraz daha oraya yönlendirerek yapıyı yeniden yapılandırdık. İki katı birbiriyle daha kullanışlı biçimde ilişkilendirdik. Aslında oldukça büyük bir operasyon oldu. Projenin tamamlanmasının üzerinden 2 yıl geçti. Robert Kolej’de öğrencilerin kütüphaneyi kullanma sıklığı, ziyaretleri çok artmış durumda. Kitap alma sayısı da bunun yarısı kadar artmış. Kütüphane, severek kullanılıyor. Yapı, şimdi yaklaşık 155 yaşında. İnşallah, üçüncü yüzyılına hazır etmişizdir, diyoruz.

Çok sevindirici. Bir de bu dönemde gençlerin nispeten daha az okudukları düşünülürse...

Hep sorgulanan bir şeydir, acaba bu yüzyılda kütüphaneye ihtiyaç var mı?.. Kütüphane tasarımlarımızdan ilki de kamusal bir yapı.



SALT Araştırma Merkezi’ne yaptığımız, eski Osmanlı Bankası içinde yer alan, herkese açık bir kütüphane ve araştırma merkezi.

Evet, ona gelmek istiyordum. O da çok sevilen ve ziyaret edilen bir kütüphaneye dönüştü.

Beklentinin üzerinde oldu ve tabii çok sevindirici bir şey. Yöneticiler sadece ders çalışmaya gelen kullanıcılar için yukarıda başka bir oda daha açmak zorunda kaldılar. Yukarıdaki çalışma odaları da çok güzel, onları da Selva’yla birlikte biz tasarladık. SALT öncesi, aynı kurumla tanışıklığımız Beyoğlu’nda Garanti Galeride 2005’te açılan sergimizle olmuştu, “Konum Bilinci” başlığıyla. O sergi de, mesela, araştırma serilerimizin bir parçasıdır. Sergi, Alexis Şanal’ın ismiyle geçer, prensipte sergiler kişilere atfedildiği için. Öyle bir prensipleri vardı, hâlâ geçerli-

Bomontiada
(Fotoğraf: İbrahim
Özbunar).



SALT Araştırma
(Fotoğraf: Iwan Baan).

liğini sürdüren. Bence en ilginç işlerimizden bir tanesidir o da.

Kütüphane tasarımlarınıza devam ediyor musunuz? İstanbul'un her ölçekte kütüphaneye çok ihtiyacı var.

Evet, çalışmalarımız devam ediyor. Geçen ay İstanbul'daki kütüphanelerle ilgili farkındalığı artırmak için bir etkinlik; bir "kütüphaneler yürüyüşü" organize ettik. Taksim'den SALT'a kadar yürüdük. Atatürk Kitaplığı'ndan başladık. Atatürk Kitaplığı, müthiş... Bize göre Türkiye'deki çağdaş mimarinin en güzel örneklerinden bir tanesi... Bizim hayalimiz bir gün onu restore etmek, yani büyütmek. Şehrin inanılmaz bir konumunda yer alıyor. Zaten orijinal projenin tamamı da yapılmamış. Arkasında da daha planlanmamış, yol tarafına doğru büyük alanlar var. Kütüphanecilerle de ilişkimizden dolayı oradaki ekiple de tanıştık. Toplantı odasını da istediğiniz zaman açıyorlar, kullanabiliyorsunuz. Öğrenciler maalesef yer bulamıyor, ya da

çok erkenden gidip sıraya giriyorlarmış. Atatürk Kitaplığı ile ilgili şurada, panoda asılı görüldüğü gibi bir çalışma yaptık. Mıknatıslı elemanlarla bir grafik oluşturduk. Bu işte mobilya firması Ersay'la birlikte çalıştık. Bir dönem boyunca kütüphanede bir pano yerleştirdik ve kullanıcılar buraya notlarını bıraktılar. Daha sonra bu datalar toplandı ve mekânın nasıl büyümesi gerektiğini bunlar üzerinden analiz ettik. Bir kodlama ile bunu bulmaya çalıştık. Oldukça ilginç bir çalışmaydı.

Bilgi insanları bir araya getirdiği için, bilgi-den doğan işte her şey, bilgiye dayanlı yapı çevrenin son derece önemli olduğuna inanıyoruz. Mimarlıkta sadece şehirler kurulmaz, şehir bilgisi de gerekli; yani tasarıma tekil olarak bakmamak lazım.

Evet, çok katmanlılık halini anlamaya çalışıp, bundan nasıl beslenebiliriz, biz ne katabiliriz o katmanın üzerine, gibi endişeleri taşımaktan bahsediyorsunuz.

Her şeyi de yüzde yüz tam doğru yapabilmek zorunda değiliz, ama en azından bu bakış açısıyla yol almaya başlarsak, küçük küçük adımlarla çok yol alabileceğimizi düşünüyorum.

Her projemizin yalnızca ihtiyaçtan doğan değil, bulunduğu konumla ilgili bağlamsal daha büyük bir konusu oluyor. Örneğin, Doluca Şarapçılık'ı yaptığımızda bile, "Şarap üreten binalar nasıl görünür?"den öteye, yapının ziraat veya fotosentezle olan ilişkisini anlatan bir fikir üzerine yöneldik. Güneye doğru kurgulanmış bir güneş saati tasarladık ve hasat dönemi başladığında orda ışık belli bir seviyeye geliyor ve oradan geçen tüm çalışanlar hasat döneminin başladığını öğreniyor. Bize göre çalışanlar da bunun farkına varabilmeliydi.

Veya SALT'taki kütüphane özelinde, kütüphanenin yerleştiği köşelerde öyle konumlar var ki, üzerinde bulunduğu sokakla ilişki kuruyor. Karaköy'deki meşhur Kamondo merdivenleriyle ilgili, örneğin. Bu ilişkiler gerçekten çok önemli. Bunun yanı sıra, mesela ahşabı modern bir şekilde kullanmaya gayret ettik. Bu yüzden yapıdan çıkartılan özgün ağaçlar, teknolojiyle işlenmiş birtakım yeni ahşaplar üzerine print edilip üzerine de CNC'yle kesilmiş ahşapların konumlanmasını tercih ettik. Hatta o ahşapların üzerindeki işlemler, kentin bu bölgesindeki ses kayıtlarından çıkartılarak yorumlanan birtakım bezemelere dönüştü. Kullanılan kumaşlar ise, mesela, Perşembepazarı'nın çatılarından çekilmiş fotoğrafların ayrıştırılıp bir araya getirilmesiyle oluştu. Bunlar bir araya geldiğinde binanın işlevini daha dışarıdan öteye taşıya-

cak ve kullanıcıyı konumla ilgili düşünmeye teşvik edecektir, diye düşünüyoruz.

Nerede bulunduğunuzun farkına varılmasını sağlayacak detaylar, diyebilir miyiz?

Evet, konumun coğrafyayla ilişki kurabilmesi lazım. Örneğin, Eldem'in kütüphanesinin konumu, şehirle ilişkili. Bence çok geleneksel, kültürümüzde olan bir şey. Böyle bir setlenme hep vardır, hem mahremiyet sağlayan, hem de etrafı izleme imkânı veren... İzlem-gözlem platformları oluşturmak. Bu, Şişhane Park projesi için de geçerliydi. Kenti izleme, konumun farkına varma. İnsan ömrü çok kısıtlı, gerçekten... Bir vizörden bakar gibi, içerdeki farkındalığı yaratmak önemli.

Belki buna odaklanarak mimari, mesleki sorumluluğumuzu da yerine getiriyoruz, mimarlar belki bunun için varlar. Tabii ki, mekânın iyi kullanılması, insana uygun olması, onlar işin olmazsa olmazı...

Bunlar işin en heyecanlı konuları, sonrası kolay. Ondan sonra mimarlık uzmanlığı giriyor işin içine. Esas işin zihinsel kısmı bu bahsettiğim... Bizim işlerimizin temel omurgasını bu konular oluşturuyor. Fikir ortaya çıktıktan sonra, o fikri besleyen, destekleyen tasarım öğeleri veya tasarım yöntemleri oluyor. Bunu mümkün olduğunca eğitimde ve gerçek hayatta katılımcı bir süreç içinde yürütmeye çalışıyoruz. Başka bilgi paydaşları veya veri paydaşları gerekiyorsa, önceden bilgilerini toplayıp yoğunlaştırmak istiyoruz. Tasarımda daha dinamik bir süreç işlemeye çalışıyoruz. Herkes bir tasarımın her konusunu anlamış veya kavramış olmak zorunda değil. Ekip, gitgide büyüyor. En ufak proje bile hayata geçmeye başlayınca, yüzlerce insanın hayatını etkiliyor. Tasarım profesyonelleri, yatırımcı, çalışan ekipler, uygulama, pek çok zaman binlere varan insanın hayatını etkilemiş oluyorsunuz bir şekilde.

Bir de zanaatları ön plana çıkartabilmek için dinamik bir süreç gerekiyor. İlerlemek insanın doğasında var. Sınırı görüp, ona göre ekibinizle birlikte bazı şeyleri çözmek ve detaylandırmak herkesin hoşuna gidiyor. En sonunda herkes gurur duyuyor.

Belki o da bir eğitimi içeriyor.

O da bir eğitim, evet, aynı şey normal akademik eğitimde de var. Akademik eğitimde de herkes biraz daha iyisini başardığı zaman, herkes daha çok gurur duyuyor. Mesela Doluca Şarapçılık projesi sırasında çalıştığımız Çerkezköy'de bir çelik ustası vardı. İnanılmaz biri, heykeltıraş gibi. Ben yaparım bu işi, dedi. Bir sürü insan

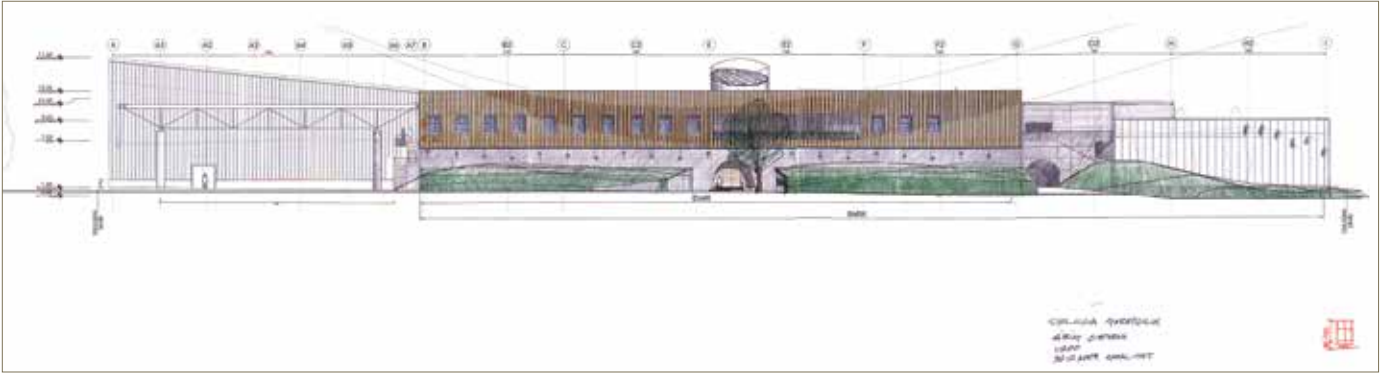


yapamıyor. Gerçekten de bir gün sabah atölyeye uğradık, çelik merdiven kirişini asmış duruyordu ve hepsi doğruydum. İnanamadım. İlgili ve bilgi gruplarının birbirlerini bulmaları önemli bir nokta. Bu öbeklerle, yani bir yapıda veya bir kentte bunlar farklı değil. Bir kütüphanede veya eğitim yapısında, ilgili ve bilgi gruplarının bir araya gelmesi daha doğal, çünkü bunlar kamusal veya yarı kamusal-yarı özel, insanların artık mahrem alanlarından çıktıkları ve bir paylaşım amaçlı gittikleri yerler. Sokaklar da böyle, meydanlar da... Özel hayatımızın dışında paylaşma ihtiyacımız var, çünkü insan paylaşmak zorunda, beslenmek için. Bunlar hayatımızı zenginleştiren konular.

Almış olduğunuz mimari eğitiminizle ve iş deneyimlerinize devam edecek olursak...

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık mezunuyum. Yüksek lisansımı Amerika'da Kaliforniya Üniversitesi'nde yaptım. Sonra orada bir süre çalıştım. Amerika'da da mimar olarak çalışma lisansım var. Bunu alabilmek için belli bir çıraklık dönemi sonrasında sınavlara girme hakkını kazanıyorsunuz. Eskiden toplam dört gün süren bir

SALT Araştırma
(Fotoğraf: Iwan Baan).



Doluca Şarapçılık giriş cephesi.

sınavdı bu, dokuz, bazı yerlerde on konu. Yüksek eğitim ve çalışma dönemini kapsayan toplam 10 yıl gibi bir akreditasyondan sonra bu sınava girebiliyorsunuz. Kendimce değerli yerlerde çalışmaya ve çalıştığım projelerde ilgi duyduğum konularda görev almaya gayret ettim. İlk tecrübem Colorado’da daha yapım odaklı bir işti. Mimari anlamda hızlı tasarım ve yapım yöntemlerini içeren bir çalışma. Daha çok dağ beldeleri, özel konutlar, karma binaların tasarımı ve uygulamasını içeren bir işti. Üç yıl sürdü. Oldukça yoğun bir iş temposu vardı. Orada iyi bir deneyim kazandım. İkinci işim, Los Angeles’ta eskiden Charles Moore’un kurduğu ofislerden bir tanesindeydi (Moore Ruble Yudell Architects & Planners). Charles Moore’u hiç görmedim, 1993’te vefat etmiş. Moore’un hayatta kurduğu çeşitli pratikler var. Hepsisi de çok başarılı bir şekilde devam ediyor. Bu da onlardan bir tanesiydi. Orada yeni bir nesil olarak çalışmaya başladık.

Keyifli olmuştur herhalde.

Evet, farklı gruplarla güzel konularda çalıştık. Avustralya’da bir konut merkezi, pek çok üniversite yurdu, üniversite ve eğitim alanları gibi... Laboratuvarlar... Onlar da çok zevkli çalışmalardı.

O arada mı Alexis Hanımla tanıştınız?

Alexis Hanım da orada çalışıyordu. Los Angeles’lı zaten. O da Southern California Institute of Architecture mezunu. 3-4 yıllık çalışma döneminde aynı ofiste çalıştık. Onun daha çok planlama ve kentsel tasarıma, benim mimarlık ve tasarım konularına ilgim vardı. 2000-2002 arasında artık buraya taşınmaya karar verdik. Alexis, MIT’de kentsel tasarımla ilgili bir master yaptı. 2002’den itibaren o da buraya yerleşti. Dolayısıyla birbiriyle örtüşen, birbirini pekiştiren pek çok alan var. Birbirimizden bu anlamda besleniyoruz.

Evet, onu da soracaktım. Partner olarak çalışmanızın faydaları var mı?

Evet, hem çok zevk alıyoruz, hem de işlerimizi farklı bakış açısından sorgulama imkânı

buluyoruz. Kent için iyi olan ne, mimarlık için iyi ne, bu tartışma aramızda hep geçiyor. Bence bu bize güç kazandırıyor.

2002 itibarıyla buraya dönmenizin sebebi, daha çok kendi uygulama alanınızı yaratmak için miydi? Orada başarılı bir çizgide ilerliyormuşsunuz... Yoksa Türkiye’ye dönmek aklınızda mıydı?

Ben baştan beri belli bir müddet orada deneyim kazanıp buraya gelmeyi hedefledim. Planım öyleydi. Çok şanslıydım, ABD’de de Türkiye’de olduğu gibi eğitim alanında çok iyi yol göstericilerim oldu. Yıldız’da çok şanslı bir dönemde eğitim aldım. 1989-1993 yılları arasında Yıldız’da aldığım eğitimden çok memnunum. Okuduğumuz dönemde çok güzel bir ekip vardı. Necati İnecioğlu, hoca olarak müthişti. Dönemin rektörü olan Süha Toner de. Uygulamacı çok yoktu, ama sağlam uygulama bilgisine sahip hocalar vardı. Benim ilk sınıftımdan beri hatırladığım, Zekiye Abalı, Hakkı Önel, Deniz Önder, İhsan Bilgin... Keza, Bünyamin (Derman) de eğitim görevlisiydi o zaman. Ankara’dan, İstanbul’dan çeşitli ekiplerin bir araya geldiği ilginç bir dönemdi bu. Süha Toner, o dönem herkesi bir araya getirmiş anladığım kadarıyla. Bizden bir evvelki nesil gerçekten mesleğini başarıyla icra eden ve önümüzü açan kişiler oldular. Onlar daha zor bir dönem geçirdi.

Buradan eğitime katkınıza geçebilir miyiz? Proje atölyelerine katkı sağlıyorsunuz diye biliyorum.

Zaman zaman katılıyorum. YTÜ, Bilgi Üniversitesi, kısıtlı olarak bazen İTÜ Mimarlık’ta da jüriler oluyor.

Eğitimde de benzer konular üzerine odaklanıyorsunuzdur, sanırım?

Çok sık stüdyo dersi yönetmedim; 2002’de yönettiklerim başarılı oldu. Yıldız’da bir kez yönettim ve çok yoğun, alışagelmedikleri kadar fazla üretim, neredeyse düşünceye çok az zaman vererek... Sadece bir fikir yarat, onu çok sorgu-

lama ve yapmaya çalış. Bir fikri üzerinde çok düşünüp yaptıkça, bu sefer insan çekingenleşmeye başlıyor. Benim gözlemlediğim, bilgi üzerine üretilmiş fikirler yapmaya yöneltildiğinde, daha değerli bir eğitim olacağı düşüncesindeyim. Mimarlığın uygulamalı bir meslek dalı olduğuna inanıyorum. Bir sanat dalı olduğuna inanmıyorum. Sanata bir kaçamak gibi sığınmamalıyız, diye düşünüyorum. O yüzden, mimarlığı uygulamaya geçirmek için çizim, maket gibi araçları gerçekten profesyonelce kullanabilmeliyiz. Maketlerde bir mükemmeliyetçilik aramak lazım. Değerli fikri aynı zamanda üretebilmek de gerekiyor. O üretim de kolay değil. Araştırmak gerekiyor.

Evet, doğru. Tasarım ve projeleriniz üzerine de biraz konuştuk. Bir de galiba Caferiye Han var değil mi, Mercan'da? O da çok ilginç. Gerçekleşti mi, yoksa proje aşamasında mı?

Han yapıları kültürümüzde önemli yapı tipolojilerinden biri ve çok sık rastlanan bir tipoloji. O yıllarda Boğaziçi Üniversitesi'ndeki erkekler yurdu için bir ön tasarım çalışması yapmıştık. Uygulanmadı. Aynı esnada Caferiye Han'la karşılaştık. Caferiye Han ile Boğaziçi Üniversitesi'nin, zamanın Robert Koleji'nin birinci erkek yurdu aynı yapı tipolojisine sahipti. Döküm çelik kolonları vardı. Fransa'dan ya Manchester'dan geliyor. İkisi de 25x25'lik bir avluya bakıyordu. Tarihçesini araştırdığımızda Robert Kolej'in erkekler yurdunun 1850'lerdeki müdürünün Eminönü'ndeki han binalarını incelemiş olduğu ortaya çıkmıştı. Bunlara benzer bir yapı istemiş ve yerel taşları kullanarak söz konusu yapıyı üç yılda tamamlatıyor. Tipoloji olarak han yapılarına çok benziyor. Caferiye Han da 19. yüzyıla tarihli. O bölgede atıl kalan bir küçük sanayi var. Mercan Yokuşu, İstanbul Üniversitesi ve Eminönü arasındaki ilişkiyi uzun süredir inceliyorduk, çünkü bunlar gerçekten Türkiye'nin ana belkemiğini oluşturan, finans merkezlerini oluşturan konular esasında. Ben şehrin belli bir dönem sonra yeniden kendi içine döneceğine inanıyorum. O yüzden çeperdeki yapılaşmadan ziyade, kent içine yatırım ve kent içindeki stokların kullanılması taraftarıyız. Bunlar hiçbir zaman ne sadece üretim, ne sadece turizm, ne sadece eğitime adanmalı; bunların hepsinin bir kompozisyonu olması lazım. En önemlisi eğitim ve bilgi, çünkü eğitim ve bilgiyi şehir içinde tuttuğunuz zaman, zaten diğerleri doğası itibarıyla gelişecek konulardır. Kalıcılık önemli. Eğer değişim gerekiyorsa o da olmalı, ama kalıcı bir işlev yaratmak mühim.

Caferiye Han'da da benzer bir durum söz konusu. Maalesef buradaki küçük ölçekli üretimlerin yurtdışına kaymasından dolayı o hanların hemen hemen hepsi boşalıyor. Mesela onların en meşhuru Büyük Valide Han; Büyük Valide Han'ın bile üst katları şu anda bomboştur.

Sizin burada çalıştığınız da üst katlar galiba değil mi?

Evet, zaten alt katlarında güzel, yerel bir işleyiş var. Umarız daha da çağa ayak uydururlar, ama üst katlar boşalmış, sadece depo alanına dönüşüyor. Çok üzücü... Bugünkü kullanıcıları arasında çanta tasarımı yapan bir kişi, bir düşünür ve bir yazar arkadaşımız var. Pelin Derviş'in ufak bir stüdyosu var. Bizim de vardı, ama ikinci bebeğimizden sonra hiç gidemez olduk. Haftada bir bile gidip şey yapacak bir yerimiz olsun istiyorduk. Bu konuya önyak olan arkadaşımız kendisi de eğitim hayatına dönüp sosyoloji okuyan bir arkadaşımız. Bu işi organize etti. Orada ufak bir stüdyosu var. Bu ilgi gruplarını çekmeye çalışarak burayı yaşatmaya çalışıyoruz. Orada inanılmaz bir üretim gücü var. Üretime dayalı işlevlerin oraya girmesini sağlayabilmek gerekli.

Doluca Şarapçılık
(Fotoğraf: Refik Anadol).



Bizim amacımız, mimarlıkla ilgili heyecanın yeniden oluşması. Kendi pratiğimizde bunu yapmaya çalışıyoruz. Bunun için de gerçekten deneyim gerekli. Bir maket yapmak bile çok önemli. Gezip görmek, deneyimlemek ve kendi kültürümüzün de geçmişine iyi bakıp sorgulayabilmemiz lazım. Birisi empoze ettiği zaman nasıl olması gerektiğini söyleyebilmemiz lazım.

Evet, kesinlikle... Acaba, biraz da katıldığınız yarışmalardan bahsedebilir miyiz diye düşündüm. Tarsus SEV var, ona davetliymişsiniz. Lapseki Hükümet Konağı ve Neşe Fabrikası (anaokulu) projesi de katıldığınız yarışmalardan.

Borusan'ın açmış olduğu anaokulu projesi, en heyecanlısı, en güzeliydi. Konuyu ilginç bulduğumuz ve sevdiğimiz alanlarla örtüşen konular olduğu zaman, onları denemek amacıyla yarışmalara katılıyoruz. Hepsi de o amaçlı katıldığımız projeler. Çıkan sonuçlardan gördüğüm şey ise, genelde deneme amaçlı bir seçim yapılmış olduğu. O yüzden aslında yarışmaların mimariye faydasını sonuç olarak çok fazla görmüyorum, genel anlamdaki mimariye. Neredeyse sadece uygulanabilirlik amaçlı ve de çok fazla risk almayan konular ödül alıyor. Bunun da bir yapısal ortama, çevreye değer katabileceği inancında değilim. Esasında yarışma kültüründe bunun tersinin yansıtılması gerekli. İyi bir mimari oluşturabilir, ama yeterince iyi bir fırsat yakalanmıyor, diye görüyorum.

Lapseki Hükümet Konağı ödül alan projeye de, sadece uygulanabilirlik, neredeyse nasıl inşa edilir anlamında bakılmış ve ödül verilmiş.

Son 15 yılda İstanbul'da şehrin mimarisini çok etkileyen mega projeler ortaya çıktı. Büyük dönüşüm projeleri gibi daha çok ekonomik değer üzerinden ilerlenen projeler. Size göre, mimarın etik sorumluluğu bu tür konularda ne olabilir? Nasıl hareket edilebilirdi? Türkiye'deki mimarlık ortamının son 15 yılını değerlendirirseniz ne söylemek isterdiniz?

Ben olumlu düşünüyorum esasında. Belki de genel yapımdan dolayı olumlu düşünmeye çalışıyorum. Konunun birkaç katmanı olduğunu düşünüyorum. Bir, bizden önceki nesil bizim önümüzü gerçekten açmıştır. Hiç değilse akademik anlamda tatmin edici seviyeye taşıdıklarını ve mimarlık tartışmasını ortaya çıkardıklarını düşünüyorum. Sanıyorum mimarlık 1980'lere kadar oldukça kaybedilmiş bir meslek dalı gibi görünüyordu. Ondan sonraki dönemde geliştiğini ve kendi içindeki kültürle daha iyi

etkileştiğini görüyorum. Mimarlığın 2000'ler öncesinde sadece bir stillendirme egzersizi olarak görüldüğü ortamdan, daha içerik odaklı bir pratiğe yönlendiğini gözlemliyorum.

Başarısız örnekler de oluyor. Başarısızlıklardan da bir o kadar öğrenmemiz gerektiğini düşünüyorum. Hepimiz eğitimden geçiyoruz, her şeyde aynı başarıyı gösteremiyoruz, ama bunlardan öğrendiklerimiz bence bizleri daha öte noktaya götürecektir. Başarısızlıklar, sonuçta bir laboratuvara dönüşebilir ve bunlardan öğrenebiliriz.

Kentle ilgili projeler sadece yüzeysel bir ekonomi üzerine mi kurulmalı? Nasıl bir ekonomik model kurulması gerektiği bir gerçeklik. Yapılı çevreyle ilgili hiçbir konu bir ekonomik model olmadan hayata geçirilemez. Bir kültür merkezinin bile faydası olduğunu ekonomik olarak kanıtlamak gerekli. Dolayısıyla bunlara ben olumlu yaklaşılmasını öneriyorum. Şu sebeplerle başarısız olduk, iyi bir yöntem ve süreç kurulmadı, diye değerlendirmeli ve bunlardan öğrenmeliyiz. Aşılacak o kadar çok engel ve yapılacak o kadar güzel şeyler var ki... Yapılan kötü örnekler bizi yıldırmmamalı, iyiye odaklanmalıyız, diye düşünüyorum. Kent içi gerçekten çok değerli, dolayısıyla kent içindeki stoka iyi bakmalıyız, iyi yaşatmalıyız. Burayı iyi bir geleceğe hazırlamalıyız. Kurgulanan çeşitli söylemlerin ("dönüşüm", "gelişim", "yenileme" gibi) içleri bomboş olmamalı. Gerçekten geleceğe yönelik bir gelişim istiyorsak, kent içinde toplumu oluşturan öğelerden biri olan bireylere ve ailelere yönelik, kendi kültürel ve entelektüel birikimlerini besleyecek okuldu, kültür merkezleriydi, eğitimdi, kütüphaneydi, bu ve benzeri donatıları sağlamamız gerekiyor. Bunlardan yalıtılmış bir toplum düşünülemez. Bu işlevleri de şehir çeperindeki mega projelerin parçası olan alışveriş merkezlerinde sağlayamayız. Alışveriş merkezindeki sanat furyası filan, bunlar yapışturma şeyler. Kent içinde iki bin yıldır yapılan doğru şeyler var. Bunların tekrardan değerini kazanacağı düşüncesindeyim, ama başarısızlıklardan da öğrenmek lazım.

Yani umutsuzluğa kapılmadan denemeye, iyi şeyler için denemeye devam etmek gerekli, diyorsunuz. Belki tartışma ortamı yaratmak, nerede hata yaptık ya da ne yapabildik, gibi sorgulamamız gerekli.

Nasıl bir model olsa daha iyi gelişebilirdi? Bizim pratiğimizde süreç çok önemli; sürecin tasarlanması. Demin bilgi paylaşımı ve bilgi alışverişi, bilgilerin toplanmasından bahsetmiştik. Bunların dinamik bir süreç içinde yapılması

ve tasarımın bu dinamizme izin vermesi çok önemli. Süreç tasarımı da, demin sizin bahsettiğiniz gibi, sadece çok tekdüze bir yerden bakıldığı zaman başarılı olmayabilir, ama sürecin iyi tasarlanması, düşünsel temelinden gerçekten hayata geçirmeye kadar bunun ekonomik modellerini de arkasında destekleyecek şekilde olması çok çok önemli. İyi bir süreç iyi bir sonuç doğurur, tersi de görülmemiştir.

Tasarıma öncelikle sürecin tasarlanmasıyla başlamayı uygun görüyorsunuz.

Başka türlü olamıyor. Bildiğimiz başka türlü bir yöntem yok, çünkü aynı konuyu karşınızdakiler de anlıyor o zaman. Süreci tasarladığınızda tüm karar vericilerle paylaşabiliyorsunuz. Onlar da sorunun çözüm paydaşı oluyor.

Uygulama aşamasında karşılaştığınız zorluklar olabilir, belki...

Uygulamada, karar verme aşamasında oluyor, ama dediğim gibi süreci hep birlikte oluşturduğumuzda ve eleştirel düşünebilen bir kullanıcı kitlesi olduğu zaman, zorluklar daha kolay aşılabılır diye görüyorum. Güçlü bir diyalogla birlikte çözüm arıyorsunuz; bu birliktelik gerçekten çok önemli. Herkesin bağımsız çalışmasından ziyade, biz kendi içimizde de birlikte çalışmalıyız. Meslek grupları olarak birlikte çalışma yaptığımız gibi, bir projeye yönelik kullanıcı kitlesiyle de birlikte çalışıyoruz. O zaman bir sorunla karşılaştığımızda hep birlikte çözmeye çalışıyoruz. Genelde karşılıklı bir diyalog ihtiyacı duyuluyor ve bence bu en değerli konulardan biri. Bizim birlikte çalıştığımız müşteri kitlesi gerçekten son derece ilginç, konusunda değişik bilgileri olan kişiler. Sanıyorum ilgi ve bilgi grupları birbirini çekiyor. Sadece belli konularda çalışma halimiz yok ama bu ilgi-bilgi grupları birbirini çekiyor. Bir konuya değer katan bir yaklaşım beklentisi olan bir kullanıcı kitlesiyle birlikte oldukça zevkli çalışma ortamı kurabiliyoruz.

2016 Yılı Ulusal Mimarlık Ödülleri'nde Yapı dalında size ödül getiren Şişhane Park, çok başarılı bir proje. Biraz üzerinde konuşabilir miyiz?

Kentin kaybedilmiş bir alanının tekrardan kazanılması ve yeni olanakları mümkün kılması açısından biz de önemli bir proje olduğuna inanıyoruz. İmar durumunda güzel bir imkân vardı, ondan faydalandık. Tasarladığımız teraslanmalarla 15 metreye yayılan seyir terasları yarattık. İzbe, tehlikeli alanlar oluşmamasına, engellilerin rahat erişimine öncelik verdik. Hiçbir çıkmaz sokağa imkân vermedik. Alanın bir kısmı belediyeye terk edildi. Bazı ticari alanlar ve evlendirme dairesi



belediyede. Tam meydana çıkarken, seyir teraslarının altında yer alan evlendirme dairesi de yaklaşık 200-300 kişilik bir salon. Böylece bizim binamızın içine metro bağlantısıyla ulaşılabilen bir evlendirme bölümü eklenmiş oldu. Şüphesiz gelecekte birtakım dükkânlar açılacak ve meydan daha da canlanacak. Bazı ticari oluşumlar da olması lazım ki, burası canlansın. Çay, simit, pasta, sandviç satan yerler...

Şişhane Park
(Fotoğraf: Olivve Wimmer).

Orada kaybedilmiş bir alan vardı, Refik Saydam Caddesi'nin ayırdığı. Projeyle bir açıdan baktığınızda aslında bütün Haliç'le birleşiyor. Hatta caddeyi geçen bir köprü yapılırsa diye hayal ettik ve o köprü hattının da sahanlıklarını bile ayarladık. Yani bir köprüyle gayet rahat o alan geçilip Haliç'e inilebilir...

Neden olmasın aslında?

Bize hep gülüyorlar. Metroyla ilişkilendirmeyi önerirken de gülmüşlerdi. Bırakın da, binayı ona göre ayarlayalım, bir kat daha aşağı gömelim ve metro bağlantısından insanlar doğrudan dışarı çıkabilsinler dedik. Aşağı yukarı çıkıp inmeden. Önce garipsediler. Ulaşım AŞ'ye gittik. Neden olmasın, dediler ve kabul ettiler. O yüzden iyimserimdir. Yapılmış bir tünele bağlantı açtık. Şimdi oradan düzayak dışarı çıkabiliyor. İKSV tarafındaki değil, öbür çıkışta yeni bitmiş bir yer göreceksiniz. Düzayak meydanın göbeğine çıkıyor, tam etkinlik alanına. Biz hatta İKSV çıkışındaki merdiven de iptal edilsin ki, buradan işlesin çıkışlar, diye teklif ediyoruz. Orda yer alan küçük büfe buraya taşınrsa... Hâlâ çarşı kısmının inşaatını belediye sürdürüyor. Biz de yardım etmeye çalışıyoruz.

Interview with Murat Sanal from SanalArc

Sanal Architecture was established in 2002 in Istanbul. Since then, its founders Alexis and Murat Sanal have been occupied both with designing and practicing architecture at different levels (from interior design to urban design projects like Bomontiada, Sishanepark) and conducting their own researches on their main interest areas which focus on place, urban design and urban characteristics of a city. Having re-designed the existing school library of Robert College for young people's use and SALT Research Library in Karakoy for a wider user group, they wanted to transfer their knowledge about libraries on a different scale and contributed to IInd Istanbul Design Biennial with a research on Eldem's Ataturk Library (Cevher: The Public Excellency Imagining the Future of the Public Library, 2014) and then one-day Libraries Walk project. SanalArc has taken part in some of the competition projects and received prizes. One of their latest projects, Sishane Park was awarded in 2016 with National Architecture Award in Building Category. We accomplished an interview with Murat Sanal at SanalArc's office in Arnavutkoy on issues like their approach to architecture, their and their recent practices.

Sonuçta gerçekten iyi bir park ve otopark yaptığımıza inanıyorum. Yatırımcı paydaşlar (Karaköy AŞ) İstanbul kökenli genç bir firma. Yatırım amaçlı bu işe baş koymuşlar. Ana görevi oluşturmak önemliydi. Müşteri kitlemiz buna el verdi. Bomontiada'da da, keza SALT'ta da öyle oldu. Doluca projemizin işvereni de... Karşılıklı, diyalogda zorlayıcı, tetikleyici zihinsel, güzel tartışmalar yaşadık. Çünkü diyalog olmadan gerçekten olmuyor, bu şüphesiz birlikte yapılan bir iş.

Şişhane Park'ı kullanıcılar da seviyor.

Hemen hemen hiç mekanik cihaz görmüyorsunuz. Sorumlu arkadaş, Ercan Ferit çok büyük ve güzel projelerde çalışmış ve inşaatı çok iyi yürüttü. Onsuz zor olurdu.

Belki yine İstanbul'un başka bir köşesi için belediyeyle ortak çalışma yaparsınız.

Bunları bir başarılı hale getirelim de. Bence küçük adımlar önemli... Bomonti'de de yavaş yavaş ilerler diye düşünüyorum. Daha o kadar yapacak şey var ki, küçük iyileştirmeler... İster istemez her geçişimizde şehrin değişik noktalarına bakıyoruz. Levent, Moda, Seyrantepe... O kadar ufak tefek iyileştirilecek, kentimizde yaşam konforunu artıracak alanlar var ki... Metrobüs giriş çıkışları, halkın genel erişim alanları... Yarışma konusunu burada yinelersek, gerçekten yeni tasarımcıların ortaya çıkması için yarışmaların açılması lazım ve bunlar adım adım uygulanmalı. Büyük bir projeyle bütün her şeyin değiştirileğine inanmak yerine, küçük ofislerin devreye sokulmasıyla uygulama boyutunda çok fazla etki sağlanabilir diye düşünüyorum. Bizim ofisimizde ekibimiz yaklaşık 10 kişiyi buluyor. Pek çok farklı şey üzerinde odaklanıyoruz. Bunun dışında o kadar çok mimarlık ofisi var ki, meslek dalımızı, tasarımı kültür olarak yaygın hale getirmek gerekli. Mesela Bomonti'de bunun bir kısmı deniyor, farklı tasarım alanlarını ortaya çıkarmak için etkinlikler yapılıyor.

Haklısınız. Maalesef burada söyleşimizi tamamlamamız gerekiyor, Murat Bey. Bize ayırdığınız zaman için çok teşekkür ederim.

Ben de teşekkür ederim. 

B. Selcen Coşkun, Yrd. Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Bölümü, selcen.coskun@msgsu.edu.tr

Şanal Mimarlık'ın uygulamaları yanı sıra hayata geçirdikleri diğer projeler için:
<http://pazarmaking.org/>
<https://www.behance.net/gallery/7850301/Pazar-Open-Air-Market>
<https://www.behance.net/gallery/20000763/HEY-Imaginable-Guidelines-Istanbul>
<http://hey.imaginableguidelines.org/>

Sınırdaki Olanlar - Marjinaler ve Mekânsal İzdüşümleri

Müge Özkan Özbek - Derya Yaman

Marjinalite, zaman-mekâna göre değişkenlik gösteren ve bundan bağımsız olmamak koşuluyla bir merkez-çevre ilişkisini içeren dinamik bir kavramdır. Kentsel marjinalite ise, marjinalite kavramında olduğu gibi farklı ölçek, zaman, mekân arasında değişkenlik gösterebilmektedir. Kentsel mekânda özellikli bir sokak veya bir bölge yerleşimler içerisinde marjinal olabilmektedir. Bu makalede kavramsal yaklaşımlar ışığı altında, gerek sosyal gerekse fiziki çevrede olan, sınırdaki kalan, farklı coğrafya ve farklı zaman dilimlerinde var olmuş yerleşim örnekleri üzerinden merkez-çevre paradigması incelenecektir.

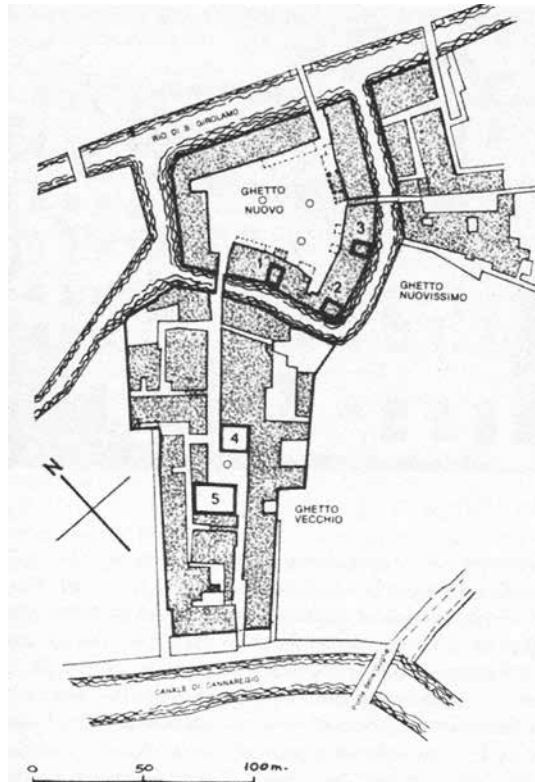
İnsanlar, tarih boyunca birbirlerinin dini tercihlerine, etnik kökenlerine, cinsel yönelimlerine, fiziksel engeller gibi birtakım fiziksel özelliklerine ya da farklı düşünme, görme, yorumlama pratiklerine bakarak, kendinden farklı olan ile arasına mesafe koymuş bu yüzden de birtakım dışlayıcı eylemlerde bulunmuşlardır. Günümüze kadar geçen süreçte “normal”den farklı algılanan, toplum düzenini sekteye uğratan eden insanların mekânsal soyutlamasını sağlamak için merkezden ayrı bölgelerde yaşamaları istenmiştir. Marjinal kesim denilen bu “farklı” sosyal yapılar, birçok zaman diliminde, kendi fizik mekân ve kültürel şablonlarında yer bulmaya çalışmışlardır.

Latince kökenli bir kelime olan *marj*, “işaret, sınır, sınır işareti” anlamına gelmektedir. *Marjinal*’in anlamı ise “kenara ait, asıl konuya dahil olmayan, bir kitabın dış kenarına yazılan notlar veya süsleme, ikinci olarak, toplum düzeninin dışında kalan” olarak tanımlanır (Nişanyan, 2009). Batı Avrupa’da ilk olarak ortaçağda kiliseye aykırı düşüncede insanlar olarak homoseksüeller, fahişeler, cüzamlılar ve entelektüel, evlenmeyi istemeyen kadınlar (cadılar) için telaffuz edilen marjinalite kavramı, hepsi için tek bir ortak özellik olan sosyal, politik ve ekonomik alanda dışlanmayı içermektedir.

Toplum ise, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan, üreten, ortak bir uygarlığı olan, yaşamlarını sürdürmek gibi birçok temel çıkarları için işbirliği yapan insanlar grubu olarak tanımlanırken, bu tanımlar yukarıda bahsedilen

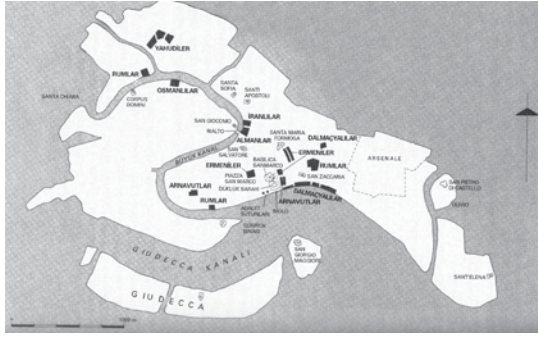
“marjinal” kavramının bize sunduğu tek başınlığı, farklı olmayı, merkez-çevre dinamiklerini açıklamaya yeterli olmaz. Bu noktada Ernesto Laclau’nun, “Toplum bir bütünlük değil, ‘ilişkili yarı kimlikler sahası’dır” tanımı devreye girebilir. Bunun devamında Foucault’ya göre modern toplumla hemen hemen aynı dili konuşan, birçok değerini paylaşan, belli bir toplumsal ve ekonomik rolü olan marjinal ise o toplumun bir parçasıdır. Fakat diğer taraftan da sınırlarda dolaşır. Marjinal olanın karşılanması mümkün ihtiyaçları ve kendine ait değerleri vardır. Marjinal sahip olduğu farklı değerler ile toplumu zenginleştirerek dönüştürecektir.

Zaman-mekâna göre değişkenlik gösteren marjinalite, bir merkez-çevre ilişkisini içeren dinamik bir kavramdır. Merkez-çevre kavramı ilk kez Amerikalı sosyolog Edward Shils (1975) tarafından ortaya konulmuştur. Shils’in “merkez” kavramıyla asıl anlatmak istediği, toplumun bütünleşmesini sağlayan ‘genetik bir kot’tur. Bu tanım çerçevesinde, “merkez” kavramının iki yüzü veya iki boyutu olduğuna işa-



Venedik Gettoları:
1) İtalyan mabedi,
2) Kanton mabedi,
3) Alman mabedi,
4) Levanten mabedi,
5) İspanyol ya da Prontina mabedi (Sennett, 2006).

1600 yılı civarında Venedik'te yabancıların oturduğu bölgeler (Sennett, 2006).



ret etmektedir: kültürel ve kuramsal boyut. Shils’in terminolojisinde merkez, bir yandan topluma yön veren değer ve inançları, diğer yandan bu değer ve inançlar üzerine inşa edilen kurumları ifade etmektedir. Kültürel boyutu ile merkez, esas olarak, “toplumu yöneten semboller, değerler ve inançlar düzeninin merkezidir” (Gönenç, 2006). Burada sözü edilen “çevre” olgusu, toplumsal sistemin içinde görünmeyen ama aslında farklı dinamikleriyle merkezi besleyen yapı olarak tanımlanabilir. Bu kavram, içinde-dışında, sınırında olmak açısından, çoğunluğun dışında kalmak, azınlık olmak anlamlarını da doğurur. Sınırdaki olanlar, her zaman için merkez ile diyalektik bir ilişki içerisinde, kendini yeniden üretme eğilimindedir. İç ve dış arasında duran başlangıçtaki o sert duruş ve ayrımcılık zaman içinde yumuşama göstererek karşılıklı bir alışverişe dönmektedir. “Marjinal” olan bireylerin fizik mekândaki yansımaları da “sınır”da olan/”marjinal” alanlar üzerine olmuştur.

Birleşik Devletler’de *getto*, Fransa’da *banli-yö*, İtalya’da *quartiere periferi* (dış mahalleler),



İsveç'te *problemområde* (sorunlu bölgeler), Brezilya'da *favela*: Metropolü meydana getiren mekânların hiyerarşisinde en altta yer alan, adı kötüye çıkmış bu mahalleleri isimlendirmek için Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Güney Amerika toplumlarının topografik lügatlerinde özel bir terim mevcuttur (Wacquant, 2010). Farklı coğrafyalarda farklı şekillerde isimlendiriliyor olsa da, toplumsal sorunların biriktiği, yeni yüzyıl kentlerinde dışlanıp sürgün edilmiş kesimlerin yaşadığı yerlerdir gettolar.

Tarihte bilinen ilk getto olma özelliğine sahip Venedik Gettosu, Yahudilerin yaşadığı/yaşamak zorunda olduğu bir yerleşmedir. Rahipler, 16. yüzyılda Engizisyonun etkisi ile Yahudileri kentten uzaklaştırmak istemişlerdir. Yahudiler dinlerinden dolayı sınırda olmalarına rağmen ekonomik açıdan merkezde yer alarak tam da bu merkez-çevre ilişkisi bağlılığını resmetmektedirler. Onların sağladıkları ekonomik faydalardan vazgeçmeyerek kontrol altında tutmak amacıyla; Yahudiler, kanallarla çevrili, geçitlerle ulaşımın sağlandığı, kapıların kilitlendiği bir alana yerleştirilmiştir.

Venedik, bu “kirli” ama gerekli Yahudi bedenleriyle uğraşmak için mekânsal bir çözüm aradı. Venedikliler bu bölücü cemaat arzusunu su üzerine kurulu coğrafyalarından yararlanarak gerçekleştirmeye çalıştılar. Yahudiler Venediklilerin koruyucu mekânlara kapattıkları ilk yabancılar grubu değillerdi. Yunanlılar, Türkler ve diğer etnik gruplar da tecrit edilmişlerdi (Sennett, 2006).

Yahudi toplumlarının yerleştirildikleri binalar, nüfusun yerleşebilmesi adına kendi içlerinde kat yükseklikleri 2 metreyi bulan dairelere bölünerek 7-8 katlı sağlıklı yapılara dönüşmüşlerdir. Binalar tipik Venedik dokusunun devamını oluşturan dar cepheli sıra binalardır. Bu yerleşmenin sınır özelliği gösteren öğeleri, kapılar ve geçitler, kanallar ve binaların duvar niteliğinde konumlanmasıdır.

18. yüzyılın sonlarında getto için yeni bir süreç başlamıştır. 1797’de Napoléon gettonun kapılarını açmış, “eşitlik” ve “özgürlük” söyleminden Yahudiler de yararlanmıştır. Bu dönemde, İtalya’nın başka kentlerinde zor durumda yaşayan Yahudiler Venedik’e gelmeye başlamıştır. 1866’da ise Venedik’in İtalya Cumhuriyeti’ne dahil olmasıyla gettodaki kısıtlamalar tamamen ortadan kalkmış, Yahudilere de eşit haklar sağlanmıştır. Yahudiler bu olayı Ghetto Nuovo’nun merkezinde yer alan anıtsal bir taş ile ölümsüzleştirmişlerdir. Mayıs 1964’te kabul edilen

Venedik getto binaları
(URL 1).

Walled City, genel görünüm (URL 2).

Venedik Tüzüğü'nde açıklanan tarihi anıt kapsamına da giren bölge, önemli bir tarihi olayın tanıklığını yapan kentsel bir yerleşmeyi oluşturmaktadır (Ateş, 2010).

Çin'in Hong-Kong kentinde 1950 yıllarında kurulmaya başlanan ve nüfusu hızla büyüyen Kowloon Walled City'de, II. Dünya Savaşı ile birlikte Çin'deki komünist baskıdan kaçan muhalifler ve iş umuduyla gelen göçmenler bölgenin sakinleri olmuşlardır. Kent dikine yükselmiş ve enine de gelişerek kendi içinde 4 büyük giriş kapısı olan kapalı bir kale şeklini almıştır. Kent bitişik nizamlı ve 10-14 katlı bloklardan oluşmuştur.

Kowloon Walled City, aslında yüksek yoğunluklu nüfusuyla, eski bir Çin askeri kalesiydi. Duvarla kaplı bu şehir, 1898'de yeni mahalleler Britanya'nın eline verilince, kuşatılmış bir bölge oldu. Kentin nüfusu, II. Dünya Savaşı sırasında dramatik bir şekilde arttı. 1950 ve 1970 yılları arasında, Hong Kong'daki bu "Duvar Şehir", "Triad"lar tarafından kontrol ediliyordu ve bölgede fuhuş, kumarhane işletmeciliği, uyuşturucu kullanımı had safhadaydı. 1987'de şehir artık 65.000 metrekarede 33.000 kişiyi barındırıyor (Dilek, 2011).

"Duvar Şehir" sakinlerinin çoğu diğer Hong Konglular gibiydi. Genelde yaşam, eğitim ve diğer sosyal konular için endişe içinde olan, çalışan insanlardı. Bu konut biçimi ve yaşam şekli, aynı zamanda sosyal bir grup da oluşturmuştu. Bu yaşama mekânında hayatlarını sürdürebilmek ve sağlıklı olabilmek için insanlar birbirine yardım ederek, ortak işler yapmaya başlamışlardı.

Elektrik, su gibi sorunlar çözüldükçe, kentte okul, ibadet mekânları, sağlık mekânları, yeme içme mekânları, üretim mekânları oluşmuştur. Üretim ve satış mekânları kentin zemininde yer almıştır. Üst katlara doğru konutlar yer almıştır. Çatı katları ise türlü gereksinimler için ayrılmış ve ayrıca birer sosyal alan olarak gelişmiştir (Öztürk, 2011). Walled City, diğer örneklerden farklı olarak tamamen ortadan kalmış, yıkılmış ve yerine bir kent parkı inşa edilmiştir. Barındırdığı binlerce insan şehrin farklı yerlerine dağılmada zorunda kalmışlardır.

Her toplumun söz konusu çağda sahip olduğu sınıf, devlet, mekân özelliklerine göre farklı marjinal grupların yaşadığı alanlar, mekânsal açıdan da "öteki", "sınır", "marjinal" yerleşimlerdir. Bu alanlar kimi zaman kentin uzağında fakat kent ile ilişkisini koparmayan yerleşmeler olurken kimi zaman da kentin merkezinde unutulmaya yüz tutmuş çöküntü alanları olarak karşımıza



Walled City sokaklarından bir görünüm (URL 2).



Çatılar kentin tek nefes alınabilen mekânları (URL3).

Kent parkından bir görünüm (URL4).

çıkabilmektedir. Berlin Kreuzberg bölgesi 1961'de Berlin Duvarı'nın örülmesi ile Doğu Berlin ile Batı Berlin arasında, tam olarak sınırda kalmıştır. Sağlık koşulları açısından oldukça sorunlu, sıhhi tesisatı yetersiz binaların yer alması ile özellikle Türk göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı üç tarafı Berlin Duvarı'yla çevrili olan bu eski işçi sınıfı mahallesi, 1989'da duvarın yıkılması ile kendini Berlin'in merkezinde bulmuştur. Berlin'in bir dünya markası olarak yeniden üretilmesi sürecinde yeterli yapı stoku bulundurması, diğer "marjinal gruplar"ın da ilgisini çekmiştir. Günümüzde öğrenciler, sanatçılar, entelektüeller vb de burada yaşamaya başlamıştır.

Marjinalite ve kentsel marjinalite kavramına yönelik tartışmalar tarihsel süreç içerisinde farklılık göstermiştir. Küreselleşme öncesinde farklı olana karşı daha katı ve dışlayıcı tutum sergilenirken, 1980 sonrası küreselleşme ile birlikte,



Kreuzberg işçi mahallesi 1970 (URL 5).



"Oturma odası olarak sokak", Kreuzberg, 1980'lerin başı (URL 6).



Günümüzde çoğunluğu gene Türk göçmenler ve Bobo'lar denilen sanatçılar tarafından bir açık kent niteliğindeki Kreuzberg (URL 7).

kentsel mekânda siyasi düzenin tek boyutluluğu tartışılmış, belirsizliğe, parçalılığa, heterojenliğe ve farklılığa vurgu artmıştır.

1980'li yıllardan itibaren önce İngiltere ve ABD'de olmak üzere kent planlamanın gündeme giren ve giderek önemli bir yer kazanan kentsel dönüşüm, değişim içinde olan bir alanın problemlerinin çözümüne yönelik olarak ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarının gelişmesini amaçlayan bütüncül ve bütünlleştirici vizyon ve operasyonlar bütünüdür.

Kentsel dönüşüm, yerel ekonomiye ait dinamikleri harekete geçirme yolu ile fiziksel ve sosyal açıdan çöküntü sürecine girmiş alanları yeniden yaşanabilir, canlı alanlar haline getirmeyi ve kente yeniden kazandırmayı hedefleyen kapsamlı ve entegre bir vizyon ve eylemler bütünüdür. 2000'li yıllarda, kentsel dönüşüm, Türkiye kentlerinin gündeminde üst sıralarda yer alan bir planlama aracı olmuştur. Tarlabası projesi, mekânsal, toplumsal ve kültürel yapıya bütünüyle müdahale eden bir dönüşüm projesidir (Erbey ve Erbaş, 2017).

Tarihçesi 16. yy'a dayanan Tarlabası, 19. yy'da Beyoğlu'nun kuzeye doğru genişlemeye başlamasıyla birlikte orta sınıf bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Bu nüfusun büyük çoğunluğunu gayrimüslimler ve Levantenler oluşturmaktaydı. İşyerleri Ermeni ve Rumlar tarafından işletilmekteydi. Cumhuriyetten sonra başkentin Ankara'ya taşınmasıyla bölgede yaşayan alt ve orta gelir grubuna mensup konsolosluk çalışanlarının ve memurların Ankara'ya taşınmasıyla birlikte değer kaybetmeye başlayan bölge, 1955 yılında 6-7 Eylül olayları ile birlikte çoğunluğu Rum olan azınlıkların bölgeyi



Yenilenme öncesi Tarlabası (URL 8).

terk etmeye başlamasıyla sosyal değişime uğramıştır. Bölgedeki birçok konut boşalırken boşalan yerlere Anadolu'nun çeşitli illerinden İstanbul'a göç eden alt gelir grubu göçmenler yerleşmeye başlamıştır. Özellikle 70'li yıllarda Beyoğlu'nda yaşanan çöküşten etkilenen bölge bir çöküntü bölgesine dönüşmüş, 80'li yıllarda Tarlabası Bulvarı'nın açılmasıyla ise Beyoğlu'nda koparılarak kendi kaderine terk edilmiştir.

İlk kez 2004 yılında gündeme gelen ve kapsamlı büyük ölçüde değiştirilerek başka bir isim altında yasalaşacak olan 'Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı' bu yönü ile dikkat çekicidir. Tasarı özetle kentin eskiyen dokularını ve yerleşim alanlarını nitelikli kentsel mekânlara dönüştürmeyi, tarihi ve kültürel dokunun ise koruma kullanma dengesi içerisinde yenilenerek kullanılmasını hedeflemektedir (Yenice, 2014).

Dönüşüm öncesi Tarlabası bölgesine yurtdışından gelip yasal olmayan yollarla İstanbul'da yaşayan ve çalışan Afrikalılar olduğu gibi, Ağrı, Şırnak, Mardin, Adıyaman ve Diyarbakır gibi doğu ve güneydoğu illerinden göç ederek gelen nüfus da barınıyordu. Bunun yanında çoğunluğu gece çalışan marjinal kesimden insanlar da bölgede yaşamaktaydı. Tarlabası bölgesinde yaşayanların %71'i kiracı, %19'u ev sahibi olduğu için neredeyse bütün marjinal bireylerin birlikte yaşadığı bu nüfus dönüşümden dolayı İstanbul'un farklı noktalarına dağılmak zorunda kalmışlardır.

Dönüşüm yapılan alanın mevcut genel mimari tipolojisinde yapılar bodrum kat, zemin kat ve 2 veya 3 kattan oluşuyorken, proje ile birlikte yapı yükseklikleri bina altı otoparklar dahil 10-12 kata kadar yükselmiştir. Yenileme projelerinde yapılara ek katlar eklenerek 74 orijinal yapı gabarilerine sadık kalınmaması kentsel sit dokusunu bozarak, bölgenin kentsel sit ilan edilme nedenlerini yitirmesine neden olabilmektedir (Kasımoğlu, 2010).

Sonuç

Kent içi yerleşim alanlarındaki dönüşüm süreçlerine baktığımızda Türkiye'de bu meselenin Osmanlı dönemi yangın alanlarının (1854 Aksaray, 1864 Hocaşaya) imarı ile yasalar çerçevesinde başladığını öngörebiliriz.

Yangınların İstanbul'un modern imar uygulamalarına elverişli ortamı hazırladığına kuşku yoktur. Şehrin imarında büyük yangınlardan sonra öncelik oluşturan sokak dokusu ve ona bağlı olarak geliştirilen geometrik düzenli yapı adalarında, yeni parsellemeye birlikte yapısal değişime gidilmiştir (Gürses Söğüt, 2016).

Cumhuriyet dönemi sonrasında özellikle 1950'lerdeki gecekondu alanlarının imar ve ıslahı, 1980 sonrası koruma ve yenileme çalışmaları ve 1999 Marmara Depremi sonrasında özellikle İstanbul'un bir doğal risk bölgesi olarak tanımlanarak yeniden ele alınması gerekliliği fikri, mevzuattaki değişiklikler gereğince gündeme gelmiştir.

Dönüşüm meselesindeki bu dönemler boyunca süre gelen yaklaşımlar dönemin sosyopolitik arka planları üzerinden incelendiğinde devlet yardımı ile başlayan süreç günümüzde yerini devlet destekli özel sektörlere veya kamu özel sektör birlikteliğine bıraktığını görüyoruz. Başta afet riski taşıyan yerleşim birimlerinin dönüşümü şimdilerde kamuya ait boş alanları da kapsayarak bir ölçekler-üstü konutlaşma modeline doğru evrilmektedir. Bu alanlarda yaşayan insanların sosyal durumları ve genel ihtiyaçlarının göz ardı edildiği bu projelerdeki yaklaşım, yerel halk katılımlarından uzak ve parsel bazında yükselen tek tipleşmeye dönüştüğünü görüyoruz. Sulukule gibi yakın dönem örneklerine baktığımız zaman bu kentin kültürel parçası olan Sulukuleli halkın kendi yaşam kültürlerini paramparça eden bir dönüşüm ritüeline maruz kaldıklarını izledik. Tarlabası bölgesi kentsel dinamikleri, merkezde yer alması, bina kaliteleri itibarıyla barındırdığı potansiyelinden dolayı bu dönüşümden payını alarak, kentin en önemli cazibe noktalarından biri olma sıfatını üstlenmiş durumda. Burada bir zamanlar yaşayan onca insanın bir nefeste yerlerinden çıkarılarak gönderilmeleri dönüşüm politikalarındaki önemli eksikliklerin olduğunu göstermektedir.

Devlet, hukuk, gelenekler, din, kültür, ekonomi, siyaset vb kendi sistem dinamiklerini üretmektedir. İktidar olan, kendi sistem dinamiklerini üreten, söylemin üretimini, denetimini, yayılımı üstlenmektedir. Kentsel dönüşümde bir tek fizik mekânın değil orada yaşayan insanların da kentli haklarının savunuculuğunu yapan politikaları içerirse başarılı olur. ■

Müge Özkan Özbek, Yrd. Doç. Dr.,

MSGSÜ Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,
ozkanmuge@gmail.com

Derya Yaman, Y. Lisans Öğr., Politecnico di Milano dept. of Sustainable
Architecture and Landscape Design

Kaynakça

- Ateş, Sevim (2010), "Venedik Gettosu: Dünyadaki İlk Getto Yerleşmesinin Mimari Kurgusu", *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Eskişehir, s. 60-79
- Bidav, Cafer (2011), "Edebiyat ve Marjinallik", Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, s. 24-26
- Dilek, Öztürk (2011), "Kötü Bir Rüya: Kowloon Walled City", <http://v3.arkitera.com/h60742-kotu-bir-ruya-kowloon-walled-city.html>, Wikipedia, Urbain, Trop Urbain'den derlenmiş

- Erbey D., A. E. Erbaş (2017), "The Challenges on Spatial Continuity of Urban Regeneration Projects: The Case of Fener Balat Historical District in Istanbul", *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Volume 12 (2017), Issue 3, s. 499
- Gönenç, Levent (2006), "2000'li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek", *Toplum ve Bilim*, s. 129-153
- Gutting, Gary (2010), *Foucault*, çev. Hakan Gür, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 127
- Gürses Söğüt, Sibel (2016), "İstanbul'un İman ve Yangınlar-2 19. Yüzyıl İstanbul'unda Modern İmar Uygulamaları: Yangın Yeri Düzenlemeleri", *Toplumsal Tarih*, S. 271, s. 75
- Kasımoğlu, U. (2010), "Kentsel Yenileme Uygulamalarının Çeşitli Boyutları ile İrdelenmesi ve Tarlabası Kentsel Yenileme Projesi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, s. 73
- Nişanyan, Sevan (2009), *Sözlerin Soyağacı (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü)*, Adam Yayınları, İstanbul
- Özer, Hakan (2011), "Günümüz Marjinal Estetiği", Sanatta Yeterlilik Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, s. 19-32
- Sennett, Richard (2006), *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, İstanbul: Metis Yay., s. 205
- Wacquant, Loic (2010), *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*, İstanbul: BÜTEK, s. 112-138
- Yenice, M. S. (2014), "Türkiye'nin Kentsel Dönüşüm Deneyiminin Tarihsel Analizi", *BAÜ Fen Bil. Enst. Dergisi*, c. 16 (1), 76-88
- URL1: <http://www.linkiesta.it/it/article/2012/01/29/quando-a-venezia-gli-ebrei-chiesero-un-ghetto-per-proteggersi/6152/> [Erişim: 21.11.2016]
- URL2: <http://www.v3.arkitera.com/h60742-kotu-bir-ruya-kowloon-walled-city.html>, [Erişim: 01.05.2015]
- URL 3: <http://www.batuhanbalci.com/wp-content/uploads/2013/09/05.jpg> [Erişim: 27.11.2016]
- URL 4: <http://payload.cargocollective.com/1/2/79540/1032647/Kowloon%20Walled%20City%20HK-2.JPG> [Erişim: 08.02.2017]
- URL 5: https://mobile.twitter.com/diaspora_turk/status/584420313149997056/photo/1 [Erişim: 11.28.2016]
- URL 6: http://www.e-skop.com/images/UserFiles/images/Editor/dergi_09/berlin5.jpg [Erişim: 11.28.2016]
- URL7: <http://hippocketwifi.com/wp-content/uploads/2016/04/kreuzberg-quartier-hipster-berlin-RfrHIN6-658x400.jpeg> [Erişim: 11.28.2016]
- URL8: http://www.artfulliving.com.tr/image_data/content_pane_image/51e374e280c5e5734fd7b947b5665432.jpg [Erişim: 11.28.2016]

Those at the Borders - Marginals and Their Spatial Projections
Throughout the history time societies had made a number of exclusive actions, and put some distances between the ones that were different from them according to their religious preferences, their ethnicity, a number of physical characteristics of them such as physical disabilities or by looking at their practical interpretation of their different approaches on the way their thinking and understanding the world. In the Middle Age while these actions applied as penalties such as burning and excommunicating from the church what deterrent against the influence of society, in the process until now people who offend the public order that perceived differently than ordinary ones were asked to live in the autonomous region where separate from the center, to ensure their spatial abstraction. This so-called marginal sectors "different" social structures, have tried to find their space in their own physical and cultural templates. In this article in the light of conceptual approaches, center-periphery paradigm will be examined through the settlement samples in which exist in social, and physical environment that remains at borders, what existed in different geographies and different time zones.

Gecekondu Alanlarında Dönüşümü Yönetmek: Gaziosmanpaşa Sarıgöl-Yenidoğan Örneği

Evrin Töre - Z. Ayşe Gökşin - Yasemin E. Yazıcı

Bu makale, 2015-2016 yılları arasında TÜBİTAK tarafından desteklenen “Katılımcı bir Kentsel Dönüşüm Modeli Önerisi: Gaziosmanpaşa İlçesi Sarıgöl-Yenidoğan Mahalleleri Örneği” başlıklı araştırmanın¹ bulgularından yola çıkılarak hazırlanmıştır ve alanda 2005’ten bu yana kesintilerle de olsa devam etmekte olan kentsel dönüşüm süreç ve sonuçlarına; organizasyonel, sosyoekonomik ve mekânsal parametreler üzerinden bakmaktadır.

Nüfus olarak İstanbul’un %3,4’ünü² oluşturan Gaziosmanpaşa ilçesi, 1.173 hektar büyüklüğünde bir alana sahiptir. İlçede toplam 432 hektar alan riskli alan ilan edilmiştir. İlçedeki riskli alanlar, İstanbul bütününde ilan edilen riskli alanların %37,9’unu oluşturmaktadır. Toplam riskli alan yüzölçümü açısından Gaziosmanpaşa, tüm ilçeler arasında birinci sıraya oturmaktadır.

Çalışma alanı olan Sarıgöl-Yenidoğan Kentsel Dönüşüm Alanı (KDA) ise Gaziosmanpaşa ilçesinde yer almaktadır ve 33,2 hektar büyüklüğünde bir gecekondu alanıdır. Alan, Gaziosmanpaşa ilçesindeki riskli alanların %7,7’sini oluşturmaktadır. Çalışma, başta kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ve alan sakinleri ile yapılan mülakatlar ve odak grup toplantıları, hane halkı anketleri, resmi belgeler ve mekânsal okumalar gelmek üzere, pek çok niteliksel ve niceliksel verinin elde edildiği ve süzülüp geniş kapsamlı bir araştırma sürecinin ürünüdür.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada ulaşılmaması beklenen ana gruplar, kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ve alan sakinleri olarak tariflenmiştir. Alan araştırmasının omurgasını hane halkı anketleri, tekli ve çoklu mülakatlar ve odak grup toplantıları oluşturmuştur.

Dönüşüm alanının 12B/5, 12B/4 ve 12B/3 etaplarını içeren hane halkı anketlerinin belirlenmesinde alanın nüfusu belirleyici olmuştur. Yaklaşık 5000 nüfus³ için alınan örneklem sayısı %95 güven aralığında hata payı, kuramsal

olarak ± 3 olmak üzere 879 kişi (Saunders vd, 2009), bu nüfusu temsil edecek hane halkı anketi sayısı ise 250 olarak belirlenmiş, hane araştırması İKON Araştırma⁴ tarafından 8 Aralık - 25 Aralık 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Anket yapılacak haneler başta rastlantısal olarak seçilmiş, ancak gerek zaman içerisinde kentsel dönüşüm karşı oluşan hassasiyetler ve alanda yer alan bazı illegal oluşumların alanda yarattığı güvenlik sorunu, gerekse kentsel dönüşüm sürecindeki bu alanda çok sayıda boş hane olması gibi temel nedenlerden dolayı anket uygulama yönteminde değişikliğe gidilmiştir. Araştırmanın uygulama metodu yüz yüze araştırma olmuştur. Örneklem yöntemi ise “yargısal örneklem” olarak ifade edilebilir.

Anket çalışması toplam 23 sokakta gerçekleştirilmiştir. Sadece, ağırlıklı Romanların yaşadığı ve Sarıgöl Mahallesi sınırlarında kalan iki sokağa girilememiştir. Toplamda 267 hanede hane reisi kabul edilen denek ile görüşülmüş, hane formu ile birlikte varsa, hanede diğer yaşayanlar ile ilgili de bilgi ve çalışan formu doldurulmuştur. Toplam geçerli anket sayısı 259’dur. Hane halkı anketlerinde ev sahiplerinin yanı sıra, süreçten doğrudan etkilenen kiracıların da görüşlerinin alınması gerekli görülmüştür. Kiracı anketlerinin toplam anketler içerisindeki oranı %24 olarak gerçekleşmiştir.

Hane halkı anketlerinin yanı sıra, yapılandırılmamış ve yarı-yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşan tekli ve çoklu mülakatlar ile yapılandırılmış soru setinin yön verdiği odak grup toplantıları gerçekleştirilmiştir. Kamu otoriteleri, özel sektör ve sivil toplumu temsil eden toplam 22 kişiyle, açık uçlu yapılandırılmamış ve yarı-yapılandırılmış sorulardan oluşan tekli ve çoklu mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Alan sakinlerini temsil eden ve erişilmesi hedeflenen kitleler ise 7 grup altında toplanmıştır. Bu gruplar temel niteliklerine göre “ev sahipleri”, “kiracılar”, “esnaf”, “kadınlar”, “erkekler”, “gençler” ve “Romanlar” olarak tariflenmiştir. Ev sahipleri ve kiracılar, çalışmanın temel hedef gruplarından ikisini oluşturmuş, bu bağlamda 12

tekli mülakat yapılmıştır. Bu görüşmeler, çalışmanın ilk safhalarında ve yapılandırılmamış sorular yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeleri takiben, bir sonraki etapta 7 kiracının katıldığı bir çoklu mülakat gerçekleştirilmiş, bu mülakatta yarı-yapılandırılmış soru seti kullanılmıştır. Ev sahiplerinin görüşlerine ise yapılan odak grup toplantısı sayesinde ulaşılabilmektedir. Sözü edilen odak grupta 13 ev sahibi katılımcı olarak yer almıştır. 8 esnafla tekli mülakat gerçekleştirilmiş, 3 esnafın katıldığı bir çoklu mülakat gerçekleştirilmiştir. 11 kişilik bir kadın grubu ve 3 kişilik bir erkek grubu ile iki odak grup toplantısı gerçekleştirilmiştir. Gençler grubu, alandaki gelişmelerle ilgili görüşü alınan bir diğer gruptur. 21-25 yaş aralığındaki 6 katılımcının, yaşadıkları mahallede sürmekte olan kentsel dönüşüm çalışmaları ile ilgili görüşleri, kaygı ve önerileri odak grup toplantısı aracılığıyla alınmıştır. Bu bağlamda toplam 20 tekli mülakat, 13 kişinin görüşlerinin alındığı 3 çoklu mülakat, toplamda 30 kişinin katıldığı 3 odak grup toplantısı gerçekleştirilmiştir. Sayılan bu yöntemlerle erişilebilen ve görüşülen kişi sayısı 63'dür. Görüşmeler, görüşmenin içeriğine göre kimi kez sokakta, kimi kez konut bahçelerinde, çayevinde ya da dernek binasında gerçekleşmiştir.

Romanlar, İstanbul'da yaşanan diğer kentsel dönüşüm süreçlerinde izlendiği gibi bu çalışmada da ekonomik ve mekânsal açıdan dezavantajlı bir grup olarak tanımlanmıştır. Alanda yapılan keşif çalışmaları, mevcut çalışmaları doğrular nitelikte olmuş, dolayısıyla bu grubun görüşleri, ayrı bir kategoride ele alınmak üzere tarifi edilmiştir. Ancak, süreçte alanda ortaya çıkan bazı gelişmeler, bu gruba anket sürecinde olduğu gibi mülakat sürecinde de doğrudan ulaşma konusunda sıkıntılar yaratmıştır. Dolayısıyla Romanlara bir kategori olarak yer verilememiş, genel görüşler, Sarıgöl Romanlar Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği başkanı, başkan yardımcısı ve eski başkanı ile yapılan mülakatlar aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Dönüşümün Temel Unsurlarından

Biri Olarak Gecekondu

1999 Marmara Depremi'nden sonra hızla dönüşümü gündeme gelen gecekondu alanları İstanbul'un dönüşen coğrafyası içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bilindiği üzere "gecekondu" 1950'lerin sanayi politikalarına bağlı olarak sanayide çalışmak üzere kente göç eden fakat kentte etkin sosyal konut politikalarıyla karşılaşmayan işçi kesiminin, ağırlıklıla hazine arazisi ya da özel arazileri işgal yöntemiyle ortaya koyduğu konut çözümüdür. Işık ve Pınarcıoğlu (2001) bu

özgün oluşumu ortaya çıkaran toplumsal yapıdaki güçlü dayanışma ağlarına dikkat çekmektedir. Gecekondu, hemşerilik ilişkilerinin önde olduğu bu homojen yapı tarafından, "içinde yaşamak için" inşa edilmektedir. Dolayısıyla kullanım değeri değişim değerinin önündedir.

1980'ler itibarıyla en etkili ve en tartışmalı örnekleri ortaya çıkmış olan af yasaları,⁵ 1950'lerden itibaren oluşa gelen gecekondu arsa edinme yöntemlerini, inşa edilme biçimlerini, inşa eden-kullanan özdeşliğini ve bu parametrelere bağlı olarak gerek gecekondu alanlarının gerekse gecekondu alanlarının toplumsal ve mekânsal özelliklerini radikal biçimde değiştirmiştir. Düşük gelirli kesimlerin rağbet ettiği bu konut alanları, alanda yaşayanların devrim halinde olduğu, buna bağlı olarak dayanışma ağlarının görece zayıfladığı, daha heterojen bir toplumsal yapıya dönüşmüştür (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001). Af yasaları, barındırdıkları nüfus nedeniyle yerel yönetimlerin oy depoları olarak görülen bu alanlar başta olmak üzere, kent içerisindeki illegal yapı alanlarını ıslah imar planları aracılığıyla 4 kata kadar imar hakkının yanı sıra, tapu ve tapu tahsis belgesi vermek suretiyle legalleştirmiş,⁶ bu alanlarda kısmi altyapı iyileştirmeleri yapılmıştır. Bu bağlamda af yasalarının gecekondu sahiplerini kentsel ranta ortak ettiği söylenebilir.

1999 Marmara depremi ise, başta Marmara Bölgesi olmak üzere tüm Türkiye'de yerleşim alanlarının deprem riskini bertaraf edecek yönde dönüşümünün, yeniden inşasının yolunu açan yeni bir dönemi başlatmıştır. Mevzuatta yapılan değişiklikler ve yeni çıkarılan kanunlar, deprem odaklı yeni bir yasal-yönetimsel çerçevenin habercisi, sözü edilen süreçlerde üretilen konutlar ise bu değişimin nesnesidir.⁷ Sözü edilen mevzuat dahilinde gecekondu alanları, taşıdıkları deprem riski, yaygın oluşları ve önemli düzeyde nüfusu barındırmaları, kimi örnekte görüldüğü gibi kentin merkezi alanlarında yer almaları gibi temel nedenlerle yerel ve merkezi yönetimlerin dönüşüm faaliyetlerinin odağına yerleşmiştir.

Bu süreçte idare ile müzakere, gecekonducunun sahip olduğu tapu belgesi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu belgeye sahip olmayan kesimler ve kiracılar alanda hak sahibi sayılmazken, tapu tahsis belgesini tapu belgesine çevirememiş olan kesimler de –ki burada çoğu kez belediyelerin de ihmali söz konusudur– konut sahibi olurken ciddi bir metrekaresi kaybına uğramakta ya da borçlanmaktadır.

Bu tür alanlarda yapılan dönüşüm uygulamalarında, yerleşmelerin alt ve üst yapısının inşa-

atı ağırlıkla müteahhit firmalar tarafından üstlenilmekte, tüm bu ortak alanların maliyeti kabaca, daire başına bölünmek suretiyle hak sahiplerinden tahsil edilmektedir. Bir başka deyişle, giderek küçülen yaşam alanları ve artan ortak alanlarla ortaya konulan gecikmiş kentleşmenin gecikmiş bedeli,⁸ bugün belediyeler eliyle özel sektöre ve hak sahiplerine ödetilmektedir.

Gecekondu Alanlarında Dönüşüm Uygulamaları

Gecekondu alanlarındaki uygulamalara bakıldığında temel olarak üç yaklaşım görülmektedir. Bunlardan ilki, dönüşüm alanı ilan edilen alanı gecekonduculardan temizleme, alan sakinlerini alan dışında inşa edilen toplu konutlara gönderme ve gecekonduculardan arındırılmış dönüşüm alanında özel sektör tarafından konut yerleşmeleri/karma projeler inşa etme şeklinde gerçekleşmektedir. Alanda inşa edilen yerleşmeler genellikle yüksek kaliteli hizmetlere sahip prestijli konutlardan ve kısmen ofis/ticaret yapılarından oluşmaktadır. Gecekonducuları yıkılan yerel sakinler ise, alan dışında TOKİ tarafından inşa edilen, genellikle çok katlı bloklardan oluşan toplu konut alanlarına yerleştirilmektedir. Bu türe Ayazma-Tepeüstü gecekondu mahallelerinde yaşanan dönüşüm örnek verilebilir.

İkinci yaklaşım, dönüşüm alanı içerisinde, hak sahiplerinin yanı sıra dışarıdan gelerek alana yerleşmesi öngörülen kitleler için ayrı ayrı konumlanan konut alanları inşa etmektir. Derbent Projesi bu yaklaşımın bilinen bir örneğidir. Proje, alan sakinlerine ait çok sayıda konutu, toplam dönüşüm alanının küçük bir kısmına, düşük konut metrekaresi ve zayıf ortak alan tasarımı yardımıyla hapsedmekte, geri kalan alanda dışarı-

dan gelen kesimlere satılmak üzere inşa edilecek büyük metrekaireli, geniş ve çeşitli ortak donatılara sahip konut alanları tasarlanmaktadır. Nitekim özel sektörün üstlendiği dönüşüm süreçleri, sermayenin doğası gereği, bu eski gecekondu alanlarında kâr unsurunu öne çıkararak rant odaklı bir dönüşüm yaklaşımını tetiklemektedir.

Üçüncü yaklaşım ise, dönüşüm alanı içinde dışarıdan gelenlerin yanı sıra alan sakinlerinin de yaşayacağı karma bir konut dokusu yaratmaktır. Bu doku, alan dışından gelerek proje alanına rahat gösterecek kitleler için cazip olabilecek çeşitli donatılar içermektedir. Bugün “yerinde dönüşüm” olarak tabir edilen bu yaklaşımın temelinde, alan sakinlerinin dışındaki kişilere de satılacak bir konut ve yaşam biçimi yatmaktadır. Bu yaşam biçimi ise, bugün daha yaygın olarak kapalı yerleşmelerde gördüğümüz şekliyle, farklı büyüklüklerde konut birimleri, zemin altı otoparklar, havuz, kortlar, çocuk oyun bahçeleri, yürüyüş yolları gibi donatılar içermektedir. Dışarıdan gelecekler için çekici olan bu donatıların alan sakini gecekonducularca, mevcut ekonomik düzeyleri de düşünülerek, ne kadar talep edil(ebil)diği temel sorulardan biri olarak görünmektedir. Nitekim gecekondu sahiplerinin güncel koşullarda kaçının araç sahibi olduğu ve zemin altı otoparka ihtiyaç duyduğu, kaçının yarı-olimpik havuz kullanmak istediği ya da kullanabildiği gibi sorular, bu yerleşmeler için her ay düzenli olarak ödenmesi gereken aidatlar da dikkate alındığında, tartışmalı bir konu haline gelmektedir.

Her üç tip kentsel çevre de, farklı mevzuatlara dayalı olarak gerçekleştirilebilmekle birlikte, yasal planlama süreçleri dışında gelişen süreçlerin ürünleridir. Bu kentsel dönüşüm plan ve projeleri dönüşüm alanları için önceden geliştirilmiş yasal plan kararlarıyla uyumlu değildir. Sözü edilen plan ve projeler genellikle imar planlarında belirlenmiş yapılaşma katsayılarını artırmakta, bu durum daha fazla inşaat alanı, daha yüksek binalar ve daha yoğun yapılaşma yaratmaktadır. Planlarda yer alan yükseklik sınırları dikkate alınmamakta ya da değiştirilmekte, sıklıkla parseller ve yapı adaları birleştirilmektedir. Çok büyük yapı adalarının olduğu, kitlelerin giderek büyüdüğü bu süreçte, kapalı yerleşme türünde özel, güvenli alanların da türediği hatırlandığında, kentsel çevrenin geçirgenliğinin azaldığı muhakkaktır.

Bu yeni morfoloji çoğu kez, geçmişe dair hiçbir referansı barındırmamakta, bu radikal morfolojik değişim ise, gecekondu dönüşüm alanlarının belirgin sosyo-mekânsal özelliklerini

Tablo 1. 2. dönemde plan ve dava süreçleri.

Plan askı tarihi	Plan ismi	Açıklama
Aralık 2010	I. Etap 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı değişikliği	Şehir Plancıları Odası tarafından Mayıs 2011’de, ulaşım altyapısının ve sosyal donatıların yetersizliği gerekçesiyle açılan dava konusuz kalmıştır.
Eylül 2011	Sarıgöl ve Yenidoğan Mahalleleri Gecekondu Önleme Bölgesi 1/5000 ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı	-
	1. Etap 1/1000 ölçekli Revizyon Uygulama İmar Planı	
Ağustos 2013	Gaziosmanpaşa Belediyesi Sarıgöl ve Yenidoğan Mahalleleri Gecekondu Önleme Bölgesi 1/5000 ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı	Şehir Plancıları Odası Kasım 2013’te dava açmıştır.
	1. Etap 1/1000 ölçekli Revizyon Uygulama İmar Planı	

zedelemektedir. Nitekim bu tür alanlarda bugün hâlâ bir mahalle bilinci ve mahallelilik duygusu gözlenmektedir. Mekânsal dönüşüm, alışkanlıkların, güven unsurunun, dayanışma ağlarının yara aldığı hatta yok olma noktasına geldiği olumsuz bir toplumsal ve ekonomik dönüşümü tetiklemektedir.

Mevcut uygulamalardan hareketle, gecekonduların dönüşümüyle sayılan kentsel çevreleri ortaya çıkaran süreç yönetim anlayışlarının müzakereci ve uzlaşmacı olduğunu söylemek güçtür. Ankara Portakal Çiçeği Vadisi Projesi ve Maltepe Gülsuyu-Gülensu örnekleri gibi bir kaç münferit örnek dışında süreç yönetiminde hak sahiplerinin mağduriyetlerini önleme çabasının, özellikle de mülkiyet belgesinin hak sahipliğini tanımladığı bu ortamda, yaygın bir yaklaşım olduğunu söylemek şu an için mümkün görünmemektedir. 2005'ten bugüne Sarıgöl-Yenidoğan KDA'da yönetilen süreç de ümit verici bir tablo çizememiştir. Aşağıda, alana ve dönüşüm sürecine ilişkin temel bulgulara ve geleceğe dair ipuçlarına kısaca yer verilmektedir.

İlçenin Gelişimi

Gaziosmanpaşa ilçesini 1920'lerden bu yana dört ana göç dalgası biçimlendirmiştir. 1920'lerin başında gelen Trakya göçmenleri birinci dalga, sayıca bir öncekinden çok daha büyük olan 40'lı yıllarda başlayıp 50'lerde yoğunlaşan Bulgaristan ve Yugoslavya göçmenleri ikinci dalga olarak adlandırılabilir. Bu göç dalgası arazi spekülasyonun başlangıcına denk geldiği için bu gruplara Gaziosmanpaşa periferisinin kurucuları denilebilir (Perouse, 2011). Sanayi, yakınlardaki Eyüp ve Rami civarında gelişmeye başladığında, çoğu kırsal alandan gelen göçmenlerden oluşan sanayi işgücü, hazine arazisi üzerine kaçak olarak gecekondularını inşa ederek Gaziosmanpaşa'ya yerleşmiştir (Gaziosmanpaşa Belediyesi, 2015). Eyüp ilçe sınırları içinde yer alan, kiraç ve taşlı olduğundan halk arasında Taşlıtarla olarak adlandırılan bu alan 1957 yılında İstanbul'un ikinci büyük gecekondular mahallesi unvanını almıştır (Çakılcıoğlu, 2004).

1962 yılına gelindiğinde, Gaziosmanpaşa'da 90.000 kişinin yaşadığı 18.000 gecekondular görülmektedir (Gaziosmanpaşa Belediyesi, 2015). Eyüp'ün Rami Bucağı'na bağlı olan Küçükköy'ün bir mahallesi olan Taşlıtarla 27 Ağustos 1963'te yürürlüğe giren 309 sayılı yasayla Gaziosmanpaşa ilçesinin merkezi olmuş ve "Gaziosmanpaşa" adıyla anılmaya başlamıştır (Yenen vd., 2000). 1970'lere kadar tek katlı

göçmen konutların egemen olduğu tipik bir Balkan göçmeni mahallesi olan Gaziosmanpaşa, 1970'lerde üçüncü göç dalgası ile birlikte Karadeniz, Orta ve Doğu Anadolu'dan gelen göçmenlerle birlikte (Perouse, 2011) tipik bir işçi mahallesi görünümüne bürünmüştür. İstanbul'a iş bulma amacıyla gelen göçmenler özellikle Sarıgöl, Yenidoğan ve Merkez Mahalleleri çevresine yerleşmişlerdir. Bu anlamda Gaziosmanpaşa nüfusunun artmasında 1967 tarihli sanayi planı önemli rol oynamıştır (Güldüler, 2010).

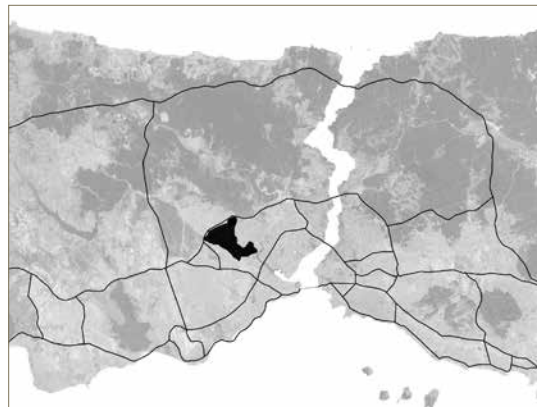
1980'lerde alandaki gecekondular sahipleri imar afları ile tapuya hak kazananlar arasında yer almıştır. Gecekondular sahiplerinin bazıları gerekli parayı ödeyerek tapularını almış, ancak bir kısmı sadece tapu tahsis belgesi veya çap belgesine sahip olabilmıştır. Bu nedenle alanın düşük gelirli sakinleri farklı düzeylerde mülkiyet hakkına sahiptir.

1992 yılında ise ilçede ıslah imar planı hazırlanmıştır. Bu planla gecekondular sahiplerine tapu ve tapu tahsis belgeleri verilmiştir. Plan aynı zamanda su ve telefon şebekesinin döşenmesi gibi altyapı iyileştirmelerini de kapsamıştır. 90'lar aynı zamanda kökeni Doğu ve Orta Anadolu olan dördüncü göç dalgasının yaşandığı yıllardır (Perouse, 2011).

2007 yılında nüfusu 1 milyonu geçmiş olan Gaziosmanpaşa, 2009 yılında üçe bölünmüş ve nüfusu 460.000'e düşmüştür. Bugünkü sınırları itibarıyla kuzeyde TEM'le Sultangazi'den ayrılan ilçe, doğuda Eyüp, güneyde Bayrampaşa ve batıda Esenler ilçelerine komşudur (Şekil 1).

Sarıgöl-Yenidoğan Kentsel Dönüşüm Alanı

1999 yılında meydana gelen Marmara depremi sonrasında tüm Türkiye'de olduğu gibi Gaziosmanpaşa'da da kentsel dönüşüm konusu gündeme gelmeye başlamıştır. 2005 yılında Gaziosmanpaşa Belediyesi kentsel dönüşüm alanları belirlemiş, dönüşüm plan ve projeleri hazırlamaya başlamıştır.



Şekil 1. Gaziosmanpaşa ilçesinin İstanbul içindeki yeri.

Şekil 2. Gaziosmanpaşa ilçesi içerisindeki kentsel dönüşüm alanlarını gösterir harita. Sarıgöl-Yenidoğan KDA 12 numara ile gösterilmektedir.



İlçede 2013 itibariyle ilan edilen 13 riskli alandan⁹ biri olan Sarıgöl-Yenidoğan KDA, Sarıgöl ve Yenidoğan Mahallelerinin¹⁰ kesişiminde yer alır. Alanda yaşayan kişi sayısı 14.004'tür (GOP Rapor, 2015). Şekil 2'de alanın diğer dönüşüm alanlarıyla ilişkisi gösterilmiştir.

Toplam 33,2 hektar büyüklüğe sahip olan dönüşüm alanının yaklaşık %50'si kamu kurumlarına aittir. 9 hektarı hisseli olmak üzere toplam 13,5 hektar Gaziosmanpaşa Belediyesi'nin mülkiyetinde, 0,5 hektarı hisseli olmak üzere toplam 1 hektar İBB'nin mülkiyetinde, 0,4 hektarı hisseli olmak üzere toplam 1 hektar Hazine'nin mülkiyetindedir (Gaziosmanpaşa Belediyesi, 2016).

Alan Sakinlerine Dair...

Alan sakinleriyle yapılan hane halkı anketleri¹¹ dönüşüm alanında yaşayan kitlelerin sosyoekonomik durumlarına, mahallelerine ilişkin beklentilerine dair önemli ipuçları vermektedir. Buna göre, her 10 alan sakininden 7'si asgari ücret dolayında bir aylık gelirle yaşamını sürdürmekte, her 10 kişiden 6'sının "kredi kartı borcu", "banka kredisi borcu", "taksit borcu" gibi borçları bulunmaktadır. Her 10 kişiden 2'sinin yeşil kart sahibi olduğu alanda, her 10 kişiden 1'inin hiçbir bir sosyal güvenliği bulunmamaktadır.

Alandaki her 10 kişiden sadece 2'si çalışmaktadır. Çalışılan işler nitelik itibariyle TÜİK meslek gruplarına göre gruplandığında, çalışan her 4 kişiden 3'ünün "nitelik gerektirmeyen işler"de çalıştığı görülmektedir. İşçiler, kâğıt toplayıcıları, pazarcılar, seyyar esnaf, restoran çalışanları, çöpçü, çaycı ve temizlikçiler bu grup altında toplanmıştır. Alan, bu bulgular ışığında, zayıf ve sosyal güvenlikten yoksun bir ekonomik

portre çizmektedir (Fotoğraf 1-3). Ancak bu ekonomik kırılganlığın yarattığı endişe mahalle yaşamının sosyal bağları içerisinde daha az hissedilir düzeye inmektedir.

Biliyorsun ki komşun var arkanda... Bunlar önemli şeyler... Param yok, isteyebilirim. Evet, herkesin birbirine yapacakları sınırlıdır ama o anda beni kurtarır yani. Güven var çünkü. Sende varsa, sen de vereceksin. Gece-nin bir yarısında birinin kapısını rahatlıkla tıklatmak ne kadar büyük bir nimettir... (Cemile Bozkurt, Sarıgöl Mahallesi Koruma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği kurucu üyesi, 13 Aralık 2015)

Konut ve mahalle ile ilgili görüşlere bakıldığında, katılımcıların %49'unun evlerinden memnun olmadığı saptanmıştır. Bu kesimin belirttiği nedenler arasında evin gecekondolu olması, eski olması nedeniyle masraf çıkarması, küçük olması ve rutubet ilk sıralarda sayılmaktadır. Mahallenin güvenliği konusunda memnuniyetsiz olanların oranı ise %65 olarak belirlenmiştir. Katılımcılar temel gerekçe olarak akşam saatlerinde patlayan silah seslerini, uyuşturucuyu ve sürekli kavga çıkmasını göstermekte, kentsel dönüşüm süreçlerinde alanda yapılan yıkımlar ve ortaya çıkan kontrolsüz çevrelerin sosyal yapıyı değiştirmeye başladığını, mahalleyi ve mahalleliyi dışarıdaki tehlikelere açık hale getirdiğini vurgulamaktadır.

(B)öyle bir yerde yaşamak da kolay değil bu harabeler içinde, her an birimize bir şey olacak korkusuyla yaşamak dehşet bir duygu yani... Benim geçen hafta pazar günü kardeşim bıçaklandı... 10 yaşında bir çocuğun bıçaklanması yaşamak da kolay değil, burada yaşamak kolay değil. (Kübra Hanım, alan sakini, 13 Aralık 2015)

Buna karşın %81 oranında bir kesim komşuluk ilişkilerinden memnundur. Memnun olmayan kesim ise ağırlıkla komşuların alandan gitmiş olmasını gerekçe göstermiştir.

Şüphesiz ki, yukarıda kısaca özetlenen sosyoekonomik veriler, alan sakinlerinin profilini çizen ve yapılması öngörülen dönüşüm projeleri için temel teşkil etmesi gereken verilerdir. Ancak, dönüşüm sürecinde, bu tür veriler toplanmadığı, alanın sosyal ve ekonomik portresine dair unsurların sürece dahil edilmediği görülmüştür.¹²



Fotoğraf 1-2. Sarıgöl-Yenidoğan'da Yaşam.

Aşağıda, alanın 2005 yılında dönüşüm alanı ilan edilmesiyle başlayan dönüşüm süreci, dönemsel kırımlar ve nedenleri eşliğinde kısaca aktarılmaktadır.

Dönüşümde 1. Dönem: 73. Madde

2005 yılında belediyelere ilçe sınırları içerisinde KDA ilan etme ve uygulama yapma ya da yaptırma yetkisi veren 73. maddenin kabulüyle birlikte Gaziosmanpaşa'da kentsel dönüşüm alanları dönemin Belediye Başkanı Erhan Erol önderliğinde belirlenmiş, plan ve projeler hazırlanmaya başlanmıştır. 2007'ye kadar devam eden süreç, yerel seçimlerin yaklaşması nedeniyle iptal edilmiş (Akkoyunlu, 2013) ve böylece birinci dönem kapanmıştır.

Dönüşümde 2. Dönem: 775 Sayılı Gecekondu Kanunu

İkinci dönem, Erhan Erol'un 2009'daki yerel seçimlerde tekrar seçilmesini takiben, Ocak 2010'da Gaziosmanpaşa Belediyesi ile TOKİ arasında Gecekondu Dönüşüm Projesi'nin üretilmesi için protokol imzalanmasıyla başlamıştır. Sürecin tekrar başlaması, endişeleri de yeniden gündeme taşımıştır. Alanın Romanların çoğunlukta yaşadığı kısımlarını da içeren dönüşümünde, olası hak kayıplarını önlemek amacıyla Nisan 2010'da Sarıgöl Romanlar Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği kurulmuştur.

Temmuz 2010'da TOKİ onayıyla Sarıgöl-Yenidoğan Mahalleleri'nde toplam 285 hektarlık bir alan 775 sayılı Gecekondu Yasası'na dayanarak "Gecekondu Önleme Alanı" ilan edilmiştir. Bu dönemde hazırlanan planlar ve süreç aşağıdaki gibi gelişmiştir:

Aralık 2010'da askıya çıkan 1. Etap 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı değişikliğine Mayıs 2011'de Şehir Plancıları Odası, ulaşım altyapısının ve sosyal donatıların yetersizliği nedeniyle dava açmış, Eylül 2011'de Sarıgöl ve Yenidoğan Mahalleleri Gecekondu Önleme

Bölgesi 1/5000 ölçekli Revizyon Nâzım İmar Planı ve 1. Etap 1/1000 ölçekli Revizyon Uygulama İmar Planı askıya çıkarılmıştır.

Projenin etaplar halinde yapılacağı, ilk olarak Gaziosmanpaşa Belediyesi'nin mülkiyetinde olan yaklaşık 30 dönümlük alanda inşaata başlanacağı, TOKİ tarafından bu alana sosyal konut inşa edileceği, diğer etaplarda mülk sahiplerinin ister TOKİ'yle, ister kendi anlayacağı müteahhitler aracılığıyla konutunu inşa edebileceği açıklanmıştır (Gaziosmanpaşa Belediyesi, 2016). Ancak Ekim 2012'de Belediye Gecekondu Dönüşüm Alanı Projesi için ihaleye çıkmış, ihaleyi özel bir firma olan Acar İnşaat kazanmıştır.

Dönüşüm alanındaki gecekonduların yıkımı için Nisan 2013'te dönemin başbakanı R. T. Erdoğan'ın katılımıyla düzenlenen törende başbakan, Sarıgöl'de yapılacak konutların 5-6 katı aşmayacağını söylemiş ve önemli mesajlar vermiştir:

Zemin artı 4, zemin artı 5... Bunun daha üzerine çıkmamalıyız. Zemin artı 10, zemin artı 15... Bu tür binalar değil... (B)ir şeyi ortaya koymak istiyorum; insanoğlu toprağa yakın yaşamalı. Biz, çocuklarımızın rahat rahat inip çıkabileceği konutlar inşa etmeliyiz. (Hürriyet, 2013)

Ancak Sarıgöl Kent Konutları olarak bilinen proje (Fotoğraf 4), 16 katlı toplam 9 blok olarak inşa edilmiştir. Havuzlu, donatılı bu site oluşumlarının aylık sabit aidatlarının, temel ekonomik göstergeleri yukarıda kısaca özetlenen alan sakinleri tarafından nasıl ödeneceği bilgisinin projeye yansımamış olduğu görülmektedir.

Bu süreçte Gaziosmanpaşa Belediyesi alan için 3 katlı yapılaşma öngören mevcut imar planını revize etmiştir. Emsal artırılmış ve yükseklik sınırı (hmax) kaldırılmıştır. Bu değişikliklerle toplam inşaat alanı ve yapı yoğunluğu artırıl-

miştir. Yapılan bu değişikliğin gerekçesi düşük emsal nedeniyle alanın arsa sahipleri tarafından değerlendirilememesi ve özel yatırımcıların da kârlı olmadığı için ilgi göstermemesi olarak açıklanmaktadır (Gaziosmanpaşa Belediyesi, 2016).

Ağustos 2013'te Gaziosmanpaşa Belediyesi Sarıgöl ve Yenidoğan Mahalleleri Gecekondu Önleme Bölgesi 1/5000 ölçekli Revizyon Nâzım İmar Planı ve 1. Etap 1/1000 ölçekli Revizyon Uygulama İmar Planı'nı yeniden askıya çıkarmıştır. Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi bu planları tekrar Kasım 2013'te yargıya taşımıştır.

Bu dönemin başında belediye yeni yapılan konutların sadece Gaziosmanpaşa sakinlerine satılacağını duyurmuş, ancak Kasım 2013'te Gaziosmanpaşa Belediyesi Meclisi'nin 'gecekondu dönüşüm projesi' kapsamında inşaatı devam eden konutların 'yalnızca ilçe vatandaşlarına satılması' şartını iptal etmesi ile (Mega İstanbul, 2016) satışlar herkese açılmıştır. Bugün bu bloklarda eski sakinlerden henüz yaşayan bulunmadığı alan çalışmasına katılan sakinlerce ifade edilmiştir. Yeni sakinler alana taşınmış olmalarına rağmen, gecekonducuların henüz alana taşınmamış olması, kiradaki halka yapılan kira yardımındaki aksaklıklar, alanda varlığını sürdüren diğer hak sahipleri için önlerindeki süreç akışına dair endişe yaratmaktadır. Uygulama yapılan bu alanda yaşayanların çoğunun tapu tahsis belgesine sahip olduğu için 'hak sahibi' sayılmadığı, pek çok gecekondu sakini- nin de kamulaştırma korkusuyla evlerini çok ucuza belediyeye satmak zorunda kaldıkları ve mahalleyi terk ettikleri, yapılan mülakatlarda mahalleliler tarafından ifade edilmiştir. Kiracıların ise gitmekten başka çareleri olmadığı belirtilmiştir.

Bu dönemde ortaya çıkan konut yerleşmesine ilişkin bir diğer eleştiri de, yüklenici firmalar üzerinden kurgulanmış olan inşaat sürecinin, firmaların sermaye, deneyim ve iş yapma becerileri arasındaki tutarsızlıklardan kaynaklanan yetersizlikleri dolayısıyla aksadığı yönündedir. Firmalara örtük olarak tanınmış gibi görünen bu deneme-yanılma süreci, alandaki kentsel dönüşüm sürecini doğrudan ve olumsuz olarak etkilemekte, firmaya ve dolayısıyla firmanın işvereni olan idareye güvensizlik yaratmaktadır. Konut inşaatlarının sistemli ve hızlı biçimde tamamlanamaması, henüz anlaşma yapmamış olan hak sahipleri için de olumsuz bir örnek oluşturmaktadır.

Burada yüklenici firma beşinci firmaya devretti işi ve hâlâ şurası birinci senesini doldurdu teslim edilemiyor Sarıgöl konutlarında. Sıkıntı hâlâ devam ediyor. Ayrıca en büyük sıkıntılardan biri de 50.000 liralık sermayeli şirketlere 100 milyon liralık iş veriliyor Türkiye'de... Yani bir firma kurulmuş 3 aylık. Götürüp ona çok büyük bir iş veriyorsunuz. Olduysa oluyor, olmadıysa o ona devrediyor, öbürü de öbürüne devrediyor. En sonunda mahkeme şu bu... (Zafer Merter, Sarıgöl Mahallesi Koruma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği kurucu üyesi, 13 Aralık 2015)

İkinci dönemde ortaya çıkan bu uygulama, günümüzde alanda yaşanan kentsel dönüşüm sürecinde örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Nitekim hem proje sürecinin yönetimi hem de ortaya çıkan konutlar ve fiziksel çevre alan sakinleri tarafından yoğun şekilde eleştirilmektedir. 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nu dayanak alan 2. dönem uygulamalarında, yasanın öngördüğü biçimde sosyal konut üretimi gerçekleştirilememiştir.

Dönüşümde 3. Dönem: 6306 Sayılı Afet Yasası

Alanda, 2012 tarihli 6306 sayılı Afet Yasası'nı dayanak alan üçüncü dönem 2013 yılı itibarıyla başlamış, ilçede 13 adet KDA ilan edilmiştir. Sarıgöl ve Yenidoğan mahallelerini kısmen içine alan Sarıgöl-Yenidoğan KDA bu 13 dönüşüm alanından biridir.

Bu sürece ilişkin ilk eleştiri, sürecin temel aracı olan mevzuata yöneliktir. Nitekim alt gelir gruplarına konut üretimi için uygun bir çerçeve sunan 775 sayılı yasa, her ne kadar bir önceki dönemde, konut ve çevre niteliğini kurgulamak üzere belirleyici bir veri olarak kullanılamamış olsa da, şüphesiz ki 6306 sayılı Afet Yasası'na nazaran daha umut vericidir. Afet Yasası aracılığıyla alanın, gerek zemin gerekse üzerindeki yapı kalitesi gereğince riskli alan olarak ilan edilmesi, alanda koşulsuz bir yıkımı gerektirecek, her tür konut ve kentsel çevre üretimini mümkün kılacak ve alan içindeki tüm kesimlerin projeye katılımını zorunlu kılacak şekilde idare lehinde yeni bir süreci getirmektedir.

2013'te başlayan bu dönemde planlama ve uygulama süreçleri oldukça sıkıntılı geçmektedir. Bu sıkıntılar gerek kamu sektöründeki aktörler gerekse alan sakinleri açısından dikkatle değerlendirilmelidir. Sürecin bir ucunda duran alan sakinleri haklarını savunmak üzere Şubat



Fotoğraf 3. Sarıgöl-Yenidoğan'da bir Gecekondü.



Fotoğraf 4. Sarıgöl Kent Konutları.

2014'te Sarıgöl Mahallesi Koruma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'ni kurarken, diğer ucunda olan belediyede ise önemli bir değişiklik yaşanmış, 2005'ten bu yana süreci yönetmiş olan Erhan Erol, koltuğunu 2014 yerel seçimlerinde yine Ak Parti'den aday olan Hasan Tahsin Usta'ya bırakmıştır (Rota Gündem, 2016). Usta ve ekibi, şüphesiz ki zor bir görev devralmıştır.

Bu yeni dönemde GOPAŞ AŞ¹³ dönüşümle ilgili süreci yönetmek üzere belediye tarafından yetkilendirilmiştir. Plan ve uzlaşma süreç takibinin GOPAŞ yürütücülüğünde KEYM¹⁴ tarafından gerçekleştirildiği süreçte, projelendirme ve inşaat, müteahhit firmalara verilmiştir. Bugün gerek belediye, gerekse GOPAŞ sürecin kolay işlemediğini kabul etmekte, bu durumun hem sürecin kendisinden hem de alan sakinleriyle yeterli iletişim kuramamaktan kaynaklandığı yönünde özeleştiri yapmaktadırlar. Kamu sektörü açısından sorunların yaşandığı konular genel olarak kentsel dönüşüm sürecinin finansmanı, mülkiyet desenindeki farklı durumların matematiksel modele aktarılması ve sürecin halka anlatılması olarak sıralanabilir.

Bunlara sırasıyla bakıldığında, ilk olarak finansman çok temel konulardan biri olarak görünmektedir. Kentsel dönüşümün finansmanı konusunda idarelere doğrudan bir devlet desteği olmadığından,¹⁵ Gaziosmanpaşa Belediyesi'nin sürece özel sektörü dahil etmek zorunda kaldığı görülmüştür. Hak sahipliğinin fazla olması bu zorluğu artırmaktadır.

(B)izim tek başına belediye olarak işin üstesinden gelmemiz mümkün değil, öyle bir kaynak oluşturmamız da mümkün değil. (Hasan Tahsin Usta, Gaziosmanpaşa Belediye Başkanı, 10 Kasım 2015)

Bana bir model getirin, vatandaş cebinden 5 kuruş çıkmadan yapsın, her türlü sosyal donatı alanları imal edilsin. Vatandaş da

devlet de 5 kuruş ödemesin. Kenti dönüştürsün. (Suat Alkan, GOPAŞ Müdürü, 17 Kasım 2015)

Süreçte alan sakinlerinin yaşayış biçimlerine uygun projeler geliştirilmesinin ve dönüşüm sonrası onların alanda yaşamaya devam etmesinin hedeflendiği ancak uygulamayı özel sektörün yapması nedeniyle bir takım sıkıntıların yaşandığı ortaya konmaktadır.

Tabii ki bu işin esası bizim burada ki insanların bulunduğu ortamda yaşamasını sağlamak birinci hedefimiz... (V)atandaşlarımızı kendi kültürlerini yaşayabilecekleri, bir site kültüründen uzak, sokak ve mahalle kültürünün yaşatılabileceği projelendirmeyi de hayal ediyoruz... Özellikle yatırımcı firmaların bu konudaki tepkilerine tekliflerine karşı direniyoruz ve direnmeye devam edeceğiz. (Hasan Tahsin Usta, Gaziosmanpaşa Belediye Başkanı, 10 Kasım 2015)

Bu bağlamda, bir önceki belediye döneminde ortaya konulan Sarıgöl Kent Konutları, yöneticiler tarafından negatif bir referans olarak görülmekte, halkın alışkanlıklarıyla bağdaşmayan, aidat yüküyle ekonomik yapıyı zorlayacak benzer bir yapılaşma biçiminden kaçınılacağı belirtilmektedir.

Yine bu sorunla ilişkili vurgulanması gereken bir başka konu, gerek meslek odaları ve dernekler aracılığıyla, gerekse bireysel olarak açılan davalarla birlikte riskli alana ilişkin Bakanlar Kurulu kararının iptali ile getirilen yürütmeyi durdurma kararlarının ve yaşanan plan iptallerinin, son olarak da riskli alan iptalinin¹⁶ dönüşüm sürecinde kesintiler yarattığı ve bu kesintilerin müteahhit firmalar açısından sorunlara yol açtığıdır. Çok sayıda hak sahibi için yüklüce kira ödemekte olan ve inşaatları tamamlayamadıkları için satış gerçekleştiremeyen müteahhitlerin

mağduriyetleri, yine süreç yönetiminin önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Alandaki mülkiyet desenindeki farklı durumların matematiksel modele aktarılması ikinci önemli husustur. Yeni kentsel tasarım projesi kapsamında inşaat hakları belediyenin oluşturduğu matematiksel modele göre belirlenmektedir. Bu modelde tapu ve tapu tahsis belgesi sahipliliğine, mevcut konutun yapım şekline (betonarme veya yığma) ve büyüklüğüne göre katsayılar belirlenmiştir. Bu katsayılar kullanılarak, mülk sahiplerinin inşaat hakları hesaplanmaktadır. Tapu tahsis belgeli yapılarda, tapu sahiplerine nazaran katsayının yarıya indiği ve dezavantajlı bir durum ortaya çıktığı görülmektedir. Hesaplanan inşaat haklarına aynı zamanda parseldeki hisse oranı da etki etmektedir. Parseldeki hisseli mülkiyet durumu arttıkça inşaat hakkı azalmaktadır. Mülkiyet durumuna ilişkin belge sahibi olmayanlar ‘işgalci’ sayılmaktadır. İşgalcilerin enkaz bedelleri hesaplanmakta ve karşılayabilecek olanlar üzerini tamamlayıp konut satın alabilmektedir. Kiracılara ise sadece taşınma yardımı yapılmakta, ancak dönüşüm sonrası alanda yaşayabilmelerine ilişkin herhangi bir kolaylık sağlanmamaktadır.

Sürecin halka anlatılması ve halkın bilgilendirilmesi bir diğer önemli husustur. İdare’nin alan sakinlerine bilgi sağlama konusunda önemli bir eksikliği olduğu, bunun sonucu olarak alan sakinlerinin kentsel dönüşüm sonrasında alan dışına gönderileceklerine dair endişe taşıdıkları görülmüştür. Evlerini satarak alandan geri dönmek üzere taşınan komşularının yanı sıra, dönüşüm sonrasında geri gelmek üzere kiracı olarak alandan taşınan ve Sarıgöl Kent Konutları inşaatı tamamlanmasına rağmen tapularını alamadıkları için alana geri gelemeyen mahallelilerin varlığı bu endişeleri artırmaktadır. Şüphesiz bu endişeleri, alan sakinleri olan gecekonducuların Sulukule’den Taşoluk’a, Ayazma’dan Bezirganbahçe’ye gönderildiği örneklerin varlığı da derinleştirmektedir.

Gelip diyorlar ki “Bizi Arnavutköy’e gönderiyormuşsun!” Benim öyle bir yetkim yok! Sen bana de ki, beni Arnavutköy’e gönder, gönderemem!.. Yerinde dönüşüm diyorum. Kimseyi bir yere gönderdiğim yok. (Suat Alkan, GOPAŞ Müdürü, 17 Kasım 2015)

Alanda kentsel dönüşüm olacağına dair yüksek bir bilinirlik olduğu ancak söz konusu bilgilerin kaynağının dönüşümün uygulayıcısı olan Belediye/GOPAŞ ya da KEYM olmadığı sap-

tanmıştır. Tanıdıklar ve komşular başta gelmek üzere farklı kaynaklardan edinilen bilgiler bir yandan kafa karışıklığı yaratmakta, bir yandan konutlarını kaybedecekleri endişesini artırmaktadır. Süreçte projeye ilgili olarak kurumla görüşmeye giden alan sakinleri, proje hakkında kısmen bilgi almakta, ancak anlaşma noktasına gelen sakinler dahi mimari tasarım projelerini görmemektedir. Nasıl bir evde yaşayacakları konusunda net bir bilgileri olmayan hak sahipleri, evlerini bir sözleşmeyle teslim etmek konusunda tereddüt etmektedir.

Gelinen noktada, bilgilendirme-katılım-uzlaşma mekanizmalarının iyi işlemediği görülmektedir. Bu sorun, hak sahipleriyle anlaşma yapılması açısından da önemli bir sorun teşkil etmiş, son tahlilde, 2005’ten bu yana süregelen sürecin sonuçlandırılması için idare acele kamulaştırmaya başvurmuştur. Nisan 2016’da Gaziosmanpaşa ilçesi sınırları içinde bir kısım taşınmaz için çıkarılan acele kamulaştırma kararı¹⁷ Sarıgöl-Yenidoğan KDA içinde toplam 407 parsel üzerinde bulunan taşınmazın¹⁸ kamulaştırılmasını içermektedir. Her ne kadar belediye, resmi web sitesinde, bu avantajını kullanmayacağı yönünde duyurular yapsa da, bu durumun hak sahiplerini psikolojik olarak “uzlaşma”dan ziyade, “anlaşmaya zorlayan” bir tarafı olduğu tartışmasızdır.

Sonuç

Bu makalede, gecekondu alanlarının dönüşümünde benimsenen süreç yönetimi Sarıgöl-Yenidoğan örneğinde tartışılmış ve başlıca üç nokta tespit edilmiştir. İlk temel nokta vizyondur. Vizyon şüphesiz ki gelecek resmidir ve alanın gelecekteki halinin çerçevesini çizmektedir. Ancak vizyonu belirleyen, bu resmi çizmemizi sağlayan bakış açısı, alanın bugünkü toplumsal, ekonomik ve mekânsal unsurlarından bağımsız olamaz. Dolayısıyla dönüşüm projelerinin tasarlanması öncesinde, alanda yaşaya gelen toplumsal kesimlere ilişkin araştırmaların tamamlanması, bu kesimlerin tanımlandığı yapıya ilişkin donelerin dönüşüm projesinde, özellikle de matematiksel model oluşturulurken, temel veriler olarak kullanılması önem taşımaktadır. Alanın toplumsal, ekonomik ve mekânsal unsurlarıyla uyumlu bir portre ortaya konması, bu portrenin, alanın gerçekleri değişmediği sürece aynı kalması, farklı yerel yönetim anlayışlarınca da sürdürülebilir olması önemlidir.

İkinci temel nokta organizasyon yapısıdır. Bu örnekte baştan itibaren sadece idarenin karar verici olduğu, toplumsal taleplerin zorlayıcı ve

dışsal öğeler olarak kaldığı bir yaklaşım gözlenmiştir. Bu yaklaşım, doğal olarak, hak sahiplerinin karşıt bir kuvvet olarak örgütlenmesini ve taraflar arasındaki çekişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu çekişmeler ise hukuksal zeminde karşılığını bularak, kentsel dönüşüm süreçlerini tıkamakta, gerek idare, gerek kentsel dönüşüm taraftarı olan kesimler, gerekse müteahhit firmalar açısından farklı mağduriyetlere neden olmaktadır. Tartışma zeminlerinden kaçınmak açıkça bu tıkanmayı yaratan nedendir ve bu müzakereci zeminin idare öncülüğünde bizzat yaratılması, çözümü beraberinde getirecektir.

Deprem riskini bertaraf etme yönünde gerçekleştirilen dönüşüm projelerinde hız, şüphesiz can ve mal kayıplarını önlemeye dönük önemli bir etkidir. Ancak alanın ekonomik, toplumsal ve mekânsal yapısına ilişkin verilerden ve taleplerden bağımsız üretilen projelerle, uzlaşmadan kaçınılarak anlaşmaya çalışılan, üstelik anlaşma sürecine hak sahiplerinin aleyhinde araçlar dahil edilen bir süreç yönetiminde dönüşüm, hukuksal platformlara taşınan karşılıklı çekişmeler nedeniyle bilinmeyen, uzun bir sürece yayılacak, başarılı ve sürdürülebilir projeler ortaya çıkaramayacaktır.

Üçüncü temel nokta finans yapısıdır. Devlet desteği al(a)mayan belediyeler, gecekondularının dönüşümünde özel sektörden destek almakta, bu yöntem, ister istemez bir kısır döngüyü tetiklemektedir. Nitekim özel sektör doğası gereği kâr amaçlı çalışmakta, kâr beklentisi alan sakinlerinin yaşayacaklarının dışında, daha fazla konut üretilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bu gereklilik ise alanda daha fazla emsal, daha fazla yoğunluk, çoğu kez de değişen bir morfolojiyi ortaya çıkarmaktadır. Yine bu yaklaşımın bir uzantısı olarak, alan dışındaki kitleleri alana çekecek yönde donatıların bir kısmı, alan sakinlerinin ekonomik durum ve yaşam biçimleriyle örtüşmemekte, çeşitli toplumsal problemleri beraberinde getirmektedir. Tüm toplumsal, ekonomik ve mekânsal unsurları değişen mahalle yaşantısı giderek yok olmaktadır. Sözü edilen kısır döngü, gecekonduların gibi dar gelirli, dönüşüm için bütçe yaratamayacak, parçalı mülkiyet yapısı dolayısıyla dönüşüm sonunda evsiz kalma tehlikesi yaşayan kesimlerin yaşadığı alanlarda ancak kâr amaçlı olmayan bir yaklaşımla çözülebilir. Kâr amacı güdülmeyen bir proje ise şüphesiz ki finansal olarak özel sektörün değil, başta bakanlık olmak üzere kamunun sorumluluğunda yürütülmelidir.

Son olarak, yerinde dönüşüm, sadece alan sakinlerinin dönüşüm sonrası yine alanda yaşayacakları mekânsal bir hedefe değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik hedeflere de dönük olarak yönetilmelidir. Alan sakinlerinin yaşam alışkanlıkları ve ekonomik güçlerinden bağımsız olarak tasarlanan ve gerçekleştirilen bir dönüşüm projesi, alanın gerçeklerinden bağımsız olacak ve alan sakinlerini “yerinde” tutamayacak, mülksüzleşmeyi ve yoksullaşmayı tetikleyerek kentsel problemleri artıracaktır. ■

Evrım Töre, Doç. Dr., e.tore@iku.edu.tr

Z. Ayşe Gökşin, Yrd. Doç. Dr., z.goksin@iku.edu.tr

Yasemin E. Yazıcı, Yrd. Doç. Dr., y.erkant@iku.edu.tr

İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Fotoğraflar: Evrim Töre arşivi.

Notlar

1. 114K626 no'lu çalışma Doç. Dr. Evrim Töre tarafından yürütülmüştür. Yrd. Doç. Dr. Z. Ayşe Gökşin ve Yrd. Doç. Dr. Yasemin Erkan Yazıcı çalışmada araştırmacı olarak yer almışlardır.
2. 2015 yılı İstanbul nüfusu 14.657.434 (TÜİK, 2017a), Gaziosmanpaşa ilçesinin nüfusu ise 501.546'dır (TÜİK, 2017b).
3. Sarıgöl-Yenidoğan kentsel dönüşüm alanının sadece belirtilen etapları içeren hane sayıları ile ilgili sağlıklı veri alınmadığından, sözü edilen etapları içeren çalışma alanındaki hane sayısı hâlihazır haritalar üzerindeki kat sayılarından hareketle yaklaşık olarak hesaplanmıştır. Bu yöntemle hane sayısı 1002 olarak tespit edilmiştir. Bu alan için hane büyüklüğü yaklaşık 5 olduğu kabul edilmiş, toplam nüfus 5000 olarak hesaplanmıştır.
4. İKON Araştırma Danışmanlık Eğitim Reklam ve Organizasyon Tek. San. Tic. Ltd. Şti.
5. 1948'den 1988'e dek 14 af yasası çıkarılmıştır.
6. Bkz. 2981 sayılı Af Kanunu.
7. Başlıca kanun ve değişiklikler arasında, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nda 2003 tarihinde yapılan değişiklikle TOKİ'nin yetki ve kaynaklarının yeniden tanımlanması, gecekonduların yetkilendirilmesi, belediyeleri KDA ilan etme ve uygulama konusunda yetkilendiren 73. maddenin 5393 sayılı Belediye Kanunu'na eklenmesi (2005), 6306 sayılı Afet Yasası (2012) kapsamında bakanlığın ve TOKİ'nin kentsel dönüşümün merkezi aktörleri olarak tanımlanması ve yetkilendirilmesi gelmektedir.
8. Türkiye'de 1950'lerden bugüne kentleşme, zayıf bir yapı stoku üretimi düzeyinde gelişmiş, bir başka deyişle kentleşmenin bedeli ödenmemiştir. Konuya ilişkin çarpıcı bir okuma için bkz. Bilgin, 1999.
9. Diğer dönüşüm alanları şunlardır: 1- Merkez Mahallesi, 2- Sarıgöl Merkez Mahallesi, 3- Pazariçi Mahallesi güney bölgesi, 4- Pazariçi Mahallesi kuzey bölgesi, 5- Yıldıztabya Mahallesi doğu bölgesi, 6- Yıldıztabya Mahallesi batı bölgesi, 7- Bağlarbaşı Mahallesi, 8- Kâzım Karabekir ve Fevzi Çakmak mahalleleri, 9- Yeni Mahalle, 10- Karayolları, Karadeniz, Barbaros Hayrettin Paşa mahalleleri, 11- Mevlana Mahallesi ve 13- Bağlarbaşı Mahallesi ek bölge.
10. Her iki mahallenin toplam nüfusu 33.586 olarak belirtilmektedir (GOP Rapor, 2015).
11. Araştırma, dönüşüm alanının 12B/5, 12B/4 ve 12B/3 etaplarını içermektedir. Bu etapların kapsadığı nüfus elde edilememiş, alansal bir hesaplama ile hane sayısı 1002 olarak tespit edilmiştir. Alanda 8 Aralık 2015 - 25 Aralık 2015 tarihleri arasında 259 hane halkı anketi gerçekleştirilmiştir.

12. Süreçte, kat sayısı, fonksiyon analizi, strüktür analizi gibi temel mekânsal verilerin kullanıldığı tespit edilmiştir.
13. Gaziosmanpaşa İnş. Yatırım Taahhüt Hizm. San. ve Tic. AŞ
14. Kentsel Yenileme Merkezi.
15. Düşük faizli kredi, kira yardımı, inşaat KDV'lerinin düşürülmesi gibi destekler için bkz. 6306 sayılı Afet Yasası.
16. Aralık 2014'te Bakanlar Kurulu kararının yürütmesi, sunulan teknik raporun yetersiz olduğu gerekçesiyle durdurulmuş, yürütmeyi durdurma kararı ile birlikte, NİP, UİP'ler ve Kentsel Tasarım Projesi iptal edilmiştir. Nisan 2016'da ise riskli alan kararları 'hukuka uyarlık' olmadığı gerekçesiyle Danıştay 14. Daire tarafından iptal edilmiştir.
17. 10 Nisan 2016 Tarihli ve 29680 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 2016/8598 sayılı Bakanlar Kurulu kararı.
18. Ada ve parsel sayılarını içerir bilgi, 10 Nisan 2016 tarihli İstanbul İli Gaziosmanpaşa İlçesinde İlan Edilen Riskli Alan Sınırları İçerisinde Bulunan Bazı Taşınmazların Gaziosmanpaşa Belediye Başkanlığı Tarafından Acele Kamulaştırılması Hakkında Karar'da yer alan 14/3/2016 tarihli ve 2016/8598 sayılı kararnamenin eki listeden, Sarıgöl-Yenidoğan KDA sınırları içerisinde kalan adalar ve ada içerisindeki parseller sayılarak konsolide edilmiştir.

Kaynaklar

- Akkoyunlu, N. (2013), "Şen Mahalle'de Açıklımlı Dönüşüm ve Kentsel Yalanlar", A. Koca, Ç. O. Çalışkan, E. Kaya, G. Akgün (ed.), *Kentleri Savunmak*, İstanbul: Notabene Yayınları
- Bilgin, İ. (1999), "Bedelsiz Modernleşme", *Mimarlık*, 288, 26-27
- Çakılcıoğlu, M. (2004), "İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi/Değişimi", Değişen/Dönüşen Kent ve Bölge, Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 8-10 Kasım 2004, Ankara
- Gaziosmanpaşa Belediyesi (2016), Sarıgöl-Yenidoğan Mahalleleri Riskli Alanı Mülkiyet Bilgileri Listesi, Kentsel Tasarım Müdürlüğü
- Gaziosmanpaşa Belediyesi, "İlçe Tarihi", <http://www.gaziosmanpaşa.bel.tr/index.php?goster=Gaziosmanpaşa-Tarihi> (son erişim tarihi: 24 Aralık 2015)
- Gaziosmanpaşa Belediyesi, "Sarıgöl-Yenidoğan Kentsel

Dönüşüm Projesi", http://kentseldonusum.info/index.php?option=com_content&view=article&id=17:sargoel-yenidoan-kentsel-doenuem-projesi-&catid=7:gecekondu-onleme-bolgeleri&Itemid=24 (son erişim tarihi: 11 Şubat 2016)

GOP Rapor (2015), Sarıgöl-Yenidoğan Mahalleleri Teklif Riskli Alana İlişkin Teknik Rapor

Güldüler, E. S. (2010), "Gaziosmanpaşa Belediyesi Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Uygulamaları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Hürriyet (2013), "Erdoğan Kentsel Dönüşüm Töreninde Konuştu", <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-kentsel-donusum-torende-konustu-22983548> (son erişim tarihi: 10 Aralık 2015)

Işık, O., M. Pınarcıoğlu (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları

Mega İstanbul, "Gaziosmanpaşa Sarıgöl-Yenidoğan Kentsel Dönüşüm Projesi", <http://megaprojeleristanbul.com/print/gaziosmanpaşa-sarigol-kentsel-donusum-projesi> (son erişim tarihi: 10 Nisan 2016)

Perouse, J. F. (2011), *İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri. Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek*, İstanbul: İletişim Yayınları

Rota Gündem, "Başkan Erol'a Basın'dan tepki...", http://www.rotagundem.com/haber/yerel_2/baskan-erola-basindan-tepki/1318.html (son erişim tarihi: 4 Kasım 2016)

Saunders, M., P. Lewis, A. Thornhill (2009), *Research Methods for Business Students*, 5th edition, Prentice Hall Inc.

TÜİK (2017a), ADNKS verisi, İstanbul 2015 yılı nüfusu, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> (son erişim tarihi: 29 Mart 2017)

TÜİK (2017b), ADNKS verisi, Gaziosmanpaşa 2015 yılı nüfusu, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> (son erişim tarihi: 29 Mart 2017)

Yenen, Z., O. Akın, H. Yakar (2000), *Eyüp: Dönüşüm Sürecinde Sosyal Ekonomik ve Mekansal Yapı*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayını

6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (*R. Gazete*; 31.5.2012, 28309) ve uygulama yönetmeliği (*R. Gazete*, 15.12.2012, 28498)

775 sayılı Gecekondu Kanunu (*R. Gazete*, 30.7.1966, 12362)

2981 Sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun (*R. Gazete*, 8.3.1984, 18335)

2985 sayılı Toplu Konut Kanunu (*R. Gazete*, 17.3.1984, 18344)

5393 sayılı Belediye Kanunu (*R. Gazete*, 13.7.2005, 25874)

10 Nisan 2016 tarihli ve 29680 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 2016/8598 sayılı Bakanlar Kurulu kararı

Mülakatlar ve Odak Grup Toplantıları

Cemile Bozkurt, Sarıgöl Mahallesi Koruma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği kurucu üyesi, 13 Aralık 2015 tarihli odak grup toplantısı.

Hasan Tahsin Usta, Gaziosmanpaşa Belediye Başkanı, 10 Kasım 2015 tarihli mülakat.

Kübra Hanım, alan sakini, 13 Aralık 2015 tarihli odak grup toplantısı.

Suat Alkan, GOPAŞ Müdürü, 17 Kasım 2015 tarihli mülakat.

Zafer Merter, Sarıgöl Mahallesi Koruma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği kurucu üyesi, 13 Aralık 2015 tarihli odak grup toplantısı.

Managing Urban Regeneration in Gecekondu Areas: Case of Gaziosmanpaşa Sarıgöl-Yenidoğan

The article draws on the findings of a TÜBİTAK-supported research conducted in Sarıgöl-Yenidoğan Urban Regeneration Area (URA) and analyses the ongoing urban regeneration process and its consequences based on organisational, socio-economic and spatial parameters. The comprehensive research is based on qualitative and quantitative data obtained mainly from interviews and focus group meetings with local residents and representatives of public, private and voluntary sectors, household surveys, formal documents and on-site observations. The case study area is one of the gecekondu areas which have become targets of urban regeneration after 1999 Marmara Earthquake. Regeneration in the case study area is analysed in 3 stages. The analysis of the urban regeneration process management in Sarıgöl-Yenidoğan URA revealed 3 main issues – vision, financial structure and organisational structure. The vision for the area's future doesn't reflect social, economic and spatial characteristics of local residents. Since direct state funding for urban regeneration isn't available, Gaziosmanpaşa Municipality had to work with the private sector for construction which made profiting from the project an important factor rather than providing housing for gecekondu owners. The final issue, the organisational structure is very much top-down, excluding social demands which created organized resistance from local residents and thus tension between stakeholders.

Mimaride Olgusal Şeffaflık: Victor Horta Örneği

Malvina A. Apostolou

Çeviri: Fatma Al

I • Olgusal Şeffaflık

- Arkasında duran cisimleri bütünüyle görünümler kılacak şekilde ışığı geçirme özelliğine sahip olma.
- Giren / içe işleyen / delici (ışık)
- Aralıklardan ışığın geçmesine izin veren açık, içten, samimi bir taraftan diğer tarafı kolayca görülen, tanınan veya algılanan; apaçık, bariz

Sözlük tanımına göre şeffaf olma niteliği ya da hali maddesel bir durumdur: ışık ve havaya karşı geçirgen olma; zihinsel bir zorunluluğun kolayca saptanmaya, tamamen belirgin olmaya duyulan içsel isteğimizin sonucudur (...)

'Eşzamanlılık', 'geçişim', 'üst üste bindirme / süperpoze olma', 'kararsızlık', 'uzay-zaman', 'şeffaflık': Çağdaş mimarlık literatüründe bunlar ve benzeri kelimeler sık sık eş anlamlı olarak kullanılırlar. (1)

(...) bu ikili kavram, gerçek ve bariz şeffaflık, her şeyin ötesinde mimarlık çalışmaları için hassas bir araç olarak görünür. Şeffaflık kavramında Öz ve Görünüşi ayırt eder ve mimarlıkta İçerik ve Form arasındaki ilişkiye -ve hâlâ büyük bir soru olan bir binanın ne olup olmadığına veya anlamının ne olup olmadığına- işaret eder. (2)

Colin Rowe, Robert Slutzky ve Bernard Hoesli, olgusal şeffaflık kavramını tanımlamakta ve gerçek anlamından ayırmaktadırlar.

Şeffaflığın iki anlamlılığını açıklamanın yanında, olgusal şeffaflığın bir sanat eserinde uygulama aracı olarak yorumunu Georgy Kepes *The Language of Vision*'da tanımlamaktadır:

İki ya da daha fazla figür kısmen üst üste biniyorsa ve ortak alan her ikisine de ait gibi görünüyorsa, bu durumda mekânsal boyutların ikilemi ile karşı karşıyayız demektir. Bu ikilemi çözmek için yeni bir optik durumun varlığını kabul etmemiz gerekir. Figürler şeffaftır; yani birbirinin görünüşünü bozmadan birbirinin içine geçebilmektedir. Ancak şeffaflık, optik bir özellikten daha fazlasını ifade eder; daha geniş mekânsal bir düzene işaret eder. Şeffaflık, farklı mekânsal konumların aynı anda algılanması

anlamına gelir. Mekân, geri plana düşmekle kalmaz, sürekli olarak dalgalanır. Şeffaf figürlerin konumu belirsizdir, aynı figür bir yakında görünür, bir uzakta. (3)

Vision in Motion'da Laszlo Moholy-Nagy'nin belirttiğine göre, üst üste binme, mekân ve zaman tespitlerini alt eder ve tuhaf ve dağınık özneleri yeni oluşumlar halinde birleştirir. Önemli tekillikleri anlamlı karmaşıklıklara; sıradanlıkları parlak aydınlıklara dönüştürür. Üst üste binmelerin geçirgen niteliği, nesnedeki fark edilmeyen yapısal nitelikleri açığa vurarak sıklıkla içeriğin de şeffaflığını ortaya koyar. (4)

Dolayısıyla şunu gözlemlemekteyiz: Şeffaflık, maddenin içsel bir niteliği ya da doğasında var olan yapısal bir özelliği/niteliği olabilir. Böylece gerçek ve olgusal şeffaflığı ayırt ederiz. İkinci durumda, yapısal bir özellik olarak, şeffaflık boşluğun devamlılığı hissidir, ardışık opak hacimler boyunca gözle görülebilir bir devamlılıktır. (5) Derinlik gözle görünür olabilir veya hacimler bazı alanlarda üst üste örtüşüyor olabilir. Metaforik anlamda şeffaflığın bir özelliği, tek tek formların mekândaki konumunun belirsiz oluşudur: göz, bütün içinde sonsuz bir büyük-küçük organizasyonlar serisi deneyimlemektedir. Genel olarak şeffaflık, mekânda iki ya da daha çok referans sistemine atfedilmiş parçalar bulunduğunda, sınıflama belirsiz olduğunda ortaya çıkar.

Derin ve dar mekânların gerçeklikleri sürekli karşıtlık içindedir. Gyorgy Kepes, derinliğin üst üste binen figürler ile ifade edilmesi üzerine çalışırken şöyle der: Eğer bir mekânsal form, başka bir formu görmemizi engelliyorsa, ikincisinin saklı kaldığı için artık var olmadığını farz etmeyiz. Bu gibi örtüşen figürlere baktığımızda, ilkinin ya da en üsttekinin iki mekânsal anlama sahip olduğunu fark ederiz, kendisi ve kendisinin altındaki. Başka bir figürün görünür yüzeyini engelleyen figür, daha yakın olarak algılanır. Mekânsal farklılıkları ya da derinliği deneyimleriz. Örtüşmenin gösterimi, derinliğe işaret eder. Bir mekân duygusu yaratır. Her figür resim düzlemine paralel görünür ve zayıflayan bir mekânsal ilişki kurma eğilimindedir. (6)

Tipik bir özellik, aksın dahil olmasıdır; mekânsal derinliği yakalamanın en güçlü aracı: kompozisyona giren lineer bir aks. Şeffaf organizasyonlar mekânsal geçişler içerir ve olası doğrultuların varlığına işaret eder. Bu yüzden gözlemci kendisini her iki referans sistemi ile ilişki içinde algılayabilir. Yollardan birinin ya da ötekinin seçimi düzlemlerden birine ya da ötekine giriş anlamına gelir. Böylece, dışardan bir gözlemci olarak kalmaz, kompozisyonun bir parçası olur; katılımı yoluyla bir diyalog/ilişki ortaya koyar ve hayal gücü yoluyla kompozisyonun okunmasına dahil olur.

Gözlemci hareket ettikçe değişen ve derinlik içinde görüşe olanak veren boşluğun sürekliliği (...) yani, hacimlerin organizasyon niteliğiyle içine giren ve bir parçası olan mekân ve gözlemcinin hareketine bağlı olan zaman. (7)

Son olarak, Colin Rowe ve Robert Slutzky'nin değindiği gibi, (...) derinlik işaretleri (...) sürekli olarak geri çekilmektedir. (...) Küçük aksı boyunca bir yer değiştirme ve bir yöne doğru kayma ortaya çıkar; (...), gerçek ve derin bir mekân ile ideal ve yüzeysel olan arasında bir tartışma. (8)

Mekânın bitmiş, sağlam ve anlaşılır olmasını sağlayan araçlar olan bu katmanlaşma, bu olgusal şeffaflığın özüdür (...) (9)

Dolayısıyla şeffaflık, mekânsal ilişkiler ve onların bağlantıları hakkında çoklu okumalara yol açar. Kompozisyonun organizasyonunda esnekliğe izin verir. İki bağımsız seviyenin/düzlemin arasındaki bağlantı küçük mekânların boyutunun görsel olarak artmasına neden olmakla kalmaz, çokanlamalı mekânsal ilişkiler de üretir: mekânsal bölgeler farklılaşırken aynı zamanda bağlanır, birleşir. Sonuçta bir araç olarak şeffaflık, optik mekânsal gruplamalar olasılığına dayanır.

Bernard Hoesli'ye göre şeffaflık, bir ilişkiler durumu olarak tanımlanmaktadır ve bir mekânsal organizasyon aracı olarak ele alınabilir ve kullanılabilir. *Doluluk ve boşluğu figür temelli sürekliliğin eşit katılımcıları veya bileşenleri olarak gördüğümüz ve anladığımız anda algısal karşıt doğalarında ısrarcı olmamıza artık gerek yoktur.* (10)

Bu limit, arkasında yeni bir şey başlayan, bölen çizgi, bölen düzlem, ayıran hacimdir. Bu sınırdır. (...) Bir alandan diğerine geçerken kullanıcı, her alanın sahip olduğu farklı özelliklerden dolayı farklı uyaranlara maruz kalır.

(...) En yaygın limit tipi, içinden ışığın geçmesine izin vermeyen (...) opaktır.

(...) Kompakt, opak bir bariyerin olmayışı, limitin olmadığı anlamına gelmez. Boşluk, maddenin yokluğu da aynı derecede güçlü bir limit oluşturabilir. (...) Opak sınırlardan farklı olarak şeffaf sınırlar, içeri/dışarı, yukarı/aşağı ilişkisini net olarak tanımlamaz, ancak bakanın algısına ve konumuna göre değişen ilginç yorumlar ortaya çıkarır. (11)

Cam bölmelerle ayrılmış mekânlar (...) şeffaflıktan dolayı tekmiş gibi algılanabilir; bu limitlerin, maddenin yokluğu hissi ve aynı zamanda ışığın engelsiz yayılımı gibi ayırt edici özellikleri vardır. (...) Bölünme görünmez olmuştur ve bir süreklilik illüzyonu, mekânın genişlediği hissi ortaya çıkmıştır. (12)

Şeffaflık her zaman cam kullanımını ifade etmez, şeffaflığı uygulamanın tamamlayıcı üç yolu akıcılık, gözeneklilik ve parlaklık olarak görülebilir. *Bu üç yol, şeffaflığın çoklu tamamlayıcı kavramlarına işaret eder; geçirgenlik, delinme ve yarı saydamlık.* (13)

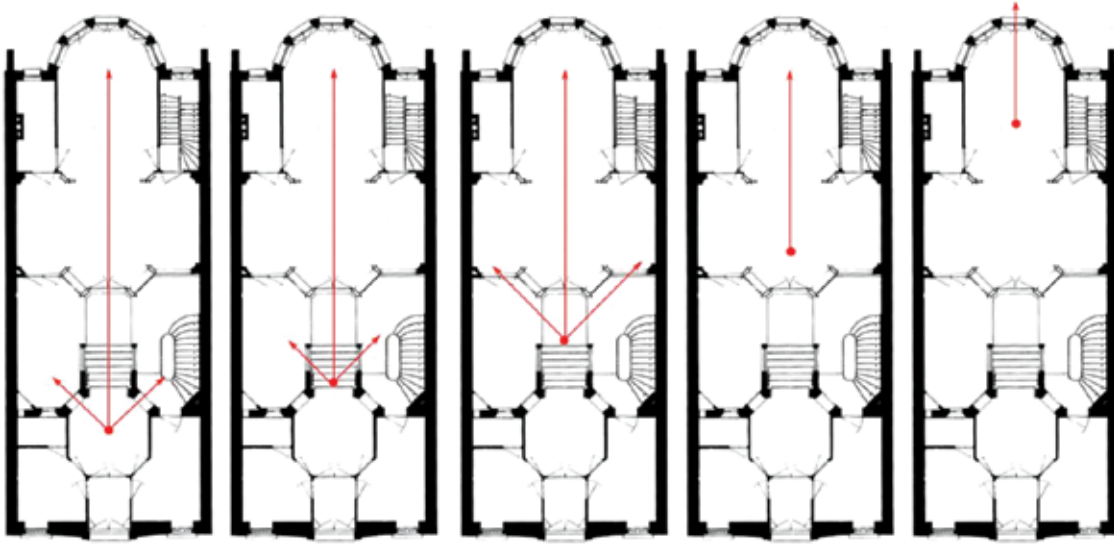
Yarı saydamlık, mekânda yaratıcı bir şekilde çalışır. Kullanıcının okumasına bağlı olarak, açık ya da ayrı ayrı çevrelenmiş bir mekân illüzyonu yaratır. (...) Yarı saydamlığın bir özelliği, filtre işlevi görmesidir. Yarı saydam sınırlardan yayılan bilgi farklı okumalara müsaittir, çünkü sınırlar net değil bulanıktır. (14)

Öteki tarafın arkasında bulunan öge hayal gücünü harekete geçirir ve çoklu okumalar üretir. İçeride, dışarıda, yukarıda, aşağıda, ileride, geride, *diyagonal, kapalı, açık, dolu, boş* kavramlarının kombinasyonu ve çizgi - nokta - seviye ile *yüzey ve hacim* arasındaki ilişki yeniden tanımlanır.

2. Horta'nın Projelerini Olgusal Şeffaflık Kavramı Üzerinden Okumak

Victor Horta'nın üç projesindeki organizasyon yapısını anlattıktan sonra Colin Rowe ve Robert Slutzky'nin "Transparency: Literal and Phenomenal" (Şeffaflık: Gerçek ve Olgusal) başlıklı makalelerinde tanımladıkları olgusal şeffaflığın içerdiği kavramları ve L. Moholy Nagy ve G. Kepes'in yukarıda değindiğim şeffaflık tanımındaki özellikleri, bu üç projede yorumlamayı hedefliyorum. Yapıların hem iç mekânlarında hem de dış yüzeylerinde, görsel derinliklerde üst üste binmeler, seviyelerin katmanlaşması ve mekânsal birimlerin akışkanlığı ile ilişkili elemanları araştırmaya çalışacağım.

Böylece olgusal şeffaflık teriminin anlamları, seçili projelere atfedilmektedir. Araştırma; üst üste binme, görsel alanların birbiri içine geçme-



Şekil 1. Boylamasına aksta bir gezinti: Hôtel Tassel'in yükseltilmiş zemin katındaki gezinti sırasında optik görüşler üzerinden üst üste binmeler. Yan duvarlar/bölmeler nedeniyle bakış, köşelerden kaçır.

si, derinlik seviyelerinin çakışmaları ve ardışık katmanlaşma kavramlarıyla bağlantılı elemanları bulmayı amaçlamaktadır.

Yapının yüzeyde ve hacimde daha büyük olduğu izlenimini veren özellikleri anlamayı hedeflerken konutları yerinde inceledikten ve içlerinde mimari bir gezinti yaptıktan sonra, mekânsal kavrayış ile ilişkiyi güçlendiren bir kategori sınıflamasına ulaştım.

Titizlikle yerinde gözlemlediğim, incelediğim ve kaydettiğim seçili üç projeyi ziyaretin ardından, olgusal şeffaflık özelliğini güçlendiren aşağıdaki elemanları grupladım:

- Çerçevelemeler - üst üste binmeler / Katmanlaşma / Seviye ve derinliklerde çakışmalar / kademelenmeler / iç içe geçmeler
- Yarı-seviyeler / yüzeyler (optik akslar)
- Aynalar
- İç mekânda yansıyan cam yüzeyler
- Arka planda form ya da figürler (vitraylar, tavan pencereleri, tavan/zemin/yan duvarlarda resimler, heykeller)
- Işık (çeşitli biçimlerde her an her yerde).

Üst Üste Binmeler / Çakışmalar

Mekânın parçalarını alıntı olarak kavrarız, tanımlansalar bile bütünden koparılamazlar. Parçalarının okunmasıyla beraber kompozisyonun bütünlüğü varlığını ve eşzamanlılığını korur. Elemanların (örneğin ince taşıyıcı kolonların veya yan duvarların) ardışık katmanlaşması, sonuçta tek bir değişken derinlik kompozisyonu ortaya çıkarır. Pek çok derinlik seviyesi vardır; bunların ortaya çıkışı bizim konumumuza göre, var olup olmadıkları bizim yorumumuza göre değişir. Mekânın içinden geçerken, bir nesneye yaklaşıpken veya ondan uzaklaşıpken, bu görüntüler her seferinde başka bir çerçeveyi vurgulayarak birbiri

ardına değişir. Bağımsızmış gibi algılanabilecek olmasına rağmen içerikler-parçalar, ait oldukları bütündeki yerlerini kaybetmezler. Hareketli elemanlar (kapılar, pencereler, kayan duvarlar gibi) kapanıp açıldığında görüş alanı yeniden değişir, önekilere, üst üste binen yeni görünüm eklenir. Kompozisyonun boylamasına aksı, etrafında (mekândaki hareket boyunca eklenen ya da çıkan elemanlar veya diyagonal aks aracılığıyla) ardışık görünüm oluşturur. Sabit bir yörüngenin ve üst üste binmelerle çeşitli yorumlar ve okumalar üreten ardışık çerçevelerin devamlılığını sağlamaya yardımcı olur. Mekân; içerinin, dışarının, sağın, solun nerede olduğunun gitgide değiştiği, yayıldığı, görüldüğü veya kaybolduğu bir sınının özelliklerini sergiler. Artık mekân pek çok açıdan okunabilir. Net olmalarına rağmen sınırlar artık bir başlangıç ya da bitişin kesin noktaları olarak çalışmazlar; bazen karışırlar, bulanıklaşırlar, silinirler veya yeni birleşmeleri-mekânları ifade ederler. Ön plan, orta ve arka plan: tablodaki görüntüler hikâyeler yaratır; resimsel örgüler çeşitli derinlik, cephe, perspektif düğümleri ortaya çıkarır. Sanki aynı mekânsal tuval üst üste çakışmaların çokluğunu ifade etmektedir. Yapısal bir özellik olarak şeffaflık, bütünün içinde daha küçük yapıların üst üste çakışmalarını üretir.

Akslar - Yarı Seviyeler

İster boylamasına ve kompozisyonu bir baştan ötekine kat eden olsun, ister diyagonal, üstte, altta veya yanal olsun, optik akslar olgusal şeffaflığın varlığında önemli rol oynar. Yarı düzlemler, boşluklar, dikey sirkülasyonlar yoluyla akslar görüş açılarını değiştirir ve böylece aynı anda çoklu görünüm ortaya çıkarır. Bunun sonucunda da mekânda durduğumuzda veya hareket ettiğimizde birden fazla konum algıla-

rı, yanal, yatay, dikey, pek çok mekân dilimine tanık oluruz; birden fazla derinlik algıları, mekân parçaları üzerinde eşzamanlı paralel kontrol sahibi oluruz. Bütün halinde mekân daha akışkanlaşır, sınırsızlaşır, okunabilen, içine girilebilen, içinden geçilebilen, devam eden çok sayıda noktalar/elemanlar haline gelir. Aynı yerde durduğunuzda bile bakış açınıza göre perspektifler değişir; mekân farklı şekilde algılanır ve keşfedilir. Bedenin sarmal hareket yörüngesi, dönme, durma, hareket, dinlenme, dönme. Bir kişinin, etrafında hareket ettiği aks kendisidir, yanal, yatay diğer perspektifler de bu aksa eklem gibi bağlanmışlardır ve göz bunları takip eder.

Aynalar

Geniş duvarların büyük bölümlerini aynalara ayırmak da yine sınırların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunur. Mekân, yan duvarların getirdiği net tanımlamaları yitirir ve mekânın genişliği ikiye katlanır. Bu katlanma, mekâna sanal bir boyut ekleyerek bir devamlılık hissi verir. İki ayna birbirine bakacak şekilde karşılıklı yerleştirildiğinde, mekân imgesi sonsuzluğa gider, sınırlar silinir, yerini sonsuzluğa, devamlılığa, soyut olana bırakır.

Renkli Camlar

Renkli ya da yansıtan camların kullanılmasıyla, mekânda bulunan hareketli ya da sabit bir kişi, arkasındaki imgenin varlığını ve görünürlüğünü hissederek yine mekânı olduğundan daha geniş algılar. Burada alanın genişliği artmaz, fakat hafif yansımalarla sınırlar dağılır ve böylece olgusal şeffaflık ifadesini bulur. Bu yüzden mimari benzeşim, camın malzeme niteliklerinde, ışığın renkli yüzeylerde yansımalarıyla ortaya çıkan çakışmalarda bulunabilir.

Arka Planda Formlar

Bir arka plandaki bir form, sınırı ortadan kaldırır. Onu imha eder. Sanki bakış orda durmaz, içine girer. Resimli duvarlar yan duvarı etkisiz hale getirir, yan bağları kırar ve akışkan kompozisyonun parçaları gibi, mekânın parçaları gibi devam eder. Artık bir başlangıç ya da bitiş yoktur. Her şey bir bütün olarak bir arada var olur, biri diğerine doğru ilerler, diğerinin içine girer, içinden çıkar, her yöne dağılır ve cepheyle, açıklıklarla, merdivenle, zeminle, tavanla harmanlanır. Burada arka plandaki her form bağımsız bir soyutlamadır ve öyle okunabilir, ancak aynı zamanda geri kalanla da bütünleşmiştir ve ondan ayrılmaz.

maz. Şunu hatırlamak önemlidir, arka plandaki bir formun durumu sonsuz bir izlenim yaratır.

Işık

Burada ışık, mekânda birleştirici bir faktör olarak algılanabilir. Yapının içinde her an her yerdedir, yolun kenarından arkaya ve bahçeye doğru hareket eder, çatılardaki ışıklıklardan dikey, iç bölmelerin cam yüzeyleri boyunca yatay, yarı-seviyeler arasından yanal yollar takip ederek, malzemeye göre ışığın yansıması ya da dağılması yoluyla çeşitli nitelikler taşıyarak mekâna birlikte akar. Evin içinde doğar ancak dışarıyla birleşir. Açık ve kapalı seviyeler yoluyla farklı ifadeleri, her bir alt mekânda farklı gereklilikleri tanımlar.

2.1. Hôtel Tassel'de Olgusal Şeffaflık

Hôtel Tassel'de (1893-1894, Paul-Emile Sokağı 6, Brüksel) derinlikler dış çizgilerin sınırlarıyla değişir; derinlik, sıralı bir şekilde dışarıya doğru yayılır. Derinlik her değişimde mevcuttur; planı delip geçen ve dikey aksların da yaptığı gibi kompozisyonu tanımlayan boylamasına aksın bir parçası olarak ardışık bindirmelere kaydedilir.

Üst Üste Binmeler

Yapıya girişte ziyaretçi giriş salonunu geçtikten sonra sekizgen lobiye ulaşır. Bu noktadan, boylamasına ana aks üzerinden yemek odasına ve bahçeye kadar yapının bütün derinliği görünür. Aynı zamanda, sağ ve sol tarafta vitraylı iki açıklık yoluyla görsel alan diyagonal aks boyunca genişler.

Yedi basamak çıkıldıktan sonra, boylamasına aks üzerinden derinlik görüntüsü varlığını sürdürür; iki diyagonal aks yoluyla, bir yan duvardan ötekine, yapının genişliği algılanır. Burada ziyaretçi, salonun başlangıcı olan orta mekânda konumlanmıştır.

Ardından, salonda durduğunda gitgide azalan derinliği boylamasına aks üzerinden algılamaya devam eder. Burası aynı zamanda yemek odasının da girişidir, buradan yapının bütün genişliği kavranabilir.

Son olarak, boyuna aksın sonu olan yemek odasında genişlik daralır, derinlik bahçeyle sınırlanır (*Şekil 1*).

Boyuna aksı, yemek odasından girişe, tersinden takip edersek aşağıdaki dört çakışmaya ulaşırız:

Salonda durup evin girişine doğru bakarken ziyaretçi boylamasına aks üzerinde üç derinlik düzeyi ayırt eder (salonun gözenekli sınırı, sigar-

ra odası, giriş) ve diyagonal aks boyunca mekânın genişliği artar.

Zemin kat seviyesine giden basamaklarda derinlik gitgide azalır. Diyagonal perspektifler de varlığını sürdürür.

Bu noktada enine aksta, ziyaretçi diyagonal perspektifler yoluyla genişlemiş bir bakış açısına sahiptir.

Birinci kata doğru yükselirken, kapı önü basamağı seviyesinde, yandan bir bakışla sigara odası görülebilir ve içinde durulduğunda, boylamasına aks ile iki diyagonal baskındır.

Akslar

Kesitte, zemin kat ve yükseltilmiş zemin kat seviyelerinde evin içinden geçen boylamasına aks baskındır. Sigara odasının yarı seviyesi araya sokularak, yarı seviye, yükseltilmiş zemin kat ve zemin kat arasında iki diyagonal aks yaratılır (Şekil 2a, 2b).

Aynalar

Kış bahçesinin yan duvarı, bahçenin tüm genişliğine hakim bir kişinin göz seviyesinden başlayan bir aynayla kısmen kaplıdır. Bunun sonucunda evin genişliği artar; ziyaretçi, mekânı katlanmış olarak ve aynı zamanda kış bahçesi ve merdivenler arasındaki orta mekânı camla sınırlandırdığı için salonun bir parçası olarak algılar.

Yansımalar

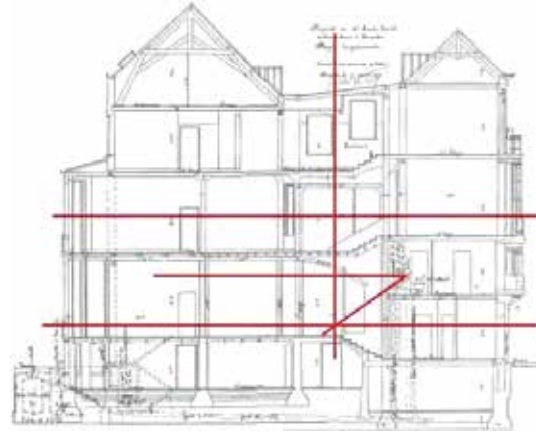
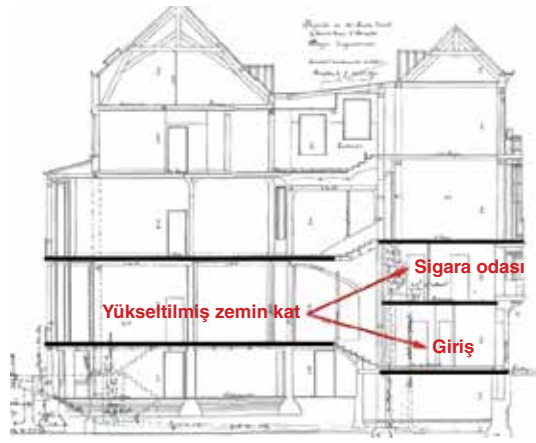
Salonu tanımlayan vitrayın yüzeyi bir önceki mekânın yansımalarını bir sonrakine düşürür; sonuç olarak mekân algısı kısmen genişler.

Bir Arka Planda Form

Yapıya girerken resepsiyon salonu vitraylı çift kanatlı bir kapıyla tanımlanır. Sekizgen giriş holünün her iki tarafında vitraylı açıklıklar bulunur. Sigara odası da vitraylarla çevrilidir, birinci kattaki kış bahçesinin duvarı da. Zeminde, salonda ve sekizgen girişte, formlar her bir alanı tanımlayarak bağımsızca, ama aynı zamanda bir bütün olarak, mekânların akışkanlığını ve birbirinin içinden geçişini vurgulayarak okunabilir. Bu formlar, yan duvarların, merdiven duvarlarının, kış bahçesi duvarlarının, katlardaki yan duvarların arka planlarında kalır. Yapının tam kalbine ışığı taşıyan iki mekân (kış bahçesi ve merdivenler) hafif renkli camla örtülüdür. En sonunda ana merdivenin eşik seviyesinde Davut heykelinin varlığı vurgulanır.

Işık

Yapıdaki ışığın hareketi, boylamasına aks yoluyla, merdivenlerden dikey aks yoluyla ve daha



Şekil 2a. Sigara odasının yarı seviyesi/düzlemi kompozisyona eklenerek, zemin kat seviyesinde iki yanal görünüm aksı yaratılır: Bakan kişi aynı anda iki odayı da görebilir.

Şekil 2b. Hôtel Tassel'in içinden geçen akslar boylamasına (her iki asma katta), diyagonal (sigara odasının yarı seviyesinden dolayı) ve dikeydir (merdivenler). Akslar yatay, dikey ve yanal görünümünün yanında üst üste binmeler ve ardışık derinlikler ortaya çıkarır.

küçük enine akslar yoluyla sağlanır. Zemin katta ışık, giriş holünün renkli camlarından, salon ve yemek odasının cam duvarlarından, kış bahçesi ile merdivenlerin tavanlarından girerek mekânda dolaşır. Birinci katta ise çalışma odası kapısından, kış bahçesinin renkli camından ve merdiven tavanından girer. Son katlarda ışık kış bahçesi, orta mekân ve merdivenlerin tanımladığı akstadır.

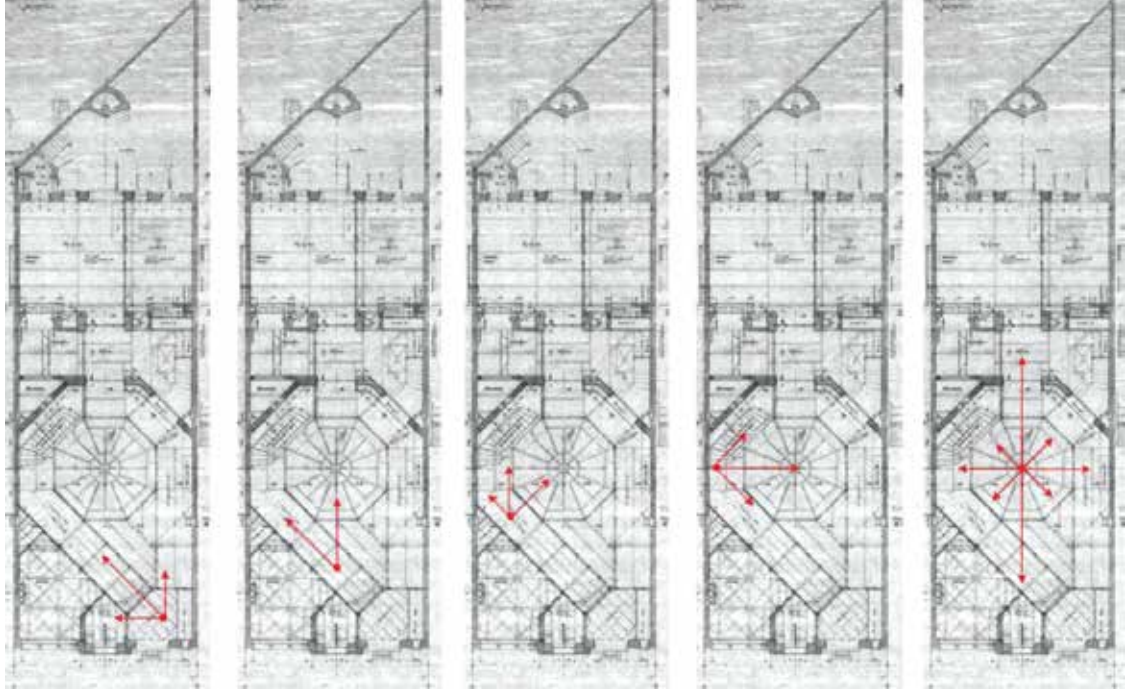
2.2. Hôtel van Eetvelde'de Olgusal Şeffaflık

Hôtel van Eetvelde'de (1895, Palmerston Caddesi 4, Brüksel) farklı noktadaki mekânsal durgunluklar seviyeleri/parçaları tanımlar: arka, orta, ön. Ancak her durumda varlığını sürdüren derinlik de okunabilir. Her seviyenin bir konturu vardır - net olarak tanımlanmıştır fakat aynı zamanda bütün olarak da okunur. Göz, biri diğerinin içinde olan daha küçük birimlerde durur ama bütünü kesintiye uğratmaz. Bunlar aslında diğerlerinin arkasında ya da önünde konumlanmış ardışık şekilde üst üste binmiş alıntılardır. Ön plan, orta ve arka plan eşzamanlı olarak üst üste binmiştir.

Üst Üste Binmeler

Kış bahçesine kademeli olarak yaklaşırkenki diyagonal aks değişken derinlik katmanları ortaya çıkarır. Ayrıca, birinci kat seviyesinde, boylaması-

Şekil 3a, b1, b2, c, d. Hôtel van Eetvelde'de zemin kattan sekizgen salona, boylamasına akstan yanal perspektiflere gezinti boyunca çeşitli üst üste binme görünüşleri ortaya çıkar.



na aksın geçirgenliği ve kış bahçesinin yarı seviyesinin varlığı nedeniyle, konumumuza bağlı olarak ardışık üst üste binmiş seviyeler oluşur.

Eve giren birisi, kendisini üç derinlik seviyesinin önünde bulur: servis alanlarına giden mekân, kış bahçesinin orta seviyesi ve ön plan (Şekil 3a).

Diyagonal yolun ortasında kış bahçesi seviyesine ulaşır (Şekil 3b).

Merdivenlerin ortasına geldiğinde gitgide evin genişliğini ve derinliğini gören bir bakış açısı yakalar (Şekil 3c).

Kış bahçesi seviyesinde, birinci kattaki tüm mekânların çakışmaları ve birbirinin içinden geçmeleri ile zemin katın bir kısmı algılanır (Şekil 3d).

Bakışın orta katmanlara değdiği ve içinden geçtiği ve aynı zamanda derinliği de gördüğü salondan, yemek odasının önündeki orta mekândan ve ana merdivenlerden inişte, katmanların ve derinliklerin değişimi görülebilir (Şekil 4).

Ayrıca, salon ve yemek odasındaki çift sıra kolonlar bütün içinde küçük birimler oluşturur.

Akslar

Boylamasına aks, evi bir baştan bir başa geçer. Kesitte de kış bahçesinin yarı-seviyesinin varlığından dolayı diyagonal akslar ortaya çıkar (zemin kat, kış bahçesi, birinci kat). Ayrıca, sekizgenin merkezinde bir dikey aks mevcuttur.

Aynalar

Hôtel van Eetvelde'de mekânı bir baştan bir başa kaplayan aynalar yoktur. Ancak dikkate

değer büyüklükte iki ayna, birinci kattaki salon ve yemek odalarının yan duvarlarına yerleştirilmiştir. Bu da yine mekânın genişlemesine katkıda bulunur ve olgusal şeffaflığı güçlendirir.

Yansımalar

Salonu tanımlayan cam duvarlar hafif bir yansıma yapar bu da sınırlarını silerek salonu büyütürken, bir sonraki sekizgen alana geçişe katkıda bulunur.

Arka Planda Form

Yemek odasının kapısındaki vitray ve sekizgenin etrafını çeviren mekânlar, kış bahçesinin zemini ve duvarları, salon ile yemek odasının tavanı ve duvarları, aralarındaki akışkan ilişkiyi işaret ederek mekânın parçalarını birleştirir. Aynı zamanda, sınırlar silinerek mekânın genişliğinde artış hissi uyandırır.

Işık

Işık hem boylamasına akstan hem de dikey üç akstan girer ve yayılır. Zemin katta, cam duvarlardan; yarı-seviyede tavadan; birinci katta salonun cam duvarlarından, yemek odasının vitraylarından, iki merdivenin tavanlarından; ikinci katta merkezi sekizgenin etrafındaki vitraydan ve kapının şeffaf kısımlarından. Son olarak üçüncü katta, sekizgenin etrafındaki buzlu cam yüzeyler ve kapılardaki kristal kısımlar ışığın evin içinde kesintisiz akışına katkıda bulunur. Evin iç mekânında ışığın bir uçtan bir uca yatay ve dikey akışı, bahçeye ve sokağa bakan açıklıklardan dışarıyla buluşur. İçerisi ile dışarıyı ışıklandırma ve havalandırma yoluyla birleşir.

2.3. Victor Horta Evi ve Atölyesinde (bugün Horta Müzesi) Olgusal Şeffaflık

Victor Horta'nın kendi evi ve atölyesinde (1898-1901, Américaine Sokağı, Saint-Gilles, Brüksel) ziyaretçi, yapının içindeki gezinti rotasının sonuna giden dikey aksın bir parçasıdır. Bu hareket boyunca ışık her yerdedir. İnce demir çerçevelerin ve hafif storların arkasından gökyüzüne ulaşılır, sonsuz, derin.

Üst Üste Binneler

Bu evde katmanların ardışık üst üste binneleri, bağımsız mekânları birleştirme rolünü üstlenen merdiven boyunca yükselirken ortaya çıkar. Burada derinliklerin eşzamanlı birbirine geçişleri yoktur, fakat tekil parçalar birbirinin içinde dağılır; bunun sonucunda da mekân devamlı ve akışkan olarak algılanır.

Akslar

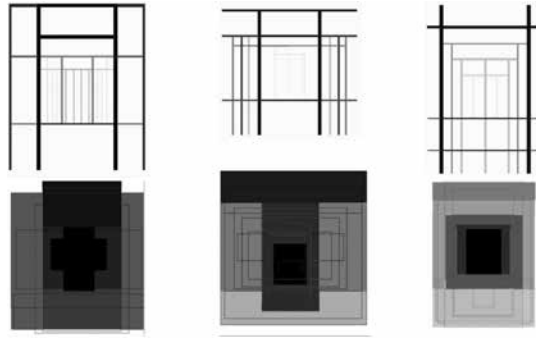
Horta Evinde olgusal şeffaflığı oluşturan ana aks, hareketin dikey sarmal aksıdır (Şekil 5). Aksı takip ettikçe, her dönüşte ya da duruşta, bir önceki yatay ya da yanal görünüme yenileri eklenerek aynı anda pek çok mekânı meydana çıkar. Kompozisyonun içinden geçen boylamasına aks da önemlidir. Burada katlar yoktur fakat yarı seviyeler vardır: bu da optik perspektiflerin sürekli genişlemesiyle sonuçlanır ve çoklu görünüm ortaya çıkarır (Şekil 6).

Aynalar

Kişisel konutunda Horta hemen her odada genişlik hissini pekiştiren aynalar öngörmüş. Yine de görüntüde dikkate değer çoğalma ya da yayılma, içinde ayna olan her odada gerçekleşmez. İkinci katta Horta'nın yatak odası ile giyinme odasında ayna bütün mekânı kaplar, böylece mekânı iki katı genişlemiş gibi gösterir. Ayrıca üçüncü katta, Horta'nın kızı Simone'un yatak odasında benzer bir mekânın ikiye katlanması durumu vardır. Son olarak mekân büyüklüğünün sanal artışının en önemli olduğu yer, çatı penceresinin altında iki aynanın karşılıklı yerleştirildiği, evin en üst katıdır. Görüntüyü sonsuza dek yansıtarak sonsuz bir genişleme ortaya çıkarır.

Yansımalar

Birinci kattaki yemek odasında ve Horta'nın yatak odasında, odaları tanımlayan cam duvarlar, kaybolan sınırlar arasında bir akışkanlık hissi yaratmaya yardım ederek mekân parçalarını hafifçe yansıtır.



Işık

Bu evdeki olgusal şeffaflığın bütünleyici elemanlarından biri ve tekil mekânları birleştirici bir faktör olan ışık, bir omurganın, kendisine bağlı tüm parçalara ışığı yayması gibi, merdiven boyunca dolaşır.

3. Sonuçlar

Victor Horta, döneminin öncülerindendi. Yeni malzemelerin kullanımını ve birleşimini, Brüksel'in sıradan arazi parçalarındaki mimari çözümleri yeniden tanımlamış ve Paris Güzel Sanatlar Okulunun klasik öğretilerine yeniden ulaşmıştı; mimarlığı, değişen bir toplumun bir yorumuydu.

Mimarlığı, bir stilin ya da eğilimin bir parçası değildi; zamanın sanatçıların araştırma ve yansıtan hareket ile bütünleşmişti: mantık ve duygu ile, kapsamlı bir yaklaşım, anlayış ve uygulama, yapım ve sanatsal dekorasyon ile ifade edilen sağlam bir strüktürü vardı. Yapılarının dış yüzeyindeki kıvrımlar, iç mekândakilerle birbirine karışmış; strüktürel elemanlar ve konstrüksiyon detayları, formların cazibesıyla iç içe geçmiştir.

Victor Horta'nın üç projesi -Hôtel Tassel, Hôtel van Eetvelde ve kendi ev-atölyesi (Maison Personnelle et Atelier)- üzerine araştırmanın sonucunda, mimarlığına hâkim olan strüktür ve kurallara ve bunların (yapay çözüm ve



Şekil 4. Gerçek şeffaflığın varlığı ile mekân pek çok şekilde okunabilir. Net bir şekilde var olmalarına karşın sınırlar artık kesin değildir ve bu yüzden yeni birimleri işaret ederler. Taşıyıcı kolonlar gibi elemanların bu ardışık katmanlaşması bir değişken derinlikler kompozisyonu yaratır. Pek çok derinlik seviyeleri vardır; oluşmaları bizim konumumuza, var olmaları ya da olmamaları bireysel yorumumuza bağlıdır. Kompozisyonun uzaklaşırken ya da ona yaklaşırken, bu görünüm art arda değişir ve her defasında başka bir çerçeveyi vurgular. Burada, Hôtel van Eetvelde'nin yerinde ziyareti sırasında kaydedilmiş çerçevelerin ve derinliklerin üst üste binneleri sunulmuştur.

Şekil 5. Olgusal şeffaflığı oluşturan ana aks dikey olandır. Çeşitli görünüm, yatay ve yanal, kişinin hareketleriyle birbirinin içine girer.

Şekil 6. Horta'nın kendi evi katlardan oluşmamıştır, yarı düzlemler ya da yarı seviye parçaları olgusal şeffaflığı güçlendirir.



işlevlerden, dikdörtgen sınırlar içinde mekânın ikiye katlanmasına ve *eidolon** yaratılmasına kadar) olgusal şeffaflık ile bağlantısına dair aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir.

Bir ışık kaynağı olarak merdivenler ve ona eklenen yarı-seviyeler/düzlemler ile binanın gerçek şeffaflığı olan ışık ve havalandırma Horta kompozisyonlarının temel fikridir.

Bütünün birliği ve devamlılığı da Victor Horta mimarlığının önemli bileşenlerindendir: içeriden dışarıya, dışarıdan içeriye, parçadan bütüne, tekilden parçaya ve ayrıntıdan genele.

Süregiden birbirinin içinden geçmelerle, üst üste binmelerle, yan duvarlar ve yarı seviyelerle Horta sınırları silmiştir ve kompozisyonu gerçek şeffaflık yoluyla okumaktan, olgusal şeffaflık yoluyla deneyimlemeye geçişe yol açmıştır.

Phenomenal Transparency in Architecture:

The Case of Victor Horta

The object of this article is to demonstrate the means of implementation of phenomenal transparency in the architecture of Victor Horta.

The buildings studied are the Hôtel Tassel (1893-1894), the Hôtel van Eetvelde (1895), and the personal residence of Victor Horta (1898-1901), in the city of Brussels.

Thus, meanings of the term of phenomenal transparency are being attributed to the projects selected; I attempt the finding of elements in the interior as well as the exterior part of the buildings, that are related to the superimposition, interpenetration of visual fields, the overlay of levels of depths as well as the fluidity of spatial parties.

Aiming at comprehending the characteristics that bear the impression that the building is of a bigger surface and amplitude, I am led to a classification of the categories that intensify the the spatial cognition after the in-situ study of the houses and the architectural promenade in their interior.

Mekânın algılanan büyüklüğü, sanal tamamlayıcısı ile sonsuz bir şekilde iki ya da daha fazla katına çıkar ve sonuçta çeşitli görünümünün, derinlik değişimlerinin, birbirinin içinden geçmelerin ve yansımaların yerinde haritalanmasıyla hazırlanan planlara dayalı *Eidolon*'un yaratılmasına sebep olur. ■

Malvina A. Apostolou, Mimar (Patras Üni.), Doktora Öğrencisi (Ecole Nationale Supérieure d'Architecture de Paris la Villette), malvina.apostolou@gmail.com

* *Eidolon* (Yunanca): İmge, görüntü, silüet, hayalet. (ÇN)

Kaynaklar

1. Rowe, Colin, Slutzky, Robert (1963), *Transparency: Literal and Phenomenal*, first published in Yale Architectural Journal Perspecta, Vol. 8, Reprinted as *Transparency*, Hoesli, Bernard (1968), Basel: editions Birkhaser, p.160
2. Hoesli, Bernard (1968), Commentary in *Transparency*, Basel: editions Birkhaser, p.59.
3. Kepes, György (1944), *The Language of Vision*, Chicago: Paul Theobald and company, p.77.
4. Moholy-Nagy, László (1947), *Vision in Motion*, Chicago: Paul Theobald, p.210.
5. Andreadou, Tatiana (2002), *Transparency a quality of matter, transparency a quality of organization*, in Balkan Conference in Transparency and Architecture, 24-25 May 2001, Conference Proceedings, Thessaloniki, p.35.
6. Kepes, György (1944), *The Language of Vision*, Chicago: Paul Theobald and company, p.76
7. Andreadou, Tatiana (2002), *Transparency a quality of matter, transparency a quality of organization*, Balkan Conference in Transparency and Architecture, 24-25 May 2001, Conference Proceedings, Thessaloniki, p.43.
8. Rowe, Colin, Slutzky, Robert (1963), *Transparency: Literal and Phenomenal*, first published in Yale Architectural Journal Perspecta, Vol. 8, Reprinted as *Transparency*, Hoesli, Bernard (1968), Basel: editions Birkhaser, p.175.
9. Rowe, Colin, Slutzky, Robert (1963) *Transparency: Literal and Phenomenal*, first published in Yale Architectural Journal Perspecta, Vol. 8, Reprinted as *Transparency*, Hoesli, Bernard (1968), Basel: editions Birkhaser, p.175.
10. Hoesli, Bernard (1968), *Excursus on the concept of architectural space* in *Transparency*, Basel: editions Birkhaser, p.91.
11. Papaioannou, Kostis, Daskalaki, Filitsa (2007), *The perception of limits, transparency-opacity-translucency in Transparency and Architecture Limits and Challenges*, Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Engineering, Department of Architecture, Thessaloniki: Ziti editions, p.371-372.
12. Papaioannou, Kostis, Daskalaki, Filitsa (2007), *The perception of limits, transparency-opacity-translucency in Transparency and Architecture Limits and Challenges*, Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Engineering, Department of Architecture, Thessaloniki: Ziti editions, p.375.
13. Konstantopoulos, Ilias (2007), *The blur, the fluid and the porous: Building with Transparency in Transparency and Architecture Limits and Challenges*, Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Engineering, Department of Architecture, Thessaloniki: Ziti editions, p.434.
14. Papaioannou, Kostis, Daskalaki, Filitsa (2007), *The perception of limits, transparency-opacity-translucency in Transparency and Architecture Limits and Challenges*, Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Engineering, Department of Architecture, Thessaloniki: Ziti editions, p.377.

Çocuk ve Mekân

Selin Atacı

Çevreyi doğru algılama veya algılanmasını sağlama, kullanıcının kim olduğu ve çevresini nasıl kullanacağıyla ilişkilidir. Kullanıcının kim olduğu sorusu başlangıç sorumuz olabilir. Yanıtı aramak için şöyle bir yaklaşımda bulunabiliriz: Her birey, dünyayı ilk kez çocuk olarak algılamaya başlar. Etrafındaki çevreyle sürekli bir etkileşim halindedir. Kendini, ihtiyaçlarını ve de yapabileceklerinin sınırlarını bu etkileşimle keşfeder ve geliştirir.

Korpela (2002), duygusal ve kişisel gelişimin temelini çevresel faktörlere son derece bağlı olduğunu savunur ve yer aidiyeti, yere bağlılık, yerin iyileştirici etkisi vb faktörlerin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini vurgular. Bunu, mekânın fiziksel niteliğinden kaynaklanan algıya, bireyin mekânsal niteliklere yüklediği anlamlara, giderek de mekânla kişisel yargı ilişkisine bağlar (Kıraçoğlu, 2012). Bu deneysel yargı, çocuklar için, yetişkin birer birey olduğunda kullanacakları haritayı oluşturur; algılar, mekânlar ile kodlanarak haritadaki yerlerini alırlar. Bu sebeple bu süreçte çocukların algılarını ve çevreyle etkileşim halindeyken ihtiyaçlarını ve isteklerini doğru analiz edebilmelerini sağlayan mekânlar ve tasarımlar üretilebilir.

Günümüzde tasarlanan yapıları çevrelere bakıldığında, yetişkinler için tasarlanmış çevrelerin baskın olduğunu görebiliyoruz. Çocukların ve yetişkinlerin ortak kullandıkları alanların, yetişkinlere uygun şekilde tasarlanmış (başka bir anlamda tasarlanamamış!) olması bir yana, çocuklara özel olan mekânların da yetişkine göre düzenlendiğini gözlemlemekteyiz. Tasarımda kullanıcı odaklı olmayan bu yaklaşım, mekân-çevre-kullanıcı etkileşimini de olumsuz yönde etkilemektedir.

İtalya'nın Trento kentindeki "Maxi Ooh!" adlı müzede bu konu sorgulanarak, ayrıma yönelik bir çözüm geliştirilmiştir. Bu projede kullanıcı profili olarak "babult" kavramı karşımıza çıkıyor. Babult, "baby" ve "adult" kelimelerinin birleşiminden oluşuyor; çocuklarla yetişkinler ortak kullanıcılar olarak ele alınıyor ve mekânı birlikte deneyimlemeleri tasarımın temelini oluşturuyor.



Maxi Ooh! algısal keşfetme mekânlarından.



Oyuncak mağazalarından iç mekân örneği, İstanbul, 2016.



Lego Mağazası, Berlin.



Müze de ses, nem, ışık, renk, sıcaklık, koku gibi duyumlarımızla algıladığımız faktörler mekânlarla tanımlanarak, bebek, çocuk, yetişkin olarak birlikte deneyimlenebilecek tasarımlar geliştiriliyor.

Yukarıda değinildiği gibi, kullanıcının kim olduğu sorusu ve mimarların, kullanıcıların neyi nasıl deneyimleyeceklerine dair karar verme durumu, kullanıcıların gerek kendileriyle gerekse çevre ve mekânla kurdukları ilişki açısından kritik bir önem taşımaktadır. Müze projesinde, kararlar oldukça net bir şekilde verilmiş görülmüyor ve kullanıcılar önceden tanımlanan bir mekâna mahkûm edilmektense, kendileri yeni şeyler keşfedip, yeni kazanımlar elde ederek buradan ayrılıyorlar.



Barbie Mağazası, Şanghay.

“Çocuk ve çevre ilişkileri” konusunda çok sayıda araştırma yapılmaktadır. Teknik anlamda düşünersek, öncelikle çocuk ile “bağlam” arasındaki etkileşim önem kazanmaktadır ve bu bağlam fiziksel ve sosyokültürel çevrenin toplamıdır (Ingold, 1996). Bu ilişkiyi, işlemsel (transactional) araştırma yöntemiyle ele alabiliriz. İşlemsel araştırma yönteminde, insan ve çevre ilişkileri dinamik, interaktif ve birbirinden ayrılamaz bir bütün olarak düşünülmektedir. Buna göre, insan çevresini etkilerken ve değiştirirken çevre de aynı biçimde insanı farklı boyutlarıyla etkilemekte ve değiştirmektedir. Fiziksel, sosyal ve kültürel çevre dolaylı ve direkt olarak sunduğu, sağladığı imkânlarla insan yaşamının kalitesinde belirleyici rol oynamaktadır (Kirazoğlu, 2012).

Bu boyutuyla düşünüldüğünde yetersiz kalan, ya da kullanıcının ihtiyaçlarına yanıt vermeyen tasarımlar, kullanıcının çevreyi sağlıklı geliştirmesine ve katılımına engel oluşturur. Bu engel, kişinin kendini çevresi üzerinden tanımladığı çocukluk evresi gibi bir evrede olursa, çocuğun kimliğini ve çevresini algılamasında da sorunlar yaratacaktır. Çevreden soyutlanmış mekân yoktur, kişi içerisinde bulunduğu çevreyle etkileşime girer. Bu noktada çerçeveyi daraltarak, örnek olarak, çocukların doğrudan kullandıkları mekânlardan birini seçelim: “oyuncakçılar”.

Mahallemizde, kentlerimizde hatta dünyada kaç “oyuncakçı” kullanıcısının çocuklar olduğu noktasından çıkarak tasarlanmıştır? Yanıtı olumsuz olacaktır. Çünkü oyuncakçılar çocuklar için tasarlanmıyorlar, tersine sadece yetişkinlere satış yapabilmek amacıyla odaklanarak tasarlanıyor ya da düzenleniyorlar. Bunun doğal bir sonucu olarak, “mekân” olarak değerlendirdiğimizde, “oyuncakçı” çocuklara gereken değerleri vermeyen, onları “mekânsal olarak” çekmeyen, niteliksiz ve sağlıksız bir ticaret mekânına dönüşüyor.

Her bir çocuğun algısı, ihtiyaçları ve beğenisi farklıdır. Algıladığını doğru analiz edebilen bir çocuk, kişisel istek, beğeni ve ihtiyaçlarını da analiz etmeyi öğrenir. Bu beceri, çocuğa çevresine karşı estetik bir bakış açısı kazandırabilir. Kullanıcı olarak çocuğun hayal gücünden ve onun ihtiyaçlarından yola çıkan bir tasarım, çocuğun kendini keşfetmesine fırsat yaratan estetik bir mekân deneyimi de sağlayacaktır. Oysa oyuncakçı örneğinde olduğu gibi bugün çocuklara ait birçok mekânda, çocuğun kendini bulması ve ifade edebilmesinden çok sadece görsel etki ve pazarlamanın kuralları geçerli olu-

yor. Bu koşullarda oyuncağını seçen çocuk, sevmediği ve kendisine ait olmayan bir nesneyle baş başa kalabiliyor. Verimli satış odaklı düzenlenmiş mekânlarda, çocuklarla iletişim yok. Ne çocuk mekâna ne de mekân çocuğa olumlu hiçbir şey katamıyor.

Pulkkinen ve Saastamoiren'in araştırmaları, çocukların duygusal gelişimini olumsuz etkileyen unsurlar olarak sosyokültürel çevrenin darlığını ve dengesiz koşulları göstermektedirler (Pulkkinen ve Saastamoiren, 1986).

Çocukla olumlu etkileşime girebilen mekân tasarımlarında,

- Kullanıcı olarak "çocuk" odaklı yaklaşım,
- "Deneyime yönelik" tasarım kriterleri,
- Deneyimin, eğlenerek öğrenmeye dönüştüğü bir etkileşim,
- Çocuğa özgürlük sağlayan fiziksel ortam,
- Algılarını uyaran, iletişime açık tasarım,
- Çocuğu yönlendirmeyen ve kendisini ve isteklerini keşfettiren tasarım

gibi ölçütleri sıralayabiliriz.

Mekânlarla ve onlara yüklediğimiz işlevlerle, çocuklara benliklerini keşfetmelerinde bir ışık yakabiliriz; yakmalıyız da. Odağında çocuğun olmadığı ve yok sayıldığı mekânlar içinde büyüyen çocuklar, gelecekte yetişkin olduklarında da bu bilinçten yoksun kalacaklardır. Çocuklara nerede ne yapacaklarını tasarladığımız (!) çevrelerle kısıtlayarak, yönlendirerek dikte ediyoruz, farkında olarak ya da olmadan, çocukları oyuncaklara, oyuncakları oyuncakçılara hapsediyoruz. Sandalyenin oturmak için yapıldığını, sandalyesinin kaplumbağa olamayacağını, yataкта uyuması gerektiğini, bisikletini yatağına asamayacağını söylüyoruz. Peki ya mümkünse? **m**

Selin Atacı, Yüksek Lisans Öğrencisi, MSGSÜ Mimarlık Anabilim Dalı

Kaynakça

- Araz Ustaömeroğlu, A. (1998), "Mimari Analiz için Temel Tasarım Öge ve İlkelerinin Kullanımı ile Oluşturulan Estetik Ağırlıklı Bir Yöntem Araştırması", Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Trabzon
- Çukur, D., G. Delice (2011), "Erken Çocukluk Döneminde Görsel Algı Gelişimine Uygun Mekan Tasarımı", *Aile ve Toplum*, 24
- Huisman, D. (1954), *Estetik*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Kirazoğlu, S. (2012), "Fiziksel Çevre - Çocuk İlişkileri, Açık Oyun Mekanları ve Çocuk Dostu Çevre Kriterleri Üzerine Bir Değerlendirme; Bakırköy ve Beylikdüzü Örnekleri", Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Korpela, K., M. Kytta, T. Hartig (2002), "Children's Favorite Places: Restorative Experience, Self-Regulation and Children's Place Preferences", *Journal of Environmental Psychology*
- Küçüköner, M. (2005), "Sanatta İmge, Simge ve Gösterge İlişkilerine Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 7, 76-82



Schweetz, New York.



Hamleys, Londra.



Bruno Munari, Abitocolo, 1974.

Pulkkinen, L., M. Saastamoinen (1986), "Cross-cultural Perspectives on Youth Violence", ed. S. J.Apter, A. P. Goldstein, *Youth Violence: Programs and Prospects*, New York: Pergamon Press

Tunalı, İ. (1998), *Estetik*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul

Yüksel, F. (2012), "Mekanın Algılanmasında Estetik Bütünlük Açısından Kompozisyon", S. Yeterlik Tez Çalışması, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

<http://www.evolo.us>

<http://www.muse.it>

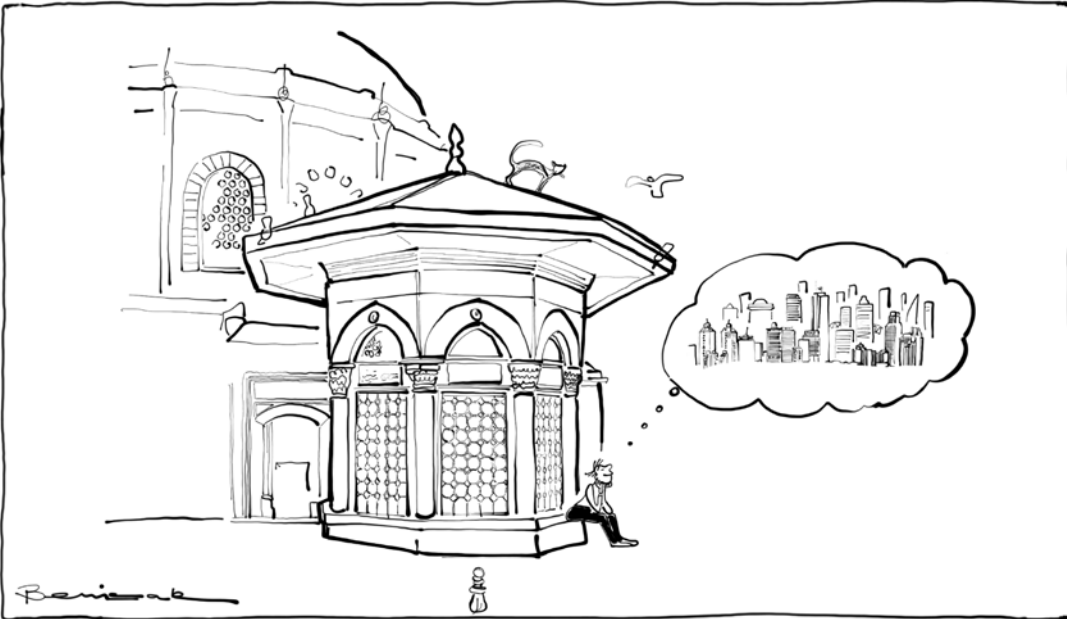
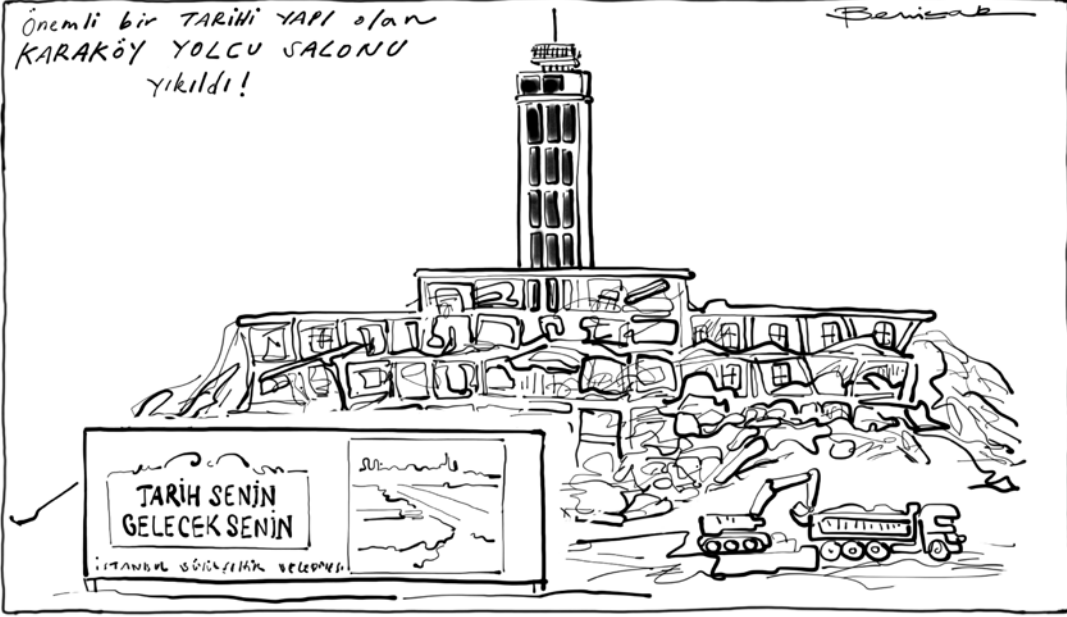
<http://www.munart.org>

Kids and Space

We born and while growing up, we try to find our egos exposed to ourselves, our environment and the world. We can see the reflection of our egos that created when we were a child, in spaces that created by us. This reflection turns from these spaces to our life cycle for getting involved again. When we thinking about the effects of environment and space in our egos, we can understand that we need to convert that effect to the positive place-human cycle. If we could meet the spaces that conducive us to analyze and discover ourselves, our needs and our requests true, maybe we could live the environment that including human oriented design, not consumption.

Önemli bir TARİHİ YAPı olan
KARAKÖY YOLCU SALONU
Yıkıldı!

Behiç Ak





MİMARLIK OFİSLERİ İÇİN

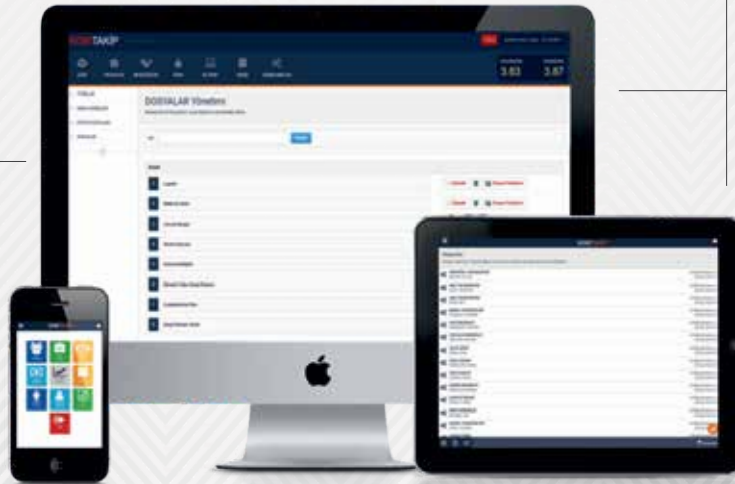
PROJE YÖNETİM ve TAKİP SİSTEMİ

GÜÇLÜ, GÜVENLİ ALT YAPISI - MOBİL, TABLET ve PC UYUMLULUĞU
HER YERDE ULAŞILABİLİR YAPISI - OTOMATİK YEDEKLEME SİSTEMİ

Çalışanlarınızın yaptıkları işlerin durumlarını raporlar.

Projelerinizi her adımda her an kontrol etmenizi sağlar

Müşterilerinize projeleri ile ilgili tüm süreci takip etmesini sağlar.



🏠 Çavuşoğlu Mahallesi Namık Kemal Caddesi 8/A Kartal-İSTANBUL

☎ (0216) 517 74 84 ✉ info@kobitakip.com 🌐 www.kobitakip.com

Amour

■ ■ Mükemmel uyku
keyfi, mükemmel
uyum...

Aynı yatakta ama ayrı konfor seviyelerinde uyumak isteyen çiftlere özel, bir tarafı farklı sertlikte üretilen Amour, vücudunuza her noktadan temas ederek istediğiniz uyku keyfini sunar.

